

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SİLAHLI KUVVETLERİN SİVİL DENETİMİ
(HUKUKİ VE SİYASİ ARAÇLAR)**

Yüksek Lisans Tezi

**Ahmet Faruk Güneş
1150Y78204**

İstanbul, Ocak 2014

**T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SİLAHLI KUVVETLERİN SİVİL DENETİMİ
(HUKUKİ VE SİYASİ ARAÇLAR)**

Yüksek Lisans Tezi

**Ahmet Faruk Güneş
1150Y78204**

Danışman: Prof Dr. Mustafa Erdoğan

İstanbul, Ocak 2014

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi “Ahmet Faruk Güneş’ in “Silahlı Kuvvetlerin Sivil Kontrolü (Hukuki ve Siyasi Araçlar)” konulu tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi

olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

Adı Soyadı

İmza

Tez Danışmanı : Mustafa Erdoğan

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

Etik Kurallarına Uygunluk Yazısı

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTÜCÜ Lisansüstü yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye askeriyesinin demokratik sivil kontrolü üzerinedir. Çalışma kitaplar, makaleler, ilgili resmi kurumların açıklama ve bilgileri ile medya haberlerinin araştırılması yöntemine dayandırılmıştır. Askeriye kontrol edilmediğinde, büyük insan kaynakları, gelişmiş silah ve komuta sistemleri, ülke geneline yayılmış merkezi örgütlenme ağı ile demokrasi açısından bir tehdit oluşturabilir. Nitekim Türkiye’de bu gerçekleşmiş ve çeşitli darbeler yaşanmış ve sivil yönetimlere birçok şantaj yapılmıştır. Türkiye sivil yönetimi askeriyeyi yönetme anlamında basit ama etkili bir kullanım kılavuzuna sahip değildir. Askeriye ideolojisi, protokolde en önleredeki yeri, şehir içindeki kışlaları, başkentteki karargah ve muharip birlikleri, zorunlu askerlik uygulaması, kolluk olarak kullanılan birimleri ile her zaman her yerdedir. TBMM askeriyenin denetiminde sınırlı bir etkiye sahiptir. Askeri yargı komuta zincirinin dışında değildir. Buna karşın sivil yönetim askeri vesayeti hukuki ve siyasi alanda yaşanan gelişmelerle gerilemiştir. Uzun bir pretoryan dönem geçiren Türkiye’de askeriyenin üzerinde sivil kontrol için liberal demokrat felsefenin ışığında hukuki ve siyasi çeşitli araçlara gerek bulunmaktadır.

This essay is on civil democratic control of Turkish military. This essay is based on books, articles, and related official institutions’ statements’ and data and media news research method. Military if not controlled, with great human resources, modern weapon and command systems, centralized organization net through the country can become a threat to democracy. Hence this thread become fact and several military coups carried out, many extortions were made to civil governments. Turkish civil government doesn’t has a user manual that basic but efficient on the basis of managing military. Military with, own Ideology, front place in protocol, military bases in city centre, combatant units and command centers in capital, conscription, militarized law enforcement units is omnipresent. Grand National Assembly of Turkey has limited capabilities in supervision of military. Military jurisdiction isn’t out of command chain. There is efficient legal base in investigation of offence against government. But however civil politic downgraded military tutelage with developments that occur on the politic and law zones. Turkey, that had a very long term under praetorian regime, for civil control over military there is need political and legal transformation in the light of liberal democratic perspective.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	1
1. ASKERİYENİN SİVİL KONTROLÜ, KAVRAMLAR	4
1.1. Askeriyenin Sivil Kontrolü.....	4
1.1.1. Demokratik Sivil Kontrol ve İşlevi.....	6
1.1.2. Demokratik Sivil Kontrolün Bileşenleri.....	8
1.1.3. Avrupa Birliği (AB) ve Askeriyenin Sivil Kontrol.....	9
1.2. Demokrasi.....	11
1.2.1. Liberal Demokrasi.....	13
1.2.2. Mısır Darbesi Bağlamında Demokrasi Tartışmaları.....	15
1.3. Militarizm.....	17
1.4. Pretoryan Rejim, Pretoryan Askeriye.....	19
1.5. Türkiye Silahlı Kuvvetleri.....	22
1.5.1. Silahlı Kuvvetlerin İşlevi.....	23
1.5.2. Silahlı Kuvvetlerin Yeni Görev Tanımı Bileşenleri ve Sonucu...24	
1.5.3. TSK Modernliğin Hangi Safhasındadır.....	28
1.6. Hukuk ve Siyaset.....	29
1.6.1. Hukuk Siyaset İlişkisi.....	30
1.6.2. Silahlı Kuvvetlerin Sivil Kontrolünde Siyasi ve Hukuki Araçlar..32	
1.7. Bölüm Değerlendirmesi.....	34
2-SİVİLLERCE YÖNETİLEBİLİR ASKERİYE	36
2.1. Başkomutanlık.....	37
2.2. Milli Savunma Bakanlığı.....	40
2.2.1. MSB'nın Temel Özellikleri.....	42
2.2.2. MSB Teşkilatı ve Personeli.....	44
2.2.3 Savunma Politikası ve Askeri Politika.....	46

2.2.3.1 Savunma Politikası.....	46
2.2.3.2. Askeri Politika.....	49
2.2.3.3 Risk Analizi ve Tehdit Değerlendirmesi.....	50
2.2.4. İşlevine Uygun Bir Savunma Bakanlığı.....	52
2.3. Genelkurmay Başkanlığı ve Önemi.....	53
2.3.1 Başbakana Bağlı Genelkurmay.....	54
2.3.2. MSB'na Bağlı Genelkurmay.....	55
2.3.3. Başbakana Karşı Sorumlu Genelkurmay.....	55
2.3.4. Silahlı Kuvvetlerin Komutanı Genelkurmay Başkanı.....	56
2.4.Milli Güvenlik Kurulu.....	60
2.5. Askeriye Üst Kademesinin Terfisi ve Atanması.....	63
2.5.1.Yüksek Askeri Şura.....	65
2.6. Askeriyenin Yasal Çelik Çekirdeği.....	66
2.7. Askeri Eğitim.....	67
2.8. Türkiye Askeriyesinin Kuvvet Yapısı.....	68
2.9. Zorunlu Askerlik.....	70
2.9.1. Zorunlu Askerliği Esneten Uygulamalar.....	72
2.9.2. Sözleşmeli Askerlik.....	74
2.9.3 Profesyonel Askerlik.....	75
2.10. Askeriyenin Başka bir Silahlı Güçle Dengelenmesi.....	76
2.11. Bölüm değerlendirme.....	78
3. ASKERİYENİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ VE SIVİL KONTROL.....	81
3.1. Kışlaların Şehir Dışına Çıkarılması.....	82
3.2. Başkent'in Askeri Birliklerden Arındırılması.....	84
3.3. Askeriyenin Protokoldeki Yeri.....	85
3.3.1 Öndegelim Sırası.....	86
3.3.2. Askeriyenin Taşra Protokolündeki Yeri	88
3.3.3 Askeriyenin Mali Protokoldeki Yeri.....	89
3.4. Bir Askeri Bayram Olarak 30 Ağustos.....	91
3.5. Askeri Madalya ve Nişanlar.....	91
3.6. Sivil Kurumlardaki Askeri Üyeler.....	92

3.7. Askeriyenin İktisadi Görünümü Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)....	93
3.8. Askeriyenin İdeolojisi.....	95
3.9. Daimi Kolluk Gücü Olarak Jandarma.....	97
3.9.1. Jandarma Askeri Bir Teşkilattır.....	99
3.9.2. Sivil Yönetim Jandarma İlişkileri.....	101
3.9.3. Jandarma Bölge Komutanlıkları (JBK).....	105
3.9.4. Jandarmanın Tutuklu ve Hükümlülere İlişkin Görevleri.....	106
3.10. Sahil Güvenlik Komutanlığı.....	107
3.11. Askeri Birliklerin Kolluk Hizmetinde Kullanılması.....	108
3.12. Askeriyenin Özel Güvenliğini Sağladığı Kurumlar.....	113
3.13. Anıtkabir Hizmetleri.....	114
3.14. Sınır Güvenliği.....	115
3.15. Asker Alma Sistemi.....	116
3.16. Sıkıyönetim.....	117
3.17. Bölüm Değerlendirmesi.....	120

4.ASKERİYENİN GÖZETİM VE DENETİMİ.....123

4.1.TBMM'nin Askeriye Üzerindeki Gözetimi.....	123
4.1.1. TBMM'nin Askeriyeyi Gözetim ve Denetimine İlişkin Yetkisi.....	124
4.1.2. TBMM'nin Askeriyeyi Denetim ve Gözetimde Yetkinliği: Milli Savunma Komisyonu (MSK).....	126
4.1.3. TBMM'nin Askeriyeyi Denetimde İstekliliği.....	128
4.2. TBMM'de Askeriye Hakkında Kurulan Araştırma Komisyonları.....	131
4.3.Askeri Ombudsman.....	132
4.4. Askeri Harcamalar ve TBMM.....	132
4.4.1. Savunma Bütçesinin PBK'nunda Görüşülmesi.....	133
4.5. Savunma Harcamalarının Oranı.....	136
4.6. AGİT'nin Sivil Asker İlişkileri İçin Davranış Kurallarında Parlamento...137	
4.7.Sayıştay.....	139
4.7.1. Kamu Mali Kontrol Kanununda Askeriyeye İlişkin Özel Düzenlemeler.....	139
4.7.2. Askeri Harcama Yapan Kurumlar ve Sayıştay Denetimi.....	141

4.7.3 Sayıştay Denetiminin Niteliği.....	143
4.7.4. Askeri Mallara İlişkin Sayıştay Raporlarının Duyurulması.....	145
4.8. Savunma Yolsuzluk Endeksinde Türkiye.....	146
4.9. Darbelerin Yargılanması.....	147
4.9.1. Hukuki Olarak Darbe Suçu.....	148
4.9.2. Darbe ve Darbe Teşebbüsü Yargılamalarının Sonuçları.....	151
4.10. Askeri Yargı.....	152
4.10.1. Askeri Mahkemeler.....	155
4.10.2. Askeri Hâkim ve Savcılar.....	156
4.10.3. Askeri Yargının Bağımsızlık ve Tarafsızlığı Önündeki Engeller.....	157
4.10.4. Askeri Yargı İçin Genel Bir Değerlendirme.....	158
4.11. Askeri Disiplin Hukuku.....	159
4.12. Askeriyede İnsan Hakkı İhlalleri.....	160
4.13. Bölüm Değerlendirmesi.....	162
SONUÇ	164
KAYNAKÇA	174

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Generallerin ek, makam ve temsil göstergeleri 2013	89
Tablo 2. Üst Düzey Bazı sivil memurların ek, makam ve temsil göstergeleri 2013	90
Tablo 3. MSK ve Diğer Bazı Komisyonların 2013 yılı Gündemleri	127

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kavramı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AP	: Adalet Partisi
ASAL	: Askeralma Dairesi Başkanlığı
AU	: African Union
AÜEHFD	: Ankara Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
BKMY	: Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği
BKKN	: Bakanlar Kurulu Kararı Numarası
BKKT	: Bakanlar Kurulu Kararı Tarihi
BM	: Birleşmiş Milletler
CESS	: Center for European Security Studies

CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CSCE	: Comission on Security and Cooperation in Europe
DECAF	: Democratic Control of Armed Forces
der	: Derleyen
E	: Esas
ED	: Editör
EMASYA	: Emniyet Asayiş Yardımlaşma
EU	: European Union
GKB	: Genelkurmay Başkanlığı
HSYK	: Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu
İKK	: İstihbarata Karşı Koyma
JBK	: Jandarma Bölge Komutanlığı
JGK	: Jandarma Genel Komutanlığı
K	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKK	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MASK	: Milli Askeri Stratejik Konsept
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MSK	: Milli Savunma Komisyonu
NATO	: Northern Atlantic Treaty Organization

OSCE	: Organization for Security and Co-operation in Europe
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
PBK	: Plan Bütçe Komisyonu
RGN	: Remi Gazete Numarası
RGT	: Resmi Gazete Tarihi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SDE	:Stratejik Düşünce Enstitüsü
SGK	: Sahil Güvenlik Komutanlığı
SSDF	: Savunma Sanayi Destekleme Fonu
SSM	: Savunma Sanayi Müsteşarlığı
SHP	: Stratejik Hedef Planı
T	: Tarih
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TCSK	: Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Vol.	:Volume
Y.	: Yıl
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

Silahlı Kuvvetlerin sivil denetimi ve bu denetimde kullanılan hukuki ve siyasi araçlar üzerine yapılan bu tez devlet organizasyonunun silahlı görünümünden ağır silahlar taşıyan ve genel olarak yurt savunmasıyla görevlendirilmiş olanının özgürlükçü bir demokraside rejimin ve toplumun selameti için kontrol altına alınmasının tekniklerini ortaya koyma amacındadır. Aslında bu teknikler özgürlükçü demokrasiler için çoktandır keşfedilmiş ve geliştirilmekte olan tekniklerdir. Silahlı kuvvetlerin sivil denetimi için demokrasilerde genel bir reçete, silahlı kuvvetlerin yönetimi ve denetimi için genel bir kullanma kılavuzu bulunur. Bu reçete en genel haliyle seçilmiş sivillerin silahlı kuvvetleri seçmenlerine vaat ettiği programa uygun olarak yönetmesi, yasamanın silahlı kuvvetleri yöneten yürütmenin ve bizzat silahlı kuvvetlerin denetim ve gözetimini yapması, yargılamanın da somut olay üzerinden askeriyei denetlemesidir. Türkiye de çok genel anlamda bu sivil kontrol teknikleri üzerinden askeriyesini kontrol altına alacak hukuki ve siyasi bir düzen bulunmaktadır. Bu genel düzenin detayları ve denetim tekniklerinin ne kadar işlediği çalışmanın konusudur.

Demokratik sivil kontrol bir kez tesis edildiğinde artık sürekli olarak devam edecek bir durum değildir. İnsanda, toplumda ve teknolojide meydana gelen değişiklikler demokratik sivil kontrolü de etkileyecektir. Ancak demokratik sivil kontrolün amacı olan askeriyei kendi tabii sınırları içinde tutarken demokratik rejime ve insanlığa vereceği zararları meşru tekniklerle en alt seviyede tutma fikri devam edecektir. Askeriye temelde inşa değil imha maksatlı bir kurumdur. Ölme ve öldürme fikrini normalleştiren, bir iş haline getiren ve bu şekilde kutsanan bir kurumdur. Ölme ve öldürme fikrinin yayılmaması için askeriyein gözden maddi ve manevi olarak uzakta tutulması gereklidir. Bu da sivil kontrolün tabii bir uzantısıdır. Toplumda barış içinde yaşamak ve yaşatmak fikrinin kök salması için askeriyein makul sınırları içinde tutulması gereklidir.

Askeriye yapılan işin makul sonuçlarından birisinin ölüm olabileceğinin kabul edildiği bir kültürü yaşatmak durumundadır. Askeriyein temel yaşam kaynağı savaş, kriz, kaos

gibi barışçı bir toplumun kabul edemeyeceği olgulardır. Büyük kaygılar ve endişeler içinde yaşayan askeriye'nin bu kaygılarının sivil topluma geçirilmesi ve toplum içinde yaşatılması toplumu da askerileştirecektir. Bu bakımdan askeriye'nin toplum içindeki fiziki varlığı ve görünürlüğü de Türkiye'ye özgü bir kontrol zorluğu olarak ele alınmıştır.

Silahlı kuvvetlerin sivil denetiminde hukuki ve siyasi araçlar ortaya konulmaya çalışılırken hukuk ve siyaset ilişkisi kaçınılmaz olarak incelenmiştir. Siyaset ve hukuk arasındaki gerilim ve uzlaşmanın konumuza yansımaları ele alınmıştır. Çalışma silahlı kuvvetlerin sivil denetimine dairdir. Ancak bu sivil denetim demokratik sivil denetim olarak anlaşılmalıdır. Demokratik olmaksızın askeriye üzerinde sivil denetim kurmuş rejimler bulunmaktadır. Dağılmış Sovyetler buna iyi bir örnektir. Ancak burada demokratik bir düzen olmadığından bunun askeriye üzerinde gerçek bir denetim olduğu söylenemez. Bu siyasi bir denetimdir. Devlet örgütünün başka silahlı birimleri de çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak Jandarma ve Sahil Güvenlik Teşkilatları aynı zamanda askeriye'nin bir parçası oldukları için konu ile ilgili oldukları kadarıyla çalışma içine alınmıştır. Askeriye'nin sivil denetiminde hukuki ve siyasi araçlar mercek altına alındığından askeriye'nin sivil toplum ve medya tarafından denetlenmesi konusu konunun kapsamı dışında kalmıştır. Çalışma Türkiye askeriyesini esas almaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde askeriye'nin sivil denetimiyle ilgili oldukları kadarıyla bazı kavramların irdelenmesine ayrılmıştır. Bu bölümde incelenen kavramlar demokrasi, militarizm, pretoryanizm, askeriye'nin sivil kontrolü ve silahlı kuvvetlerdir. Bu irdelenmenin konunun biraz daha iyi kavranılmasına yardımcı olacağı umulmaktadır. Kavramlara elbette konuyla ilgili oldukları açılardan yaklaşmıştır. Türkiye hukuken çok yakın bir zamana kadar koruyucu kollayıcı bir askeriye'ye sahip olmuştur. İçeride dönük bir askeriye'yi ifade eden bu durum askeriye'nin sivil kontrolünü de etkilemiştir. Daha doğrusu içeride dönük askeriye siyasetin kontrolüne odaklanmıştır.

İkinci bölümde askeriye'nin yönetim mekanizması sivil kontrol açısından irdelenmiştir. Gerçekten de askeriye'yi yönetirken aynı zamanda kontrol edilmesine uygun bir yönetim mekanizması yaratmak sivil kontrol için anahtardır. Kontrol edilemeyen bir askeriye'nin yönetilemeyeceği açıktır. Türkiye'nin askerlerini yönetirken sahip olduğu mevcut hukuki yapısı esas alınmıştır. Tarihsel perspektife ise ancak konunun anlaşılması için zorunlu olduğu durumlarda yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm biraz da Türkiye askeriyesinin fiziki ve manevi varlığının genişliği ve yaygınlığı nedeniyle bir bölüm olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin neredeyse her şehrinde bir askeri kışla bulunmaktadır. Jandarma ve askeralma teşkilatı yüzünden her ilçede askeri bir yapı ve askeri üniformalar içinde kolluk görevlileri vardır. Protokolde de askeriye en önlere sahiptir. Askeriyenin yaygın maddi ve manevi varlığı tespit edilebilen alanlarda incelenmiştir.

Son bölüm ise askeriyenin TBMM ve yargı tarafından denetlenmesi tekniklerini incelemektedir. TBMM askeriyenin denetiminde sahip olduğu/olmadığı yetkiler, bu konudaki daimi komisyonu, askeri bütçenin meclisten geçiş süreci, askeriye üzerindeki mali denetim incelenmiştir. Askeriyenin yargısal denetimi konusunda son dönemde yapılan darbe ve darbe teşebbüsü yargılamalarına değinilmiştir. Askeri yargının konumu, askeri mahkemeler ve askeri hakimlerin sivil kontrol bakımından değerleri ele alınmıştır. Askeriyenin muvazzaf ve yükümlü personelinin uğradığı insan hakları ihlallerine de yer verilmiştir.

Araştırma yöntemi olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Konu hakkında oldukça geniş bir yabancı literatür mevcuttur. Yabancı literatür kadar geniş olmasa da yerli literatür de mevcuttur. Bunlardan yararlanılmaya çaba gösterilmiştir. Konunun tabiatı gereği gazete ve dergi haberleri de oldukça kıymetlidir. Bunlardan da yararlanılmıştır.

1. ASKERİYENİN SİVİL KONTROLÜ VE BAZI KAVRAMLAR

Bu bölümde bazı kavramların askeriye'nin sivil kontrolü bağlamında genel bir irdelemesi yapılacaktır. Kavramlar açıklanmaya çalışılırken kavramın askeriye'nin sivil kontrolü bağlamındaki ağırlığı ve değeri ön plana çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu bölüm içinde Avrupa Birliğine (AB) de konuyla ilgisi bakımında kısaca değinilecektir. Silahlı Kuvvetlere kurumsal olarak bazı yönleriyle değinilecektir.

Değinilecek kavramlar; askeriye'nin sivil kontrolü, demokrasi, militarizm, pretoryanizm ve hukuk-siyaset olarak tespit edilmiştir. Milliyetçilik de bu kavramlar arasına katılabildi. Ancak çalışmanın boyutu ve bu kavrama konuyu ilgilendirdiği kadarıyla militarizm başlığı altında değinileceğinden ayrıca bir başlık altında incelenmemiştir.

1.1. Askeriye'nin Sivil Kontrolü

Bu çalışma esas olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) sivil kontrolü üzerinedir. TSK'nin nihayetinde bir silahlı kuvvetler olması nedeniyle genel olarak silahlı kuvvetlerin kontrolüne de değinilmiş olacaktır. Askeriye üzerindeki sivil kontrolün temel mantığı şu gerçek üzerine inşa edilmiştir. Ülkeyi savunacak kadar kuvvetli olan bir askeriye aynı zamanda onu ele geçirecek kadar da güçlüdür. Nitekim bu olgu Türkiye'de iki kez açık darbe yoluyla yaşanmış bunun dışında hükümetlere şantaj boyutlarına ulaşan pek çok zorlama yapılmıştır. TSK darbe yapmış, yani sorumlu olduğu otoriteyi zorla değiştirmiş ve onun yerine yönetime geçmiş bir ordu olarak maalesef yeniden darbe yapma ihtimali mevcut olan bir askeriye'dir. Bu nedenle onun kontrol altına alınması Türkiye demokrasisi ve barışı için hayati önemdedir.

Uygarlığın bir göstergesi de silahlı gücü kontrol altına almaktır. Bu belki de tam olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir şeydir ama kaba gücü hiç değilse bir takım kurallara bağlamak, haddini hududunu belirlemek mümkündür. Bu anlamda silahlı kuvvetlerin rolünün belirlenmesi bir uygarlık standardıdır.¹

¹GÖKTAŞ Hıdır, GÜLBAY Metin, 'Kışladan Anayasaya Ordu, Siyasi Kültürde TSK'nin Yeri', Metis Yayınları 2004, İlk Basım, Mayıs 2004, s 206

Demokratik yönetimin temel özelliklerinden birisi silahlı kuvvetlerin seçilmiş sivillerin otoritesine tabi olmasıdır. Bu ilke askeri istibdadın önlenmesinin bir aracı olarak ABD kurucu babaları tarafından ifade edilmiş ve bu tehlikeye karşı ABD başkanı silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak tespit edilmiştir. Çağdaş anayasalar da başkomutanlığa genellikle cumhurbaşkanlarını getirmişler ve askeriye sivil makamlara bağlılığı yolunda hükümlere yer vermişlerdir.² Askeriye üzerinde sivil kontrol, askeriye başıboş bırakılmayacağı anlamında genel bir prensip olarak muhtelif seviyelerde hemen her ülkede vardır.³ Silahlı kuvvetlerin hükümeti devirmek için zor kullandığı ya da çok önemli ölçüde etki yaptığı, hükümetin niteliğini tayin ettiği ya da muayyen bir politika empoze ettiği veya kendisine hükümet tarafından verilen bir görevin gereklerinin dışında ya da genel olarak sorumluk alanının dışında bir eylemde bulunduğu sivil kontrol gerçek anlamda yok demektir.⁴

Genel kabule göre sivil asker ilişkileri konusunda Samuel Huntington'ın Asker ve Devlet isimli kitabı batı dillerinde yayınlanan en kapsamlı ilk kitaptır. Huntington bu kitapta silahlı kuvvetlerin sivil güç tarafından nasıl denetim altına alınacağını da belirlemiştir. Huntington silahlı kuvvetlerin sivil denetimini öznel sivil denetim ve nesnel sivil denetim olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre makbul olan nesnel sivil denetimdir. Nesnel sivil denetim ise askeri profesyonelliğin azamileştirilmesidir. Nesnel sivil denetim orduyu askerileştirerek ve devletin bir aracı haline getirerek amacına ulaşmaktadır. Öznel sivil denetim ise hükümetlerin ve toplumsal sınıfların askeriye üzerindeki denetimlerini ifade etmektedir.⁵

Sivil asker ilişkileri konusunda yazan akademisyenler demokratik sivil kontrolün tesis edilmesi için üç hususun gerçekleşmiş olması gerektiği üzerinde birleşmişlerdir.⁶ Bunlardan ilki askeriye demokratik rejime tam bağlılığının sağlanması ile

²ERDOĞAN Mustafa, 'Anayasa ve Özgürlük', Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s. 245

³Genelkurmay eski Başkanı Hilmi ÖZKÖK'ün Darbe Alt Komisyonuna verdiği mülakat, s 7, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/04.10.2012/Hilmi%20%20C3%96zk%C3%B6k-04.10.2012.pdf erişim 22.08.2013

⁴KOHN H. Richard, An Essay on Civilian Control of Military, **American Diplomacy**, Marc 1997, http://www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues/amdipl_3/kohn.html, sayfa belirtilmemiş, Foundations of Civilian Control Başlığı altında, erişim, 21.03.2013

⁵HUNTINGTON Samuel P. 'Asker ve Devlet Sivil Asker İlişkilerini Kuram ve Siyaseti', Çev. Kazım Uğur Kızılaslan, İkinci Basım, Salyangoz yayınları, Nisan 2006, s. 87, 89, 90

⁶DÍEZ Jordi, 'Legislative Oversight of The Armed Forces in Mexico', Mexican Studies, Vol 24, No 1 (Winter 2008) University Of California Press, s 115,116, <http://www.jstor.org/stable/10.1525/msem.2008.24.1.113?>, erişim 22.04.2013

askeriyenin politik özerkliği ve etkisinin ortadan kaldırılmasıdır. Askeri profesyonellik bir miktar kurumsal özerklik gerektirse de bu sadece profesyonellik çerçevesinde kalan bir kurumsal özerklik olabilir. Asla politik özerkliğe uzanamaz. İkincisi, yasama ve yürütme erkinin demokratik bir şekilde seçilmiş sivilleri, savunma politikasını tespit etmeli, askeri tehditleri tanımlamalı, askeriye ayrılacak bütçe kaynaklarını belirlemeli ve askeri eğitim üzerinde gözetim uygulamalıdır. Üçüncü ve son olarak demokratik sivil kontrol, silahlı kuvvetler personelinin hukukun üstünlüğü prensibinin kapsamı içinde olmasını gerektirir. Silahlı kuvvetler mensupları sivillere uygulanmayan bazı kuralların muhatapları olabilirler ancak diğer vatandaşların haklarına saygı duymak zorundadırlar ve bu konuda özel ayrıcalıklara sahip olamazlar. Sonuç olarak demokratik rejimlerde silahlı kuvvetler politika yapıcı ya da politik aktör olmadıkları gibi hukukun da üstünde değildirler.

“Peki muhafızları kim muhafaza edecek” sorusu orijinal olarak sivil asker ilişkileri bağlamında sorulmamıştır. Romalı Şair Juvenal’ın evliliği kötü giden bir arkadaşına verdiği bir nasihattir. Bu nasihatte güvenilmez eşini bir muhafız gözetiminde kilitli tutmasının uygun bir hareket olmayacağını çünkü muhafıza da güvenilemeyeceğini ifade etmektedir. Juvenal’ın bu kötümserliğine karşı Plato iyimserdir. Ona göre şehir muhafızlarının ve yöneticilerinin uygun davranacaklarına güvenilebilir bu nedenle onların üzerinde gözetim abestir.⁷

Bu söz belki de muhafızları muhafızlarla kontrol etmenin mümkün olmadığı yolunda bir ima taşıması bakımından önemlidir. Gerçekten de askeriye tek başına benzer başka bir güçle kontrol altına almak mümkün değildir. Bu sefer de askeriye kontrol eden o gücün kontrolü sorunuyla karşılaşmış olacaktır. Bu nedenle askeriye başka muhafızlar değil, demokratik yöntemlerle seçilmiş sivil yönetici grubun demokratik araçlarla kontrol etmesi hem mümkün, hem de işe yarar olacaktır.

1.1.1. Demokratik Sivil Kontrol ve İşlevi

Bir ülke demokratik olmaksızın askeriyesi üzerinde sivil kontrole sahip olabilir ancak, demokrasi sivil kontrol olmaksızın mümkün değildir.⁸ Kendisi bir demokrasi olmamasına karşın askeriyesi üzerinde sivil kontrole sahip bir yönetim olarak eski

⁷HURWICZ Leonid, ‘But Who Guard the Guardians’, May 13 1998, s 1 http://www.econ.umn.edu/workingpapers/hurwicz_guardians.pdf, erişim 21.4.2013 ve muhtelif zamanlar

⁸KOHN a.g.e., internet belgesinde sayfa numarası bulunmuyor

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği buna örnektir. Demokrasi askeriye üzerinde sivil kontrol iddiasından daha fazlasını, demokratik sivil asker ilişkilerinin tesis edilmesini gerektirir. Demokratik rejimlerde askeriye'nin sivil kontrolü demokratik yönetim çerçevesinde yapılmalıdır. Bu da sadece ulusal güvenlik ve savunma politikasını sivillerin dikte etmesini aşarak silahlı kuvvetlerin vatandaşların seçilmiş temsilcilerine hesap vermesini gerektirir.⁹ Demokratik sivil kontrol yürütme erkinin askeriye'yi denetlemesi yasama meclisinin de hem yürütmeyi hem de askeriye'yi denetlemesidir.¹⁰

Demokratik olmayan sivil kontrol, siyasi kontrol olarak adlandırılabilir. Bu kontrolde askeriye yönetime baş kaldırmama anlamında bağlıdır. Askeriye siyasete ve devlet yönetimine doğrudan müdahale etmez ancak tam bir örgütsel ve operasyonel özerklik içindedir ve bu özerk alana yapılacak müdahaleleri kabul etmez. Siyasi kontrol askeriye ve yönetimin aynı ideolojiyi paylaşmasıyla ideoloji üzerinden kurulabileceği gibi askeriye'ye kurumsal imtiyazların tanınmasıyla da sağlanabilir. Her ikisinin bir karışımı da olabilir. Bu tip kontrolün bulunduğu durumlarda askeriye yurt savunmasını yapan bir kurum konumundan çıkarak ideolojiyi/iktidarı koruyan bir kuruma dönüşür. Askeriye'yi yöneten sivil yapı ile askeri yapı arasında tam bir işbirliği vardır. Askeriye yönetici elitin koruyucusu durumundadır.

Silahlı kuvvetler üzerinde demokratik sivil denetimin olduğu durumda askeri politikayı yürütme belirler, silahlı kuvvetlerin gerçek lideri ve denetleyicisi durumunda olan Bakan uygulamaya önderlik eder, yasama ise yürütme ve askeriye'yi denetler, askeri yargı tek yargı sistemine entegre edilmiştir ve etkili bir şekilde yargısal denetim yapar.¹¹ Sivil kontrol demokratik yönetimlere savunma alanındaki plan ve programlarını uygulama imkânı verir. Bunlar da seçimler yoluyla halkın tasvibinden geçmiş olacağından halkın savunma politikaları üzerindeki belirleyiciliği, karar vericiliği gerçekleşmiş olacaktır. Bu çalışmada sivil kontrolün geçtiği her yerde kastedilen demokratik sivil kontroldür.

⁹DİEZ, **ag.e.** s. 115

¹⁰CİZRE Ümit, 'Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri Kavramsal Ve İlişkisel Bir Analiz', **Bir Zümre Bir Parti Türkiyede Ordu**, der. İNSEL Ahmet ve BAYRAMOĞLU Ali, İkinci Baskı, Birikim Yayınları İstanbul 2004, s. 138

¹¹SERRA Narcis, '**Demokratikleşme Sürecinde Ordu**', Çev. Şahika Tokel, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2011 İstanbul, s. 61

Sivil kontrolün bir diğer hayati işlevi ise demokrasinin yaşaması ve sürdürülmesidir. Devletin zor kullanma gücünün en tehlikeli görünümü olan silahlı kuvvetler bu silahlarını kendi halkına, seçilmiş yöneticisine de yöneltebilir. Demokratik yönetimin böyle bir saldırıdan masun kalması için askeriyenin sıkı bir şekilde kontrol edilmesi ve kendi yeri, sınırları içinde kalması gerekir. Bunu sağlayacak olan da askeriye üzerinde etkin bir sivil kontroldür. Askeriye üzerinde sivil kontrolün kaybı hemen askeriyenin ülke yönetimini ele geçirmesiyle sonuçlanmasa da o yolda tehlikeli bir gidişin önünü açacaktır. Yanı sıra askeriyenin etkin sivil demokratik kontrolü akla tersi gelse de ya da öyle savunulsa da onun asli görevini daha etkili bir şekilde yapmasını da sağlamaktadır.¹²

1.1.2. Demokratik Sivil Kontrolün Bileşenleri

Askeriye üzerinde etkili bir demokratik kontrolün sağlanması için şu bileşenlerin bir arada olması gerekir.¹³

a- Sivil Kontrol; askeriyenin misyonu, terkibi, bütçesi ile silah sistemleri ve mühimmat alımlarında sivil otoritelerin kontrolü, buna dair kararların sivil otoritelerce verilmesi. Bu durumda askeri politika sivil otorite tarafından belirlenir ya da onaylanır. Askeriye sivil otorite tarafından verilen siyasi hedeflere nasıl ulaşılacağına dair önemli bir operasyonel otonomiye sahiptir.

b- Demokratik yönetim; askeriyenin performansı, parlamento ve yargısal kurumlar, güçlü bir sivil toplum ve bağımsız medya tarafından izlenmelidir. Bu askeriyenin hesap verebilirliğini hem halk, hem de yönetim açısından garanti eder.

c- Sivil uzmanların mevcudiyeti; sivillerin savunma idaresi ve kontrol sorumluluklarını hakkıyla yerine getirebilmeleri için bu alanda sivil uzmanların bulunması gereklidir.

¹²BRUNEAU C. Thomas and MATEÏ Cristiana Florina, 'Towards a New Conceptualization of Democratization and Civil-Military Relations', http://iis-db.stanford.edu/pubs/22327/Bruneau_final_file.pdf, s 921, erişim 06.03.2013. Yazarlar bu duruma 1986 yılında çıkardığı Gol Waters-Nichols Kanunuyla askeriye üzerinde daha fazla sivil kontrol imkanına sahip olan ABD ve Kolombiya'yı örnek olarak vermektedirler.

¹³Bu bileşenler geniş ölçüde Democratic Control Of Armed Forces, **DECAF Backgrounder**, 05.2008 belgesinden alınmıştır. <http://www.dcaf.ch/content/download/35599/526415/file/DemocraticControlArmedForces-backgrounder.pdf>, erişim en son 23.12.2013.

d- Askeriyenin siyasete karışmaması; ne bir müessese olarak askeriye, ne de üst ya da alt düzey komutanlar siyasi hayata karışma çabası içinde olmalıdırlar.

e- İdeolojik tarafsızlık; askeriye ülkeye bağılılığın daha üzerinde ne muayyen bir ideolojiyi, ne de bir ethosu desteklemelidir.

f-Ulusal ekonomide minimal rol; askeriye ülkede en büyük istihdam kaynağı ve savunmayla ilgili ekonomik sektörlerle bağlantılı olabilir. Ancak bu askeriyenin sivil otoriteye bağılılığını azaltamaz, esas misyonunu zayıflatamaz, sivil endüstriyel sektöre müdahale ya da haksız rekabet olarak kullanılamaz.

g-Etkili Bir komuta zinciri; askeriye hiyerarşisi içinde halka ve kontrol makamlarına karşı hesap verebilirliği garanti eden, ilgili tüm mevzuata uymayı ve saygı duymayı teşvik eden, askeriyede profesyonelliği garanti etme çabasında olan bir komuta zinciri oluşturulmalıdır.

h- Askeri personelin haklarına saygı; silahlı kuvvetler mensupları haklarını kullanmada özgür olmalıdırlar.

1.1.3. Avrupa Birliği (AB) ve Askeriyenin Sivil Kontrolü

AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış olan Ankara Anlaşmasına dayanmaktadır. Haziran 1993'te yapılan Kopenhag AB Konseyi, Kopenhag kriterleri olarak anılan bir dizi kriter üzerinde mutabık kalmıştır. Buna göre Birliğe üye olmak için aday ülkenin, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların sayılmasını ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olması gerekmektedir. Konumuzla ilgisi olmamakla beraber ekonomik kriterler ve birlik üyeliğini üstlenme yeteneği de Kopenhag kriterleri arasındadır. AB Konseyi Aralık 2004'de katılım müzakerelerinin başlatılması için Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yeterince karşıladığını belirtmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde de katılım müzakereleri başlamıştır. Ankara Anlaşmasının üzerinden oldukça uzun bir süre geçmiş olmasına karşın Türkiye kendisini üyeliğe hazırlayacak son aşama olan katılım müzakereleri aşamasındaki ülke konumundadır.

Her bir aday ülkenin demokrasiyi garanti edecek kurumlara sahip olmasını zorunlu kılan formülünün bulunduğu Kopenhag kriterlerinin mevcudiyetine karşın AB'nin sivil asker ilişkileri bakımından yazılı dokümanlarında bir standardının olduğu söylenemez.

Özellikle 1999 yılında Türkiye'nin müzakere sürecinin başlamasından sonra demokratik sivil asker ilişkileri Birliğin genişleme sürecinin bir parçası olmuştur.¹⁴ Birlik bir doküman anlamında standart bir sivil asker ilişkileri reçetesine sahip olmasa da askeriye'nin sivil kontrolü bakımından genel bir uygulama birliğine de sahiptir.

AB Komisyonu tarafından 1998 yılından beri Türkiye hakkında her yıl düzenli olarak hazırlanan ilerleme raporlarında sivil asker ilişkileri demokrasiyi garanti etmeye çalışan siyasi kriterler bölümünde yer almaktadır. İlk rapor olan 1998 düzenli ilerleme raporunda askeriye hakkında şu hususlar belirtilmiştir. Türk Anayasası ordunun sivil bir rol oynamasına ve siyasi alanın her alanına müdahale etmesine imkân vermektedir. Ordunun sivil politik denetimi bakımından Türk hukuk sisteminde belirsizlikler bulunmaktadır. Askeriye sivil denetime sahip değildir. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ordunun siyasi hayatta oynadığı rolün platformudur. Genelkurmay Başkanı Savunma Bakanlığına karşı sorumlu değildir. Silahlı kuvvetlerin alenen eleştirilmesi cezai kovuşturma konusu olabilmektedir. Sivilleri yargılayan Devlet Güvenlik Mahkemeleri üyelerinden birisi askeri personel niteliğinde askeri hâkimdir.¹⁵ Komisyon 2013 yılına kadar, düzenli ilerleme raporlarında bir alt başlık olarak "Milli Güvenli Kurulu" başlığına yer vererek bu kurumu mercek altına almış, yakından takip etmiştir.

Son ilerleme raporunda belirtilen hususlar ise şunlardır: Genelkurmay Başkanlığı (GKB) sorumluluk alanı dışındaki siyasi konularda baskı uygulamaktan kaçınmıştır. TSK'nin disiplin sitemini revize eden Disiplin Kanunu kabul edilmiştir. TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Darbeleri Araştırma Komisyonu raporunu yayınlamıştır. Valilerin isteği üzerine iç güvenlikte kullanılan askeri birlikler üzerinde daha kapsamlı gözetim yetkisi verilmiştir. TSK'nin siyasete müdahalesine gerekçe oluşturan bir madde içeren İç Hizmet Kanunu değiştirilmiş, askerlik yeniden tanımlanmış yapılan değişikliklerle askeriye mensupların siyasi faaliyette bulunamayacağı açıklığa kavuşturulmuştur. Silahlı Kuvvetlerin üzerindeki sivil kontrolün artırılması için Yüksek Askeri Şuranın (YAŞ) yapısı ve yetkileri değiştirilmelidir. Genelkurmay Başkanı Savunma Bakanına değil Başbakanına karşı sorumludur. Darbeleri Araştırma Komisyonu çalışmaları ve mevzuat değişikliği ile sivil gözetimin güçlendirilmesinde

¹⁴ALDİS Anne and DİRENTH Margareth Ed., 'Common Norms and Good Practises of Civil Military Relations in The EU', Harmonie Paper 21, 2008, The Centre of European Security Studies (CESS), s. 7

¹⁵Avrupa Komisyonu 1998 Düzenli İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf

ilerleme sağlanmıştır. Askeri Yargı ve Jandarma Genel Komutanlığının sivil gözetimi hususlarında daha fazla reforma ihtiyaç vardır.¹⁶

Türkiye askeriyesi üzerinde demokratik bir sivil kontrol kurulması yolunda AB'nin önemli olumlu katkıları olmuştur. Bu katkılara 1998 ve 2013 yılı düzenli ilerleme raporları tek başına şahitlik yapabilecek durumdadır. Bu katkılardan en önemlileri Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) bir miktar sivilleştirilmesi, savunma harcamalarının bir miktar şeffaflaşması, askeri yargının sivilleri yargılama yetkisinin kaldırılması ve Genelkurmay'ın birçok kuruma üye ataması uygulamasının kaldırılmasıdır. Buna karşın Türkiye'nin sivil asker ilişkileri son dönem itibariyle AB genel anlayışıyla uyumlulaştırılmış olmaktan uzaktır.¹⁷

1.2. Demokrasi

Bu çalışmada bir demokrasi başlığı atılmış olması demokrasinin tüm boyutlarıyla incelenmesi anlamında değildir. Demokrasinin seçilmiş sivillerin üstünlüğü prensibi konumuzla ilgili olduğundan demokrasi kuramı içinde daha çok bu husus üzerinde durulacaktır. Seçilmiş sivillerin üstünlüğünü, demokrasilerde siyasal toplumun kaderini ilgilendiren temel kararları alma yetkisinin işbaşına halkoyu ile gelen seçilmiş kişi ve organlarına ait olmasına bağlayabiliriz. Kamu bürokrasisi siyasal bakımdan inisiyatif organı değildir, kendi girişimi ile karar alamaz.¹⁸

İkibinbeşyüz yıllık bir geçmişi olan demokrasi kavramı tarihte inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Demokrasi kavramı Ortaçağ boyunca etkisini yitirmişken Yeniçağda yaygın bir sosyal siyasal sistem halini almıştır.¹⁹ Demokrasiyi karakterize eden birden fazla özellik bulunmaktadır. Demokrasiyi karakterize eden en önemli özellik onun halk tarafından yönetim olmasıdır. Halk tarafından yönetim ise kamu siyasetiyle ilgili temel belirleyici kararların doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından alınabilmesini gerektirir.²⁰ Demokratik bir sistem başta ülkeyi yönetecek pozisyonlar olmak üzere tüm

¹⁶2013 Düzenli İlerleme Raporu, s. 10, 11,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

¹⁷AKŞİT Said ve KOSTAS Melakopides, ED. AVERY Graham 'The İnfuluence of Turkish Military Forces on Political Agenda Setting İn Turkey, Anlysed On THe Basis Of Thhe Cyprius Question' Europaen Parliament Briefing Paper,2008, s.3

¹⁸ ERDOĞAN Mustafa, 'Anayasa Demokrasi', 8. Baskı, Siyasal Kitapevi Mart 2010, s.311

¹⁹ERDOĞAN Mustafa, 'Anayasa Hukuku', 6. Baskı, Orion Kitapevi, Şubat 2011, s103

²⁰ERDOĞAN Mustafa, 'Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği', İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 10, S 20, (Güz 2011), s. 29

etkin siyasal makamlara ulaşmayı dernek kurma, haber alma gibi hürriyetlerin kullanılabilirdiği bir zeminde belli aralıklarla ve zora dayanmayan yollarla yapılacak ve siyasal toplumun herhangi bir üyesini tercihini kullanmaktan zorla alıkoymayacak yarışmalara tabi tutar.²¹ Buradan yola çıkılarak şu söylenebilir; kamu hayatıyla veya ortak yararlarla ilgili temel kararların bürokrasi tarafından alınması veya bürokratik kurumların demokratik kurumları vesayet altında tutması demokrasiyle bağdaşmaz.²² Bu demokrasinin seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü ilkesinin bir sonucudur. Askeriyenin nasıl yönetileceği, savaş ve barış kararlarının nasıl verileceğinin kamu hayatıyla ve ortak yararlarla ilgili temel konular olduğu açıktır. Bu bakımdan demokratik bir ülkede askeriye üzerindeki genel yönetim yetkisinin seçilmiş sivillerde olması, bunların halkın oyları ile seçilen ve halka karşı sorumlu olan temsilciler olmalarından kaynaklandığı söylenebilir.²³

Temel değerler açısından bakıldığında ise demokrasi her şeyden önce siyasal toplum içinde yer alan çeşitli dünya görüşlerine mensup olan bütün kişi ve kurumları, bütün farklı kimlikleri kucaklayan ama onların hiçbirisiyle özdeşleşmiş olmayan ortak bir platformun adıdır. Demokrasinin birbirini destekleyen iki temel değeri vardır. Bunlar farklı yaşama tarzlarının meşruluğunun kabul edilmesi ve barışçı toplumsal birlikteliktir. Bunların görünümleri ise bireysel self determinasyon ve barışçı birlikte varoluştur.²⁴

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının (AGİT) 5.6.1992 tarihli Parlamenter Asamblesinde ortaya çıkan Budapeşte Deklarasyonunun dokuzuncu maddesi şöyledir. “9-Demokrasi barışın en iyi garantörüdür. Tüm ülkelerde silahlı kuvvetlerin sivil yönetime bağlı olması esastır. Seçilmiş parlamentoların silahlı kuvvetlerin faaliyetleri hakkında nihai bir şekilde denetim ve sorumluluğa sahip olmaları zorunludur.”²⁵

Demokrasi seçilmiş sivillerin yönetim pozisyonunda oldukları bir rejimdir. Ancak kimi zaman askerlerin bu yönetimi paylaşma arzularının bir sonucu olarak ortaya askeri ve

²¹LİNZ J. Juan, ‘**Totaliter ve Otoriter Rejimler**’, Çev. Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, 3. Baskı Temmuz 2012, s 25, 26

²²ERDOĞAN Mustafa, ‘Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği’, s 29

²³HAKYEMEZ Yusuf Şevki, Demokratik Ülkelerde Milli Güvenlik Politikasının Belirlenmesi, **AÜEHFD**, C.VII, S 3-4 (Aralık 2003), s 289

²⁴ERDOĞAN, Mustafa, ‘**Demokrasi laiklik Resmi İdeoloji**’, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2010, s 5, 6

²⁵Budapest Declaration Of The CSCE Parliamentary Assebmly, 5 July 1995. <http://www.osce.org/pa/40732>, erişim 12.09.2013

yarı askeri rejimler çıkmaktadır. Bunlardan denetimli demokrasilerde askeriye sahne arkasındaki asıl etkin güçtür. Bu rejimlere örnek Türkiye'nin 1960 ve 1980 darbeleri sonrası geçiş dönemi, 1971-1973 dönemi, 28 Şubat süreci dönemidir. Askeriyenin yaygın bir halk desteği yaratmaya ve konumunu bu şekilde sürdürmeye çalıştığı rejimler de bulunmaktadır. Bu rejime örnek Arjantin'de 1946-1955 Juan Peron dönemidir. Bunun tersi olarak siyasete halk katılımını engelleyen askeri rejimler de vardır. Buna örnek ise Şili'de 1973-1989 Pinochet dönemidir.²⁶

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 askeri cunta darbesinin demokrasiyi tahkim etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak üzere yapılan makul bir müdahale olarak gören enteresan fikirler de bulunmaktadır.²⁷ Ancak demokrasinin darbe ile korunması ya da sürdürülürülüğünün sağlanması mümkün görünmemektedir. Askeri darbeler ya da müdahalelerle bir yönetim sisteminin devamı sağlanabiliyorsa devamı sağlanan şey kesinlikle demokrasi değildir. Korunmak, sürdürülmek istenen şeyin aslında Türkiye'ye özgü bir demokrasi anlayışı olduğu söylenebilir. Bu demokrasi anlayışında demokrasi ulaşılması gereken bir toplum biçimi, bir hayat tarzıdır. Bu anlayış açısından temel mesele demokrasiyi "bütün kurum ve kurallarıyla yerleştirmekten ibarettir."²⁸ Bu yolda askeri darbe kabul edilebilir bulunmaktadır.

Demokrasi penceresinden silahlı kuvvetlere bakacak olursak onun, insanlık tecrübesinin gördüğü en az demokratikleştirilmiş kurum olduğunu, savaş gelenekleri ve usullerinin doğaları gereği demokratik toplumun en üst değerleri olan bireysel özgürlük ve insan haklarıyla uyumlu olmadığını görürüz.²⁹

1.2.1. Liberal Demokrasi

Liberalizmin özgürlükler için büyük bir tehlike olarak gördüğü devlete karşı çözüm önerisi onu olabildiğince etkili bir şekilde sınırlamaktır.³⁰ Devlet aygıtının en endişe verici gücü durumundaki silahlı kuvvetlerin bu sınırlama tutumundan masun kalacağı düşünülemez. Liberal demokrasi sivil asker ilişkilerine iki ilke üzerinden yaklaşır. Ordu sivil otorite tarafından yönetilmeli ve denetlenmelidir, orduyu denetleyen sivil idare de

²⁶ERDOĞAN Mustafa, 'Liberal Toplum Liberal Siyaset', Yenilenmiş 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara Kasım 1998, s331, 332,

²⁷ BALCI Ali, 'Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi 1960-1983', 2. Baskı, Kadim Yayınları, Eylül 2011, s. 31-36, yazar bu konudaki pek çok benzer görüşü örnekleriyle vermektedir.

²⁸ERDOĞAN, Mustafa, Demokrasi laiklik Resmi İdeoloji, s.14

²⁹KOHN, a.g.e

³⁰ERDOĞAN Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, s. 26

bir demokrasinin nihai sınırı olan insan haklarıyla sınırlı olmalıdır. Ordunun sivil otorite tarafından denetlenip yönetilmesi seçilmiş sivillerin üstünlüğü ilkesidir. Orduyu denetleyip yönetenlerin bizatihi kendilerinin hukukun üstünlüğü ve insan haklarının çizdiği sınırlar içinde kalmaları ise liberalizmin bir gereğidir.³¹ Liberalizmin askeriyele zorla yönetimi ele geçirmesi gibi bir durumu yukarıda yazılanlar çerçevesinde makul görmesi düşünülemez.

Liberal demokrasinin felsefi temeli ve barışçı tutumu seçimle gelenin seçimle gitmesine saygı göstermeyi gerektirir.³² Bir demokraside seçimler yönetimin ortaya çıkması için uygun bir alettir. Ancak seçilenler insan haklarıyla sınırlandırılmıştır. Aynı anda insan haklarına dayanan bir hukuk devleti olarak kurulmuş olmayan ve böyle işletilmeyen bir demokrasi değersiz olduğu kadar tehlikelidir. Böylesi bir demokrasi sınırsız gücün millet veya halk egemenliği adına vatandaşların hayat ve hürriyetlerinin yağmalanabilmesi imkânının kurumsallaşmasından başka bir şey değildir.³³ Demokrasiye liberalizm aşısı halk yönetiminin kişilerin doğuştan getirdikleri özgürlüklere dokunamayacağı garantisidir. İnsan hakları yönetim için aşılmaz bir duvar olmalıdır. Bu haliyle demokrasi liberalizm sayesinde herkesin içinde yaşamayı arzu edeceği bir barış toplumu oluşturma şansına sahip olabilir.

Demokrasinin konumuz açısından bir diğer önemli özelliği ise yönetenlerin barışçı bir şekilde değişmesine diğer hiçbir rejimin olmadığı kadar izin vermesidir.³⁴ Bu durumu hakim tek parti sistemi üzerinden değerlendirdiğimizde demokrasinin liberal türünü aynı siyasi tercihe uzun yıllar yönetimde tahammül edilebilmesinin bir anahtarı olarak da görebiliriz. Zira iktidardaki siyasi tercih bazıları için tahammül edilmez derecede uzun kalsa da sistem, meşrulaştırıcı seçim ve kişisel özgürlük alanına saygı göstermek suretiyle iktidara gösterilen sosyal rızayı devam ettirme gücüne illiberal bir demokrasiye göre daha fazla sahiptir. Demokrasiye liberal rengini veren yönetenlerin

³¹ERDEM Fazıl Hüsni, 'Liberal Demokratik Kuram Bağlamında Sivil Asker İlişkileri', s 3, http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Fazil_Husnu_Erdem_Liberal_Demokratik_Kuram_Baglami_nda_Sivil_Asker_Iliskileri.pdf, erişim 22.03.2013

³²YAYLA Atilla, 'Direkten Dönen Liberal Düşünce', 13.08.2013, **Yeni Şafak**, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/atillayayla/direkten-donen-liberal-dusunce/39029>, erişim 13.08.2013

³³ERDOĞAN Mustafa, 'Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji', s. 10, 11

³⁴YAYLA Atilla, 'Liberal Bakışlar', 2. Bası, Liberte yayınları, Ankara 2000, s 250

sınırlandırılmış olması, özgürlüklerin insan hakları vasıtasıyla garanti altına alınmış olmasıdır. Liberal olmayan demokrasi diktatörlüğün kibar halidir.³⁵

1.2.2. Mısır Darbesi Bağlamında Demokrasi Tartışmaları

Tez çalışmasının yürütüldüğü dönemde Mısır'da askeri bir darbe yapılmıştır. Bu darbeye demokrasilerle idare edilen ülkelerce yeterince tepki gösterilmemesi bazı tartışmalara yol açmıştır. Konumuzla ilgisi bakımından konuya kısaca değinilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Mısır'da 3 Temmuzda yönetime verdiği 48 saatlik sürenin dolmasının ardından Mısır askeriyesinde Devlet Başkanı Mursi ve bazı üst düzey Müslüman Kardeşler liderlerine yurt dışına çıkış yasağı getirildi. Kahire sokaklarına inen Mısır ordusu, Mursi'nin ofisinin bulunduğu kışlanın etrafında dikenli tel ve barikat kurdu. Mısır'da orduya ait tanklar, başta Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Devlet Televizyonu, Tahrir ve Nahda meydanları olmak üzere gösteri yapılan alanların çevresinde konuşlanmaya başladı. Başkent Kahire'nin çeşitli yerlerine sevk edilen askerler, özellikle stratejik köprülere ve Mursi yanlılarının gösteri düzenlediği bölgelere konuşlandı.³⁶ Bu eylemler sonucu Mısırdaki seçilmiş Mursi yönetimi iktidardan uzaklaştırılmıştır. Darbe, yürütme yetkisi ve makamının zorla ele geçirilmesi olarak tanımlanabilir.³⁷ Bu tanım açısından baktığımızda Mısır'da olanın bir askeri darbe olduğuna şüphe yoktur.

Mısır'da yapılan ve sonucu itibarıyla apaçık bir darbe olan bu eyleme darbeleri bir yönetim değiştirme yöntemi olarak benimsemeyen güncel liberal demokrasilerin iki ana lideri olan ABD ve AB'nden kuvvetli bir tepki gelmemiştir.³⁸ ABD ve AB, Mısır'da yapılanın bir darbe olduğunu açıkça söyleyememişlerdir. Buna karşılık AB, ABD'ye göre biraz daha ileri söylemlerde bulunmuştur.³⁹

³⁵YAYLA, Atilla, 'Ortada Sandık Var', 25.07.2013, **Yeni Şafak**, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/atillayayla/ortada-sandik-var/38732>, erişim 13.11.2013

³⁶**Hürriyet**, Mısırdaki Mursiye Ordu Darbesi, 03.07.2013 <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23646462.asp> erişim 11.08.2013

³⁷LUTTWAK Edward, '**Bir Uzmanın Gözüyle Darbe**', Çev. Edip İ. Polat, 1. Basım, Yaba Yayınları, Mayıs 1996, Ankara, s. 25, Yazar darbeyi küçük ama kritik bir parçasına sızarak hükümetin yerini almak olarak kabul etmektedir. Bu kritik parça askeriyedir.

³⁸**Milliyet**, ABD, AB ve AP'dan Darbeye tepki, 03.07.2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/abd-ab-ap-den-darbeye-tepki/dunya/detay/1731785/default.htm>, erişim 11.08.2013

³⁹**Zaman**, "AB'den Mısırdaki darbe Yönetimi Gayrimeşru İması", AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton 15 Temmuz 2007'de yaptığı yazılı açıklamada Mısırdaki yönetimin gayrimeşru olduğunu ima etmiştir. 15.07.2013 http://www.zaman.com.tr/dunya_abden-misir-darbe-yonetimine-gayri-mesru-imasi_2110540.html erişim 11.08.2013

Bu durum iki izah tarzıyla temellendirilebilir. İlki Batının Müslüman toplumlara önyargılı bakışıdır. Bu Müslüman toplumların batıcı “makul” diktatörlerin yönetimi altında yaşamasının kabul edilebilir olduğu, zira bunun biricik alternatifinin siyasal İslam olduğu yolundaki önyargıdır. Bunun açık göstergesi tam manasıyla bir diktatör olan Hüsnü Mübarek’in Batıda bir diktatör yerine saygın bir devlet adamı muamelesi görmüş olmasıdır.⁴⁰ İkinci izahat ise darbeleri kabul edilmez bulan dünyanın da devrevi duruma göre hareket etme eğiliminde olmasıdır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra darbeyi ciddi olarak kınayan beş İskandinav ülke ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) dışında bir kurum bulunmamaktadır.⁴¹ Çoğu ülke zamanın pratik gereklerine göre darbelere anlayışla bakabilmektedir.

Darbelerin yapılmasının ardından darbecilerin karşı karşıya kaldığı durum, darbe yönetiminin tanınması olmaktadır. Dış ilişkilerin devamlılığı ile ilgili inandırıcı güvenceler varsa bir müddet sonra gayrimeşru hükümetler bile tanınabilmektedir.⁴² Türkiye’deki 1960 askeri cuntasının darbesinden üç gün sonra benzer şekilde yeni rejim ABD ve İngiltere tarafından tanınmıştır.⁴³ Darbelerin başarıya ulaştıktan sonra tanınmasında elli yıldır değişen hiçbir şey olmadığı ortadadır. Ancak bu darbe Mısır’da Arap dünyasının kalbinde kurulabilecek bir demokrasiyi bilinemez bir süre için ertelemesi bakımından büyük bir talihsizlik olmuştur.⁴⁴

Darbe yönetimlerinin tanınmaması için uluslararası etkili bir kurumsal mekanizma ortaya çıkarılması bir yol olabilir. Afrika Birliği (AU) bu yönde bazı adımlar atmıştır. Birliğin kurucu yasası, kurucu yasa dışı yöntemlerle işbaşına gelen hükümetlerin birliğin faaliyetlerine katılmalarına izin verilmeyeceğini hüküm altına almıştır. Yasa dışı yöntemler de sayılmıştır. Bunlar; demokratik yöntemle seçilmiş yönetimi askeri darbe ile ele geçirmek, paralı askerlerce demokratik yönetimi değiştirmek için yapılan müdahale ile yönetimin değiştirilmesi, silahlı ayrılıkçı gruplar ve isyan hareketleriyle demokratik seçilmiş hükümetin değiştirilmesi, adil bir seçimin ardından görevdeki

⁴⁰HANİOĞLU M. Şükrü, ‘Darbeye Neden Darbe Denilemiyor’, **Sabah**, 14.07.2013, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2013/07/14/darbeye-neden-darbe-denilemiyor>, erişim, 11.09.2013

⁴¹TBMM, ‘**Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu**’, s. 121

⁴²LUTTWAK Edward, ‘**Darbe**’, Yaba Yayınları :64, 1. Basım, Mayıs 1996, Ankara, s 173

⁴³Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, s. 1

⁴⁴DAĞI İhsan, ‘Mısırdaki demokrasi fırsatına da Yazık Oldu’, **Zaman**, 05.07.2013, http://www.zaman.com.tr/ihsan-dagi/misira-da-demokrasi-firsatina-da-yazik-oldu_2107471.html, erişim 11.08.2013

yöneticilerin yönetimi seçimi kazananlara devretmeyi reddetmesidir.⁴⁵ AU kurucu yasasına bağlı kalarak Mısır darbe yönetiminin üyeliğini askıya almıştır. Birlik bu şekilde Mısır'daki darbeyi resmi olarak reddeden ilk resmi uluslararası yapı olmuştur.⁴⁶ Afrika Birliğinin bu ilkeli tutumunun diğer uluslararası örgütlere ilham olması darbelere karşı uluslararası tepkinin mevcudiyeti ve müşterekliği açısından etkili olacaktır.

1.3. Militarizm

Militarizmin birden çok bakış açısıyla birden fazla tanımı yapılmış olmasına karşın bu tanımlardan süzülen ortak özellik askeri alanın hayatın diğer alanlarına etkisine vurgu yapılmasıdır.⁴⁷ Militarizm en genel haliyle toplumun ölmek öldürmek eylemlerini onaylayacak bir kültürü kabul edip bunu makul ve normal görmesidir. Militarizmin etkisi altındaki toplum hem ölmeye hem de öldürmeye makul, kabul edilebilir hatta şeref duyulabilir gerekçeler üretmekte mahirdir. Askerliğin özü mensuplarını seve seve ölmeye veya öldürmeye götürmektir.⁴⁸ Yıkım amaçlı kurumlar olan ordular insanların sistematik olarak ölmesi ve öldürmesini içeren işlevlerini tektipleştirme, itaate şartlandırma ve endoktrinasyon teknikleri ile yürütmektedirler⁴⁹ Bu haliyle militarizm barış karşıtıdır. Militarizm askeriye üzerinde sivil bir kontrole de karşıdır. Askeriyenin değerlerinin topluma dayatıldığı bir düzende bu değerleri oluşturan ve savunanların herhangi bir denetime tabi olmaları düşünülemez.

Klasik Militarizm Prusya ve Japonya militarizminde olduğu gibi aristokratik bir temele dayanır. Militarizmin bu türünde askeriye bizzat yönetime el koyması gerekmez. Mitler, ideoloji ve değerler özellikle eğitim sisteminin içine ve devlet aygıtına yerleştirilmiştir. Askeriye gündelik politikanın içinde görünmez. İktidara el koymak için siyasi çatışmanın silahlı çatışmaya dönmesini bekler, yani iktidara el koymak en son

⁴⁵ENGEL Ulf, 'Unconstitutional Changes of Government – New AU Policies in Defence of Democracy', Working Paper Series No 9, Graduate Centre Humanities and Social Sciences of the Research Academy Leipzig, s. 7 http://www.uni-leipzig.de/~ral/gchuman/fileadmin/media/publikationen/Working_Paper_Series/RAL_WP_9_Engel_web_101207.pdf, erişim 27.11.2013

⁴⁶DITZ Jason, African Union Suspends Egypt Over Coup, *Anti War. Com*, July 05.2013, <http://news.antiwar.com/2013/07/05/african-union-suspends-egypt-over-coup/>, erişim 27.11.2013

⁴⁷ALTINAY Ayşe Gül, *Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi*, <http://research.sabanciuniv.edu/995/1/MilitarizmveInsanHaklariEksenindeMilliGuenlikDersi.pdf>, s 138

⁴⁸Emekli Genelkurmay Başkanı Hilmi ÖZKÖK'ün TBMM Darbe Alt Komisyonuna verdiği mülakat, s. 1, 211 numaralı Kanununun 37. maddesine göre silahlı kuvvetlere katılan her askerce içilen andda "vatan cumhuriyet ve vazife uğruna seve seve hayatımı feda eyleyeceğime and içerim" bölümü bulunmaktadır.

⁴⁹KAYA Serdar, 'Endoktrinasyon ve Türkiye'de Toplum Mühendisliği', Nirengi Kitap 5, 2 Baskı Aralık 2011, Ankara s 185

hamledir. İktidara el koyduğunda kendi sivil siyasi kadrosunu yanına alarak topyekün nihai hesaplama gider. Sıradan militarizmlerde ise askeriye egemen-yönetici sınıfların organik bir parçası değildir. Ancak bazen onların aleti, bazen de şartlar elverdiğinde kendi adına davranabilen bir güçtür. Gündelik politikanın ve çıkar kavgalarının daima içindedir. Fırsatını yakaladığında iktidara el koyar. İktidara el koyduğunda da kendi çıkarlarına uygun düzenlemeler yapar.⁵⁰ Bu ayrıma göre Türkiye’de sıradan bir militarizm cari olmuştur.

Türkiye’de militarizm ve milliyetçiliğin buluşması özel ve Türkiye’ye özgü bir terkip ortaya çıkarmıştır. Bu terkip şu temeller üzerine kurulmuştur. **a**-Askerlikle savaş ilişkisi ortadan kaldırılmıştır, yani askeriye’nin nihai görevi olan savaşla irtibatı kaldırılmıştır. **b**-Askerliğin tarih dışı olduğu anlayışı kabul edilmektedir, yani askerliğin mevcut haliyle yakın döneme ait olduğu gerçeğinin perdelenmektedir, **c**-Askerlik tartışılmaz bir alan olarak kabul edilmiştir, yani askerliği tartışmak Türk kültürünün kendisini tartışmak haline gelmiştir. **d**- Tüm bunların bir sonucu olarak askerlikten bağımsız bir sivil alanın kurgulanamayacağı anlayışı yerleşmiştir.⁵¹

Militarizm kışlaya ait algıların sosyal ve siyasal alana taşınması bu şekilde tüm bir ülkenin kışla haline dönüştürülmesine yakın bir anlam da ifade eder. Dost ve düşmandan ibaret olan bir dünya algısına sahiptir ve sorunları şiddet kullanarak çözüme eğilimindedir. Bu şekilde sosyal, siyasal, ekonomik alanları ve giderek hayatın her alanını birer savaş alanı haline getirir. Bu haliyle militarizm faşizmle birebir uyum içindedir.⁵²

Demilitarizasyon ise askeriye’ye ait değerlerin ait olduğu yere yani kışlaya geri dön(dürül)mesidir.⁵³ Demilitarize toplumlarda askeriye mevcuttur. Bu mevcudiyet tamamıyla görevi çerçevesinde ve kutsanmadan yürüyen bir mevcudiyettir. Demilitarize toplumlar yaşamak ve yaşatmak fikrine saygılı olduklarından faşizm, militarizm ve milliyetçilikten uzaktırlar, bu anlamda da barışçıldrlar.

⁵⁰LAÇİNER Ömer, ‘Türk Militarizmi’ I, ‘**Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**’, der. İNSEL Ahmet, BAYRAMOĞLU Ali, s. 14, 15,

⁵¹ALTINAY Gül Ayşe, BORA Tanıl, ‘**Ordu Militarizm ve Milliyetçilik**’, <http://research.sabanciuniv.edu/984/1/OrduMilitarizmveMilliyetcilik.pdf> s. 143

⁵²KAYA Serdar, **a.g.e.** s. 188,189

⁵³ALTINAY Ayşe ‘Gül, Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi’, s 139

Türkiye'deki militarizm uygulamalarının kabul edilebilirliği yaratılan sahte korkuların gölgesindeki güvensizlik ortamında mümkün olabilmiştir. Bu korkunun gölgesinde yönetimdir. Hiç bitmeyen ya da birisi bittiğinde hemen diğeri devreye giren korkular bazen komünizm, bazen irtica, bazen ülkenin bölünmek üzere olduğu şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu yönetim anlayışında sıradan küçük sorunlar bile aniden rejimin ölüm kalım meselesi mertebesine yükselebilmektedir.⁵⁴

Türkiye kurulduğundan bu yana kışlanın değerlerini topluma dayatma anlamında birçok kurumsal uygulamaya sahiptir. Bunların başında askeriyenin varlığının her an hissedilmesini sağlayan konuşlanması, törenler, anıtlar, marşlar gelmektedir. Bu konular üzerinde ayrı bir bölüm altında durulacaktır. Kışlanın değerlerini topluma kabul ettirmenin bir yöntemi olarak tatbik edilen bazı uygulamalara son verildiği de görülmektedir. Milli Güvenlik derslerinin müfredattan çıkarılmış olması bu alanda önemli bir gelişme olmuştur.⁵⁵ Bir başka önemli gelişmede ilköğrencilerinin her gün derslere başlamadan önce öğretmenler gözetiminde okudukları öğrenci andının kaldırılması olmuştur.⁵⁶ Ancak çok miktarda seyircisi olan Türkiye Süper liginde maçların başlamasından hemen önce tüm seyircilerin huzurunda ve katılımıyla İstiklal Marşı okunmasına dünyada tek örnek olarak devam edilmektedir.⁵⁷ Militarizmin spora ve gençliğe olan ihtiyacı çok önceden keşfedilmiş ve Cumhuriyetin başından beri bu alanlar kullanılmıştır.⁵⁸

1.4. Pretoryan Rejim, Pretoryan Askeriye

Pretoryan kavramı köklerini, Roma İmparatorunu koruyan muhafızların bir dizi olay sonucu büyük bir güç elde edip sonunda imparatoru devirme ve yenisini atama gücünü ele geçirmelerinde bulur. Pretoryanizm kavram olarak askeriyenin kendisinin esaslı bir

⁵⁴DAĞI İhsan, 'Turkey Between Democracy and Militarism, Post Kemalist Perspectives' Orion Publications, 2008, s.21, 22

⁵⁵ Milli Güvenlik Bilgisi dersi Yönetmeliğinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Yönetmelik, BKKT 03.01.2012, BKKK 2012/2680, RGT 25.01.2012, RGN 28184

⁵⁶ Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik, RGT 08.10.2013, RGN 28789

⁵⁷ ÇAKIR Ahmet, 'Artık "andımızı" maçlarda okuyalım mı', Zaman, 20.10.2013, Spor yazarı ÇAKIR'ın konuyla ilgili bilgi verici bir yazısı bulunmaktadır. <http://www.zaman.com.tr/pazar/artik-andimizi-maclarda-okuyalım-mi-2154070.html>, erişim 21.10.2013,

Bu maçlarda takımların önemli bir bölümünü oluşturan yabancı oyuncular İstiklal Marşının çağrışımını hissedemedikleri için ya da Türkçe bilediklerinden Marşın okunmasına katılamamakta bu da ilginç görüntüler ortaya çıkmaktadır.

⁵⁸GENCER Özcan, 'Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi' Türkiye'de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti, der. PAKER Evren Balta ve AÇKA İsmet, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Mayıs 2010, s. 210, 211

fonksiyonu olduğu kabulüyle siyasi sistemi kontrol etmesidir.⁵⁹ Pretoryan rejimlerde askerler yönetimi fiilen üstlenmeseler bile yürütme organı üzerinde egemenlikleri bulunur. Müdahale ise bu egemenliğin tehlikeye düştüğü anlarda başvurulan bir yöntemdir.⁶⁰ Pretoryan rejimler askeri diktatörlükten farklı olarak gerçekten işleyen veya göstermelik bir meclis sistemi içerisinde askeri bürokrasinin tahakkümünü mümkün kılan rejimlerdir.⁶¹ Siyasi sistemin pretoryan bir karakter arz etmesinin muayyen koşulları bulunmaktadır. Bunlar; etkisiz bir sivil yönetimin mevcudiyeti, sivil rejimin meşruiyet eksikliği/yoksunluğu içinde olması, siyasetteki yozlaşma, askeriye'nin özellikle de rejim ya da hükümet zayıf olduğunda, zayıfladığında politik sürece katılma istek ve eğilimi içinde olmasıdır.⁶² Pretoryan bir rejimde askeriye üzerinde sözde bir sivil denetim kurulabilir. Ancak bu hiçbir zaman gerçek demokratik bir sivil denetim değildir. Bu ancak göstermelik ve işe yaramaz bir denetim olabilir.

Türkiye askeriyesinin iktidarın bekçisi olarak pretoryan olmadığı ileri sürülmüştür. Burada iddiaya göre ordunun demokrasiyi zayıflatma ve sivil otoriteyi ele geçirme gibi herhangi bir girişimi olmamıştır.⁶³ Bu iyimser bir görüştür. Türkiye askeriyesi bir iktidar partisi olarak belli bir partiye fiilen tam olarak angaje olmasa⁶⁴ bile bir ideolojinin bekçisi olmuştur. Pretoryan rejim kuralları askerler tarafından belirlenen ve her an askeriye'nin müdahalesine açık rejimdir.⁶⁵ Bu anlamda Osmanlıda yeniçeriler istediklerini sultan yapma, istemediklerini tahttan indirme gücüne sahip olduklarından pretoryan bir rejim mevcuttu. Bu rejim daha sonra Enver Paşa ve Mareşal Fevzi Çakmak çizgisinde ihya edildi. 1938'de Cumhurbaşkanının kim olacağını belirleyen askeriye, 1950 seçimlerinden sonra müdahale seçeneğini düşündü ama kullanmamaya karar verdi. 1960 darbesi sonrasında hukuki ve siyasi alanda Türkiye'de pretoryan rejim tam olarak tesis edildi.⁶⁶

⁵⁹UZGEL İlhan, 'Betwenn Pretorianizm and Democracy, The Turkish Yearbook', 2003, VOL XXXIV, s. 180

⁶⁰ERDOĞAN Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, s 330

⁶¹İNSEL Ahmet, Proteryen Güçler ve Rejim, **Radikal**, 25.02.2007, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6776, erişim 11.09.2013

⁶²UZGEL İlhan, Betwenn Pretorianizm and Democracy, s 180'den Amos Perlmutter, 'Political Rules and Military Rulers', London, Frank Cass, 1981, p11-13, 19,

⁶³CİZRE Ümit, 'Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ Ordu İslamcılık', Çev. Cahide Ekiz, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s 6'den Robert Pigney

⁶⁴Kamuoyunda Ordu+CHP= iktidar yaygın olarak bilinen bir formüldür..

⁶⁵HANİOĞLU M. Şükrü, 'Praetorian Rejim Biterken', **Sabah**, 2.12.2012, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2012/12/02/praetorian-rejim-biterken>, erişim.11.09.2013

⁶⁶HANİOĞLU, a.g.e.,

Siyaset alanına girmek veya bu alanı domine etmek için güç kullanan askeriyenin subayları pretoryan askerlere dönüşmektedir.⁶⁷ Özerk statüsüne dayanan Türkiye askeriyesi siyaset alanına girmekte 2010 anayasa referandumuna kadar kendini sınırlamamıştır. Bu referandumda askeriyenin özerk niteliği sona erdirilmemiş olsa da darbeye teşebbüs suçunun sivil mahkemeler tarafından yargılanacağına anayasal garantiye alınması, yüksek mahkemelerin yapısındaki değişimler askeriyenin sorgulanamazlığına büyük bir darbe indirmiştir. Bu şekilde askeriyenin hükümete siyaset dayatma gücü giderek zayıflamıştır. Buna karşın askeriyenin özerkliğini tesis eden ve bu çalışma içinde yeri geldiğinde değinilecek hukuki yapı ve siyasi yaklaşımlar nedeniyle askeriyenin pretoryan özelliğini tamamen kaybettiğini ileri sürmek güçtür. Zira pretoryan askeriyenin bir özelliği de özel bir misyona sahip olmasıdır.⁶⁸ Türkiye askeriyesinin cumhuriyeti korumak ve kollamak misyonu yasadan çıkarılmış olmakla birlikte askeriyenin Kemalizm/Atatürkçülük olarak adlandırılan ideolojiyi terk ettiğine yönelik bir gelişme ortada bulunmamaktadır.

Rejimin pretoryan özelliğinin seyrelmesinde askeriyenin bir bölümünün doğrudan hedefinde olduğunu bilen Hükümet Partisinin ekonomik başarısı sayesinde yaygın ve güçlü halk desteğini yedeğine alarak uluslararası çevreler, bir kısım basın⁶⁹ ve sivil demokrat kanaat önderlerinin güçlü destekleriyle askeriyeyi geriletmiş olmasından kaynaklandığı akla daha yakın görünmektedir. Kendi içinde bütünleşmiş bir yönetici grubun hegemonyasının dayattığı ülkelerde askerlerin gerilemesi sivillerin üstünlüğüne dayalı bir siyasal istikrar dönemi başlatabilir.⁷⁰

Askeriyenin pretoryan karakterinde müspet bir değişimden bahsetmek için ise erken görünmektedir. 2010 Anayasa referandumundan beri bir postpretoryan⁷¹ dönem yaşanmaya başlansa da, askeriyenin pretoryan karakterinin tamamen ortadan

⁶⁷UZGEL, **a.g.e.**, s. 180'den Eric Nordlinger, *Soldiers In Politics: Military Coups and Government*, Englewood-Cliffs, NJ, 1977, P3

⁶⁸UZGEL, **a.g.e.**, s 182

⁶⁹Bir kısım basın içinde Taraf Gazetesinin yeri özellikle vurgulanmalıdır. Gazete askeriyeye karşı görülmemiş cesaretle manşetler atmış, dosyalar açıklamış, yazılar yazmıştır. Gazetenin askeriyeye karşı kullandığı korkusuz dil bile tek başına birçok tabunun yıkılmasına nende olmuştur.

⁷⁰ROUQUË Alain, **'Latin Amerika'da Askeri Devlet'**, Baskıya Hazırlayan Şirin Tekeli, Çev. Cüneyt Akalın Ahmet Kotil... Alan Yayıncılık, Ekim 1986, s. 74

⁷¹HANIOĞLU, **a.g.e.**, Terim Şükrü M. Hanioglu'na aittir.

kaldırılması, hukuki altyapının yanında sivil siyaset, medya, yargı ve sivil toplumda bu yönde tam bir mutabakatı gerektirmektedir.⁷²

1.5. Türkiye Silahlı Kuvvetleri

Bu çalışmanın konusu olarak silahlı kuvvetler devletin silahlandığı örgütlerden ordu, askeriyedir. Bunun dışında kalan, kolluk faaliyeti ifa eden silahlandırılmış diğer devlet örgütleri çalışma kapsamı dışındadır. Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) kendi kuruluş yasasına göre Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçasıdır⁷³. Jandarma aslında bütünüyle GKB'na bağlı olarak görev yapmaktadır.⁷⁴ Bu nedenle yeri geldiğinde jandarma da silahlı kuvvetlerin bir parçası olarak çalışmamız içinde yer alacaktır. Benzer şekilde Sahil Güvenlik komutanlığı (SGK) da kolluk hizmeti görmesine karşın silahlı kuvvetlerin bir parçasıdır. Türkiye Silahlı kuvvetleri başlığının altında silahlı kuvvetlerin işlevi, görevi ve diğer demokratik ülke askeriyelerine göre ulaştığı gelişme evresi incelenecektir. Türkiye silahlı kuvvetlerinin diğer özelliklerine tabiatıyla çalışmanın diğer bölümlerinde değinilecektir.

Bir kavram olarak silahlı kuvvetler (armed forces) ülkemiz için yenidir. 211 numaralı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu⁷⁵ yerine geçtiği Ordu Dâhili Hizmet Kanununu ilga ederken yeni bir terim olarak “Türk Silahlı Kuvvetleri” kavramını getirmiştir.⁷⁶ Kanunun başlığındaki “Türk” ibaresi Türkiye’de yaşayan ve çoğunluğu oluşturan Türk etnik kimliğini de işaret etmektedir. Silahlı kuvvetlerin “Türklerin” silahlı kuvvetleri olduğunu ima eden bu durum kapsayıcılıktan uzaktır. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri (TCSK) kavramı daha kapsayıcı görünmektedir.

Silahlı kuvvetler bir devletin bağımsızlığını ve anayasal düzenini dış tehdit ve tehlikelere korumak üzere kurulmuş olan bir devlet gücüdür.⁷⁷ Silahlı kuvvetler devlet

⁷²ÖZBUDUN Ergun, ‘Turkeys Constitutional Reform and the 2010 Constitutional Referandum’, **Mediterranean Politics**, Panaroma, s 193 http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2011/Ozbudun_en.pdf, erişim 14.04.2013

⁷³Jandarma Görev ve Teşkilatı Hakkında 2803 numaralı Kanunun “bağlılık” başlığı taşıyan 4. Maddesi şöyledir. “Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Ancak Jandarma Genel Komutanı, Bakana karşı sorumludur.”

⁷⁴İNSEL Ahmet, ‘Bir Toplumsal Sınıf Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri’, **‘Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, der. İNSEL Ahmet, BAYRAMOĞLU Ali, s 42

⁷⁵RGT 10.01.1961, RGN 10703 Kanun No 211

⁷⁶ÖZTÜRK Metin O. **‘Ordu ve Politika’**, İkinci Basım, Gündoğan Yayınları, Ekim 2000, Ankara s 26

⁷⁷ERDOĞAN Mustafa, **Anayasa ve Özgürlük**, s 237

aygıtının içindedir ve onun askeri veçhesinin görünümüdür. TSK dünyanın hemen her ülkesinde görülen düzenli modern ordulardan birisidir. Bu ordular aynı zamanda hükümet darbelerinin ordularıdır.⁷⁸

İdari bir örgüt olarak silahlı kuvvetlerin sunduğu savunma kamu hizmetinin ayırt edici özellikleri şu şekilde sayılabilir. **a**-Elle tutulup gözle görülmez, bu nedenle varlığı ve kalitesini ölçebilmek güçtür. **b**-Hizmetin fiili olarak sunulması/üretilmesi resen, kendiliğinden değil, bir merciinin kararıyla olabilir, savunma kamu hizmetinin aktüel olarak sunulması bir ön izne bağlıdır. **c**-Diğer kamu hizmetleri insan yaşamını uzatmaya ve kolaylaştırmaya yönelik iken bu hizmetin aktüel olarak sunulmasının doğrudan sonucu insan hayatına toplu bir şekilde son verilmesi olabilir. **d**- Bu görünmez hizmet ironik olarak oldukça pahalıdır. Bu özellikleriyle, özellikle de son özelliğiyle savunma kamu hizmeti üretilip üretilmeyeceğine ya da ne kadar ve nasıl üretilmeyeceğine karar vermek bakımından muhakkak bir kontrolü gerektirmektedir. Bu kamu hizmetinin üretilmesinin tahrip edici dışsallıkları ancak etkili bir kontrolle minimize edilebilir.

1.5.1. Silahlı Kuvvetlerin İşlevi

Silahlı kuvvetlerin ülkelerin savunma ihtiyacının bir karşılığı olarak ortaya çıktığı ileri sürülebilir.⁷⁹ Silahlı kuvvetlerin bu ihtiyacı ne etkinlikte karşıladığı ya da dış savunma için muhakkak bir askeriye istihdam etme zorunluluğunun bulunup bulunmadığı haklı sorulardır. Sayıları ihmal edilebilecek kadar az olsa da silahlı kuvvetlere sahip olmayan ülkeler mevcuttur. Bazı ülkeler de NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü) askeri ittifakı çerçevesinde küçültülmüş bir askeriye istihdam ederken dış savunma ihtiyacında geniş ölçüde içerisinde buldukları askeri ittifaka güvenmektedirler.⁸⁰ Görüldüğü gibi devletlerin dış güvenlik ihtiyacı sürmekle birlikte bu ihtiyacı tatmin şeklinde bazı farklılıklar olabilmektedir. Silahlı kuvvetler temel olarak devletlerin savunma ihtiyacını giderse de yayılmak ve büyümek için de kullanılmaya müsait bir güçtür.⁸¹ Devletlerin tarihi geçmişleri de bunun örnekleriyle doludur.

⁷⁸ROUQUE a.g.e. s. 51

⁷⁹ERDOĞAN Mustafa, Anayasa ve Özgürlük, s. 237

⁸⁰KARAOSMANOĞLU L. Ali, 'NATO'nun Dönüşümü', 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul, Aralık 2012, s. 32, 39

⁸¹KIRATLI Metin, 'Koruyucu İdari Hizmetler', Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Sevinç Matbaası Ankara 1973, s. 89

211 numaralı İç Hizmet Kanununun 13.07.2013 tarihinde değiştirilen 35. maddesi silahlı kuvvetlerin işlevini şu şekilde tarif etmektedir. “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.”

Bu değişiklikten önce silahlı kuvvetlerin işlevi "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır" şeklinde kanuni bir tanıma sahipti. Korumak ve kollamak tabirleri daha önce yapılmış askeri darbelerin meşrulaştırılmasında geniş ölçüde kullanılmıştır.⁸² Bu bakımdan maddenin değiştirilerek darbelerin hukuki dayanağı olamayacak kadar açık yazılması olumludur. Ancak yasanın darbeler için bir meşruiyet sağladığı kabulü eski haliyle bile hukuki bir yorum olmaktan uzaktır.⁸³

Bu değişikliğe paralel olarak İç Hizmet Kanununun 2. Maddesindeki askerlik tanımı da değişmiştir. Askerlik tanımı daha önce “Askerlik, Türk vatanını, istiklal ve cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğrenmek ve yapmaktır.” iken “Askerlik: Harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyetidir.” haline gelmiştir. Kanımızca bu tanım eskisinden daha uygun ve değiştirilen 35. maddeyle de uyum içindedir. Kanunda bir askerlik tanımına gerek olup olmadığı da değerlendirilebilir. Bu bakımdan bir askerlik tanımına gerek olmadığını düşünüyoruz.⁸⁴

1.5.2. Silahlı Kuvvetlerin Yeni Görev Tanımının Bileşenleri ve Sonuçları

a-Silahlı Kuvvetler Yurt Savunması Yapar; silahlı kuvvetler öncelikle yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunacaktır. “Türk vatani” ifadesi Türkiye’yi Türklerin vatani olarak anlamaya müsait anlamıyla kavrayıcılıktan uzak görünmekle beraber silahlı kuvvetlerin görevli olacağı hususun yurt dışından gelecek

⁸²TBMM Tutanakları, s. 5, http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MBK_/d00/c004/mbk_00004058ss0172.pdf, erişim 14.11.2013, 211 numaralı Kanunun 35. maddesinin Güvenlik Komisyonuna sunulan gerekçesinde silahlı kuvvetlerin vazifesinde herhangi bir değişiklik yapılmadığı, silahlı kuvvetlerin vazifesinin 1960 ‘ihtilalinin hareket noktası ve mesnedini’ oluşturduğu belirtilmektedir. .

⁸³ Erdoğan Mustafa, Anayasa ve Özgürlük s. 241

⁸⁴Bu tanım da kanunun TBMM Genel Kurulu görüşmeleri esnasında muhalefet partisi üyelerinden yoğun eleştiriler almıştır. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=21992&P5=H&page1=5&page2=5

tehlike ve tehdit durumu olduğunu anlatmaya uygundur. Kanun metninde yurt içinden gelecek tehlikeler konusu ima yoluyla dahi olsa da belirtilmediğinden silahlı kuvvetlerin esas görevi yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı ülkeyi savunmaktır. Bu şekilde TSK kanunen içe yönelik bir askeri yapı olmaktan kurtarılmış bulunmaktadır.⁸⁵ TSK'nin içeriye yönelik bazı görevleri bulunmaktadır. Bu görevler 5442 numaralı İl İdaresi Kanununda⁸⁶ tanımlanmıştır. İl İdaresi Kanunu Türkiye'nin merkezi idareye bağlı taşra yönetimini düzenleyen bir kanundur. İl İdaresi kanununun 11. Maddesi D fıkrasında askeri birliklerin kolluk hizmetinde kullanılmasıyla ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu konu ileride daha ayrıntılı incelenecektir. Ancak burada şunu söyleyebiliriz; askeriyenin içeride kullanılmasında hukuki inisiyatif Bakanlar Kurulu, vali, kaymakam gibi sivil seçilmiş ya da atanmış görevlilerdedir ve bu istisnai bir kullanımdır. Bu bakımdan hukuken TSK, içe yönelik bir askeri yapı mahiyetinde değildir.

Silahlı Kuvvetler bu görevi fiili olarak resen, kendiliğinden yerine getiremez; bunun için Anayasada belirlenmiş koşulların oluşması ve TBMM'nce bu yönde bir karar alınması gereklidir. Anayasanın 92. Maddesine göre uluslararası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına yetkili olan organ TBMM'dir. Birleşmiş Milletler (BM) antlaşmasına göre ülkelerin kendilerini savunma hakkı bulunmaktadır. Meşru müdafaa, silahlı saldırıya uğrayan bir devletin bu saldırıyı ortadan kaldırmak için karşı güç kullanmaya başvurabilmesi ve bu durumun da uluslararası hukuk ihlali teşkil etmemesi halidir.⁸⁷

b-Silahlı Kuvvetler Caydırıcılık Sağlar, TSK'nin ikinci görevi caydırıcılık sağlamaktır. Bu husus kanun metninde şu cümleyle ifade edilmiştir. “caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak,” bu anlatımdan silahlı kuvvetlerin ikinci görevinin caydırıcılık sağlaması olduğu anlaşılabilir. Beraber maddenin ideal bir şekilde kaleme alındığını söylemek zordur.

⁸⁵ Kanunun TBMM Genel Kurulundaki görüşmeleri esnasında bu husus MHP Milletvekili Oktay Öztürk tarafından dile getirilmiştir. Öztürk bunu olumsuz bir gelişme olarak yorumlamakta ve şu ifadeyle karşılamaktadır. “Çünkü getirilen yeni hüküm, millî güvenlik anlayışını sadece dış güvenlik ile kısıtlayıp iç güvenlik unsurunu TSK'nın görev kapsamından çıkarmayı hedeflemiştir ve çıkarmıştır.” http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=21992&P5=H&page1=6&page2=6

⁸⁶ RGT 18.06.1949, RGN 7236, Kanun No 5442

⁸⁷ DENK Erdem, ‘Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları’, Siyasal Kitabevi, Ekim 2011, Ankara, s. 43

Metinden TSK'nin caydırıcılığı askeri gücün muhafazası ve güçlendirilmesi sayesinde ya da sadece bu yolla sağlayacağı şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Kolaylıkla ölçülemeyecek olan bir kavram olan caydırıcılık vurgusunun pratikte bir anlamı bulunmamaktadır. TSK askeri bir ittifak olan NATO'nun bir parçasıdır ve asıl caydırıcılığını da buradan almaktadır. Soğuk savaş sonrası askeriye'nin işleviyle bağlantılı olarak caydırıcılık tabiri genelde kullanılmamakta, buna karşın barışa katkıda bulunma kavramı kullanılmaktadır.⁸⁸

c-Meclis Tarafından Verilen Yurt Dışı Görevleri Yapar; TSK'nin üçüncü görevi Türkiye Büyük Millet Meclisince (TBMM) yurtdışında verilen görevleri yapmaktır. TSK'ne yurt dışında verilecek görevler Anayasanın 92. maddesindeki kısıtlamalara tabi olacaktır. Anayasanın 92. Maddesine göre silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesi için uluslararası hukukun meşru saydığı bir hal mevcut olmalıdır. Ancak böylesi bir hal varsa TBMM silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesine karar verebilecektir; dolayısıyla uluslararası hukukun meşru saydığı hal, TBMM'nin alacağı karar için hukuki bir ön koşul niteliğindedir.⁸⁹

BM Antlaşmasının 2/4 maddesinde kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidine başvurma yasağı bulunmaktadır.⁹⁰ Bu yasağın iki istisnası mevcuttur. Bunlar meşru müdafaa ve Güvenlik Konseyinin alacağı Zorlama Tedbirleridir.

Meşru müdafaa silahlı saldırıya uğrayan bir devletin bu saldırıyı ortadan kaldırmak için karşı güç kullanmaya başvurabilmesi ve bu durumda uluslar arası hukuk ihlali teşkil etmemesi halidir.⁹¹ Güvenlik Konseyinin alacağı zorlama tedbirleri ise Konseyin "uluslararası barışın bozulması" veya "uluslararası barışın tehdit edilmesi" ya da "saldırı eylemi" nedeniyle aldığı askeri tedbirler cümlesinden olmak üzere yapılan kuvvet kullanımının meşru sayılmasıdır.⁹² TBMM'nin TSK'ni yurtdışında kullanma yetkisi görüldüğü gibi sınırlı bir yetki olup anayasal bir düzenleme olarak hukukumuza girdiği 1961 Anayasasından bu yana 56 kez kullanılmıştır.

⁸⁸SERRA, **a.g.e.** s. 208

⁸⁹ DENK, **a.g.e.** s. 18, 29

⁹⁰ Anlaşmanın 2/4 maddesi metni şöyledir. Tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.

⁹¹ DENK, **a.g.e.** s. 43

⁹² DENK, **a.g.e.** s. 48

d-Silahlı Kuvvetler Uluslararası Barışın Korunmasına Yardımcı Olur; TSK'nin dördüncü görevi "uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır." Bu görev yukarıdaki görevin bir uzantısı gibidir. Zira uluslararası barışa katkıda bulunmak TSK'nin yurt dışında görev yapmasını gerektirmektedir. NATO'nun soğuk savaştan sonraki dönüşümünde vazgeçilmez sayılan barışa destek operasyonlarını destekleyen ittifak içindeki grup ABD, Birleşik Krallık, Hollanda, Danimarka ve Kanada'nın yanında Türkiye'den oluşmaktadır.⁹³ Türkiye bu şekilde pek çok operasyona katılmıştır.

BM tarafından başlarda ateşkesi gözetmek, iç savaşlarda varılan uzlaşmaya göre barışı yönetmek, geçiş/sınır bölgelerinin korumak gibi görevlerle Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan barış güçleri artık muharip görevler de alabilmektedir.⁹⁴

Silahlı kuvvetler yasa ile kendisine verilmiş işlevini fiilen yerine getirmek için kendiliğinden, resen hareket edememektedir. Bunun için TBMM'nin kendisini görevlendirmesi gereklidir. Aynı şekilde TSK'nin içeride kullanılması da Vali, Kaymakam gibi seçilmiş ya da atanmış bir makamın bu yönde bir emir vermesini ya da istekte bulunmasını gerektirmektedir. Genelkurmay başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından askeriyenin kolluk gücü olarak kullanılmasının bazı prensiplerini vaz eden 1997 Yılında İmzalanmış Emniyet Aşayış Yardımlaşma Protokolü (EMASYA) askeriyeye içerideki bazı hallerde resen hareket etme yetkisi vermektedir.⁹⁵ Ancak bu protokol kaldırılmış bulunmaktadır.

İşlevini yerine getirmekte resen hareket edememek silahlı kuvvetlerin önemli bir özelliğidir. Oysa kolluk güçleri görev alanlarıyla ilgili bir konuda resen hareket etme serbestisine sahiptir. Hatta suç işlendiğini gören bir kolluk görevlisinin buna müdahale etmemesi suç oluşturabilir. Bu durum konumuz olan sivil kontrolü yakından ilgilendirmektedir. Silahlı kuvvetler o kadar tehlikeli bir işleve sahiptir ki, fiilen harekete geçmesi kendisine bırakılmamıştır.

Silahlı kuvvetlerin temel ve tarihsel görevi olan savaşmak sık görülen bir durum değildir. Dolayısıyla savaşa hazırlanmak bir miktar sanal bir iş haline gelmektedir.

⁹³ KARAOSMANOĞLU, a.g.e., s 33

⁹⁴ DENK, a.g.e., s. 52

⁹⁵ Protokol gizli gizlilik derecesine sahiptir. Bu nedenle yürürlükte kaldığı yıllar boyunca içeriği tam olarak kamuoyuna öğrenilememiştir. Ancak protokolün içeriği basında daha sonra yer almıştır. Protokolün 9. maddesi EMASYA Komutanlıklarına gecikmenin yaratacağı mahsurları önlemek adına toplumsal olaylara doğrudan müdahale imkanı vermektedir. Protokolün tam metni için http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/ek1.pdf adresine başvurulabilir.

Soğuk savaş sona erdikten sonra Batıda askeriye yavaş yavaş işsiz kalmaya başladı, toplumdaki ayrıcalıklarını aldıkları maaşı, yaptıkları işleri meşru kılmak, hak etmek durumunda kaldılar. Bu nedenle barışı koruma, barışı kollama, doğal felaketlerde toplumun yardımına koşma gibi ek işlere koşturulmaya başladılar⁹⁶ Oysa Türkiye askeriyesi bu işlerin daima içinde olmuş ve bunları esas işi gibi algılamıştır.

1.5.3. TSK Modernliğin Hangi Safhasındadır

Askeriyenin klasik dönemden sonra “modern”, “geç modern” ve “post modern” olarak evrelere ayrıldığı görülmektedir.⁹⁷ Modern dönem 19. Yüzyılın sonunda başlayıp İkinci Dünya savaşına kadar uzamakta, İkinci Dünya savaşının sonunda (1900-1945) bitmektedir. İkinci Dünya savaşının sonundan soğuk savaşın sonuna kadar süren evre (1945-1990) ise geç modern dönemdir. Soğuk savaşın bitmesinden sonra ise post modern dönem başlamıştır (1990-) ve devam etmektedir. Post modern askeriye beş temel görünümü bulunmaktadır. **a-** Askeri ve sivil yapı ve kültürlerin artan geçişkenliği ve ortaklığı, **b-**Ordu içinde muharip olup olmama, sınıf, branş ve rütbe temelindeki farklılaşmanın azalması, **c-**Askeri amaçlarda, geleneksel savaş düşüncesinden görev düşüncesine doğru değişim, **d-**Askeri kuvvetlerin, ulus devletlerin ötesinde kuruluşlarca belirlenecek uluslararası görevlerde daha fazla kullanılması, **e-**Askeri güçlerin ikili veya çok uluslu yapılar içerisinde yer alarak kendilerini uluslararasılaştırması. Post modern askeriye özelliklerinin başka bir tasnifi ise şöyledir: ⁹⁸ **a-** Tehdit algısı ve görev tanımında değişim. Bu değişim modern evrede düşman işgali iken, geç modern dönemde nükleer savaş; post modern dönemde ise terörizm, etnik savaşlar ve tabii afetlerdir. Buna paralel olarak askeriye görev tanımı da insani müdahaleye evrilmiştir. **b-**Güç yapısında değişim. Bu değişim evrelere göre masif askeriye, büyük askeriye ve post modern evrede küçülmüş, zorunlu askerliğin kalktığı profesyonelleşmiş askeriye şeklinde olmuştur. **c-**Profesyonellik anlayışında

⁹⁶GÖKTAŞ Hıdır, GÜLBAY Metin, **a.g.e.** Ümit CİZRE söyleşisi, s. 186

⁹⁷ŞATANA, S. Nil, ‘Transformation Of Turkish Military And To Path The Democracy’, **Armed Force&Society**, Volume 34, Number 3, April 2008 s.258

AKYÜREK Salih, ‘Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu’, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilgesam, Rapor No 24, Kasım 2010, s. 3
http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Rapor_24_Zorunlu%20askerlik%20ve%20profesyonel%20ordu_sAkyurek.pdf

Bu evrelendirme; Charles C. Moskos, John Allen Williams, David R. Segal, ‘‘Armed Forces after the Cold War’’, The Postmodern Military (Ed.: Charles C. Moskos, John Allen Williams, David R. Segal), Oxford University Press, New York, s.1-2, 2000 Eserine dayanılarak yapılmaktadır.

⁹⁸ŞATANA, S. Nil, **a.g.e.**, s.1-son.

değişim. Modern ve geç modern askeriyede profesyonellik savaş odaklıdır. Savaş yeteneklerinin artırılması odaklı bir profesyonellik mevcuttur. Post modern askeriyede ise yönetici/diplomat-devlet adamı tarzı bir profesyonellik söz konusudur **d**-Askeriyeye olan halk desteğinde değişim. Modern askeriye evresinde destekleyici nitelikte olan halk davranışları post modern evrede kayıtsıza evrilmiştir. **e**-Medya ilişkilerinde değişim. Post modern evreden önce askeriye medya ilişkileri manipülasyon temelinde yürürken post modern evrede askeriyenin medyaya açılması yönünde değişim olmuştur. **f**-Sivil uzman istihdamında değişim. Modern ve geç modern askeriyede sivil uzman istihdamı çok önemli bir unsur değilken post modern askeriye için sivil uzmanlar önemli bir bileşendir.

Her iki yoruma göre de Türkiye askeriyesinin post modern seviyeye tamamen ulaştığı söylenemez. TSK'nin post modern bir askeriye haline gelmesindeki sorunlu alanlar zorunlu askerlik, büyük ordu olmaya devam etme, halk desteği, sivil uzmanların istihdamındaki azlık, askeri ve sivil yapı ve kültürlerin geçişken olmaması, askeriyenin dahilinde yaygın bir şekilde kolluk olarak kullanılmaya devam edilmesi, askeriye içinde muharip olup olmama, sınıf, branş ve rütbe temelindeki farklılaşmanın etkili olması gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bu konuda Türkiye askeriyesinin post modern bir askeriye olmadığı, ancak olma yolunda olduğu söylenebilir.⁹⁹

1.6. Hukuk ve Siyaset

Genel olarak hukukun adaleti, siyasetin de gücü ima ettiğini söyleyebiliriz. Siyaset iktidar ve otorite sorunlarıyla birlikte düşünülür. Siyaset bir çözüm bekleyen farklılıkları çözüme bağlamak için tartışılmaz bir kriterin olmadığı kamusal alanda rakip iyiler arasında tercih yapma mecburiyetinden kaynaklanır.¹⁰⁰ Siyaset başkaları üzerinde otorite kurulmak istenmesi durumunda ortaya çıkan mücadeleleri de kapsayan bir süreçtir. Siyasetin merkezindeki terim güçtür. Siyasi iktidar hukuki olarak örgütlenebilirse ortaya devlet çıkacaktır.¹⁰¹

⁹⁹ŞATANA S. Nil, **a.g.e.** s.380

¹⁰⁰ERDOĞAN Mustafa, 'Siyasetin Özerkliği Hikmet-i Hükümet ve AKP', Milliyet, 14.12.2012, <http://gundem.milliyet.com.tr/hikmet-i-hukümet-ve-akp/gundem/gundemyazardetay/14.12.2012/1641570/default.htm>

¹⁰¹ERDOĞAN Mustafa, Anayasa Hukuku s. 7

Hukuku belli başlı hukuk anlayışlarını esas alarak irdeleyebiliriz.¹⁰² Gelenek (Custom) olarak hukuk anlayışında hukuk bir geleneksel uygulamalar manzumesidir. Yargıçlar bu geleneksel uygulamaların muhafızı pozisyonunda özel bir öneme sahiptir. Siyasi düzeni tesis etme yerine onun çerçevesini çizer. Bu anlayışta hâkimler siyasetin dışında değilseler de pozitif hukuku yorumlar ve uygularken siyasi alanı sömürgeleştirmezler. Emir olarak hukuk anlayışında geleneğin yerini büyük ölçüde yasama işlemleri almıştır. Hukuk artık yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkinin aracı olmayıp yönetmenin aracıdır. Yargıçlar yetkili kanun koyucunun ortaya çıkardıklarını eksiksiz uygulamakla görevli memurlardır. Emir olarak hukuk anlayışı yasa yaratıcısı konumundaki meclis dolayısıyla temsili demokrasi ile yaygınlık kazanmıştır. Bu anlayışta hâkim demokratik siyasal süreçlerin ortaya çıkardığı kendine göre makul olmayan sonuçları yumuşatmak törpülemek eğilimindedir. Bu anlayışın hukuk siyaset gerilimi bu seçkincilikten kaynaklanır. Hak olarak hukuk anlayışında hukuk özgürlüğün devam ettirilmesinin güçlü bir aleti olmalıdır. Bu anlayış açısından siyaset içinde tutkuların egemen olduğu bir etkinliktir. İçinde tehlikeli güç çatışmalarını barındıran siyasetin tahripkâr olma potansiyeli bulunmaktadır. Bundan dolayı tutkuların doğru haklı davranışlara kanalize edilmesini temin için kısıtlamalara gerek vardır. Bu anlayışta hukuk siyasetin içinde cereyan edeceği çerçeveyi sağlayan bir temel ilkeler dizisidir.

1.6.1. Hukuk Siyaset İlişkisi

Siyaset hukuk ilişkisinde hukukun galip geldiği tam olarak söylenemese de ya da böylesi bir durumun gereksiz olduğu ifade edilebilse de, hukukun bir adım öne geçtiği söylenebilir. Siyasetin devletin halkın iradesine duyarlı olması, onu dikkate alması, yetkilerini sadece sınırlandırıldığı alan ve ölçülerde kullanması, yurttaşların haklarına riayet etmesini temin etmek üzere yapılandırılması başarı olarak kabul edilebilir.¹⁰³ Bu başarı 20. Yüzyılın sonuna doğru Doğu Avrupa'da kendisini göstermiştir.

Hukuk ve siyaset kavramlarının ima ettiği adalet ve iktidar kavramları arasında bir gerilimin yattığı kabul edilir.¹⁰⁴ Bu gerilim siyasetin alanını genişletme çabasında hukukun onu tıkayıcı engelleyici bir biçimde ortaya çıkması ya da siyasetin hukuku gücünü tahkim etmede bir alet olarak kullanmak istemesinden kaynaklanır. Bu güçlü

¹⁰²ERDOĞAN Mustafa Siyaset ve Hukuk Ders Notları, s 18, 19, 20, 21

¹⁰³ERDOĞAN Mustafa, Siyaset ve Hukuk Ders Notları, s. 1

¹⁰⁴ERDOĞAN Mustafa, Siyaset ve Hukuk, Ders Notları, s. 1, 2

olurken/kalırken adil olmanın nispeten zor olduğunu anlatır. Öte yandan hukukun siyasetin önüne geçmesi toplumsal yaşamda daralmalara yol açacak insan hayatının devamında tereddütler yaratacaktır.

Hukukla siyasetin demokratik bir devlet için kabul edilebilir bir birliktelik içinde olması ya da böyle bir birlikteliğin formülünün bulunması halinde hukuk ve siyaset etkili bir şekilde bir arada bulunabilir. Bu formül bazılarına göre hukukun siyasetin bir uzantısı olduğunu kabul etmekle mümkün olacaktır.¹⁰⁵ Hukukun siyasetin bir aleti olması bir yere kadar kabul edilebilir. Bu kabul ancak hukukun toplum içindeki farklılıkları yok etmeye yönelmeyecek, aksine bu durumu yaşatabilecek bir alet olarak kullanılması halinde geçerlidir.

Başka bir görüşe göre hukuk ile siyaset birbirinden tümüyle bağımsız bir alan değildir. Hukuk ile siyasetin birbirini dışlayan iki alan meydana getirdiği yanlış olduğu kadar hukukun muayyen bir siyasi tahayyüle göre geçerliliği değerlendirilebilecek bir kurallar sistemi olduğu görüşü de yanlıştır.¹⁰⁶ Siyaset mevcut bir toplum ve devlet düzenini muhafaza etmeye ya da değiştirmeye yönelik düşünce ve eylemler bütünüdür. Bu anlamda siyasetin özü hukuk kurallarıyla ilgilidir. Hukuk ise insan davranışlarını düzenleyen müeyyideli kurallar bütünüdür. Bu en yalın anlamıyla bile hukukun hangi kuralların müeyyideye bağlanması gerektiği yolunda tercihler içermesi nedeniyle siyasi mahiyet taşır.¹⁰⁷

Hukuk siyasetin genel çerçevesini çizen bir rol oynar, bu, esnek, geniş ve hatta genişleyebilen bir çerçevedir. Bu genişleyebilmenin kendiliğinden olduğunu belirtebiliriz. Hayat ve olayları katı bir hukuki çerçevenin içine almak, hayatı baskı altına almak anlamına gelecektir. Hayat baskılar altında da şüphesiz genişleyecektir. Ancak bu genişleme hukukun üstünlüğü ve insan haklarının genişleyen çerçevesinde olursa hukuk birlikte yaşamı kolaylaştırıcı ve barışçı bir genişlemeye izin verme bakımından siyasetin alanını belirlemede meşru ve gerçek bir işlev görecektir.

¹⁰⁵ ERDOĞAN Mustafa Siyaset ve Hukuk, Ders Notları, s. 1, 2

¹⁰⁶ KÖKER, Levent, 'Hukuk Siyaset İlişkisini Doğru Anlamanın Koşulları', **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_hukuk-siyaset-iliskisini-dogru-anlamanin-kosullari_1172825.html, erişim 20.03.2012

¹⁰⁷ KÖKER Levent, Demokratik Toplumda Hukuk Siyaset İlişkisini Nasıl anlamalı?, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-levent-koker-demokratik-toplumda-hukuk-siyaset-iliskisini-nasil-anlamali_1167733.html, 20.03.2012

Dworkin yargısal karar verme sürecinin derinden ve baştan başa siyasi olduğunu ileri sürmektedir. Yargısal karar vermenin ancak genel bir siyasi teoriye atıfta bulunmak suretiyle olabileceğini ileri sürerek siyasetle hukuk arasındaki ayrımı neredeyse kaldırmaktadır.¹⁰⁸

1.6.2. Silahlı Kuvvetlerin Sivil Kontrolünde Siyasi ve Hukuki Araçlar

Silahlı kuvvetlerin seçilmiş sivillerin tamamen denetim ve kontrolünde olmasını sağlayacak ya da böyle olacağı umulan aletlerin hangisinin siyasi, hangisinin hukuki aletler olduğu yolunda elimizde açık kriterler bulunmamaktadır. Yukarıdaki bölümde genel olarak hukuk ve siyaset kavramları tartışılırken bunların birbirine geçen, birbiri içinde kavramlar olduğunu da gördük. Olayı somuta indirgediğimizde siyasetin aktörlerinin güç peşinde koşan siyasetçiler hukukun aktörlerinin de genel olarak somut olayda karar verme durumunda olan yargı mensupları olduğunu söyleyebiliriz.

Siyaset bir güç biriktirme ve bunu belli amaçlar için kullanma olarak anlaşıldığında sivil yönetimin askeriye kontrolünü sağlayacak şekilde güçlenmesini sağlayacak her araç bu anlamda siyasi bir araçtır. Ya da askeriye gücünü sivil yönetim karşısında azaltan ya da sahip olduğu gücü kullanmasını engelleyen her araç da siyasi bir araç olacaktır. Söz gelimi etkin, yetkin güçlü bir kolluk ve istihbarat teşkilatı askeriye darbe yapma eğilimlerini ve planlarını neredeyse daha ilk başında öğreneceğinden askeriye bağımsız etkin, yetkin güçlü bir kolluk ve istihbarat birimi sivil yönetimin elinde askeriye sivil kontrolü bakımından etkili bir araç olacaktır. İdeolojisi olmayan bir askeriye sivil kontrolü kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bu yönde geliştirilecek bir eğitim sistemi siyasi bir araç olacaktır.

Öte yandan askeriye kontrol etmek isteyen yönetim ve yasamanın kendisi de bir denetime tabi olmalıdır. Bu da özgürlükler ve özgürlüklerin uzantısı olan insan haklarıdır. Askeriye kontrol altına alma iddiasında olan tutum ve düzenlemeler genel olarak özgürlükleri tahrip edecek insan haklarını hiçe sayacak şekilde kullanılamaz. Bu konuyu biraz detaylandırırsak her şeyden önce askeriye zorunlu veya gönüllü olarak intisap etmede insan haklarına aykırı bir siyasi ve hukuki tutum alınamaz. Askerlik görevini muvazzaf veya yükümlü olarak yerine getirenlere insan haklarına aykırı

¹⁰⁸ERDOĞAN, Mustafa, Ronald Dworkin (2) Bir Hukuk Düşünürü, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_bir-hukuk-dusunuru_2067324.html, erişim 20.03.2012

davranılmaz. Askerlik hizmeti bazı ağır ve tehlikeli eğitimleri yerine getirme, hiyerarşik bir disipline tabi olma gibi bazı mükellefiyetleri içinde barındırsa da bu askeri kişileri insan haklarına aykırı bir hukuki rejim içinde tutma gerekçesi olamaz. İkinci olarak askeriye kurumsal olarak öyle bir şekilde oluşturulmalıdır ki insan haklarına aykırı bir rejimin payandası olmayacağı gibi seçilmiş sivillerin meşru yönetimlerine tehdit olmasın.

İnsan hakları yasama anlamında siyasete hukukun çizdiği bir sınırdır. Ancak konu askeriye'nin kontrol altına alınması olduğu için işin tabiatı gereği hukukun çizdiği bu genel sınır dışında siyasetin alanı oldukça geniş işi de kolaydır. Zira askeriye'nin bizzat varoluşu bile özgürlükler ve insan hakları için bir tehlikedir. Askeriyeyi keskin bir şekilde sivil kontrol altına almak bu açıdan hem hukuki izne maruz hem de siyasi bir hedefdir. Askeriyenin sivil kontrolü yerine askeriye'yi siyasi kontrol altına almak hukukun izin vermeyeceği bir durumdur. Siyasi kontrol ülkedeki yönetimin ideolojik anlayışının dayatılması için askeriye'nin bir alet haline getirilmesidir. Bu durum özgürlük ve insan haklarına büyük bir tehlike yaratacağından siyasete böyle bir davranış izni verilemez.

Askeriyeyi sivil kontrol altına alacak araçların niteliği bakımından bir ayırım da mümkündür. Askeriyeyi kontrol altına alacak bazı araçlar yasa, tüzük, yönetmelik gibi düzenleyici kural işlemler yoluyla yapılabilir. Bazı araçlar ise böylesi bir düzenlemeye gerek olmaksızın yapılacak bir tutum değişikliği, yeni bir vaziyet alış ile mümkündür. Sivil kontrol araçlarını bu açıdan düzenleyici kural işleme bağlı araçlar ve serbest araçlar olarak ayırabiliriz. Bunlardan ilki arkalarında bir felsefe olsa da hukuki araçlar olarak değerlendirilebilir. İkincisi ise siyasi araçlar kısmında yer alabilir.

Askeriyenin sivil kontrolünü yapan organa göre organik olarak bir tasnif yapmak da mümkündür. Askeriyeyi kontrol etmek için sadece özgürlükler ve insan haklarıyla kayıtlı olan yasamanın denetimi, anayasa ve diğer kural işlemler ve diğer yönetim yetenekleri ve imkânlarını askeriye'nin sivil kontrolü için kullanarak yapılan yürütme denetimi, askeriye'nin sivil kontrolünü sağlamak üzere ceza ve diğer yasaları somut olay üzerinden uygulayarak yapılan yargı denetimi organik denetim olarak tasnif edilebilir.

Askeriyenin yargısal denetiminin hukuki bir araç olduğu konusunda geniş bir uzlaşma olabilir. Ancak Dworkin örneğinde olduğu gibi, yargılamayı da siyasi sürecin bir

parçası saydığımızda, yargı sürecinin de siyasi bir alet olduğu söylenebilecektir. Bu durumda askeriye'nin sivil kontrolündeki tüm araçların siyasi araçlar olarak kabulü de mümkündür.

Ancak her şeye rağmen askeriye üzerindeki yargısal denetim faaliyetinin hukuki, yasama ve yürütme organının askeriye üzerindeki konum ve aktivitesinin ise daha çok siyasi aletleri barındırdığı kabul edilebilir. Zira yasamanın kanun yaparak silahlı kuvvetlerin yasal çerçevesini çizmesi veya daimi savunma komisyonu marifetiyle silahlı kuvvetlerin gözetimini yapması çok genel bir hukuki çerçeve içinde olmakla beraber esasen siyasi bir faaliyettir. Keza yürütme organının genel olarak silahlı kuvvetlerin yönetimi olarak tespit edebileceğimiz görevi yine hukuki bir çerçevede olmak üzere esas olarak siyasi tercihlerde bulunmayı gerektirmektedir.

Hukuk askeriye'nin sivil kontrolünde genel bir çerçeve çizebilir. Bu çerçeve insan haklarına dayanan demokrasidir. Siyaset bu genel çerçevenin içinde sınırsız çözümlerini sunacaktır. Çözümler sınırsız olmakla birlikte sınırlanmış çözümler de bulunmaktadır. Sivil başkomutan, özgü bir savunma bakanlığına bağlı askeri yapı, zorunlu olmayan askerlik, kışlanın hukukun girmesini sağlayacak şekilde düzenlenmesi bu çözümlerden genel geçer olanların bazılarıdır.

1.7.Bölüm Değerlendirmesi

Önemli siyasal karar alma makamlarını adil bir yarış sonucu seçilen görevlilere açan demokrasinin karşılaştacağı önemli sorunlardan birisi savunma hizmetleri için istihdam edilen askeriye'nin kontrolünü sağlamaktır. Bu demokrasinin kendi esenliği açısından hayati olduğu kadar yurttaşlara kaliteli, ekonomik ve etkin bir savunma hizmeti verilmesi açısından da önemlidir. Demokrasiler bunu askeriye'nin demokratik sivil kontrolü olarak adlandırılabilir bir yöntemle başarma şansına sahiptir. Buna göre seçilen iktidar savunma politikası, askeriye'nin boyutları, yapılandırılması, askeri üst düzeyin ve emir komuta zincirinin oluşturulması, seçilecek savunma ittifakları, askeriye'nin denetlenmesi, hesap vermesi, ideolojisiz bir askeriye oluşturulması konularında esas yetkili kurum olmalıdır. Bunun yanında halkın oylarıyla oluşturduğu parlamento ve bağımsız ve tarafsız yargı da askeriye'nin kontrolünde önemli bir yer tutar.

Türkiye’de askeriye üzerinde demokratik sivil kontrol çabaları AB süreci ile hızlanmış görünmektedir. AB, sivil asker ilişkilerinin demokratikleştirilmesini bir siyasi kriter olarak kabul etmekte ve konuyu izlemektedir. Ancak gereken genişlikte bir sivil kontrolde tesis edilememiştir.

Toplum, kışla değerlerinin dayatılması konusunda yaygın militarizm uygulamalarına maruz kalmıştır. Militarizmin, sivil kontrolü kabul etmeyen yapısı askeriye’nin sivil kontrolüne engeldir. Ancak son zamanlarda militarizmin etkisinin kırılmasına yönelik bir siyasi anlayışın bulunduğu da görülmektedir. Kutsal kışla değerlerinin hukuki bir norma büründürülerek dayatılanlarının mevzuat değişikliğiyle kaldırılması, toplum içinde yaşayan ve geleneklere dayanan diğer militarist kabullerin çözülmesine de yol açacaktır.

Türkiye’de proteryan rejim 1960 cuntasının askeri darbesiyle tam olarak kurulmuştur. Bu rejimde halkın seçtiği bir parlamento ve onun güvenoyunu alan bir hükümet bulunmakla birlikte askeriye’nin siyasete ilişkin karışmalarını kolayca yapabileceği yapılar da bulunmaktadır. Proteryan rejim, 2010 Anayasa değişiklikleri ile önemli ölçüde geriletilmiş ve Türkiye postproteryan döneme girmiştir. Bu dönemin gerçek bir demokrasiye evrilmesi, askeriye’nin demokratik sivil kontrolünün sağlanmasına da bağlıdır.

Türk Silahlı Kuvvetleri Türkiye’nin silahlı kuvvetleri olmak bakımından Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerine dönüşmek durumundadır. Bu dönüşümde önemli başarılar da sağlanmıştır. 211 numaralı Kanunda yapılan değişiklikle Türkiye askeriyesi hukuken içe yönelik askeriye olmaktan çıkarılmış ve buna uygun nötr bir askerlik tanımına kavuşmuştur. Bunu oldukça önemli bir siyasi başarı olarak kabul etmek gereklidir. Türkiye askeriyesini diğer demokratik ülke askeriyesi gibi post modern bir askeriye haline getirmek, hukuki olduğu kadar siyasi bir çabayı da gerektirmektedir. Askeriye’nin postmodern askeriye seviyesine yükselmesi için önündeki en büyük engeller zorunlu askerlik, askeriyedeki sivil uzman eksikliği, askeriye içinde sınıflar, rütbelere, seviyeler arasında önemli uçurum ve ayrımlar ile askeri ve sivil kültürün aşırı ayrılmasıdır.

2-SİVİLLERCE YÖNETİLEBİLİR ASKERİYE

İkinci bölümde askeriye'nin sivil taraından yönetilebilmesi için gerekli olan koşullar mevcut askeri ve sivil kurumlar üzerinden değerlendirilmiştir. Askeriyeyi genel anlamda yönetecek yürütmenin istikrarlı olması da askeriye'nin sivil kontrolü açısından önemlidir. Hükümet istikrarsızlığının devlet yönetiminde yarattığı boşluk büyük ölçüde hesap verme sorumluluğu taşımayan bürokrasi özellikle de onun ağır silahlar taşıyan bölümü askeriye tarafından doldurulmaktadır.¹⁰⁹ Ancak hükümet sistemleri ve onların güç terkipleri konumuz dışında kaldığından güçlü demokratik hükümetlerin silahlı kuvvetlerin sivil denetiminde daha başarılı olma potansiyelinin yüksek olduğu belirtilmekle yetinilecektir. Ayrıca demokratik bir rejimde askeriye öyle bir şekilde yapılandırılmalıdır ki zayıf hükümetler ya da koalisyonlar döneminde bile sivillerin kontrolü altında bulunması sağlanmış olsun.

Devasa boyutlarda olan ve karmaşık bir yönetim zinciri bulunan askeriye, siviller için daima bilinmezliklerle doludur. Silahların ve komuta kontrol sistemlerinin komputere olması dünyanın kaderini güvenilirliği şüpheli bilgi sistemlerine bağımlı hale getirmiştir. Bilgi teknolojilerinin ve savaş sanayinin giderek gelişmesi yeni askeri anlayışların da gelişmesine yol açmaktadır. Bu durum insanlığın kaderi için büyük bir potansiyel tehlike yaratırken askeriye'nin sivil yönetimi şansını da azalmaktadır.¹¹⁰ Öte taraftan bu tehlikeli ve korkutucu makinenin insanlığın selameti için kontrol altında tutulması gereklidir. Savaş makinesinin içeriye ve dışarıya sorun çıkarmadan hazır ama aynı zamanda kontrol altında tutulması için sivillerin anlayabileceği bir kullanma kılavuzuna ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kılavuz hiç olmazsa belli bir detaya kadar inmeyi başarabilmelidir. Bu başarıyı sağlamanın temelinde bazı kurumların yönetiminin gerçekten sivillere geçmesi, bazı kurumların desantralize edilmesi, bazı kurumların da sivil yönetimin yardımcısı konumunda olması bulunmaktadır.

¹⁰⁹ERDOĞAN Mustafa, Demokrasi Laiklik Remi İdeoloji, s. 104

¹¹⁰ERDOĞAN Mustafa, Liberal Toplum Liberal Siyaset, s 249, 250

2.1. Başkomutanlık

Başkomutan askeriyenin yönetim merkezinin başıdır. Başkomutanlık askeriyenin en üst komutanlığı olarak demokratik rejimlerde seçilmiş sivil başkan/cumhurbaşkanı gibi bir seçilmiş tarafından yerine getirilen bir görevdir. Ancak bu bir zorunluluk değildir. Federal Alman Cumhuriyetinde Savunma Bakanı barış zamanında başkomutanlık görevini de yerinde getirmektedir. Savaş zamanında ise bu görev Başbakanca yerine getirilmektedir.

Tüm ordularda devlet başkanıyla doğrudan irtibat kurma eğilimi bulunmaktadır. Bu eğilim bir yere kadar makul görülerek Cumhurbaşkanının başkomutanlığı hukuken muhafaza edilmeli ve de facto olarak da güçlendirilmelidir. Bu askeriyenin sivil kontrol altında bulundurulması için bir bağlama noktası işlevini görebilir. Öte yandan bu durum parlamenter demokrasilerde askeriyenin fiili yönetimini yapacak olan başbakan ve savunma bakanının hukuken ve fiilen aşılmasına kadar varmamalıdır.¹¹¹

Anayasada açıkça belirtmemekle birlikte içinde geçtiği maddenin başlığı ve düzenlemenin genel yapısı dikkate alındığında başkomutanlık silahlı kuvvetlerin başkomutanlığıdır. Yoksa bu durum ülkenin başkomutanlığı gibi anlaşılabilir. Böyle bir durum ülkeyi bir kışla gibi görmek olurdu. Anayasada başkomutanlığın askeriyenin başkomutanlığına dair bir şey olduğu açıkça yazılı olsaydı şüphesiz daha iyi olurdu.

1982 Anayasasının 117. Maddesinin ilk paragrafındaki başkomutanlık formülü şöyledir. “Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.” Başkomutanlığın formüle edildiği bu maddenin başlığı Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığıdır. Maddenin başlığı yanında muhtevası da başkomutandan çok genelkurmay başkanının statüsü ile ilgilidir. Maddede Genelkurmay Başkanının silahlı kuvvetlerin komutanı olduğu, savaşta başkomutanlığı cumhurbaşkanı namına yerine getireceği, bakanlar kurulunun teklifi ile cumhurbaşkanı tarafından atanacağı, görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceği, görev ve yetkilerinden dolayı başbakana karşı sorumlu olduğu, Milli Savunma Bakanlığının (MSB) Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanları ile görev ve yetki ilişkilerinin kanunla düzenleneceği belirtilmektedir. Maddenin başlığı ve yukarıda verilen içeriği bir arada değerlendirildiğinde maddenin aslında başkomutandan çok

¹¹¹SERRA, a.g.e., s 89

genelkurmay başkanının anayasal statüsünü düzenlediğini söylemek doğru olacaktır. Bu durum anayasanın başkomutanlıkla genelkurmay başkanlığı arasında manevi bir ilişki kurarken savaş zamanında başkomutanlığı genelkurmay başkanlığına verip maddi ilişkiyi de bu şekilde kurmak isteğini yansıtmaktadır.

Maddede Başkomutanlık Cumhurbaşkanına tevdi edilmemektedir. Cumhurbaşkanınca temsil olunacağı belirtilmektedir. Bu şekilde temsili bir başkomutanlık yaratıldığı anlaşılmaktadır.¹¹² Temsili Başkomutanlık sistemi konusunda 1924, 1961 ve 1982 anayasaları birbirine paralel düzenlemeler yapmışlardır. Bu konudaki tek fark 1982 Anayasasının genelkurmay başkanının savaşta başkomutanlık görevlerini cumhurbaşkanı namına yerine getireceğini belirten hükmüdür. Bu hüküm 1961 anayasasında bulunmamaktadır. 1982 Anayasası düzenlemesinde bir savaş durumunda fiilen başkomutanlık görevlerini yerine getirecek kişi tespit edilmiş olmaktadır. Böylesi açık bir tespitin yapılmadığı 1961 Anayasası sisteminde cumhurbaşkanı namına genelkurmay başkanı dışında başkomutanlık görevlerini yerine getirecek bir kişi ataması hukuken mümkün gibi görünse de, anayasaya göre silahlı kuvvetlerin komutanı genelkurmay başkanı olduğundan böylesi bir atama fiilen olamazdı. Zira savaş durumunda başkomutanlık ve silahlı kuvvetlerin komutanlığı fiilen aynı duruma indirgeneceğinden bir görev için iki kişinin atanması söz konusu olacaktır.

Başkomutanlık konusunda 1924 Anayasası ile 1961 ve 1982 Anayasaları arasında önemli bir fark mevcuttur ve bu fark da yukarıdaki hususa yani savaş zamanında kimin başkomutanlığı fiilen yürüteceğine dairdir. 1924 Anayasası sistemine göre savaş durumunda başkomutanlık fiilen Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine cumhurbaşkanınca atanan kimseye verilecektir. Anayasa burada “kimse” dediğine göre bunun genelkurmay başkanından başka birisi olması mümkündür.

Her üç anayasa sisteminde de Cumhurbaşkanı başkomutanlığı temsil etmek vazifesi ile görevlidir. Bu temsil görevi daimidir. Yani savaşta ve barışta Cumhurbaşkanı başkomutanlığı temsil edecektir. Ancak 1924 ve 1982 sisteminde savaş zamanlarında

¹¹²Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet sitesi 30.08.2013, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/86921/cumhurbaskani-gul-ilk-kez-zafer-bayrami-tebriklerini-cankaya-koskunda-kabul-etti.html>, erişim 27.09.2013

başkomutanlığı fiilen bir başkası yürütecektir. Bu durum şüphesiz Cumhurbaşkanının başkomutanlığı temsil görevini ekilemeyecektir.¹¹³

Başkomutanlığın işlevsel konumunu komutanlığa benzetmek mümkün görünmektedir. Komutanlık kavramı ve işlevi genelkurmay başkanlığı bölümünde etraflıca incelenecektir. Burada komutanlık yetkisinin kısaca emrine verilmiş askeri birliği sevk ve idare yetkilerini içerdiğini belirtebiliriz. Bunu başkomutanlık yetkisi ile kıyasladığımızda başkomutanlığın Türkiye Silahlı Kuvvetlerini sevk ve idare etme yetkisini içerdiğini belirtmeliyiz. Buradaki komutanlık yetkisi devasa bir yapının sevk ve idaresi söz konusu olduğundan şüphesiz epey genelleşmiş olacaktır. Bu genelleme Anayasanın 117. Maddesindeki “silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasına” kadar uzamaktadır. Anayasaya göre Cumhurbaşkanınca kullanılabilen başkomutanlık işlevlerinin tespit edilmiş iki somut örneği TBMM’nin toplantı halinde olmadığı bir anda ülkenin saldırıya uğraması halinde silahlı kuvvetlerin kullanılmasına derhal karar verme ve olağandışı yönetim usullerine geçme kararına katılmadır.¹¹⁴

Parlamentar rejimlerde başbakan ve cumhurbaşkanı yürütmede iki başlılığı temsil eder. Türkiye’ye özgü parlamentarizmde Cumhurbaşkanı önemli ölçüde güçlendirilmiştir. Ancak sistemimizde de Cumhurbaşkanı başkomutanlık yetkisini kullanırken bir bakanın karşı imzasına muhtaçtır. Bunun istisnası Anayasanın 92. maddesinde belirtilen TBMM’nin tatilde olduğu bir dönemde ülkeye ani bir saldırı yapılması durumunda Cumhurbaşkanının TSK’nin kullanılmasına ilişkin karar vermesi olabilir. TBMM’nin tatilde bulunduğu bir zamanda ani bir saldırı karşısında TSK’ni kullanmaya karar verme dışında Cumhurbaşkanı başkomutanlık yetkilerini kullanabilmek için Başbakan veya Milli Savunma Bakanının imzasına muhtaçtır. Cumhurbaşkanının karşı imza tekniğiyle kullandığı başkomutanlık işlemlerinin siyasi sorumluluğu Başbakana veya ilgili bakana aittir.¹¹⁵

Temsili başkomutanlık sisteminin askeriye sivil kontrolü bakımından bir boşluk yarattığını da söylemek gerekir. Zira bu durumda askeriye sivil bir başkomutanın sevk ve idaresinde değildir. Başkomutanlığın sivil kontrole yardımcı olan bu işlevinden yani askeriye genel anlamda yönetim işlevinden yararlanılamamaktadır. Askeriye genel

¹¹³ERDOĞAN Mustafa, Anayasa ve Özgürlük s 259

¹¹⁴ERDOĞAN Mustafa, Anayasa ve Özgürlük s 258

¹¹⁵ERDOĞAN Mustafa, Anayasa Hukuku, s 281

fiili yönetimi askeri bir makam olan genelkurmayın genel sevk ve idaresine geçmiş olmaktadır.

Bunu bir sorun olarak kavrayıp uygun bir çözümü bulmak gereklidir. Anayasal olarak milli güvenliğin sağlanması ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur. Dolayısıyla fiilen başkomutanlık yetkilerini kullanan makam aslında Bakanlar Kuruludur.¹¹⁶ Öte yandan fiilen Başkomutanlık yetkilerini yerine getirirse de Başkomutanlığın bir kurula verilmesi alışılmış bir durum değildir. Aslında askeriye yönetimiyle ilgili olarak yerleşik liberal parlamenter demokrasilerde üç makamın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar cumhurbaşkanı, başbakan ve savunma bakanıdır. Askeriyeye ait başkomutanlık dâhil olmak üzere seçilmiş sivillerin sahip oldukları yetkileri hem belirleme, hem de bunların kullanılma yollarını gösteren bir kanuna açık bir ihtiyaç vardır. Silahlı kuvvetlerin kontrolünde bir araç olarak cumhurbaşkanını anayasada başkomutan olarak muhafaza etmek ancak başkomutanlık yetkisinin kullanılmasının bir yasaya bırakılması uygun bir hukuki zemin olarak görülmektedir. Başkomutanlığın Bakanlar Kurulunun başı olan seçilmiş Başbakana fiilen verilmesi uygun görülmektedir.¹¹⁷

2.2. Milli Savunma Bakanlığı

Cumhuriyetin Kuruluşundan beri savunma bakanlığı Milli Savunma Bakanlığı olarak adlandırılmaktadır. Nitekim 23 Nisan 1920 de toplanan meclisin ilk hükümeti olan 25 Nisan ile 3 Mayıs arasında dokuz gün görev yapan Muvakkat İcra Encümeninin üyelerinden birisi Müdafai Milliye Vekilidir. Bundan sonra bakanlığın ismi mevzuatta Müdafai Milliye Vekilliğinden MSB'na evrilmiştir.¹¹⁸ Bir kurtuluş savaşı sırasında milletin savunmasının yapılması anlamında savunma bakanlığının isminin başına geçici olarak “milli” sıfatının gelmesi makul karşılanabilir. Ancak kurtuluş savaşının başarılmasının üzerinden çok uzun yıllar geçmiş olmasına karşın bu sıfatın terk edilmeyişi eski bir alışkanlığın devamı gibi görülebileceği gibi bu savaşın hala devam

¹¹⁶ERDOĞAN Mustafa, Anayasa ve Özgürlük s 258

¹¹⁷Bu konuda Polonya Anayasasında bulunan “Cumhurbaşkanının, Silahlı Kuvvetlerin en üst komutanlığına ilişkin yetkisi, yasayla ayrıntılı olarak belirtilir.” (md.134/6) ifadesi bu konuda iyi bir örnek olabilir.

¹¹⁸1199 Numaralı 21 Kanunusani 1928 tarihli resmi gazetede yayınlanan kanunun ismi Müdafai Milliye Vekaletinde Bazı Teşkilat İcrasına Dair Kanundur. 3.06.1949 tarihli resmi gazetede yayınlanan kanunun ismi ise Milli Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanundur.

ettiğinin bir işareti olarak da görülebilir.¹¹⁹ Diğer taraftan savunma bakanlığının önündeki “milli” sıfatının kökeninin resmi milliyetçilik söyleminin¹²⁰ anayasaya yansımış bir görünümü olduğu da söylenebilir. Sonuç olarak bu bakanlığın başında milli kelimesinin bulunması diğer bakanlıkları gayri milli yapmadığı gibi, bu bakanlığı daha da milli yapmamaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yasal düzeyde ve uygulamada gerçek bir savunma bakanlığının ortaya çıkmadığını söylemek gerekir. 5393 numaralı Kanunla kurulan Milli Savunma Bakanlığı yasal düzeyde buna bir istisnadır. Milli Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine dair 5393 numaralı Kanun GKB’ni MSB’nin içinde ve altında düzenlemekteydi.

Toplam yedi maddeden oluşan kanun, barışta ve savaşta askeriyenin hazırlanmasından ve idaresinden Milli Savunma Bakanını sorumlu tutmaktadır. Bakanlığı GKB ve Bakanlık Müsteşarlığı olarak iki ana bölüme ayırmıştır. Bakan, askeriyenin personel, haberalma, hareket, eğitim seferberlik ve ikmal işlerini GKB üzerinden yürütecektir. Kalan diğer işleri ise müsteşarlık üzerinden yürütecektir. Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanının teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla atanacaktır. Kara deniz ve hava kuvvet komutanları ile diğer orgeneraller, genelkurmay başkanının mütalaası alınarak Bakanlar Kurulu tarafından atanacaktır.¹²¹ Bu yasal düzenleme sayesinde MSB’nin ilk ve tek sivil müsteşarı da atanabilmiştir.¹²² Zira Kanun bakanlık müsteşarının asker ya da sivil olması konusunda bir tercih yapmamıştır.

Kanuna göre askeriyenin savaşta ve barışta hazırlanması görevi MSB’na aittir. Genelkurmay Başkanı, bu konularda kendiliğinden bir göreve sahip değildir. O, sadece MSB’nin bir görevlisi ve GKB da bu bakanlığın bir dairesi durumunda olup ancak bu bakanlığa ait görevlerden bir kısmını bakanlık adına yürütmekle vazifelidir.¹²³ Kanunun eleştirilebilecek yanı GKB üzerinden yürütülecek görevlerin fazlalığı olabilir.

¹¹⁹GÖRMÜŞ Alper, ‘**Büyük Medyada Ergenekon Haberciliği 2. Cilt**’ Etkileşim Yayınları Mayıs 2011 s. 153 Yazar kurtuluş ideolojisinin tehlikeli yapısını inandırıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

¹²⁰ALTINAY ve BORA, **a.g.e.**, s. 146

¹²¹ TBMM elektronik tutanakları, http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc031/kanuntbmmc031/kanuntbmmc03105398.pdf

¹²²Maliye kökenli bir bürokrat olan Kenan Yılmaz 30.05.1950’de MSB müsteşarlığına atanmıştır. Görevi üç yıl kadar sürmüştür.

¹²³AYM, E 1963/67, K 1966/19, T 14.04.1966

Gerçekten de seferberlik ve ikmal işlerinin müsteşarlık üzerinden yürütülmesi daha iyi olurdu.

1949'dan 1960 cunta darbesine kadar geçen sürede bu Kanunun ortaya çıkardığı savunma bakanına bağlı genelkurmay başkanlığı sisteminin askeriye'nin bazı çevrelerini rahatsız ettiği soyut şikâyetleri dışında yol açtığı aksaklıklara dair somut örnekler göstermek mümkün değildir.¹²⁴ Bu kanun Türkiye Cumhuriyeti'nin askeriye'nin kontrolünde yasal düzeyde ulaştığı doruk noktasıdır. Bundan sonra bu kanundan daha ileri düzeyde bir sivil kontrol sağlamaya müsaade eden bir kanun yapılamamıştır.

Silahlı kuvvetler bugün MSB'nin bir dairesi değil de, onun dışında bağımsız olarak örgütlenmiştir.¹²⁵ Silahlı kuvvetlerin diğer kamu idaresi birimleriyle eşit tutulup bir bakanlığa bağlanmayarak özerk bir statüye layık görülmesi Türkiye'nin devlet sistemini batılı demokrasilerden ayıran önemli hususlardan birisidir.¹²⁶ Gerçek bir savunma bakanlığı askeriye'nin harbe hazırlanmasını sağlayan, savunma politikasını hazırlayan, bu politikayı uygulayan, silahlı kuvvetlerin en üst disiplin ve sicil amiri durumunda olan yani genelkurmay başkanına, kuvvet komutanlarına sicil veren¹²⁷ bir bakanlıktır.

2.2.1. MSB'nin Temel Özellikleri

MSB 31.07.1970 tarihli ve 1325 numaralı Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanuna göre teşkilatlandırılıp görevlendirilmiştir. Kanuna göre bakanlığın teşkilat ve görevlerinin temel özellikleri şunlardır:

a-MSB'nin Birimleri: MSB bakanlık müsteşarı, yeteri kadar müsteşar yardımcısı ile başkanlık, daire başkanlıkları ve bakanlığa bağlı diğer kuruluşlardan oluşmaktadır. MSB resmi internet sitesindeki bilgilere göre Bakan Yardımcısı, Askeri İş Teftiş Kurulu Başkanlığı ve İç Denetim Birimi Başkanlığı Bakana doğrudan bağlı birimlerdir. Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) ilgili birim statüsündedir, diğer birimler ise müsteşar üzerinden Bakana bağlanmıştır. Burada dikkat çeken husus müsteşara bağlı birimlerin isimlerinin anlaşılmaz derecede kısaltıldığıdır. Bu şekliyle şemaya bakan

¹²⁴ÖZDEMİR Hikmet, 'Rejim ve Asker', Afa yayınları, Mayıs 1989 s. 84

¹²⁵Erdoğan Mustafa Anayasa ve Özgürlük, s 251

¹²⁶Erdoğan Mustafa, 'Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset', 7. Baskı, Liberte yayınları, Mart 2011, s. 215

¹²⁷Subay Sicil Yönetmeliğine göre kuvvet komutanlarına sicil verilmemektedir. Genelkurmay başkanı da yönetmelikte bir istisna olarak sayılmamış olmakla beraber eski bir kuvvet komutanı olarak sicile tabi değildir.

herhangi birisi şemadaki hizmet birimlerinin pek çoğunun adının ne olduğunu anlayamaz.¹²⁸

b-MSB Teşkilatı GKB İle Koordineli Düzenlenir: MSB teşkilatı GKB ile koordineli bir şekilde düzenlenecektir. Bunun anlamı teşkilatın oluşturulması ve isimlendirilmesinde bakanın müstakil olmadığıdır. Bakan bunun için genelkurmayla bir ön koordinasyon kurmak zorundadır.

c-MSB Görevleri Lojistikdir: Milli Savunma Bakanı Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde, GKB tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve anaprogramlarına göre barışta ve savaşta askere alma, silah araç gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaçların karşılanmasını, savaş sanayi, sağlık ve veteriner, inşaat emlak ve altyapı hizmetlerini yürütecektir.

d-MSB GKB'nın İlke Öncelik ve Anaprogramlarına Uymak Zorundadır: Milli Savunma Bakanı yukarıdaki hizmetleri yürütürken iki hususa dikkat etmek zorundadır. Bunlardan ilki bu hizmetler Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmış savunma politikası çerçevesinde yürütülmelidir. Bu makul bir kısıtlamadır. Zira Anayasanın 117. maddesine göre Bakanlar kurulu savunma hizmetlerinin yürütülmesinden sorumludur. Kaldı ki, Milli Savunma Bakanı Bakanlar Kurulunun bir üyesi durumunda olduğundan kendi imzasını taşıyan savunma politikasının çerçevesi içinde kalmak zorundadır. İkinci husus bu hizmetlerin GKB tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlara göre yapılmasıdır. Bunun yasal olmakla birlikte makul bir sınırlama olmadığı ortadadır. Zira savunma politikasının bu ilke öncelik ve anaprogramları tarif etmesi, tespit etmesi gerekir. Savunma politikası bunları tarif ve tespit etmiyorsa öncelikleri belirlemiyorsa ortada bir savunma politikasının varlığından bahsetmek güçtür.

e-MSB Mali İşleri Yürütür: Bakanın görevlerinden Kanundaki sıraya göre ilki olan ise “milli savunma görevlerinin siyasi, hukuki, sosyal, mali ve bütçe hizmetlerini” yürütmektir. Bakanın bir de “Mali ve mal hesap teftiş hizmetlerini yürütmek görevi bulunmaktadır. Bu durumda bakanın milli savunma görevleri bunlar olmaktadır. Bakan

¹²⁸MSB resmi internet sitesi, <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/phpscr/Teskilat.htm> erişim 21.08.2013 birimlerin adlarının özellikle anlaşılmasını için mi bu yola gidildiği yoksa yer azlığından mı böyle davranıldığı da anlaşılmamaktadır.

bu milli savunma görevlerinin siyasi sorumluluğu altındadır, bu konulara ilişkin hukuki ve sosyal girişimlerde bulunabilir ve bütçe hizmetlerini yürütür.

f-MSB Görevlerini Müsteşarlık Bağlı Kuruluşlar ve Kuvvet Komutanlıkları Vasıtasıyla Yerine Getirir: Milli savunma Bakanı bu görevlerini, müsteşarlık, bakanlığa bağlı diğer kuruluşlar ve kara-deniz-hava kuvvet komutanlıkları vasıtasıyla yerine getirecektir. Burada bakanlığın görevlerini yerine getirmesinde yeni bir unsur olarak kara, deniz ve hava kuvvet komutanlıkları ortaya çıkmaktadır. Bunun bir zorunluluktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira Bakanın görevleri askeri teşkilatla ilgilidir ve askeri teşkilatı bu komutanlıklar oluşturmaktadır. GKB'nın bir uygulama vasıtası olarak sayılmamış olması başbakana karşı sorumlu genelkurmay başkanı modeli ile izah edilebilir. Ancak başbakana karşı sorumlu GKB modeli böyle bir ilişki kurulması önünde kesin bir engel teşkil etmez.¹²⁹ Kanuna MSB'nin görevlerini GKB vasıtasıyla da yürüteceği yolunda bir hüküm eklense bu Genelkurmay Başkanının Başbakana karşı sorumlu olması prensibine aykırılık teşkil etmez.

g-MSB GKB İle Sıkı İşbirliğinde Çalışır: MSB silahlı kuvvetler hizmetlerinin tam bir bütünlük ve beraberlik içinde yürütülmesi için GKB ile sıkı bir işbirliği ve beraberlik içinde çalışacaktır. Kanun yazım tekniği gereği sıkı işbirliği ve beraberlik içinde çalışma görevini MSB'na yüklemektedir. Yani sıkı işbirliğini ve beraberliği sağlayacak olan kurum MSB'dir.

h-MSB ve Genelkurmay Önemli Yazışmalarda Birbirlerin Haberdar Eder: Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı görevleri gereği kuvvet komutanlıkları ve diğer makamlarla yaptıkları önemli ve ilgili yazışmalardan birbirlerini haberdar ederler. Kanun böyle bir hüküm getirmekle birlikte önemli ve ilgili yazışmalar konusunda küçük bir ipucu bile vermemektedir. Dolayısıyla “önemli ve ilgili yazışma” terimi kişisel yorumlara açıktır.

2.2.2. MSB Teşkilatı ve Personeli

MSB merkezde örgütlenmiştir, taşra teşkilatı bulunmamaktadır. Bakanlık müsteşarı korgeneral seviyesinde bir askerdir. Daha önceleri MSB müsteşarlığına orgeneraller atanmaktaydı. Bakanlık şemasına göre bakan yardımcısı müsteşarın üstünde bir görevli

¹²⁹ ERDOĞAN Mustafa, Anayasa ve Özgürlük s. 251, 33 numaralı dipnot.

değildir. Bakan yardımcısı doğrudan bakana bağlı bir birim olarak konumlandırılmıştır. Müsteşar ve diğer bakanlık birimleriyle bir ilgisi kurulmamış görünmektedir. Müsteşar yardımcıları ise tümgeneral seviyesinde askerlerdir. Daire başkanları, şube müdürleri, teftiş birimlerinin başkanları hepsi muhtelif rütbelerde askerlerdir. Üstelik bakanlık bünyesinde görev yapan askeri personel TSK'nin kendi atama yönetmelikleri çerçevesinde kuvvet komutanlıklarınca atanmaktadır.¹³⁰ Bakanlığın personeli askeri olduğu gibi bu askeri personelin atanmasında Bakanın bir belirleyiciliği yoktur. 2011 yılında yapılan bir düzenleme ile bakana bir basın ve halkla ilişkiler müşaviri, bir özel kalem müdürü ve en çok yedi bakanlık müşavirini müstakilen atama yetkisi verilmiştir. Bakanın kendi atayacağı ve sivil olması mümkün olan personel bunlardır. Bunların da görevleri gereği icrai işlevleri bulunmamaktadır.¹³¹

Bu durum askeriye'nin sivil kontrolüne en uygun olmayan bir bileşimdir. Bu durum askeriye'nin sivil kontrolünde bir eksiklik yaratmanın çok ötesindedir. Askeriye'nin savunma politikası ve siyasetini fiilen yapması ve yönlendirmesine imkân sağlayan bir durumdur. Savunma işlerinin yönetiminde uzmanlaşmış ve teknik yönetim anlamında icrai karar merciinde herhangi bir sivil bulunmamaktadır. Savunma politikası ve savunmayla ilgili diğer politikalar bu durumda ağırlıklı olarak MSB ve GKB'nın askeri uzmanlarının eğilimleri ve anlayışlarına uygun olacaktır.

Oysa bir bakanlık olarak MSB'nin örneğin İçişleri ya da Maliye Bakanlığında hiçbir farkı yoktur. İçişleri Bakanlığı temel olarak mülki hizmetler ve iç güvenlik hizmetlerini sunarken maliye bakanlığı mali hizmetler ve maliye siyasetini yürütmektedir. MSB'da savunma hizmetleri üreten bir bakanlıktır. MSB'nin üst düzey personelinin sivillerden oluşması gerekmektedir. MSB'nin üst düzey personelinin tamamının asker kişiler olması, işin doğasından kaynaklanan bir zorunluluk değil, tamamen bir tercihtir. Dolayısıyla askeriye üzerinde sivil kontrolün sağlanması bakımından acil ve en kolay olan şey MSB'nin üst düzey personelinin sivilleştirilmesidir. Hiçbir şey yapılmaksızın sadece MSB'da bulunan üst düzey görevliler sivilleştirilse askeriye'nin sivil kontrolü

¹³⁰KALYON Levent, 'Türkiye'nin Savunma Politikaları Üzerine, Kırmızı Kim' 1. Basım, Nobel Yayın, Ocak 2010, s. 39

¹³¹Genelkurmay Başkanlarına da 926 numaralı Kanunda 2012 yılında yapılan bir değişiklikle görev süreleriyle sınırlı olmak üzere TSK'nin faaliyetleriyle ilgili alanlarda 10 danışman istihdam etme hakkı tanınmıştır. Maddede bu danışmanları sivil ya da asker olacağı konusunda bir açıklık yoktur.

bakımından fevkalade bir adım atılmış olacaktır. Silahlı kuvvetler mensubu olmayan kişilerin yasal olarak tanımlanmış silahlı kuvvetler görevlerine getirilebilmeleri askerin etkisini azaltıcı yönde rol oynar.¹³²

2.2.3 Savunma Politikası ve Askeri Politika

Birand, TSK'nin plan program dönemine girmesinin 1970'lerde başladığını, 1980'lerden itibaren plan program konusunda her şeyi eline aldığını belirtir.¹³³ Birand'ın yaptığı tespit doğrudur. Zira askeri politika ve savunma politikası 1970'li yılların başında çıkarılan kanunlarla öngörülmüştür.¹³⁴ Savunma politikası ve askeri politikanın en azından yakın bir zamana kadar her bakımdan askerler tarafından yapıldığı da yadsınamaz bir gerçektir.¹³⁵

Serra, askeriye'nin plan ve programlanmasında iki temel politikadan bahsetmektedir. Bunlar Savunma politikası ve askeri politikalarıdır. Ona göre askeri politika savunma politikasının bir alt bileşeni ve kara, deniz, hava kuvvetlerinden oluşan askeri potansiyelin organizasyonu, eğitimi ve gerçekleştirilmesini ifade etmektedir.¹³⁶ Savunma politikası ise askeri politikanın daha üstünde ve savunmaya dair her şeye ilişkin politikadır. Yazara göre savunma politikası daha çok başbakanı, askeri politika ise savunma bakanını ilgilendirir.¹³⁷

2.2.3.1 Savunma Politikası

Bu iki politikanın Türkiye'de de karşılıkları bulunmaktadır. Savunma politikası MSB Kuruluş Kanunu uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilmektedir. Kanun savunma politikasının içeriği hakkında doğrudan bir detay vermemekle birlikte askere alma, silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki, harp sanayi,

¹³²HUNTINGTON, s 95

¹³³BİRAND Mehmet Ali, 'Emret Komutanım', Sekizinci Baskı, Milliyet Yayınları, Kasım 1986, s. 353

¹³⁴Bu kanunlar 1612 sayılı 17.07.1972 kabul tarihli Yüksek askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri hakkında Kanun, 1325 sayılı 31.07.1970 kabul tarihli Milli savunma Bakanlığı Görev ve teşkilatı Kanunlarıdır.

¹³⁵**Radikal**, 'Ordu Siyasetin Dışında Olmalı', 18.12.2000, Neşe Düzel'in Emekli Korgeneral Atilla Kıyat ile yaptığı söyleşide Kıyat, "43 yıl bu üniformayı taşıdım, biz statejimizi kendimiz belirleriz, tehdidi kendimiz değerlendiririz, bu tehdide karşı koyacak kuvvet yapımızı kendimiz oluştururuz ve ondan sonra da bunu gerçekleştirecek parayı isteriz ve bu parayı alırız, yaparız. Sivillerin bu süreçte etkin bir kontrolü yoktur. Yasalardan doğan haklarını kullanmaz." Demektedir. Kıyat daha da ileri giderek hükümetin Genelkuruma bir sayfalık genel bir direktif bile vermediğini belirtmektedir. <http://www.radikal.com.tr/2000/12/18/turkiye/01ord.shtml>

¹³⁶SERRA, s. 205

¹³⁷SERRA, s. 189

askeri sağlık ve veterinerlik, askeri inşaat, emlak, iskân ve altyapı, mali ve mal hesap teftiş hizmetleri savunma politikasına dâhildir. Zira Kanunda bu hizmetlerin savunma politikası çerçevesinde yerine getirileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu işlerin savunma politikası kapsamında olduğu açıktır.

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda¹³⁸ bahsedilen bir Milli Güvenlik Siyaseti bulunmaktadır. Kanuna göre bu; milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile MGK'nun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyasettir. Bunun bir belgeyle tespit edileceğine dair bir hüküm bulunmamakla beraber adına Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) denilen gizli bir belgeyle tespit olmaktadır. Bu belge idari bakımdan bir genelge niteliğindedir.¹³⁹ Belgenin kim tarafından hazırlandığı tam olarak belli olmamakla birlikte genelkurmay tarafından hazırlanıp son hali MGK Genel Sekreterliğinde verilen Başbakan tarafından onaylanan ve değindiği konularda Bakanlar Kurulunun hareket alanını belirleyen bir nitelik taşıdığını değerlendirenler bulunmaktadır.¹⁴⁰ Ancak 2005 yılından itibaren hazırlık süreçlerinde bazı değişikliklerin olduğu, sivil iradenin belge içeriğinde etkili olmaya başladığı ve bu konuda olumlu anlamda değişiklikler olduğu görülmektedir. Buna göre Başbakanlık belgede talep ettiği değişiklikleri bir yazı ile MGK'na iletmektedir. Daha önce hiçbir hükümetin atamadığı bu adım askeriye tarafından hoş karşılanmamakla birlikte sivil iradenin istekleri de olması gerektiği gibi belgeye yansımıştır.¹⁴¹ Öte yandan belgenin oluşumunda askeri etkinin kabul edilebilir şekilde ortadan kalktığı da söylenemez. "Milli Güvenlik Siyasetinin Tespitinde Kullanılan Analitik Yöntem", Harp Akademileri menşelidir.¹⁴²

MGSB'nin hazırlanmasında ve daha sonra yürütülmesinde Milli İstihbarat Teşkilatının (MİT) da önemli rolü bulunmaktadır. MİT kendi kanununa göre devletin milli güvenlik siyasetiyle ilgili planlarının hazırlanmasında ve yürütülmesinde Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, MGK Genel Sekreterliği ve ilgili bakanlıkların istek

¹³⁸RGT 11.11.1983, RGN 18218, Kanun No 2945

¹³⁹GÖRMÜŐ a.g.e., s.136

¹⁴⁰AKAY Hale, 'Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar Çözümler', TESEV Yayınları, Kasım 2009, s. 11

¹⁴¹GÖRMÜŐ, a.g.e., s.135-139 Yazar MGSB'nin güncellenmesi sırasında sivil hükümet ve askeriye arasında yaşananları olgular ışığında keskin bir mantıkla analiz etmektedir.

¹⁴²KALYON, a.g.e., s. 243

ve ihtiyaçlarını karşılamaktadır. MGSB anlaşıldığı kadarıyla Savunma Politikasının ya kendisidir ya da savunma politikasının da içinde olduğu genel bir güvenlik politikasıdır. Böyle bir belgede savunma politikasıyla ilgili hususların genelkurmay yerine MSB tarafından ortaya konulması gerekirken MSB'nin herhangi bir rolünün bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin savunma politikası açık bir belge olmadığından bu politikanın ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Savunma politikasına dair izler milli savunma bakanlarının Plan Bütçe Komisyonunda (PBK) yaptıkları açış konuşmalarına çok genel hatlarıyla bile olsa yansımıştır. Bu açış konuşmalarından yola çıkarak Türkiye'nin savunma politikasının temel parametreleri şunlardır:¹⁴³

a-ülkenin birliği, ulusal bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve hayati çıkarları korunur. **b-**Müttefiklere karşı ulusal yükümlülükler eksiksiz yerine getirilir. **c-**Uluslararası hukuk ve BM şartlarında kayıtlı ilkeler göz önüne alınır. Tüm bu

¹⁴³ TBMM Plan Bütçe Komisyonunda milli savunma bakanları bir açış konuşması yapmaktadır. Bu açış konuşmasında savunma politikasına kısa bir paragrafta yer vermektedirler. Bu paragraflar yıllar itibariyle aşağıda verilmiştir. TBMM Bütçe Plan Komisyonu 2010 bütçe görüşmeleri, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül'n açış konuşmasında şöyle demektedir. "Uluslararası hukuk ve BM şartlarında kayıtlı ilkeler ve ülkelerin savunma ihtiyaçları temelinde şekillenen Türkiye'nin dış güvenlik ve savunma politikası, bölge ve dünyadaki barış ve istikrarın srekliğinin temini ilkesine dayanmaktadır. Bu çerçevede, ülkenin birliği, ulusal bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve hayati çıkarları korunurken, müttefiklere karşı uluslararası yükümlülükler de eksiksiz yerine getirilmektedir." http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F273387692_pbk05112010.htm, 2011 açış konuşmasında aynı bakan şöyle demektedir. "Bu kapsamda, uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler şartı'nda kayıtlı ilkeler ve ülkenin savunma ihtiyaçları temelinde şekillenen savunma politikamızın ana amacı, ülkenin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve hayati çıkarlarını korumak ve muhafaza etmektir. Türkiye'nin millî savunma politikasını yönlendiren temel ilke, cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'n "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesidir. Bu doğrultuda, bir yandan ülkenin birliği, ulusal bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve hayati çıkarları korunurken, diğer yandan NATO, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler öncülüğünde uluslararası ilişkiler ikili ve çok taraflı olarak sürdürülmektedir."

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F1660751389_pbk04112011.pdf, 2012 açış konuşmasında Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz şöyle demektedir. "Yine, bu Plan Btemizi hazırlarken "Neye bakarak hazırladınız?" şeklinde bir şey vardı, "planınız, projeniz" derken. Genellikle Türk Silahlı Kuvvetlerinin bütün çalışmaları şu genel ilke üzerinde gider: nce Hükümetin millî stratejisi belirlenir ve bunu Hükümet belirler, personel giderleri bunu dışındadır. Ondan sonra millî, askerî strateji Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenir. Neye göre? Hükümetin belirlediği millî stratejiye uygun olarak. Buna göre de gelecekteki kuvvet yapımız belirlenir ve bu kuvvet yapımızın modernizasyon ihtiyaı dikkate alınır ve stratejik hedef planı gelecek yirmi yıl için hesaplanır ve OYTEP projemiz var, on yıl da tedarik planları yapılır ve üç yıllık btceleme yapılarak da Türk Silahlı kuvvetlerinin btlendirilmesi gerçekleştirilir."

2013 açış konuşmasında aynı bakan şöyle demektedir. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler şartı'nda yer alan ilkeler ve ülkenin savunma ihtiyaçları temelinde şekillenen Türkiye'nin dış güvenlik ve savunma politikası kapsamında ülkenin birliği, ulusal bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve hayati çıkarları korunurken, müttefiklere karşı uluslararası yükümlülükler de yerine getirilmektedir. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F-1703534021/pbk02112012.pdf

parametreler aslında çok geniş ve savunma politikası bakımında gerçek bir fikir vermekten uzaktır.

2.2.3.2. Askeri Politika

Savunma politikasının bir alt bileşeni ve kara, deniz, hava kuvvetlerinden oluşan askeri potansiyelin organizasyonu, eğitimi ve gerçekleştirilmesini ifade eden askeri politikanın ülkemizdeki izdüşümüne Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda¹⁴⁴ rastlanılmaktadır. Kanun YAŞ'ın görevleri arasında "Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik anafikrin (konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek" ve "Silahlı Kuvvetlerin anaprogram ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirmek" hususlarını saymaktadır. Bu belgeye Milli Askeri Stratejik Konsept kelimelerinin baş harfleri oluşan kısaltmayla MASK denilmektedir. YAŞ'ya verilen bu görevlerden Türkiye'de askeri politikanın esas olarak GKB tarafından hazırlandığı ve üyelerinden sadece 2'si sivil kalan 16 üyesi orgeneral/oramiral olan bir heyet tarafından tespit edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca askeri politikayı ilgilendiren başka bir belgenin daha bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu Stratejik Hedef Planıdır (SHP). SSM'nin kuruluşunu öngören 3238 numaralı Kanunda müsteşarlığın bir organı olan Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulunun Görevleri arasında "Genelkurmay Başkanınca hazırlanan Stratejik Hedef Planına uygun olarak Fon ile tedariki öngörülen silah sistemleri ile araç ve gereçlerin tedarik şeklini tespit etmek" de bulunmaktadır. On yıllık periyotlarda GKB'nca hazırlanan bu plan, MSB'na gönderilmekte, MSB bunu Başbakanlığa göndermekte daha sonra bu Bakanlar Kurulu metni haline gelmektedir. Bu plan anlaşıldığı kadarıyla askeri politikayla ilgili on yıllık bir perspektif öngörmektedir.¹⁴⁵

¹⁴⁴RGT 26.07.1972, RGN 14257 Kanun No 1612

¹⁴⁵TBMM Plan Bütçe Komisyonunun 2011 yılı bütçe görüşmelerinde Milli savunma Bakanı Vecdi Gönül MGSB ile ilgili sorular karşısında şöyle demektedir. "Millî Siyaset Belgesi ile ne ölçüde bu bütçe ilgi kurulmuştur?" Millî Siyaset Belgesi ile ilgili çok sorular var. Ben, müsaade ederseniz genel bir fikrimi arz edeyim. Millî Siyaset Belgesi ile ilgili ben kendimi konuşmaya yetkili bulmuyorum, nasıl olsa Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği bütçesi gelecek, size orada anlatırlar. Ancak şu muhakkak ki Millî Siyaset Belgesi bir pozitif hukuk metni değildir, bir prensipler metnidir. Yani sizler de benden iyi biliyorsunuz ki falanca teşkilat Millî Siyaset Belgesine aykırı hareket etti diye ceza davası açılmaz. Diğer pozitif hukuk metinlerinde bu mümkündür. Şimdi, oradaki elbette bütçeler ve diğer hususlar Millî Siyaset Belgesi, Anayasa dâhil olmak üzere göz önünde bulundurularak hazırlanıyor ama hiç şüphe yok ki bizim icraatımız Stratejik Hedef Planı, on yıllık planda zaten bunlar öngörülmüştür ve Stratejik Hedef Planı Genelkurmay tarafından hazırlanmakta, Bakanlığımızca Başbakanlığa gönderilmekte, Bakanlar

Askeri politika askeri teknik işlere daha fazla yönelik olmakla birlikte hazırlanması ve sorumluluğu MSB'nda olmalıdır. Askeri politika nihayetinde siyasi sorumluluk gerektiren bir husustur. Bu politikanın siyasi sorumluluğu taşımayan birimlerce üretilmesi hesap verilebilirlik açısından doğru değildir.

2.2.3.3 Risk Analizi ve Tehdit Değerlendirmesi

Savunma politikası ve askeri politikanın esas önemli ayağını tehdit değerlendirmesi oluşturmaktadır. Ülke hangi tehditlere maruz, bu tehditler ne kadar gerçekçi, bu tehditlerin zaman bakımından önceliği nedir, elimizdeki imkânlar neler, bu tehditler karşısında müttefiklerimiz kimler, hangi ittifakların içindeyiz, tehditler gerçekleşirse maliyeti ne olur gibi pek çok sorunun cevabının makul bir şekilde verilmesi risk analizi ve tehdit değerlendirmesi sürecini oluşturur. Bu bir miktar askeri bir bakış açısı içermekle birlikte ondan çok daha fazlasını da gerektirir ki, bu tamamen sivil hükümetin görevi ve yapabileceği bir şeydir. Tehdit değerlendirmesi seçilmiş sivil hükümet tarafından değil de askeriye tarafından yapılacak olursa hem siyaseten yanlış, hem de teknik bakımdan yanlış yapılacaktır. Böylesi bir durumda silahlı kuvvetler kendi kurumsal ve varoluşsal çıkarlarını koruyabilmek için abartılı tehdit değerlendirmeleri yapacaktır.¹⁴⁶ Ülkenin ihtiyacı olmayan bir savunma ve askeri politika oluşturulacak ve takip edilecektir. Zira hükümetin kendi programı uyarınca bir öncelikler listesi bulunmaktadır. Hükümet açısından ülkede her şey savunmaya indirgenemez. Savunma politikasının bu öncelikler listesiyle buluşması ve uyumlulaştırılmasını da hükümetten başka yapabilecek bir otorite yoktur. Askeriyenin yaşam ve enerji kaynağı olan tehdit ve güvenlik konularına ilişkin bilginin askeri kişi ve kurumların elinden çıkarılarak sivil kişi ve kurumlarca da paylaşılması önemlidir.¹⁴⁷

Savunma politikasının özünü oluşturan tehdit analiz prosedürü aslında bir risk değerlendirmesidir. Bir zaman aralığında ya da muayyen bir anda belli bir hedefe zarar vereceği düşünülen askeri ya da benzer bir saldırının ihtimal derecesi, bu mutasavver eylemin başarı şansı ve böylesi bir olayın gerçekleşmesi halinde bunu ülkenin

Kurulu metni hâline gelmektedir aynen diğer Millî Güvenlik Kurulu kararlarında olduğu gibi. Yani bir on yıllık perspektif esasen öngörülmüştür.”

¹⁴⁶CİZRE Ümit, Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, s. 161

¹⁴⁷GÖKTAŞ ve GÜLBAY, a.g.e., Ümit Cizre söyleşi, s. 191

güvenliğine, ekonomisine ve halkına etkileri değerlendirilir.¹⁴⁸ Bir hususun tehdit olarak kabulü için her şeyden önce ortada ciddiye alınabilir bir tehdit, bu tehdidin başarılı olmasına yönelik yüksek bir beklenti ve en sonunda da bu tehdidin dikkate değer bir zarar yaratma ihtimali olmalıdır. Askerler yaptıkları işin tehlikeli doğası gereği tehdit değerlendirmesini objektif bir şekilde yapma yeteneğine tek başlarına sahip değildir. Onlar için çoğu zaman tehdit daima vardır ve yakındır. Dolayısıyla burada tehditler, kabiliyetler, imkânlar konusunun sivillerin süzgecinden de geçirilmesi hayati önem taşımaktadır.

Gerçek bir savunma bakanlığı ve askeriye üzerinde sivil kontrol sağlamak için MSB'ni ülkenin savunma politikası ve askeri politikasını hazırlayan bunları Bakanlar Kuruluna sunan Bakanlar Kurulunda onaylanan politikaları uygulayan görev ve yetki ve imkânlarla donatmak gereklidir. Burada savunma politikası bakımından savunma bakanı önemli bir figür olmakla birlikte savunma politikasının dış politikayla olan irtibatı nedeniyle savunma politikasında Başbakanın da önemli bir figür olduğunu teslim etmek gereklidir.

Seçilmiş sivillerin askeriye ne olduğu, nasıl olması gerektiği, ne yapması gerektiği konusundaki fikirlerinin tamamı olan politikaları bir sistematik dâhilinde uygulayabilme yetki ve imkânları askeriye sivil kontrolü için hayatidir. Bu soruların cevapları siviller tarafından verilmezse askerler tarafından verilecektir. Savunma Politikası ve askeri politikanın toplumdan tamamen soyutlanmış bir şekilde kapalı kapılar ardında ve açıklanmamış prosedürler çerçevesinde hazırlanması bu politikalarda büyük yanlışlıkların yapılmasına yol açabilir. Çok teknik detaylar bir yana bırakılarak hiç olmazsa savunma politikası ve askeri politikanın ana ilkeleri vatandaşlara duyurulmalı bu politikaların oluşum süreci ve hazırlanılış şekli prosedürel olarak açık ve bilinir olmalıdır.¹⁴⁹ Yanlış tehdit değerlendirmelerine bir örnek Silahlı kuvvetlerin 1996 yılında

¹⁴⁸ALDİS Anne and DİRENTH Margareth Ed., **'Common Norms and Good Practises of Civil Military Relations in The EU'**, Harmonie Paper 21, 2008, The Centre of European Security Studies, s 47'den Wim F. van Eekelen, and Philipp H. Fluri eds., *Defence Institution Building: a sourcebook in support of the Partnership Action Plan* (Geneva: DCAF, 2006), 481; and Jan Arved Traps, "Threat and Security", in: Van Eekelen, and Fluri, eds., *Defence Institution Building: a sourcebook*.

¹⁴⁹Milli Güvenlik Kurulunun resmi internet sitesinde Türkiye hariç çeşitli ülkelerin savunma konusundaki muhtelif adlarla adlandırılan belgeleri bulunmaktadır. <http://www.mgk.gov.tr/index.php/calismalar-listesi>, erişim, 25.09.2013

MASK'te yaptığı değişiklikle ülkeye yönelik tehdit değerlendirmesinde iç tehdidi birinci sıraya almasıdır.¹⁵⁰ Bunun sonucu 28 Şubat darbesi şeklinde olmuştur.

2.2.4. İşlevine Uygun Bir Savunma Bakanlığı

Askeriyenin teknik olarak yönetilmesini tümüyle üstlenmiş en gerçek bir savunma bakanlığından daha fazla sivil kontrole katkı sağlayacak hukuki ve siyasi mekanizma bulmak zordur. Böylesi bir savunma bakanlığı için yapılması gereken Başbakan'a karşı sorumlu genelkurmaydan savunma bakanına bağlı genelkurmay modeline geçmektir. Silahlı Kuvvetlerin seçilmiş sivil yürütmeye tabi olması onun sıkı ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde sivil siyasi yönetim altında olmasını gerektirir. Gelişmiş demokrasilerde bu kontrol yönetimin diğer alanlarında olduğu gibi mahsus bir bakan tarafından yerine getirilir.¹⁵¹

GKB'nı gerçek bir karargâh ve ülkenin en yüksek rütbeli askeri mercii olarak; Savunma Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın birincil askeri danışmanı haline dönüştürüp bağlı kuruluş olarak Savunma Bakanlığına rapdetmek uygun olacaktır. Bunun yanında Kara, Deniz ve Hava kuvvet komutanlıkları için sivil müsteşarlıklar mümkündür.¹⁵² Bunlar müsteşarı buldukları kuvvetlerin genel idari yönetiminden sorumlu protokolde kuvvet komutanının önünde olan sivil görevliler olmalıdır. Bunların dışında bir de Bakanlık müsteşarı olmalıdır. Bakanlık müsteşarı ve Genelkurmay Başkanı doğrudan Bakana bağlı iken diğer üç kuvvet müsteşarı Bakanlık müsteşarı üzerinden Bakana bağlı olmalıdır. Zira silahlı kuvvetler yetki açısından alt yetki düzeylerine indirildiği ölçüde üzerinde dikey denetim uygulanabilir.¹⁵³

Sivilleştirilen MSB için bir başka hukuki tedbir de düşünülebilir. Bakanlıkta gerçek bir sivilleşmeyi sağlamak için bakanın asker kökenden gelmesinin önüne bazı hukuki bariyerler konabilir. Zira asker kökenden gelmek bakanın duygu dünyasında kritik kararlar öncesinde insani dalgalanmalara neden olabilecektir. Ayrıca ciddi bir hiyerarşiye sahip TSK geleneğinde emeklilikte bile rütbeler devam etmektedir.

¹⁵⁰Darbeleri araştırma Komisyonu Raporu, s. 6

¹⁵¹CEES, 'Türk Sivil Asker İlişkileri ve Avrupa Birliği Süregelen Buluşmaya Hazırlık', Nihai Uzman raporu, Kasım 2005, A Programme Of Centre For European Security Studies, (CEES), s 14

¹⁵²02.05.1929 tarih ve 1182 numaralı resmi gazetede yayınlanan Milli Müdafâ Vekaletinde Bazı teşkilat İcrasına Diar Olan 1199 sayılı Kanuna müzeyyel kanundan anlaşıldığına göre Milli Müdafâ vekaletinde Kara deniz ve Hava müsteşarlıkları bulunmaktadır. Bu kanunla bunların üzerinde bir bakanlık müsteşarı ihdas edilmektedir.

¹⁵³HUNTINGTON, a.g.e., s. 93

Demokrat Partinin ilk savunma bakanının eski bir Kurmay Yarbay olması bakanlık içinde tepkilere neden olmuştur.¹⁵⁴ Bu bakımdan alınacak hukuki tedbirlerden birisi de muvazzaflıktan gelen bakanların emekliliklerinin üstünden makul bir süre geçmiş olması şartıdır.¹⁵⁵ Böylesi bir şart Bakanın askeri geçmişinin kişiliğine etkisinin nötrleşmesine katkı sağlayacaktır. Aynı şart bakanlığın sivil üst düzey görevlileri için de getirilmelidir. Zira emekli generallerin MSB kadrolarını doldurmaları halinde bakanlığın sivilleştiğinden söz edilmesi zor olacaktır.

AB Türkiye’de savunma planlaması ve idaresinde bilgili sivil yetkililerin anlayışı ile askeriyeğin uzmanlığının hakkaniyetli bir şekilde kaynaşmış olduğu güçlü bir Savunma Bakanlığının ana karar alma mercii olmasını istemektedir.¹⁵⁶

2.3. Genelkurmay Başkanlığı ve Önemi

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde GKB bir bakanlık olarak oluşturulmuştur. Bu bakanlığın adı Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletidir. 3 Mayıs 1920’den 3 Mart 1924’e kadar görev yapan altı kabinede Genelkurmay Başkanı Kabine üyesi olarak bulunmuştur. Bu dönemde Milli Savunma Bakanları da asker kişiler olduğundan kabinede daima iki profesyonel asker bulunmuştur.¹⁵⁷ Bu model bir savaş modelidir.

3 Mart 1924’te 429 numaralı Şeriye ve Efka ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun ile Genelkurmay Bakanlığı kaldırılmıştır. Cumhuriyetin din ve ordu politikalarını yürütecek iki kurumun yani Diyanet İşleri Başkanlığı ile özerk Genelkurmay Başkanlığının aynı yasada düzenlenmesi ilginçtir. Bunun gerekçesinin din ve ordunun siyasetin etki alanı dışında tutulması olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁸

Toplam 16 maddeden oluşan, ilk yedi maddesi Diyanet İşleriyle ilgili olan Kanun, Genel kurmay başkanının görevinde müstakil olduğunu, Cumhurbaşkanına vekaleten barışta orduyu emir ve komuta edeceğini, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanacağını, görevine giren konularda her bakanlıkla yazışma yapacağını

¹⁵⁴SUNAY Cengiz, ‘**Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri**’, Orion Kitabevi, 2010, s 98

¹⁵⁵ABD’de uygulanan yöneme göre ABD Savunma Bakanları askeri bir geçmişten geliyorsa emekliliklerinin üzerinden ancak yedi geçtikten sonra savunma bakanı olabilmektedirler. Aynı şart bakanlığın sivil üst düzey yöneticileri için de geçerlidir.

¹⁵⁶CEES, **Türk Sivil Asker İlişkileri...**, a.g.e., s. 2

¹⁵⁷ÖZDEMİR, a.g.e., s. 53

¹⁵⁸ÖZDEMİR, a.g.e., s. 58

düzenlemektedir. Yasa TBMM önünde askeri bütçenin sorumluluğunu Savunma Bakanlığına bırakmıştır.¹⁵⁹ Kanunda Genelkurmay Başkanının kim tarafından atanacağı belli edilmişse de kime bağlı olduğu belli değildir. Genelkurmay Başkanının askeriye emir ve komuta ettiği, askeri politika ve stratejiyi tespit ettiği, kendisine bu konularda karşılanmayan, savunma bakanlığının üstünde konumlanmış genelkurmay sisteminin yasal temelleri bu şekilde atılmıştır. Bu genelkurmay sistemi yapılan askeri darbeler sonrasında oluşturulan sivil asker ilişkileri için daima bir ilham esin kaynağı olmuştur. Makaralar buraya geri çekilmiştir.

GKB makamını kuruluşundan statüsünde değişiklik yapılan 1944 yılına kadar mareşal Fevzi Çakmak işgal etmiştir. Mareşal 21 yıl boyunca bu makamda kimseye hesap vermeden, hiçbir kuruma bağlı olmadan çalışmıştır.¹⁶⁰

2.3.1 Başbakana Bağlı Genelkurmay

1944 tarih ve 4580 numaralı toplam yedi maddeden oluşan Kanunun kabulüyle Başbakana bağlı genelkurmay dönemi başlamıştır. Kanun, harp kuvvetlerinin barışta emir ve komutasını sağlayan en büyük memurun genelkurmay başkanı olduğunu, barış zamanında genelkurmay başkanının başbakana bağlı ve ona karşı emir komutadan sorumlu olduğunu, barışta genelkurmayın işlerinden ve savaş veya barışta harp kuvvetlerinin emir veya komutasından başbakanın TBMM'ne karşı sorumlu olduğunu, genelkurmay başkanını başbakanın teklifi üzerine bakanlar kurulunca atanacağını, genelkurmay başkanını görevi çerçevesinde Başbakan tarafından belirlenen çerçevede bakanlıklarla yazışmaya yetkilendirilebileceğini düzenlemektedir.¹⁶¹ Bu haliyle kanunun genelkurmay başkanlığının statüsü bakımından bir reform kanunu olduğu söylenebilir. Zira bu kanunla genelkurmay açık bir şekilde Başbakanlığa bağlanmış, diğer bakanlıklarla yazışma yetkisi Başbakanın onay verdiği kadarıyla mümkün hale

¹⁵⁹TBMM
http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf erişim 16.08.2013

¹⁶⁰BİRAND, a.g.e., s. 428, 429

¹⁶¹TBMM
tutanakları,
http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc026/kanuntbmmc026/kanuntbmmc02604580.pdf

gelmiştir. Bu kanunla askeriye'nin sivil hükümetlerin kontrolü altına alınması yolunda ilk ciddi adım atılmış olmaktadır.¹⁶²

2.3.2. MSB'na Bağlı Genelkurmay

30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen 5398 numaralı Kanunla GKB'nın statüsü yeniden düzenlenmiştir. Kanuna göre askeriye'nin savaşta ve barışta hazırlanması görevi MSB'na aittir. Genel Kurmay Başkanı, bu konularda kendiliğinden bir göreve sahip değildir. O, sadece Millî Savunma Bakanlığının bir görevlisi ve GKB da Bakanlığın bir dairesi durumunda olup Bakanlığa ait görevlerden bir kısmını Bakanlık adına yürütmekle vazifelidir.

1960 askeri cuntası GKB'nın statüsünde Anayasal seviyede bazı değişiklikler yapmıştır. Askeri cuntanın kontrolünde yapılan 1961 Anayasasına göre Genelkurmay Başkanı silahlı kuvvetlerin komutanıdır. Genelkurmay Başkanı Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanır. Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Anayasa ile yaratılan Başbakana sorumlu genelkurmay başkanı modeli yanında aynı anda MSB'na bağlı genelkurmay modeli de bu arada yürürlükte olmuştur. Zira GKB'nı onun bir dairesi şeklinde MSB'na bağlayan yasa yürürlükte değildir. Konu 1961 Anayasasının getirdiği yeni bir kurum olan Anayasa Mahkemesinin önüne Adalet Partisi TBMM grubu tarafından getirilmiştir. AYM yasanın 1. 2. ve 3. maddelerini bir oy farkla iptal etmiştir.¹⁶³ Bu şekilde MSB'na bağlı genelkurmay modeli tamamen ortadan kalkmıştır.

2.3.3. Başbakana Karşı Sorumlu Genelkurmay

Genelkurmay Başkanının görevleri bundan sonra ancak 1970 yılında çıkarılan bir kanunla düzenlenebilmiştir. 31.07.1970 tarihli ve 1371 numaralı Kanunla genelkurmay başkanının; savaşta ve barışta TSK'nin komutanı olduğu, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında; personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit edeceği, görev ve yetkilerine ait konularda şahsen veya görevlendireceği kişi ve kuruluşlar eliyle ilgili bakanlıklar, kişi ve kurumlarla doğrudan yazışma yapabileceği, temaslarda

¹⁶² AKYAZ Doğan, 'Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine', 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s 335

¹⁶³ AYM, E 1963/67, K 1966/19, T 14.04.1966

bulunabileceği, hizmetlerin yürütülmesinde Milli Savunma Bakanı ile işbirliği yapacağı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu olduğu hükme bağlanmıştır. Bu kanunla birlikte Başbakana karşı sorumlu genelkurmay başkanlığı sistemine dönülmüş olmaktadır.

1960 cunta darbesiyle getirilen başbakana karşı sorumlu genelkurmaya modeli 1982 Anayasasının 117. Maddesinin 4. fıkrasındaki “Genelkurmay Başkanı Başbakana karşı sorumludur” hükmü ile devam etmiştir. Ancak bu durumun Başbakan ile Genelkurmay Başkanlığı arasında bir hiyerarşi ilişkisi kurulmasına engel teşkil etmeyeceğini kabul etmek gerekir.¹⁶⁴ Ancak bu yönde bir yasa bulunmadığından bu hiyerarşik ilişki yasal anlamda bugün kurulamamıştır. Yasal bir düzenleme ile Başbakan ile genelkurmay başkanı arasındaki hiyerarşi düzenlenebilir. Bu müstakil bir yasa da yapılabileceği gibi genelkurmay başkanının yetkilerini düzenleyen mevcut 1321 numaralı yasanın içinde de olabilir. Yasada hiyerarşik ilişkinin tartışmasız bir şekilde kurulması için Genelkurmay Başkanlığının bağlı, ilgili ya da ilişkili¹⁶⁵ kuruluş olarak Başbakanlığa raptedilmesi idare hukukunun genel prensipleri bakımından uygun olacaktır.¹⁶⁶ Bağlı veya ilgili kuruluş yerine ilişkili kuruluş tabiri de mümkündür. Bu daha hafif bir bağlılığı ima edeceğinden Anayasadaki “sorumlu olma” durumuna uygun olduğu gibi GKB’nın eylemlerinden dolayı MSB’na açılan davaların bu şekilde açılmaya devam etmesine de uygun olacaktır.

2.3.4. Silahlı Kuvvetlerin Komutanı Genelkurmay Başkanı

1982 Anayasası Genelkurmay Başkanına silahlı kuvvetlerin komutanı payesi vermektedir. Söylemek gerekir ki, genelkurmay başkanı olmak otomatik olarak silahlı kuvvetlerin komutanı olmayı gerektirmez.¹⁶⁷ Genelkurmay başkanı bir komutandan çok başkomutan karargâhının¹⁶⁸ en yüksek rütbeli askeri, Başkomutanın birincil askeri

¹⁶⁴YILMAZ Halit, ‘**Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti**’, AÜHF D C.54 Sa. 4, yıl 2005, s. 385

¹⁶⁵İlişkili Kuruluş terimi Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu vesilesi ile AYM’nin gündemine gelmiştir. Mahkeme “Kurumun, Devlet Bakanlığı ile olan ilişkisi nedeniyle merkezi idareden tamamen bağımsız olmadığı, idarenin bütünlüğüne dahil edildiği anlaşılmaktadır.” Diyerek ilişkili kurum tabirini bu şekilde yorumlamıştır. AYM, E. 2002/32, K. 2003/100, T. 20.11.2003

¹⁶⁶YILMAZ Halit, **a.g.e.**, s. 383

¹⁶⁷Birleşik Devletler askeriyesinin genelkurmay başkanı aynı zamanda federal askeriyenin komutanı değildir. Birleşik devletler askeriyesinin komutanı Başkandır. Başkan komutanlık yetkilerini Savunma Bakanı üzerinden kullanmaktadır.

¹⁶⁸211 numaralı Kanunun 12. Maddesindeki tanıma göre Karargah, komutan ya da amirlerin kıta veya kurumlarını sevk ve idarelerinde yardımcı olan bir toplumdur.

danışmanıdır. 211 numaralı kanun tanımlar kısmında ayrı bir komutan tarifi yapmamaktadır. Kanun 52. maddesinde kumandan hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre “Müstakil olarak bir kışla, konak veya ordugâhta bulunan bir kıta veya askeri kurumun kumandan veya amiri aynı zamanda bu yerlerin kışla, konak veya ordugâh kumandanıdır. Muhtelif birlik ve kurumların bir arada bulunduğu kışla, konak ve ordugâhlarda kumandanlık en büyük rütbeli kumandan veya amire aittir.” Ancak bu bilgilerden komutanın işlevi açıkça anlaşılamamaktadır.

Subay Sicil yönetmeliğinden anlaşıldığı kadarıyla komutanın işlevlerinden birisi emri altındakilere sicil vermektir.¹⁶⁹ Kanunda karargâh tanımı yapılırken komutanın ne yapacağı da tanımlanmıştır. Komutanın görevi sevk ve idaredir, karargâhı da buna yardımcı olacaktır. Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu¹⁷⁰ Jandarma Genel Komutanını tarif ederken onun jandarma teşkilatının sevk ve idaresinden sorumlu olduğunu söylemektedir. Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği¹⁷¹ Jandarma Genel komutanı, Jandarma Bölge Komutanı, İl Jandarma Alay Komutanını tarif ederken komutanın görevlerini astlarını mesleki askeri eğitim yönünden yetiştirmek, disiplini sağlamak, personelin özlük işlemlerini yürütmek, emri atındakilerin görevlerinin tam ve doğru yapılmasını denetlemek, yanlış ve eksikliklerin nedenlerini inceleyerek gidermek olarak tespit etmektedir.

Türkiye askeriyesinde genelkurmay başkanına tanınmış genel komutanlık/yetkisinin bir benzeri ABD Federal askeriyesinde Başkan ve Savunma Bakanından sonra askeri komutanın en başındaki asker olan müşterek muharip komutanlara şu şekilde tanınmıştır: Komuta yetkisi komutana verilmiş ve delege edilemeyen bir yetkidir. Müşterek Muharip Komutan emrine verilmiş kuvvetler üzerinde kendine verilmiş misyonu yerine getirmek için gerekli olan komuta merkezlerini ve kuvvetleri organize ve istihdam eder, onlara görevler verir, hedefler tespit eder, askeri operasyonun, eğitim ve lojistiğin her veçhesiyle ilgili yerine getirilmesi zorunlu emirler verir. Komutanlık yetkisi kendisine bağlı birliklerin komutanları kanalıyla icra edilmelidir. Müşterek

¹⁶⁹Subay Sicil Yönetmeliğinin 6. Maddesine göre subayların birinci sicil üstleri neredeyse her durumda komutanlardır. RGT 27.12.1998 RGS 23566

¹⁷⁰RGT 12.03.1983, RGN 17983, Kanun No 2803

¹⁷¹BKKT 03.11.1983, BKKN 83/7362, RGT 17.12.1983, RGN 18254

komutanlık yetkisi komutanlıkları ve kuvvetleri organize ve istihdam etmekte komutana tam yetki sağlar. Operasyonel kontrol komutanlık yetkisinin esasıdır.¹⁷²

Keza ABD federal askeriyesinde komutanlık rütbe ya da görevlendirme gereği kendine bağlı durumdaki kişiler üzerinde hukuken uygulamaya muktedir olunan bir yetkidir. Komutanın otoritesi aynı zamanda sorumluluğudur. Komutan verilen görevi başarmak için; emrindeki gücün istihdamını, organize edilmesini, yönetilmesini, koordine ve kontrol edilmesini mevcut imkânları en etkin şekilde kullanarak yapar. Komutan emrine verilen personelin sağlığından, esenliğinden, moralinden ve disiplininden de sorumludur.¹⁷³

Aslında komutan kavramının kamu yönetimindeki amir-üst kavramından bir farkı bulunmamaktadır. Ancak askeriye içinde 'komutan' kavramı biraz da harp tarihinin anılarıyla yücelmiş ve kutsanmıştır. Komutanlık bu haliyle kamu yönetimindeki amirliğin biraz üstünde yetkilere sahipmiş gibi görünse de aslında arada büyük bir fark yoktur.¹⁷⁴ TSK bir bütün olarak düşünüldüğünde onun komutanı/amiri anayasal olarak başkomutan olmalıdır. Başkomutanlık silahlı kuvvetlerin genel komutanlığına isabet eder. Başkomutanın karargâhı da GKB'dır. Genelkurmay Başkanını silahlı kuvvetlerin komutanı yapmak bir bütün olarak silahlı kuvvetlerin aynı anda iki adet komutanı/amiri olması gibidir. Bu durumda sivil Başkomutan gerçek komutanlık yetkileriyle donatılmadığından asker komutan silahlı kuvvetlerin gerçek komutanı olacaktır. Oysa o karargâhın başkanıdır ve öyle kalmalıdır.

Askeriye asıl olarak kara, deniz ve hava sınıflarına bölünmüş olsa da genelkurmay başkanının askeri liderliğinde tekrar birleştirilirse bu birleşme devletin diğer unsurlarına oranla askeriye'nin yetkisini ve gücünü artırır.¹⁷⁵ Türkiye'de bunlara ilaveten JGK ve SGK'nın Genelkurmay Başkanlığının bir parçası olması bu güçlenmeyi adeta geometrik olarak çoğaltmaktadır. Zira her iki komutanlık da kolluk görevi gördüklerinden elde ettikleri ve askeri yapının hiçbir zaman bilmemesi gereken bilgileri Genelkurmayla paylaştıklarından Genelkurmay, devletin iç düzeni ile ilgili muazzam bir bilgiye sahip olmaktadır.

¹⁷²Department of Defence, 'Dictionary of Military and Associated Terms', Joint Publication 1-02, 17 April 2001, As Amended Through 17 Marc 2009, s 93

¹⁷³A.g.e, s 103

¹⁷⁴ÇINAR Namık, 'Komutan Ne Amir Ne', **Taraf**, <http://www.taraf.com.tr/namik-cinar/makale-komutan-ne-amir-ne.htm> erişim 23.12.2013

¹⁷⁵HUNTINGTON, a.g.e., s. 94

Genelkurmay Başkanı bu hukuki altyapı nedeniyle o kadar özerk bir konumdadır ki görevi nedeniyle işlediği suçlarda yargılanacağı mahkeme ancak 2010 Anayasa değişiklikleri ile tespit edilebilmiştir. Bundan önce Genelkurmay Başkanını görev nedeniyle işlediği suçlarda yargılayacak bir mahkeme fiilen bulunmamaktaydı. Yapılan düzenlemeyle Genelkurmay başkanları, kuvvet komutanları ve JGK Yüce Divanda yani anayasa mahkemesinde yargılanacaklardır. Bu durum genelkurmay başkanını yargılanacağı bir mahkeme bulmak bakımından olumlu olmakla birlikte bulunan mahkeme askeriyenin zirvesi için bir ayrıcalık gibidir. Zira yüce divan TBMM başkanını, bakanlar kurulu üyelerini, yüksek yargı üyelerini yargılayan bir mahkemedir. Bu şekilde askeriyenin üst düzeyi TBMM başkanı ve bakanlar kurulu üyeleriyle eşitlenmiştir. Zira yüksek yargı başkan ve üyelerinin yüce divanda yargılanması kısmen teknik sebeplere dayanmaktadır.

Türkiye’de kara kuvvetleri askeri sınıflar içinde neredeyse her zaman en ayrıcalıklı sınıf olmuştur.¹⁷⁶ Genelkurmay başkanları bugüne kadar daima kara kuvvetleri mensubu subaylar içinden çıkmıştır. Genelkurmay Başkanının muhakkak kara sınıfından olacağı yolunda yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Mareşal Çakmak’tan beri uygulanan “piyadenin üstünlüğü prensibinin” genelkurmay başkanının karacı olmasında etkili olduğunu söylenebilir. Genelkurmay Başkanının kara dışında bir sınıftan da seçilmesi ordu üzerindeki kontrol imkânını genişletici bir rol oynayacaktır. Bu şekilde seçilmiş sivillerin genelkurmay başkanı olarak seçebilecekleri adayların sayısı artmış olacak ve daha isabetli seçimler yapılma ihtimali de aynı oranda artacaktır. Ayrıca genelkurmay başkanlarının seçiminde teamül denilen ancak gerçekte askeriyenin kendi istediği, ya da askeriye içindeki en güçlü grubun istediği kişinin genelkurmay başkanı olması uygulaması zorlaşmış olacaktır. Seçilmiş sivillerin seçeneklerini artıran askeriyedeki gruplaşmaları zorlaştıran bu yöntemin tercih edilmesi için herhangi yasal bir engel bulunmamaktadır. Genelkurmay Başkanının nasıl seçileceğini düzenleyen kanun, başkan seçileceklerin orgeneral ve kuvvet komutanlığı yapmış olmasından başka bir şart aramamaktadır. Bu şekilde Türkiye askeriyesindeki piyadenin üstünlüğü prensibi de önemli ölçüde etkisini kaybedecektir.

¹⁷⁶COOK Steven, ‘Yönetmeden Hükmeden Ordular Türkiye Mısır Cezayir’ 1. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul, Nisan 2008, s.58

2.4.Milli Güvenlik Kurulu

Milli Güvenlik, devletin iç ve dış güvenliğini içine alan oldukça geniş bir kavramdır. Bu nedenle devletin bağımsızlığını dışarıya doğru korumayı ifade eden milli savunma kavramını da içine alır.¹⁷⁷ Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, milli güvenliği “devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması” olarak tarif etmektedir. Bu anlamda milli güvenliğin demokratik ülkelerde seçilmiş siviller tarafından yürütülmesi gerektiği açıktır.

MGK, 1960 cuntasının bir ürünü olarak askeri vesayet rejiminin doğrudan bir aleti işlevi görmek üzere yaratılmıştır.¹⁷⁸ MGK, bir yandan da darbe yönetimlerinin bu yönetimden çıkarken oluşturdukları çıkış garantilerinden birisi olarak işlev görmektedir.¹⁷⁹ Zira darbe yapmış olan askeriye bu kurumla siyasete yön vereceği yasal bir zemin yaratarak yapmış olduğu darbeye oluşturduğu sistemi muhafaza etmektedir.

MGK, 2945 numaralı Kanundaki geniş milli güvenlik tanımından faydalanarak siyasetin içine her alanda girmiştir.¹⁸⁰ Huntington, genelkurmay Başkanlarının şayet tarımsal destekler konusunda da hükümete öneriler getirebilselerdi güçlerinin kapsamının bir hayli genişlemiş olacağını söylerken¹⁸¹ Türkiye MGK’sını kastetmemektedir, ancak, MGK başlangıçta tam olarak böyle dizayn edilmiştir.

MGK’da alınan kararların içeriğinden 28 Şubat soruşturması vesilesiyle ilk kez bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur.¹⁸² Basına yansıyan tutanaktan anlaşıldığı kadarıyla MGK’nun asker üyeleri Başbakan ve diğer kurul üyesi bakanları nazik olmayan bir üslupla hesaba çekmeye çalışmaktadır. Sesler duyulmamakla birlikte konuşma içerikleri, seçilmiş bir siyasi ile bir kamu görevlisinin konuşma içeriğine sahip değildir. Genelkurmay Başkanı darbe imasında bulunmakta, kuvvet komutanları başbakanı

¹⁷⁷HAKYEMEZ Yusuf, Şevki, **a.g.e.**, s. 287

¹⁷⁸TÜRKÖNE Mümtazer, ‘**Sözde Askerler**’ Nesil Yayınları, Mayıs 2010, s. 129

¹⁷⁹ÖZBUDUN Ergun, ‘Democratization Reform in Turkey 1993-2004, **Turkish Studies**, Vol. 8, No. 2, June 2007 s.193

¹⁸⁰HAKYEMEZ, **a.g.e.**, s. 303

¹⁸¹HUNTINGTON, **a.g.e.** s. 94

¹⁸²**Zaman**, 28 Şubat MGK Tutanakları Mahkemeye geldi, 24.09.2013, http://www.zaman.com.tr/gundem_28-subat-mgk-tutanaklari-mahkemeye-geldi_2140926.html, erişim 24.09.2013

suçlamakta ve siyasilere hiç de teknik olmayan bir havada laf yetiştirmeye çalışmaktadır.¹⁸³ Böylesi bir kurulun askeriye sivil kontrolünden çok, sivillerin askeriye kontrolünde olmasını ifade ettiği açıktır.

MGK, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) müsteşarının seçilmesinde de rol oynamaktadır. Müsteşar, MGK'nda görüşüldükten sonra Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanmaktadır. Bu MGK'nun paralel hükümet olmasını destekleyen bir uygulamadır. Bu şekilde MGK'nun asker üyelerine MİT müsteşarının kim olacağı konusunda önemli bir söz hakkı tanınmış, Başbakan ve Cumhurbaşkanı bu konuda kanunen takyit edilmiştir. Ayrıca MİT, elde ettiği genel istihbaratı MGK'na ulaştırmak durumundadır. Bu şekilde MGK genel istihbaratın ulaştırılacağı bir merkez ve istihbarat teşkilatının başının belirleneceği bir odaktır. Bunlar 2001 öncesi MGK için hayati düzenlemelerdir. Zira bu şekilde askeriye istihbarat hizmetleri üzerinde bir kontrole sahip olmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üye olma çabaları çerçevesinde MGK'nun yapısıyla ilgili olarak 2001 yılında değişiklik yapılmıştır. Buna göre kurulun asker üyelerinin sayıları değiştirilmezken sivil üyelerin sayıları artırılmıştır. Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı da kurul üyesi olmuştur. Diğer değişiklik ise Kurulun kararlarının değerine ilişkindir. Hükümet MGK kararlarını öncelikle dikkate almak yerine değerlendirecektir. Kurulun istişari yapıda olduğu da yeni metinde vurgulanmıştır. AB bu değişikliklerin ordu üzerinde fiili sivil denetimi artırma potansiyeli olduğunu değerlendirmiştir.¹⁸⁴

MGK ile ilgili en az bu değişiklikler kadar önemli değişiklikler 2003 yılında 2945 numaralı kanunda yapılan değişikliklerdir. Kurula kanunun 4. Maddesinde sıralanmış olan görevler yerine, anayasada belirtilen biçimde milli güvenlik politikasının tayini, tespit ve uygulamasıyla ilgili tavsiye kararları alma ve bunu Bakanlar Kuruluna

¹⁸³Bir Kuvvet komutanı Başbakana “Bu elimdeki kitapta sayın Erbakan'ın cihatla ilgili ifadeleri var. Buna göre parti toplantılarına katılmak cihat, zekatı partiye vermek cihat, partiye yardım etmek cihat.” deme cüretini gösterebilmektedir. Genelkurmay Başkanı “... Bugün bazı dedikodular çıkarılıyor, benim kuvvet komutanları ile aramda anlaşmazlık olduğunu yolunda. Silahlı kuvvetler emir komuta birliği içinde olayları değerlendiriyor ve buraya getiriyor. Bunlara çare bulmak lazım. Ülke güvenliği ve selameti açısından bu şarttır.” diyebiliyor. Zaman, aynı elektronik nüsha

¹⁸⁴Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001Yılı İlerleme Raporu Brüksel 13.11.2001, s. 19, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf

bildirme görevi verilmiştir. Genel sekreterin yetkileri azaltılmıştır. Kurul kararları Bakanlar Kuruluna genel sekreter tarafından değil, Başbakanın görevlendireceği bir Başbakan Yardımcısı tarafından sunulacaktır. Bakanlar Kurulu bu kararları kabul ederse takibi de bu Başbakan Yardımcısı tarafından yapılacaktır. Bu şekilde genel sekreter icracı bir makam olmaktan çıkarılmıştır. Kurul iki ayda bir toplanacaktır. Kurul genel sekreteri bir sivil olabilecektir.

MGK'nun 2001 öncesi yapısını tahkim etmek üzere herhangi bir kanuna dayanmaksızın 9 Ocak 1997 tarihinde Başbakanlık Kriz Yönetimi Merkezi Yönetmeliği¹⁸⁵ (BKMY) yayınlanmıştır. Yönetmelik gayet geniş tanımladığı krizlerin yönetimini MGK'na bırakmaktaydı. Bu MGK'nun paralel hükümet konumunu konsolide etmek üzere yapılmış bir düzenlemedir. 2011 yılında çıkarılan Afet ve Acil Durum Merkezleri Yönetmeliği¹⁸⁶ BKMY'ni yürürlükten kaldırdığı gibi, bu yönetmelik uyarınca ilgili kurumlar tarafından yürürlüğe konulan düzenleyici işlemler de yürürlükten kaldırılmıştır.

Gerek Anayasa düzeyinde, gerekse de diğer düzeylerde yapılan değişiklikler askeriye'nin sivil kontrolü bakımından olumludur. Kurulun siyaset yapıcı genel bir odak olarak Bakanlar Kuruluna paralel görünümü artık sona ermiş bulunmaktadır. Ancak her şeye karşın kuruldaki askeriye etkisi bir demokratik ülke için hala kabul edilemez seviyededir. Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava kuvvet komutanları ile Jandarma Genel Komutanı kurulun üyesidir. Kurul üyelerinin oyları eşittir, yani kurulda memurlarla onların politik amirleri eşit düzeydedir.¹⁸⁷ Sadece Cumhurbaşkanının oyu oyların eşitliği durumunda diğerlerinden daha değerlidir. Kurulun gündeminin hazırlanmasında önerilerinin dikkate alınması bakımından Başbakan ve Genelkurmay Başkanı eşittir. Askeriye kurul için dört önemli personel kaynağından birisidir. Kurulda çalışacak askeri personelin kimler olacağı konusunda Genelkurmayın söz hakkı bulunmaktadır. Kurulda istihdam edilecek askeri personel Genelkurmay ve Genel Sekreterlikçe müştereken tespit edilmek durumundadır. Bu personel Genel Sekreterlik mevzuatı ile birlikte TSK mevzuatına da tabidir. Bunlar genel sekreterlikte çalıştıkları süre içinde TSK kadrolarında çalışmış sayılmaktadırlar.

¹⁸⁵BKKT 30.09.1996, BKKN 96/8716, RGT 09.01.1997, RGN 22872

¹⁸⁶BKKT 31.01.2011, BBKN 2011/1377, RGT 19.02.2011, RGN 27851

¹⁸⁷GÖKTAŞ ve GÜLBAY, **a.g.e.**, Mustafa Erdoğan Söyleşi s. 209

2.5. Askeriye Üst Kademesinin Terfisi ve Atanması

Generallerden oluşan askeriye üst kademesinin rütbe terfisi ve atanması askeriye'nin teknik yönetimini gerçekleştirecek elit grubun ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Askeriye üst kademesinin terfi ve atanma yöntemi sivil kontrol altında bulunduğu için fazla şüphe bulunmayan ülkelerde bile önemlidir.¹⁸⁸ Konu Türkiye askeriyesi olduğunda bunun teknik bir soruna isabet etmediği de ortadadır. Hükümet vereceği kararlarla askeri yönetimi önemli ölçüde etkileme imkânına sahiptir. Türkiye askeriyesinin aşırı merkezi şekilde örgütlenmiş olması ironik bir şekilde hükümetin atama gücünü kullanarak askeriye'ye etkili bir şekilde müdahalesine imkân tanımaktadır. Zira merkezin başı durumundaki genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanı tercihleri monolitik bir bünye olan TSK'de büyük etkiler yaratmaktadır. Çeşitli general hizipleşmeleri¹⁸⁹ Cumhurbaşkanı Başbakan uyumunu yakalamış bir hükümet tarafından etkisiz hale getirilebilmektedir.

Askeriye üzerinde demokratik sivil kontrolün cari olduğu ülkelerde alt rütbeli subayların görevlerini silahlı kuvvetler kendisi belirlerken kuvvet komutanı ve genelkurmay başkanı gibi yüksek rütbeli atamalarda ana karar alıcılar sivillerdir.¹⁹⁰ Generallerin daha altındaki görevlere atanmak teknik atama sınırları içinde kabul edilebilir. Askeriye tugay seviyesinde örgütlendiği için tugay komutanı altındaki rütbelerin siyasi önemi azdır. Burada çalışma ekibini seçmek yerine büyük bir organizasyonun dişlilerini yerine oturtma durumu söz konusudur. Ancak üst subaylık olarak kabul edilen binbaşılık ve yukarısı için kullanılmasından bağımsız olarak bir miktar siyasi müdahalenin mümkün olması makuldür.

Generalliğe terfi etme ve generallik içinde terfi etme esasları TSK Personel Kanununda belirlenmiştir. Terfileri yapan kurum ise YAŞ'dır. Bu durumda generalliğe terfi etme veya general olduktan sonra daha üst generallik rütbelerine terfi etmenin Personel Kanunu çerçevesinde YAŞ tarafından yapıldığı söylenebilir. Kanuna göre askeriyedeki

¹⁸⁸ ABD Federal ordusunda generalliğe terfi ve generallikler arasında terfi esas olarak Savunma Bakanı ve Başkanın yetkisi içindedir. Genelkurmay Başkanının danışman rolü bulunmaktadır. Ayrıca Senato onayı da gereklidir.

¹⁸⁹ AKYAZ, a.g.e., s. 73

¹⁹⁰ GÜRSOY Yaprak, 'Türkiye'de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü', 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2012, s. 29

general kadrosu toplam 301'dir. Ancak kanundaki bazı istisnalar nedeniyle bu sayılar artabilmektedir. Halen bu sayı aşılmış durumdadır.

Askeri üst düzey kadronun atanması, yani görevinin/görev yerinin tespit edilmesinde sivil yönetimin daha fazla etkisinin olduğunu söylenebilir. Zira general ve amirallerin görevlerinin tespitinde terfide olduğu gibi YAŞ devrede değildir. General ve amirallerin atanmaları, Kuvvet Komutanlarının lüzum göstermesi ve Genelkurmay Başkanının teklifi üzerine Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile olmaktadır. Kuvvet komutanları ve genelkurmay ikinci başkanı general ve amirallerin atanmaları, Genelkurmay Başkanının teklifi, Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile olmaktadır.

Askeriyeye esas rengini veren üst kademenin önemli bir kısmını ani bir kararla emekliliğe sevk etme anlamında tasfiyelere rastlanılmaktadır. Olağanüstü olaylar ya da durumlar karşısında gerçekleşen bu tasfiyeler ordu üst yönetimini radikal bir şekilde değiştiren uygulamalardır. Sadece genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanı değiştirme seviyesinde kalan değişikliklerin bir tasfiye olduğundan söz edilemez ancak bu değişiklikler de Türkiye askeriyesinin aşırı merkezi yapısı nedeniyle bir tasfiye etkisi yaratabilmektedir.

Askeriye üst yönetiminde tasfiye sayılabilecek büyük değişiklikler askeri darbelerden sonra da yapılmıştır. 1960 askeri cunta yönetiminden sonra 235 generalin emekli edilmesi tam bir tasfiyedir. 1971 muhtırasında bu anlamda bir tasfiye söz konusu olmamakla birlikte 4 general emekliye sevk edilmiştir.

Bunun dışında yakın dönemde 2012 YAŞ kararları ile 40 general/amiralin emekliye sevk edilmesi bir tasfiye olarak değerlendirilmiştir.¹⁹¹ 2012 yılı ilk dönem YAŞ toplantılarında tutuklu bulunan 68 general/amiralin 40'ı emekli edilmiştir. Aslında tutuklu yargılanan generaller sorunu 2011 YAŞ toplantısında tutuklu 14 generalin görev sürelerinin bir yıl aşılmasıyla askerler lehine sayılabilecek bir formülle çözülmüştür.¹⁹² Ancak 2011 YAŞ kararları öncesi Genelkurmay Başkanı ve iki orgeneralin istifa etmesi

¹⁹¹BİLA, Fikret, 'Büyük Tasfiye', **Milliyet**, 05.08.2012, <http://siyaset.milliyet.com.tr/buyuk-tasfiye/siyaset/siyasetyazardetay/05.08.2012/1576502/default.htm>, erişim 12.09.2013

¹⁹²**Cnnturk**, 'İşte Yeni Komuta Kademesi', 05.08.2011, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/08/04/iste.yeni.komuta.kademesi/625035.0/index.html>, erişim 12.09.2013

bu durumu biraz gölgelemiştir. 2013 YAŞ toplantısı sonucu yapılan terfi ve atamalara sivil iradenin artık önemli ölçüde ağırlığını koyduğu söylenebilir.¹⁹³

2.5.1.Yüksek Askeri Şura

YAŞ askeriyeyle ilişkin çok önemli birden fazla fonksiyonu yerine getiren bir kuruldur. YAŞ her şeyden önce albaylıktan generalliğe terfi ve generallik içinde terfiye karar vermektedir. YAŞ askeri politikayı oluşturan ana kurul niteliğindedir. YAŞ bunu askeri politikayı Askeri Stratejik Konsepti (MASK) tespit ederek veya gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesinde görüş bildirerek ve silahlı kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirerek yapar. Son olarak YAŞ değiştirilecek ya da yeni ihdas edilecek askeri mevzuat konusunda danışmanlık yapmaktadır.

Askeriye hakkında yukarıda sıralanan çok önemli fonksiyonları yerine getiren bu kurulda sadece iki sivil bulunmaktadır. Bunlar Başbakan ve Milli Savunma Bakanıdır. Kurulun diğer üyeleri Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı ve askeriyedeki tüm orgeneral/oramirallerdir. Terfilerdeki seçim işlerinde üyelerin oyları birbirlerine tamamen eşittir. Kararlar toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınır. Kurulun başkanı başbakandır, yokluğunda başkanlık görevini genelkurmay başkanı yapar. Şura prensip olarak yılda iki kez toplanır. Bunlardan Ağustos ayında yapılan toplantıya kanunda yer verilmiştir. Diğer toplantı ise Genelkurmay Başkanınca belirlenecek zamanda yapılır. Bunların dışında bir toplantı ancak Genelkurmay Başkanının istemi üzerine olabilmektedir. Görüldüğü kadarıyla Şuranın Ağustos ayı dışındaki toplantı zamanlamasında Genelkurmay Başkanının mutlak takdir hakkı bulunmaktadır. Genelkurmay Başkanı üstü konumundaki Başbakana kanunen toplantı zamanı dayatabilmek imkânına sahiptir. Kurulun kararları gizlidir. Tüm bunların yanında Şuranın sekretarya hizmetlerini GKB yapmaktadır.¹⁹⁴

Askeriyenin üst düzey görevlilerinin terfilerinin yapıldığı askeri politikanın oluşturulduğu ve askeri mevzuat için en üst danışmanlık görevi gören kurulun sivillere neredeyse kapalı olduğu bile söylenebilir. Askeriyenin üst kademesini tespit ederken siviller lehine dengeyi kuran terfi edenlerin çalışacakları görevleri tespit yetkisinin yani atama

¹⁹³ **Akşam**, YAŞ'ta Artık Teamül Yok Sivil İrade Var, 03.08.2013, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/yasta-artik-teamul-yok-sivil-irade-var/haber-232122>, erişim 12.09.2013

¹⁹⁴ KALYON, a.g.e., s. 51

yetkisinin 926 numaralı kanuna göre Milli Savunma Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı üçlüsüne ait olmasıdır.

YAŞ aynı zamanda Anayasada ismi geçen bir kuruldur. Buna göre YAŞ'nın terfi işlemleriyle kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemlerine yargı yolu kapalıdır. 2010 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle kabul edilen bu hükümden önce YAŞ'nın tüm kararlarına yargı yolu kapalı bulunmaktaydı. Bu durum askeriyeden YAŞ vasıtasıyla ilişkisi kesilen subay ve astsubayların büyük mağduriyetlerine yol açmıştır. Bu mağduriyet 926 sayılı Kanuna ek 32. madde olarak eklenen madde ile çözülmeye çalışılmıştır. Buna göre 12 Mart 1971 tarihinden bu yana yargı denetimine kapalı işlemler veya YAŞ kararlarıyla TSK'inden ilişkisi kesilenlere çeşitli imkânlar sunulmuştur. Büyük bir hatanın kısmen telefi edilmesi yolunda bir çaba olan bu uygulama olumlu olmuştur.

2.6. Askeriyenin Yasal Çelik Çekirdeği

Askeriyeye ilişkin pek çok önemli kanun bulunmaktadır. Ancak Türkiye askeriyesinin özeti üç kanunda saklıdır. Bunlar askeriyenin çelik çekirdeğini oluşturmaktadır. Askeriyeye ilişkin çelik çekirdeği oluşturan yasalar Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun¹⁹⁵, Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun¹⁹⁶ ile Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanundur.¹⁹⁷ Bu yasaların oluşturduğu çelik çekirdek şunları ifade etmektedir:

a-Askeriye doğrudan genelkurmaya bağlı, özerk ve merkezi olarak örgütlenmiştir. (1324 sayılı Kanunun 1. ve 2. Maddesi), **b-**MSB lojistik bir bakanlıktır. (1325 numaralı Kanunun 2. Maddesi), **c-**MSB'nin üst düzey personeli subaylardan oluşur. (1325 numaralı Kanunun 1. Maddesi), **d-**Askeriye üst yönetiminin terfisi askeriyenin kendisine aittir. (1612 numaralı Kanunun 2. Maddesinin son fıkrası ve 7. Maddesi), **e-**Askeri politika genelkurmay tarafından hazırlanır. (1612 numaralı Kanunun 3. Maddesi, 1324 sayılı Kanunun 2. maddesi)

Çelik çekirdeği oluşturan bu üçlemeden genelkurmay başkanının görevlerini anlatan ve genelkurmayı merkezi ve özerk bir örgütlenme olarak kabul eden kanunun hiçbir

¹⁹⁵ RGT 07.08.1970, RGN 13572, Kanun No 1325

¹⁹⁶ RGT 07.08.1970, RGN 13572, Kanun No 1324

¹⁹⁷ RGT 26.07.1972, RGN 14257, Kanun No 1612

hükümü değişmemiştir. MSB'ni lojistik bir bakanlık olarak tespit eden 1325 numaralı Kanunun 2. maddesi hiç değişmemiştir. MSB'nin teşkilatının askeri kişilerden oluşacağını tespit eden 1. Madde bir ek fıkra eklenmek suretiyle 08.08.2011 tarihinde bir kez değişmiştir. Bu ek fıkra ile bakanlığa asker olmayan ve danışman mahiyetinde olan dokuz görevlinin atanması mümkün hale gelmiştir. Askeri Politikanın askerler tarafından tespit edileceğine ilişkin 1612 numaralı Kanun 3. maddesi ve 1324 numaralı Kanunun 2. Maddesi hiç değişmemiştir.

TBMM her biri en az kırk yıllık ve darbe ya da müdahale dönemlerinin ürünü olan bu kanunların askeriyenin çelik çekirdeğini oluşturan maddelerini neredeyse hiç değiştirmemiştir. Yapılan tek değişiklik MSB'na danışman mahiyetinde dokuz görevlinin bakan tarafından atanmasının mümkün hale getirilmesidir.

2.7. Askeri Eğitim

Askeri eğitimin odaklandığı şey askeriyenin temel nüvesi olan subayı yetiştirmektir. Bu şekilde bir subaylar ordusu (officer corps) kurulmak istenir. Subaylar dışındaki her askeri görevli subayların altında ve hizmetindedir. Ülkemizde temel subay devşirme kaynağı askeri liseler ve harp okullarıdır. Harp okullarından mezuniyet subay apoletini takmak için zorunludur. Oldukça sınırlı sayıda subay harp okulu mezunu olmaksızın subay yıldızını takabilmektedir. Bunlar da muharip olmayan, özel bir eğitim gerektiren alanlarda ve destekleyici hizmetlerde istihdam edilmektedir. Bu şekilde herkesi tek bir ince kalıptan geçirerek kadroların türdeşliği sağlanırken mesleki birlik ruhu da artırılmaktadır.¹⁹⁸ Subaylarla astsubaylar arasında tesis edilen duvar oldukça yüksek ve geçirimsizdir. Astsubaylıktan subaylığa geçiş için astsubaylar sadece üç yıllık bir süreye sahiptir.¹⁹⁹ Bunun dışında geçiş oldukça zordur. Bu şekilde subay olanların ulaşacağı rütbe en fazla albaylıktır. Bu durumun astsubaylar arasında bir yoksunluk duygusuna yol açtığı, öte yandan da subaylar arasında kastın vazgeçilmez mensubu olduğu bilincini yaratacağı açıktır.²⁰⁰

¹⁹⁸ROUQUİE, a.g.e., s. 92

¹⁹⁹ 926 sayılı Kanunun 109. Maddesinin a) fıkrası şöyledir: "Subaylık için sınava müracaat tarihinde en az kıdemli çavuş rütbesinde ve astsubay olarak dördüncü hizmet yılını tamamlamış, yedinci hizmet yılını bitirmemiş olmak."

²⁰⁰ROUQUİE, a.g.e., s. 93

Subayların eğitimi mesleğe başlanmasından sonra da devam etmektedir. Subaylar genel olarak dört mesleki gelişme devresinde eğitime tabi tutulmaktadır. İlk devre ‘temel mesleki gelişim devresidir’. Bu dönem subaylığa atanmaktan kıdemli yüzbaşılığa kadar süren dönemdir. İkinci devre ‘ileri mesleki gelişim’ devresidir. Bu dönem kıdemli yüzbaşı ve binbaşı rütbelerini kapsamaktadır. Üçüncü devre ‘Nihai Mesleki Gelişme’ devresidir. Bu dönem yarbaylık rütbesini kapsamaktadır. Son devre ise ‘İleri Komutanlık ve Yöneticilik’ devresidir. Bu dönem albaylık rütbesini kapsamaktadır.²⁰¹ Subaylar tüm eğitimlerinde emir komuta zincirindeki hiyerarşiye Prusya tipi bir bağlılık ve sadakat içinde kalacak biçimde yetiştirilmektedir. Bundan umulan faydalardan birisi de hiyerarşi dışı bir müdahalenin önüne geçmektir.²⁰²

Askeri okullarda özellikle de harp okullarında ideolojik bir eğitim söz konusudur. Bu ideolojik eğitim çocukluk çağındaki insanlara verilmektedir. Harp okullarında sadece askerlik eğitimi verilmemekte, her alanda meslek dallarında eğitim verilmektedir. Bu şekilde mühendis de yetiştirilmekte, işletmeci de yetiştirilmektedir. Üstelik bu eğitim sistemi ülkenin yüksek öğrenim sisteminin dışındadır.²⁰³ Askeri okullardaki müfredatın normal bir medeni sivil toplum nasıl işlerse buna yakın bir zihniyet yapısını besleyecek şekilde değişmesi gerekir. Asker kendisini büyük misyonları olan kutsal bir ocak ya da kurum olarak değil, herhangi bir kamu hizmeti gören teknik bir birim, bir aparatın parçası olarak göreceği bir eğitim almalıdır.²⁰⁴ Ayrıca askeri eğitimin çocukluk çağından çıkarılarak 18 yaşını dolduranlara verilmesi, eninde sonunda bir ideolojinin aktarılacağı askeri eğitimi biraz daha nötr halde tutmaya yarayacaktır.

2.8. Türkiye Askeriyesinin Kuvvet Yapısı

Türkiye Genelkurmay modelinde Mareşal Fevzi Çakmak tarafından yerleştirilen aşırı merkezîyetçi yapı bazı değişikliklere karşın temel felsefesini bugün bile koruyabilmektedir.²⁰⁵ Genelkurmay Başkanlığının resmi internet sitesinde kuvvet yapısı olarak gösterilen bölümde kara, hava deniz kuvvet komutanlıkları ile JGK ve SGK'nın doğrudan GKB'na bağlı oldukları görülmektedir.

²⁰¹ Subay Meslek Programları Yönetmeliğinde daha ileri detaylar bulunmaktadır. RGT 08.08.1968, RGN 12971

²⁰² COOK, a.g.e., s. 59

²⁰³ GÖKTAŞ ve GÜLBAY, a.g.e., Zafer Üskül söyleşisi, s. 202

²⁰⁴ GÖKTAŞ ve GÜLBAY, a.g.e., Mustafa Erdoğan söyleşisi, s. 212

²⁰⁵ ÖZDEMİR, a.g.e., s. 61, ve 30 numaralı dipnot

Ülkede kuvvet komutanlıkları ilk kez 30.05.1949 tarih ve 5398 sayılı yasayla kurulmuştur.²⁰⁶ Bu yasa incelendiği üzere savunma bakanlığına bağlı bir genelkurmay sistemi getirmekteydi. Savunma Bakanlığına bağlı genelkurmay modelinden 1960 askeri cunta darbesi sonrasında vazgeçilmesine karşın kara, deniz ve hava kuvvet komutanlıklarından vazgeçilmemiştir. Genelkurmayın parçası olan jandarma, bir genel komutanlık olarak 22.06.1930 tarih ve 1907 numaralı Kanunla kurulmuştur. Yine GKB'nın bir parçası olan SGK'nın bugünkü haliyle kuruluşu ise oldukça yenidir. Bu komutanlık SGK Kanunu²⁰⁷ ile 1982 yılında kurulmuştur.

Ülkede asker sayısı uzun yıllar gizli tutulmuştur. TSK bu bilgiyi ilk kez 22.11.2011 tarihinde kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu bilgi aslında hem NATO, hem de uluslararası yayın kuruluşlarından erişilebilen bir bilgi iken içeriye karşı gizlenmesi askeriyenin içeriden bağımsız yapısına iyi bir örnektir.²⁰⁸ 2013 yılı Kasım ayı rakamlarına göre kara, hava ve deniz kuvvetinde muvazzaf ve yükümlüler toplamı asker personel sayısı 458,096'dır. JGK'nda bu sayı 184.443 SGK'nda ise 5.400'dür. Toplam asker sayısı böylelikle 647.939 olmaktadır. Bunlardan muvazzaf olanların sayısı 209.712, yükümlü olanların sayısı ise 386.088'dir.²⁰⁹

Asker sayısının fazla olduğu yolunda görüşler bulunmaktadır.²¹⁰ Bu durumu Türkiye'nin NATO'daki müttefikleri ile kıyasladığımızda durum gerçekten de budur. Türkiye'nin 2012 yılı toplam nüfusu 75.627.384'tür. 2013 Kasım ayında açıklanan muvazzaf ve yükümlü asker sayısı ise 647.939'dur. Buna göre ülkedeki her bin kişiden yaklaşık dokuzu askerdir. Oysa bu rakam ABD'de 5,2 Fransa'da 5,8 Almanya'da 3, İngiltere'de 2,9, İspanyada 3,2, Hollanda'da 2,8'dir. NATO üyesi Yunanistan'ın durumu bu rakamlara istisnadır. Yunanistan'da bu rakam 14,6'dır.²¹¹ Bu haliyle ülke askeriyesi, geç modern dönem askeriyesinde takılı kalmış bir görüntü vermektedir.

²⁰⁶Kuvvet komutanlıklarının resmi kuruluş tarihi bu olmakla birlikte her bir kuvvet kendi kuruluş tarihini farklı tespit etmektedir. Buna göre Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihinin M.Ö. 209 yılına kadar gittiği iddia edilmektedir.

²⁰⁷ RGT 13.07.1982, RGN 17753

²⁰⁸KEMAL Lale, 'TSK Küçülmeye Neden Karşı', **Taraf**, 23.11.2011, <http://www.taraf.com.tr/lale-kemal/makale-tsk-kuculmeye-neden-karsi.htm> erişim 22.08.2013,

²⁰⁹GKB personel mevcutları Kasım 2013

http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tsk_haberler/2013/tsk_haberler_81.html#1 2013 erişim 02.11.2013

²¹⁰AA, 'Asker Sayısı Yüksek', 24.11.2011, erişim 26.08.2013, habere göre Başbakan Yardımcısı asker sayısını fazla bulmaktadır. <http://www.aa.com.tr/tr/s/13469--asker-sayisi-yukse>

²¹¹ AKYÜREK, a.g.e., s. 7

Askeriyenin küçültülmesi yönünde çalışmalar da bulunmaktadır. Buna göre sözgelimi Kara Kuvvetleri Komutanlığı sevk ve idaresi kolay, Personel tasarrufuna imkân sağlayan ve etkili bir seferberlik sistemine dayanan, tabur, tugay, kolordu ve ordu kuruluşlarını esas alan bir kuvvet yapısı hedeflemektedir.²¹² Öte yandan askeriye planlı bir şekilde küçülmesinin sözkonusu olmadığı da ifade edilmektedir.²¹³ Bir diğer görüşe göre ise askeriye muharip birlikler seviyesinde 20 yıldır yeniden yapılanamamakta ve küçülememektedir. İdari yapılanmalarda yani karargâhlarda ise büyümektedir.²¹⁴

Askeri yapının aşırı merkezîyetçi, monolitik olmasının askeriye muharip gücünü azaltırken darbe yapma gücünü artırdığı belirtilmektedir.²¹⁵ Basit bir mantık da gereğinden daha büyük bir askeriye, daha küçük bir askeriye göre daha zor yönetilebileceğini, daha zor kontrol altına alınacağını söyleyecektir. Bu nedenle askeriye küçültülmesi aynı zamanda bir sivil kontrol yöntemidir.

2.9. Zorunlu Askerlik

1982 anayasasının “Vatan hizmeti” başlıklı 72. Maddesi askerliği bir vatan hizmeti olarak kabul etmektedir. Buna göre “Vatan hizmeti her Türkün hakkı ve görevidir.” Anayasa askerliği Türklerin hakkı ve görevi olarak tespit ederken bunu muayyen bir etnisitenin hakkı ve görevi olarak görmemekle beraber askerlikle Türklük arasında bir ilginin ima edilmiş olması ilginçtir.

Askerlikle ilgili bu hüküm 1982 Anayasasına, 1961 Anayasasının 1971 değişiklikleriyle kabul edilen “Vatan hizmeti, her Türk'ün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silâhlı Kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.” hükmünden

²¹² <http://www.kkk.tsk.tr/>, erişim 26.08.2013

²¹³ **Milliyet**, ‘TSK’da Planlı Bir Küçülme Yapılmıyor’. 11.02.2013, erişim 26.08.2013, <http://gundem.milliyet.com.tr/tsk-da-planli-bir-kuculme-yapilmiyor/gundem/gundemdetay/11.02.2013/1667149/default.htm>

²¹⁴ AKYÜREK, a.g.e. s. 26

²¹⁵ DUNLAP, Charles J., ‘The Origins of The American Military Coup of 2012’ http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3128&context=faculty_scholarship, erişim 22.12.2013

2012 ABD Askeri Darbesinin Temelleri şeklinde çevrilebilecek Birleşik Devletlerde alanında meşhur olan çalışmasında ABD Hava Kuvvetleri Komutanlığı adli müşavirliğinden emekli olan tüm general Charles J. Dunlop Jr. 2012 yılında ABD’de yapılacak darbenin temellerinin ABD askeri yapısının giderek monolitikleşmesi/yekeleşmesi ve askeri yapının profesyonelliğinin dışında işlere heveslenmesi olduğunu iddia etmektedir. 1992 yılında yapılan çalışma ABD’de 2012 yılında yapılacak darbeye ilişkin rasyonel bir tahmin yapmak gayesinde değil, ABD askeri yapısının merkezileşmesine ve yeni ilave görevlerine itirazdır.

neredeyse birebir aktarılmıştır. Tek fark yerine getirileceği tabirinden sonra “veya getirilmiş sayılacağı” ibaresinin eklenmiş olmasıdır. 1961 anayasasının özgün halinde ise bu durum “Yurt savunmasına katılma, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu ödev ve askerlik yükümü kanunla düzenlenir.” şeklinde düzenlenmişti. 1924 Anayasasında askerlikle ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak 1927 yılında kabul edilen 1111 sayılı Askerlik Kanununun²¹⁶ 1. maddesi uyarınca askerlik erkek vatandaşlar için mecbur kılınmıştır.

1961 ve 1982 anayasaları askerliği aynı zamanda bir hak olarak nitelendirmiş olsalar da, Cumhuriyet döneminden beri askerliğin erkek vatandaşlar için zorunlu bir görev olduğu anlaşılmaktadır. Zorunlu askerlik süresi Kanunda 18 ay olarak tespit edilmiş olmasına karşın Bakanlar Kurulunun silahlı kuvvetlerin ihtiyacını da gözetererek bunu 12 aya kadar indirmeye yetkisi bulunmaktadır. Bakanlar Kurulu bu yetkisini kullanarak zorunlu askerlik süresini 12 aya indirmiştir.²¹⁷ Sürenin indirilmesinde sivil asker ilişkileri alanını ilgilendiren önemli gelişmeler olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı resmi internet sitesinden yaptığı açıklamada sürenin kısaltılması konusunda bir görüş belirtmemiş ancak uygulamanın Mart 2014 itibariyle başlamasını istediğini kamuoyuna duyurmuştur.²¹⁸ Ancak hükümet uygulamanın başlangıcını 01.01.2014 olarak tespit etmiş ve bu konuda son sözün kendisine ait olduğunu sözcüsü vasıtasıyla açıklamıştır.²¹⁹ Bu durum askeri konularda son sözün siviller tarafından söyleneceği yolunda önemli bir uygulamalı örnek olmuştur.

²¹⁶RGT 12-17.07.1927, RGN 631-635, Orijinal adı Askerlik Mükellefiyeti Kanunu

²¹⁷BKKT 21.10.2013, BKKN 2013/5501, RGT 25.10.2013, RGN 28802

²¹⁸Genelkurmay resmi internet sitesi açıklama şöyledir: “Uzun dönem askerlik hizmeti (Vatan hizmeti)’nin 15 ay’dan 12 ay’a indirilmesinin Türk Silahlı Kuvvetlerine yansması ile ilgili detaylı bir çalışma yapılmış, alınması gereken tedbirler belirlenmiş ve Hükümet ile paylaşılmıştır. Uygulamanın başlangıç tarihinin 01 Mart 2014 olması yönündeki teklifimiz Milli Savunma Bakanlığına bildirilmiştir.” http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tsk_haberler/2013/tsk_haberler_78.html#2, erişim 22.10.2013

²¹⁹Hükümet sözcüsünün açıklamasının ilgili bölümü şöyledir: "Biz askerlik süresiyle ilgili, Genelkurmay Başkanlığımızın taleplerini ve isteklerini alıyoruz Milli Savunma Bakanlığımız kanalıyla ama siyasi kararın verilmesi ve sonunda bir sorumluluk üstlenecek olan hükümetin kararının belirlenmesinde elbette siyasi kararımız kanunsa kanun şeklinde, bakanlar kurulu kararıysa bakanlar kurulu kararıyla belirleniyor. Bakanlar Kurulumuz konu üzerindeki görüşmelerini yaptı, mevcutları gördü, celpte alınması gerekli askerlik miktarına baktı. Genelkurmay Başkanlığımızın kendi içerisindeki yapılanmalarında faal askerlik hizmetini şu anda yapmayan ama onların da katılımıyla kapatılabilecek bir imkan da ortaya çıktığı görüldü ve hükümetimiz Bakanlar Kurulu kararını imzaladı. Bu imzaladığımız kararname şudur: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleriyle Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığında 1111 sayılı Askerlik Kanunu'na tabi yükümlülerin muvazzaf askerlik süresinin 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, silah altındaki yükümlülükleri de kapsayacak şekilde, erbaş ve erler için 15 aydan 12 aya indirilmesi kararlaştırılmıştır." Askerlik Süresi Düştü Erken terhis Tarihi Belli Oldu, 21.10.2013,AA, <http://www.aa.com.tr/tr/manset/242356--askerlik-suresi-12-ay>, erişim 22.10.2013

2.9.1. Zorunlu Askerliği Esneten Uygulamalar

a- Kadınlar: Zorunlu askerlik Türkiye’de anayasal ve yasal bir zorunluluk olmakla beraber bunu esneten uygulamalar da yok değildir. Bunlardan ilki kadınların konumudur. Askerlik görevinin her Türkün hakkı ve görevi olarak tespit edilmesine karşın bu haktan kadınlar yararlanamamaktadır. Zira 1111 numaralı Askerlik Kanununun 1. Maddesi uyarınca ancak Türkiye vatandaşı her erkek bu haktan yararlanabilmektedir. Anayasa askerlik hakkı ve görevini her Türk’e vermiş iken, Kanun bunu sadece erkeklere özgülemiş ve 20 ile 41 yaş olarak kabul ettiği “askerlik çağındaki”²²⁰ her erkeğe mecbur kılmıştır. Kadınlar zorunlu askerliğin muhatabı değildirler. Ayrıca askerliğe elverişli olmadığı konusunda sağlık raporu alanlar da askere alınmaz.

b-Bedelli Askerlik: Askerlik görevinin yerine getirilmesinde erkek vatandaşlar için bir mecburiyet bulunmakla birlikte bu görevin nasıl yerine getirileceği veya yerine getirilmiş sayılacağı Kanunla tespit edilecektir. Askerlik Kanununun 10. Maddesi askerlik görevinin nasıl yerine getirileceği yolunda hükümler içermektedir. Buna göre askerlik görevi bir bedel karşılığında veya kamu hizmetinde çalışmakla da yerine getirilmiş sayılabilir. Ancak her iki hususun gerçekleşebilmesinin ön şartı celp döneminde eğitim merkezlerine sevk edilen miktarın GKB’nca belirlenenden ihtiyaçtan fazla olmasıdır.

Bedelli askerlik uygulamaları Askerlik Kanununun 10 maddesine dayanan yerleşik bir uygulama olmak yerine her seferinde özel kanunlar çıkarılarak yapılan geçici uygulamalar şeklinde olmuştur. Bunda ihtiyaç fazlası şartının karşılanmaması durumu etkili olmuştur. Ülkede farklı gerekçelerle dört kez bedelli askerlikle ilgili uygulama yapılmıştır. Bu uygulamalarda muayyen bir bedelin ödenmesi durumunda 1-2 ay gibi kısa süreli temel askerlik eğitiminin yapılması askerlik hizmetinin yapılması için yeterli olmuştur. Son bedelli askerlik uygulamasında ise temel askerlik eğitime tabi olmaksızın bedelin ödenmesiyle askerlik görevi yerine getirilmiş sayılmıştır.

c-Dövizli Askerlik: Bir başka askerlik esnekliği de, yurtdışında yaşayan vatandaşlara yönelik dövizli askerlik imkânıdır. Bu askerlik türünde yurtdışında hukuki bir statüyle 1095 gün çalışan/oturan kişiler muayyen miktarda parayı ödedikleri takdirde askerlik hizmetini yerine getirmiş olmaktadır.

²²⁰ Kanun 20-41 arası dönemi askerlik çağı olarak kabul etmiş olmakla beraber eğer 1111 numaralı Kanun uyarınca askerlik yapmamışsanız askerlik çağından çıkamazsınız.

d-Süre Açısından Esneklikler: Zorunlu askerliği süre yönünden esneten uygulamalar da bulunmaktadır. Zira herkes 15 (Ocak 2014'ten sonra 12 ay) ay askerlik yapmamaktadır. Dört yıl ve daha fazla öğrenim süresi olan yüksek öğretim kuruluşlarından mezun olanlardan TSK'nin ihtiyacı olanlar askerlik görevlerini yedek subay olarak 12 ay yapmaktadırlar. Aynı öğretim kurumlarından mezun olup da TSK'nin ihtiyacı fazlası olan yükümlüler ise askerliklerini 6 ay kısa dönem olarak yapmaktadırlar.

e-Polisler: Askerlik Kanununa 2011 yılında eklenen ek 7. madde ile emniyet hizmetleri sınıfına mensup personel emniyet teşkilatında 10 yıllık hizmet süresini tamamladığı takdirde askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılmaktadır.²²¹ Askerlikten bir muafiyet şekli olan bu durumun polisler için sağlanmış olması önemli bir durumdur. Polisler iç güvenliği sağlamak üzere silahlandırılmış bir teşkilat olmaları itibariyle askerlere benzemektedirler. Bu bakımdan bunun haklı bir düzenleme olduğu kabul edilmelidir. Öte yandan bir meslek grubunun askerlikten muaf tutulması diğer meslek gruplarının da ihtiyaca göre askerlikten muaf tutulabileceğinin bir göstergesi olarak askeriye'nin has alanına olumlu bir müdahaledir.

e-Vicdani Ret: Silah taşımayı reddeden ya da her türlü askeri eğitim ve hizmete karşı çıkan kişiler vicdani retçi olarak adlandırılmaktadır.²²² Bu karşı çıkışın altında vicdani ya da ahlaki nedenler bulunabilir. İnsanların öldürülmesi eylemini de potansiyel olarak içeren askerliğe bu nedenle karşı çıkabileceği gibi, askerliğin yoğun şiddet kullanımı ya da tehdidi içermesi nedeniyle de askerliğe karşı çıkabilir. BM İnsan Hakları Komisyonu 2000/34 numaralı kararı ile 2000 yılında düşünce özgürlüğü ve din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde kişilere vicdani nedenlerle askeri hizmete karşı çıkma hakkını tanımıştır. Ülkemizde vicdani ret zorunlu askerliğin bir istisnası olarak kabul edilmemektedir. Türkiye zorunlu askerlik hizmeti yapmakla yükümlü kişilere vicdani ret hakkı tanımayan tek Avrupa Konseyi üyesi ülke konumundadır.²²³ Vicdani ret gerekçesiyle askere gitmeyenler cezai takibata maruz kalmaktadır.

²²¹ Askerlik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RGN 27840, RGT 08.02.2011, Kanun No 6109

²²² TESEV, 'Güvenlik Sektörünün Parlamenter Gözetimi', Çev. Esra Ortakan Kaliber ve Alper Kaliber İkinci Baskı 2005 İstanbul, s 165

²²³ Avrupa Komisyonu, 'Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu', Brüksel 10 Ekim 2012, SWD (2012) 336, s.25,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf

2.9.2. Sözleşmeli Askerlik

Er seviyesinde askerliğin profesyonel hale dönüştürülmesi genellikle belli koşulları taşıyan kişilerle yapılan bir sözleşmeyle olmaktadır. Bu sözleşme süresi boyunca kişi tanımlanan askerlik hizmetini yapmakta, karşılığında ise belirlenen mali ve sosyal haklara sahip olmaktadır. Sürenin sonunda askerlik içinde bazı geçişler olabilmekte ancak bu işveren olarak silahlı kuvvetlerin kararına bağlı olmaktadır.

Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu²²⁴ ile sözleşmeli askerlik uygulaması bir başlangıç olarak uygulanmaya başlamıştır. Kanuna göre sözleşmeli erler GKB'nca lüzum görülen erbaş ve er kadrolarında, kritik ve uygun görevlerde yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak üzere istihdam edilecektir. Bu askerler en çok yedi yıl sözleşmeli asker olarak görev yapabileceklerdir. Bu yedi yılın bitiminde bazı şartlarda devlet örgütü içindeki sivil memurluklara geçiş kolaylaştırılmıştır.

Kanunun sözleşmeli erlerle ilgili olarak GKB'na geniş yetkiler verdiği görülmektedir. Her şeyden önce sözleşmeli erlerin hangi kadrolarda çalışacağıının belirleme yetkisi GKB'nındır. Ayrıca sıkıyönetim, seferberlik, savaş veya terörle mücadeleden kaynaklanan zorunlu hâllerde GKB ihtiyaç duyulanların sözleşme sürelerini ilgililerin istekleri hilafına durumun devamı müddetince uzatılabilir. Bu GKB'na verilmiş aşırı bir yetkidir²²⁵. Bu yetkilerin MSB tarafından kullanılması uygun olacaktır.

Uygulamada sözleşmeli askerliğe ilginin az olduğu görülmektedir.²²⁶ Sözleşmeli er uygulaması profesyonel askerliğe geçişin bir küçük adımı olarak görülebilir. Ancak bu alanda esas konularda karar alma merciinin sivil makamlar olması prensibinde bazı sorunlar olduğu yukarıdaki kısa değerlendirmeden anlaşılmaktadır. Ayrıca uygulama sonucu çok az miktarda sözleşmeli askerin ortaya çıkması da iki şekilde yorumlanabilir. İlk yoruma göre sözleşmeli askerliğin koşulları yeterince cazip olmadığından bu konuda ilgi bulunmamaktadır. Bu akla yakın görünmektedir ve sözleşmeli erlerin maddi koşullarında bazı olumlu yönde değişiklikler yapılmıştır.²²⁷ İkinci yorum ise askeriye

²²⁴RGT 22.03.2011, RGN 27882, No 6191

²²⁵ABD'de sözleşme süresini ilgilinin isteği dışında uzatmak Türkiye'dekine benzer koşullarda mümkün olmakla birlikte bu yetki Başkan'a aittir

²²⁶Sabah, 'Sözleşmeli askere Süper Maaş', 30.01.2013, Habere göre sözleşmeli er uygulaması sonucunda sözleşmeli er sayısı 1200'ler seviyesindedir. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/01/30/sozlesmeli-askere-super-maas>, erişim 02.09.2013

²²⁷Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu değiştiren 6496 numaralı Kanunla özellikle sözleşmeli erlerin sözleşme sonunda kamu kurumlarında istihdam edilmeleri yolunda kolaylaştırıcı hükümler getirilmiştir.

bu uygulamayı benimsemediğinden engelleyici bir tutum izlemektedir. Bunların ikisinin bir karışımı da söz konusu olabilir. Askeriye içinde yeni bir grup olarak sözleşmeli askerliğin MSB'nin daha fazla müdahil olacağı bir sistemle büyüyüp gelişmesi, zorunlu askerliği gerileten bir uygulama olarak olumlu olacaktır.

2.9.3 Profesyonel Askerlik

Zorunlu askerliğin karşıtı profesyonel gönüllü askerliktir. Askerliğin er, onbaşı, çavuş gibi en küçük rütbelerinde istihdamın bu işe gönüllü olanlar tarafından bir bedel karşılığında yapılmasıdır. Profesyonel askerlikte baştan sona tüm askeri personel sözleşme ya da başka bir statüde belirlenmiş görevlerinin karşılığında belli bir ücret almaktadır. Bu şekilde askeri hizmet baştan sona ücreti karşılığında yapılan bir iş haline gelmiş olmaktadır. Profesyonel askerliği esneten uygulamalar da olmaktadır. Savaş veya benzeri olağanüstü durumlarda kısmen zorunlu askerliğe dönülebileceği gibi, kısmen de sözleşmeli askerlerin sözleşme süreleri istekleri hilafına bile olsa uzatılabilmektedir.

Bir Cumhuriyet dönemi boyunca süren zorunlu askerlik uygulamasından bir çırpıda vazgeçilmesi düşünülemez. Profesyonel askerliğe geçiş için ilk yapılması gereken iş ne kadar asker ihtiyacı içinde olduğunu tespit etmektir. 1111 sayılı Askerlik Kanununun 10. Maddesine göre ne kadar askere ihtiyaç duyulduğuna GKB karar vermektedir. Asker ihtiyacının teknik olarak ne kadar olduğu GKB'nca tespit edilebilir. Öte yandan asker ihtiyacının ne kadar olduğu temelde siyasi bir konudur. Asker ihtiyacını tespit etmenin hiçbir denetim olmadan askerlere bırakılmış olması bir sivil kontrol eksikliğidir. Personel büyüklüğünden feragat etmek istemeyen bir askeri yapı asker ihtiyacını daima yüksek tutacaktır.²²⁸ Bu bakımdan asker ihtiyacının ne kadar olduğu tespitinin son söz MSB tarafından söylenecek şekilde yapılması isabetli olacaktır. Sivil otorite tarafından asker ihtiyacı tespit edildikten sonra, kademeli olarak profesyonel askerliğe doğru bir geçiş yapılabilir. Profesyonel askerliğe uzun vadede bile olsa geçiş konusunda siyasi karar alıcıların olumlu düşünmeye başladıkları da görülmektedir.²²⁹

²²⁸Yukarıdaki habere göre 2008 yılında TSK ihtiyacının %65,49'unu karşılamıştır.

²²⁹Hürriyet, Başış: Askerlik Uzun Vadede Belki Tamamen Kaldırılabilir, 04.10.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24851866.asp>, erişim 04.10.2013

Liberal demokrasinin uygulamadaki erdemlerinden birisi de vatandaşların seçeneklerinin olabildiğince çok olmasıdır. Bu askerlik bakımından da böyledir. Askerlik için vatandaşlara sunulabilecek seçeneklerden birisi de hiç askere gitmeme seçeneği olmalıdır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının Güvenliğin Siyaset–Askeriye Boyutunun Davranış Kurallarının 28. Maddesinde bu konuya ilişkin şöyle denilmektedir. “28. Katılımcı ülkeler yasalarında ya da diğer ilgili belgelerinde silahlı kuvvetler personelinin hak ve görevlerini dile getireceklerdir. Ülkeler askeri hizmetten muafiyetler ve alternatifler getirmeyi değerlendireceklerdir.”

Tam bir profesyonel askeriye uygulamasından önce mevcut sistemi daha fazla esnetmek ve vatandaş odaklı hale getirmek için yapılması gereken bazı şeyler bulunmaktadır. Bunların en başında askere alınması halinde kendisinden başka kimsenin bakamayacağı yakınları bulunanlara çeşitli muafiyetler veya bu yakınlarla devletçe bakılması gelmektedir. Daha sonra ise zorunlu askerlik hizmeti yükümlülerinin askerlik görevlerini yaşadıkları şehirlere mümkün mertebe yakın bir yerde yapmaları bir sistem haline getirilebilir.²³⁰ Bu durumda kişilerin askerlik için katlanmakta oldukları maddi manevi yükler bir miktar azalmış olacaktır. Zorunlu askerlikten çıkış, ülke askeriyesinin post modern bir askeriye dönüşebilmesi için de bir gerekliliktir.

2.10. Askeriyenin Başka bir Silahlı Güçle Dengelenmesi

Askeriyenin sivil kontrolü için düşünülebilecek araçlardan birisi de mevcut askeriye dengelenebilecek başka bir silahlı güçtür. Bu komuta kontrolü askeriye bağımsız olan yerel milis gücü olabileceği gibi, kolluk güçleri de bu kapsamda sayılabilir.²³¹ Türkiye federal bir ülke olmadığından yurt savunması görevini üstlenebilecek sadece bir askeriyesi bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye askeriyesini ona paralel görev yapan başka bir askeriye ile dengelemek mümkün değildir. Askeriyeyi desantralize ederek bir denge kurmak mümkünse de, bu daha çok askeriye merkezli yapısıyla ilgilidir.

Türkiye askeriyesini dengeleyecek mümkün başka silahlı güç, kolluk güçleridir. Ancak kolluk güçlerinden kırsal alanda ve karasularında faaliyet göstereni de silahlı kuvvetlerin bir parçası olduğundan, bu iki kolluk örgütünün bu işlevi görmesi zor görünmektedir. Köy korucuları paramiliter bir grup olarak kabul edilebilse de, hem

²³⁰ SERRA, a.g.e., s. 224

²³¹ KOHN

tarihi olarak hem de görev ve yetkileri gereği askeriyei dengelemek bakımından elverişsiz bir yapıdır. Zira bunlar askeriyein kontrol ve denetimi altına jandarma üzerinden kolaylıkla girmektedirler. Mevcut durumda askeriye kendi lehine sivil kolluğu dengelemektedir.

Kuvvetli, yetkin profesyonel bir iç güvenlik gücü, askeriyein sivil kontrolü için faydalı olacaktır. Kolluk gücü işlevi bakımından askeriyeeye rakip ya da ona paralel bir güç değildir. Kolluk gücü buna karşın silahlı kuvvetlere karşı denge kurabilecek elde olan yegâne silahlandırılmış güçtür. Bu anlamda onun rakibi veya paraleli sayılabilir. 28 Şubat sürecinde polisin envanterinde bulunan bazı silahlara askeriye tarafından “askeri amaçlı savaş silahı” sayılarak el konulması bu rekabetin en açık görünümü olmuştur.²³² Polisin elindeki ağır silahlar bir yana, askeriye vatandaşın elindeki mütevazı av tüfeklerini bile bir sorun olarak görmüştür.²³³

Yetkin, gelişmiş ve askeriyeiden her bakımdan müstakil bir iç güvenlik birimine sahip olmak askeriyei bir iktidar gaspı hazırlığından caydırmakta oldukça elverişli bir araçtır. Aynı şekilde iç güvenliğin askeriyeiden müstakil olmaması ve yetersizliği bir iktidar gaspını kolaylaştırır.²³⁴ Yetkin bir iç güvenlik gücü yaratılması için siyasi bir kararlılığın bulunduğu bu alana yapılan mali yatırımlardan ve personel sayısının artırılmasından anlaşılmaktadır.²³⁵

Bir kolluk gücü olmamakla beraber haber alma teşkilatının da iktidar gaspının önlenmesi bakımından önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Zira haber alma teşkilatları bir darbenin yaklaşmakta olduğunu öğrenmekte devlet içinde her birimden daha fazla yetenek sahibidirler. Bu konuda bağlı oldukları seçilmiş sivil yönetimi

²³²**Sabah**, “Silahları Geri Verin” 25.03.1998, <http://arsiv.sabah.com.tr/1998/03/25/r01.html>, erişim 23.09.2013,

Bu dönemde polisten alınan silahlar: Havan-60mm, RPG-7 roket (377 adet), Launcher-40 (1.634 adet), MG3 Makineli tüfek (438 adet), M-60 Makineli Tüfek (50 adet), FN-240 Makineli Tüfek (75 adet), 40 MM Laun MK/19 (114 adet), RPG-7 mühimmatı (5.700 adet), Uçaksavar mühimmatı (140 bin adet), MG-3 mühimmatı (440 bin adet), Laun MK/19 Bomba atar (2300 adet) ve M-203 bomba atar (7300 adet), ‘Polis Ağır Silahlarını Geri İstiyor’, 30.11.2011

<http://www.memurlar.net/haber/208926/2.sayfa>, erişim 23.09.2013

²³³**Sabah**, “28. Şubat 1997’deki Toplantı Tutanakları”, 29.09.2013, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/09/23/28-subat-1997deki-mgk-tutanaklari?paging=6>, erişim 23.09.2013

²³⁴LUTTWAK, **a.g.e.**, s. 62

²³⁵**Taraf**, ‘Polis Askeri Yakaladı’, 24.10.2013, habere göre mevcut iktidar işbaşına gelmeden önce Emniyet Genel Müdürlüğüne Genelkurmayın dörtte bir kadar ödenek ayrılırken şimdi her iki kurumun bütçe ödeneklerinin birbirine yakın hale geldiği belirtilmektedir. <http://www.taraf.com.tr/haber/polis-askeri-yakaladi.htm>, erişim 28.10.2013

uyararak önceden tedbir alınmasına yardımcı olabilirler. Ancak ülkede bu kurumun başında bir asker olması uygulaması uzun yıllar sürmüştür. Dolayısıyla haber alma teşkilatının bu yeteneğinden faydalanmak mümkün olmamıştır. Esasen haber alma teşkilatının seçilmiş sivillerin yönetimine ancak yeni girdiği anlaşılmaktadır.²³⁶ Haber alma teşkilatı ordu yönetimini hükümet faaliyetleri konusunda bilgilendirme yolunda değil, hükümeti silahlı kuvvetler hakkında bilgilendirme yolunda bir alet olmalıdır.²³⁷

2.11. Bölüm değerlendirmesi

Başkomutanlık, temsil edilmek üzere Cumhurbaşkanıya verilmiştir. Parlamenter sisteme sahip ülkemizde başkomutanlık yetkilerinin kullanılması genel olarak karşı imza prosedürüne tabidir. Bakanlar Kurulu savunma siyasetini tespit etmek ve uygulamakla yükümlüdür. Bunlar askeriye'nin sivil kontrolü bakımından makul temellerdir. Öte yandan Genelkurmay Başbakana bağlı değil, sorumludur. Bu sorumluluk ilişkisi bir kanunla berraklaştırılmamıştır. Genelkurmay Başkanının TSK'nin komutanı olduğu anayasa ile tespit edilmiştir. Bu durum TSK'nin başında sivil bir temsili başkomutan, bir de başkomutan yetkilerini haiz fiili bir komutan olmak üzere iki komutanın olmasına yol açmaktadır. Cumhurbaşkanı'nca temsil edilen zayıf başkomutanlık sivil kontrol için yeterli değildir. Bu ancak şartlar mümkün olduğunda Başkomutanla askeriyesi arasında manevi bir komuta yaratmaya müsaittir.

MSB, askeriye'nin lojistik işlerini gören, Milli Savunma Bakanının, atanmalarında hiçbir hukuki etkisinin bulunmadığı askeri personelle idare edilen bir bakanlıktır. Savunma Politikasının oluşturulması ve yürütülmesinde güçlü bir etkisi yoktur. Savunma Politikası ve askeri politikanın prosedürel süreçleri net değildir. Bu iki politika belgesi gizlidir. Bu politikaların oluşturulmasında üyelerinin ezici çoğunluğu askerler olan YAŞ ve üyelerinin bir kısmı asker olan MGK belirleyicidir. Bu iki kurulda siviller ve onların memuru konumundaki askerlerin oyları eşittir. Her iki kurumun sekreteryası askeri birimlerce yapılmaktadır.

²³⁶Milli İstihbarat Teşkilatından 11.06.2013 tarihinde yapılan yazılı elektronik açıklamanın son paragrafında geçen cümlenin bir kısmı şöyledir: "Esasen Milli İstihbarat Teşkilatının milli iradenin emrinde olmasını hazmedemeyen..." açıklamanın ima ettiği şey haber alma teşkilatının yakın bir dönemde hükümetin emrine girmiş olmasıdır. http://www.mit.gov.tr/text_site/basin57.html, erişim 23.09.2013

²³⁷SERRA, a.g.e., s. 234

Genelkurmay Başkanı savaş halinde Başkomutanlık yetkilerini kullanmaktadır. Askeriye, Osmanlıdan gelen bir tarihsellikte aşırı merkezîyetçi bir şekilde ve Prusya modeli bir Genelkurmay esasına göre monolitik bir şekilde yapılandırılmıştır.²³⁸ Milli Savunma Bakanının üzerinde konumlanmıştır. Askeri konularda neredeyse tamamen özerktir. Geleneksel olarak siyasetin içinde ve tam merkezinde bulunmasına karşın yakın zamanlarda siyasi beyanatlar vermekten kaçınmaktadır.

Askeri eğitim ideolojiktir ve çocuk yaşında başlatılmaktadır. Askeri eğitim subaylar üzerine odaklıdır. Astsubaylıktan subaylığa geçişte aşılmaz duvarlar bulunmaktadır. Askeri eğitimde askerlik yanında hemen her şey öğretilmektedir.

Askeriye, geç modern ve modern dönem arası bir görüntü çizen kalabalık bir personel yapısına sahiptir. Askeriyenin teşkilat olarak küçültülmesi yolunda çabalar varsa da bu muharip birlikler bakımından henüz hiç başarılamamıştır. Askeriyenin desantralizasyonu ise gündemde bulunmamaktadır. Zorunlu askerlik devam etmektedir. Bunu esneten önemli bir uygulama olarak polislerin belli şartlar altında askerlikten muaf tutulması kabul edilmiştir. Askerlik süresi kısaltılmış, 12 aya indirilmiştir. Sözleşmeli askerlik uygulamasına başlanılmıştır. Askeriyenin görüşünden bağımsız olarak yeni bir bedelli askerlik uygulaması başarılmıştır. Bunlar tek tip askerlik arzusu içinde bulunan bir askeriyeye sahip ülkede önemli siyasi adımlardır.²³⁹ Askeriyenin teşkilat ve personel yapısı bu haliyle sivil kontrol için zorlaştırıcı niteliktedir.

MGK önemli sayılabilecek reformlara tabi tutulmakla birlikte sivil kontrol bakımından hukuki yapı olarak hala ölçsüz askeriyeye etkisinde bir kurum görünümündedir. YAŞ konusunda hukuki bazı adımlar atılarak kararların önemli bir kısmı için yargı yolu açılmış, yarattığı mağduriyetler giderilmeye çalışılmıştır.

Askeriyenin çelik çekirdeğini oluşturan, yani genelkurmay başkanı ve milli savuma bakanının pozisyonu ile askerî terfiler ve askerî politikanın askerlere ait olduğunu söyleyen ve YAŞ'yı düzenleyen kanunlar yaklaşık kırk yıldır neredeyse hiçbir

²³⁸ ÖZCAN Gencer, 'Türkiyede Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi', **Türkiye'de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, der. PAKER Balta Evren ve AKÇA İsmet, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Mayıs 2010 s.178, 179

²³⁹ NTVMSNBC, 'Tek Tip Askerlik 9 Ay Olacak', 27.08.2010, erişim 26.08.2013, habere göre zamanın genelkurmay başkanı Işık Koşaner tek tip askerlik uygulamasını "Vatan hizmetinin herkes için eşit şartlarda yapılması, ayrıca eğitilmiş insan gücümüzden daha uzun süre ve daha etkin şekilde yararlanılmasına imkan yaratılması önem arz etmektedir" diyerek gerekçelendirmektedir.

değişikliğe uğramadan yürürlüktedir. Bu kanunlarda ciddi değişiklik yapmadan demokratik bir sivil kontrol tesis etmek mümkün değildir.

Serra'ya göre askeri eğitimde bir reform yapabilmek için silahlı kuvvetlerin faaliyetlerine yol göstermekte tecrübe kazanmış bir savunma bakanlığının desteğine ihtiyaç vardır.²⁴⁰ Bu nedenle askeri eğitim alanındaki düzenlemeler aynı zamanda bir zaman ve tecrübe meselesidir. Bunun için diğer bakanlıklar benzer yetkili bir savunma bakanlığının oluşması ön şart mahiyetindedir.

Askeriyenin yönetilmesi için siyasetin imkânları sınırsız olmakla beraber bu konuda başarısını kanıtlamış teknikler de bulunmaktadır. Bunları sivil gerçek bir başkomutan, seçilmiş sivillerden askerlere uzanan sahici bir emir komuta zinciri, savunma bakanlığının altında ve ademi merkezi olarak yapılandırılmış bir askeriye örgütü, savunma politikası ve askeri politikanın seçilmiş sivillerce oluşturulması ve uygulanması, askeri üst kademenin seçilmiş sivillerin takdirine göre oluşturulması, ideolojiden arınmış bir subay ve astsubay eğitimi, askerliğin erlik dahil tüm rütbelerde parası karşılığında yapılan bir meslek haline getirilmesidir. Bunlar özgürlükçü demokrasilerin askerleri kontrol altında yönetmeleri için tarihsel olarak ortaya çıkmış, keşfedilmiş, uygulanmış yöntemlerdir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin durumunun pek de parlak olmadığı görülmektedir.

Askeriye makinesi anayasal ve yasal zemin olarak henüz sivil kontrol için elverişli bir kullanma kılavuzu niteliğinde değildir. Şu an için askeriye'nin siyasetten perde önünde çekilmiş görüntüsü bu konuda yasal zeminini kaybetmesi nedeniyle değil, siyasi ortamın buna uygun olmaması nedeniyledir. Askeriyenin siviller tarafından yönetilebilir hale gelmesi, hem yeni hukuki formülasyonları, hem de siyasi tutumları gerektirmektedir.

²⁴⁰ SERRA, a.g.e., s. 230

3. ASKERİYENİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ VE SİVİL KONTROL

Üçüncü bölümde askeriye'nin maddi ve manevi görünümünü irdelenecektir. Bu konunun bir ana başlık olarak düşünülmesinin nedeni, ülkede askeriye'nin varlığının daimi olarak hatırlanılmasına yardımcı olacak bir sistematik'in kurulmuş olmasıdır. Cumhurbaşkanının ikamet komşularının genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları olmaları, mecliste askeri erkânın meclis görüşmelerini takip etmek için özel locaya sahip olması, bu sistematik'in rafine ve özel görünümüdür.

Oysa askeriye'nin ürettiği hizmet onun ortalarda görünmesini gerektirecek mahiyette değildir. Tersine askeriye'nin hazır halde beklemekte olduğu savaş onun gözlerden uzakta olmasını gerektirmektedir. Bu istihbarata karşı koyma (İKK) tekniği açısından askeri olarak böyledir. Barışın görünürlüğü ve hissedilmesi açısından medeniliğin bir gereği olarak da böyledir. Ülke içinde seyahat eden birisi askeriye'ye ilişkin ne kadar az emare, işaret, kişi, kurum, bina, tesis, anıt görürse, marş duyarsa medeni ve barışçı bir ülkede yaşadığını o kadar fazla hissedecektir.

Askeriye kışlalarıyla protokoldeki yeriyle şehirlerde dolaşan askeri araçlarıyla törenleriyle bayramıyla medyadaki fotoğraflarıyla görmezden gelinemeyecek kadar günlük hayatımızın içindedir. Ayrıca sahip olduğu ve vatandaşlar tarafından benimsenmesini istediği bir ideolojisi de vardır. Bu ideolojiyle de manevi yaşantımızın içlerine doğru sokulmaya çalışmaktadır. Askeriye'nin bu şekildeki yaygın görünürlüğü onun politikanın içine girmesine ve siyaset yapmasına yardımcı olmaktadır.²⁴¹

Askeriye'nin görünürlüğü'nü yaygınlaştıran başka bir husus da onun askerliğin zorunlu doğasının gerektirdiği görevler dışında üstlendiği görevlerdir. Askeriye'nin esas ve gerçek işi olmayan ancak tarihsel ya da başka sebeplerle askeriye tarafından yerine getirilen ilave görevler bulunmaktadır. Bu görevler Türkiye askeriyesi için neredeyse konvansiyonel işlevinin önüne geçmiştir. Silahlı kuvvetler bütün Cumhuriyet tarihi

²⁴¹TEPEDELENLİOĞLU Nizamettin Nazif, 'Ordu ve Politika', Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2003, s 12

boyunca kolluk görevi yapmıştır.²⁴² Askeriyenin askeri olmayan görevler yapması onun siyasi bir aktör haline gelmesini kolaylaştırıcı bir sonuç yaratmaktadır.²⁴³

Askeriyenin kendine özgü görevlerine geri döndürülmesi bu kurumun militarize edilerek depolitize edilmesi ve giderek artan bir profesyonelleşme yoluyla siyasetten özerk hale getirilmesi değildir. Bu tip yaklaşımlar çoğu zaman beklentilere uymamıştır. Gerçekten de özerk orduyu partiler üstü bir konuma yerleştirmek, bu orduya siyasi müdahaleleri için araçlar verilmesine epey katkıda bulunmuştur.²⁴⁴ Askeriye iç güvenliğe ait işlerinden çekilerek kışlasına geri dönmeli, ancak bu özerk ve partiler üstü dokunulmaz pozisyonunu koruyarak olmamalıdır. Askeriye ve ona dair işaret ve semboller kışlaya geri dönmeli, askeriye kışlada teknik bir kamu hizmeti sunan kurum parametreleri içinde kalmalıdır.

3.1. Kışlaların Şehir Dışına Çıkarılması

Tapu Kanunu'nun²⁴⁵ 35'inci ve 36'ncı maddelerinde 2012 yılında yapılan değişiklikler uyarınca, MSB'na tahsisli askerî alan bilgilerinin Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gönderilmesi kabul edilmiştir. Bu kapsamda GKB, MSB ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı arasında mevcut Askerî Güvenlik Bölgelerinin, Askerî Yasak Bölgelerin ve yabancı uyruklu şahısların taşınmaz mal edinmeyeceği ve izin almadıkça kiralayamayacağı Stratejik Bölgelerin tespitine yönelik 05 Mayıs 2011 tarihli, Askerî Yasak Bölgeler, Askerî Güvenlik Bölgeleri ile Stratejik Bölgelerin Tespitine İlişkin İş Birliği Mutabakatı imzalanmıştır.²⁴⁶ Bu şekilde askeri alanlara ilişkin mülkiyet durumunun berrak bir şekilde ortaya çıkması kolaylaşmıştır. Bu alanlarda yapılacak değişikliklerin bir ay içinde bildirim tabi tutulması da mülkiyet durumunun güncel halde tutulmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de küçük büyük neredeyse tüm şehirler askeri kışlalarla çevrelenmiştir. Türkiye'nin nüfus olarak en büyük coğrafi büyüklük olarak ise küçük illerinden olan

²⁴² ÖZDEMİR, a.g.e., s. 20

²⁴³ ERDOĞAN, 'Liberal Toplum Liberal Siyaset', s 331

²⁴⁴ ROUQUË, a.g.e., s.78, yazar burada Brezilya askeriyesini örnek olarak vermektedir.

²⁴⁵ RGT 22.12.1934, RGN 2644, Kanun No 2644

²⁴⁶ Bu kapsamda 75 ilin askeri alan bilgilerinin çalışmaları Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünce tamamlanmış Hatay Diyarbakır, Ağrı, Hakkari, İstanbul ve Van ilinde çalışmalar devam etmekte olduğu genelkurmayca açıklanmıştır.

http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tsk_haberler/2013/tsk_haberler_78.html#7, erişim 22.10.2013

İstanbul'da binlerce dönümlük askeri alan bulunmaktadır.²⁴⁷ Askeri kışlaların şehirlerin çok yakınında veya içinde olması zamanında şehir dışında olan kışlaların Türkiye şehirlerinin hızlı büyümesi ile şehir içinde kaldığı şeklinde açıklanmaya çalışılabilir. Başka bir açıklamada ülkenin tüm il ve ilçelerinin askeriye tarafından 'garnizon' olarak algılanması olabilir.²⁴⁸

Kale tipi ya da çok dayanıklı malzemelerden yapılmış askeri yapılar zaman içinde yerlerini daha az dayanıklı, içinde sivillerin olmadığı yapılara bırakmıştır. Bunun ana nedeni uçaklardan, karadan veya denizden atılan akıllı ve balistik füzeler için çok kolay hedefler olmalarıdır. Kalelerin yerini alan kışlalar askerlerin eğitimi, yönetimi ve disipline edilmesi için yapılan yapılardır. Çevresi duvar ya da hafif engellerle çevrilmiş bu askeri kampuslarda askerler ve bazı durumlarda muvazzaflar için konaklama imkânları sunulmaktadır. Bu kışlaların ana amacı askerlerle sivilleri birbirinden ayırıp askerlere disiplin ve eğitim vermektir.

Askeri kışlaların konuşlanmasında savunma politikası ve askeri politikanın öneminin olduğu söylenebilir. Ancak askeri kışlaların neredeyse mülki sisteme paralel ve şehirlerin yakınında konuşlandırılması bunun pek de böyle olmadığını göstermektedir. İç güvenlik görevleriyle donatılmış bir ordunun böyle bir konuşlanmaya gitmesi de kaçınılmazdır. Askeriyenin sivil kontrolü açısından kışlaların şehirlerden olabildiğince uzak ve görünmez yerlerde olması isabetli olacaktır. Bu kadar yaygın bir fiziki konuşlanmış iktidar gasplarının ülke geneline kolayca yayılmasında önemli bir etkidir. Ayrıca ürettiği kamu hizmeti doğrudan tüketilmeyen bir kamu kurumunun müşterilerinden uzakta olmasında herhangi bir sakınca yoktur.

İspanya, Franco döneminin ordu modelinin bir göstergesi olan şehir merkezlerindeki kışlaları askeri politikasının bir gereği olarak kapatma planı uygulamıştır.²⁴⁹ Ülkemizde de şehir merkezlerindeki askeri kışlaların kapatılmasıyla ilgili bazı gelişmelerin olduğu görülmektedir. Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun²⁵⁰ Askeri yasak bölgelerde -kışlalar askeri yasak bölgedir- bulunan ve MSB'na tahsisli hazinenin özel mülkiyetindeki taşınmazların Çevre ve Şehircilik Bakanlığının talebi,

²⁴⁷ **Aksam**, 'Şehirdeki Askeri Kışlalar Meydan ve Park Olacak', 31.08.2013, erişim, 01.09.2013, <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/sehirdeki-askeri-kislalar-c2meydan-ve-park-olacak-c2/haber-240506>

²⁴⁸ ÇINAR Namık, '**Darbeci Ordunun "Hain" Subayı**', 1. Baskı, Hemen Kitap, Nisan 2012, s.205

²⁴⁹ SERRA, s208, 209

²⁵⁰ RGT 31.05.2012, RGN 28309 Kanun No 6306

MSB'nın uygun görüşü, Maliye Bakanlığını teklifi ve Bakanlar Kurulunun kararıyla Toplu Konut İdaresine bedelsiz devir imkânı sağlanmıştır. Süreç bir miktar uzun görünse de, onay makamlarının içinde genelkurmay gibi münhasıran askeri makamların bulunmaması, şehir merkezlerindeki kışlaların kapatılması konusunda ilerleme için imkân sağlamaktadır.

Aslında şehir merkezlerinde kalmış kışlaların şehir dışına çıkarılması için kullanılacak başka bir yasa da bulunmaktadır. Milli Savunma Bakanlığı İskan İhtiyaçları İçin Sarfiyat İcrası ve Bu Bakanlıkça Kullanılan Gayrimenkullerden Lüzumu Kalmıyanların Satılmasına Selahiyet verilemesi Hakkında Kanun²⁵¹ askeriyenin bir tahsis sonucu ya da bir tahsis olmaksızın fiilen kullanmadığı gayrimenkullerin satışını, bu gayrimenkullere hizmet için lüzum kalmaması şartına bağlamaktadır. Bu şartın gerçekleşmiş olduğunun hangi makam tarafından tespit edileceği kanundan açıkça anlaşılamamaktadır.

Aslında her iki kanun da şehir merkezinde kalmış askeri kışlaların şehir dışına çıkarılmasıyla doğrudan ilgili değildir. En doğrusu şehir içinde kalmış askeri kışlaların şehir dışına taşınmasını özel olarak düzenleyen bir yasa ya da şehir içinde kalmış askeri kışlaların şehir dışına çıkarılmasını adeta otomatikleştiren ve hiçbir askeri makamın onayına bırakmayan bir düzenlemenin mevcut kanunlar içine dâhil edilmesi olacaktır. Şehir içindeki askeri kışlaların kapatılması konusunda bir siyasi iradenin de bulunduğu söylenebilir.²⁵²

3.2. Başkentin Askeri Birliklerden Arındırılması

Başkentin askeri birliklerden arındırılmış olması Türkiye için önemlidir. Zira başkent üniter bir devlet olan Türkiye'nin yegâne politik merkezi durumundadır. Bir iktidar gaspı için gasp edilecek iktidarın özünün bir şehirde temerküz etmiş olması büyük bir

²⁵¹RGT 02.01.1960, RGN 10696, Kanun No 189

²⁵²TBMM Plan Bütçe Komisyonunda Milli savunma Bakanı İsmet Yılmaz soruları cevaplarırken şöyle demektedir. Bir tanesi, Sayın Aslanoğlu'nun. "Şehir içinde kalan askerî birliklerin bir yere taşınması söz konusu mu?" diye söyledi. Bununla ilgili genel bir çalışma yapılmakta. Hangi yerleri Silahlı Kuvvetlerimiz, yeniden yapılanmayla birlikte hangisini bırakabiliriz, hangisi nereye taşınabilir? Bir tanesini Sayın Aslanoğlu da örnek verdi, Hadımköy'deki tugay Babaeski'ye taşındı ve buradaki, Hadımköy'deki arazinin bir kısmını da TOKİ'ye devrettik. Dolayısıyla da birçok şeyler taşınıyor" http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F-1703534021/pbk02112012.pdf, erişim 01.10.2013

kolaylık sağlar.²⁵³ Başkent'in askeriye'den arındırılması, askeriye'nin siyasi gücün uzağında tutulmasına da yardımcı olacaktır.²⁵⁴

Ülkenin başkentine bakıldığında durumun vahim olduğu görülmektedir. Ülkenin en yüksek karar mercii durumunda bulunan TBMM'nin etrafı Genelkurmay Başkanlığı, Kuvvet Komutanlıkları ve Harp okuluyla çevrelenmiştir. Türkiye bu haliyle askeri karargâhların ağırlığı altında ezilen bir ülke görünümündedir.²⁵⁵ Başkent'in neredeyse içinde muharip bir birlik olarak zırhlı bir tümen bulunmaktadır. Özellikle muharip askeri birliklerin başkente belli bir mesafede konuşlanmasına izin verilmemelidir. Karargâh ve kuvvet merkezleri durumunda olan askeri birlikler de, başkent'in merkezinde değil, görünmeyen uzak bölgelerinde muhafaza edilebilir. Ancak buralarda istihdam edilecek asker sayısı ve teçhizat kesin olarak sınırlandırılmalı ve denetime tabi tutulmalıdır. Böylesi bir tedbir 27 Mayıs tipi cunta darbelerinin önlenmesinde özellikle etkili olacaktır.

Başkent'in askeri birliklerden arındırılması yönünde basına yansıyan haberler bulunmaktadır. Haberlerden Genelkurmay Karargâhı ve kuvvet komutanlıkları ve Harp Okulunun Başkent'te muhafaza edileceği anlaşılmaktadır.²⁵⁶

3.3. Askeriye'nin Protokoldeki Yeri

Asker Türkiye protokolünde bir demokrasiye yakışmayacak kadar ön sıralarda bulunmaktadır. Bu durumu muhafaza etmek için de oldukça kararlı görünmektedir. Protokol hatalarına karşı askerler oldukça duyarlıdır. Kendilerine karşı bir protokol hatası yapıldığına inandıklarında tavır çoğu zaman etkinliğin terk edilmesi şeklinde olmaktadır.²⁵⁷ Bazı durumlarda tepki bundan daha ileriye götürülerek tartaklama ve sözle taciz seviyesine de ulaşabilmektedir.²⁵⁸ Bu aşırıya kaçan tepkilerin altında

²⁵³ LUTTWAK, a.g.e., s. 54

²⁵⁴ TÜRKÖNE, a.g.e., s. 302

²⁵⁵ SELVİ Abdülkadir, 'Genelkurmay Şehir Dışına', **Yeni Şafak**, 24.04.2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/genelkurmay-sehir-disina/32090>, erişim 28.10.2013

²⁵⁶ **Taraf**, 'Ankara Sivil Olamayacak', 07.08.2013, <http://www.taraf.com.tr/haber/ankara-sivil-olamayacak.htm>, erişim 26.09.2013

²⁵⁷ **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24744498.asp>, erişim 18.09.2013 **Sabah**, <http://arsiv.sabah.com.tr/2002/01/16/g06.html>, erişim 18.09.2013

²⁵⁸ Askerlerin protokoldeki hassasiyetlerine ilişkin pek çok haber bulmak mümkün ancak bunlardan yakın zaman sayılabilecek 2001 yılında Manisa'da olanı dikkat çekici, olayda Manisa valisini uğurlamak için toplanan grubu protokol sırasına sokan general buna uymayan ANAP il başkanını tartaklayarak yerine geçmesini söylüyor kimi haberler göre ise "defol" tabirini kullanıyor.

askeriyenin ülkedeki durumunun kristalize edilmiş hali olan protokoldeki yüksek seviyeyi koruma kaygısının yattığı söylenebilir.

Askeriyenin protokoldeki yerinin hukuki dayanağı olarak Anayasanın MGK'nu düzenleyen 118. maddesi görülebilir. Madde MGK üyelerini sayarken Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları diyerek gitmektedir. Maddede genelkurmay başkanının başbakan yardımcıları dâhil bakanlardan önde sayıldığı görülmektedir. Bu sıralama ilgili bütün kanunlarda özenle muhafaza edilmiştir. Maddede 2001 yılında yapılan değişiklikle kurul üyesi haline gelen Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı da Genelkurmay Başkanının ardından sayılmışlardır. Anayasadaki bu sıralamanın yansımaları askeriyenin başındaki atanmış üniformalı kamu görevlisinin sivil seçilmişlerin -kendini atayanlar da dâhil- çoğunun önünde olmasına yol açmıştır. Doğrusu, genelkurmay başkanının önünde giden sivil sayısı Cumhurbaşkanını ayrı tutarsanız sadece ikidir. Bu bir demokrasi için kaldırılamayacak kadar büyük bir yükür.

3.3.1 Öndegelim Sırası

Devleti temsil eden figürler arasındaki hiyerarşiyi tanımlayan resmi törenlerdeki öndegelim sırası ülkenin yönetim biçimi ve demokrasinin kalitesi konusunda şaşmaz ipuçları vermektedir. Öndegelim listeleri düzenlenirken gözetilen ölçütler ülkenin demokratik derinliği hakkında açık fikirler verir. Bu ölçütlerden ilki seçilmiş sivillerin her zaman ve her koşulda atanmış kişilerin önünde gelmesidir. Diğer ölçüt ise yargı erkini temsil eden şahsiyetlerin diğer erklerdeki bürokratların önünde olmasıdır.²⁵⁹ Cumhurbaşkanınca imzalanarak yürürlüğe giren Türkiye öndegelim listesine göre Cumhurbaşkanı öndegelim haricinde bırakıldığında 2008 yılı itibariyle Genelkurmay Başkanı 3. sırada, kuvvet komutanları 11. sırada orgeneral oramiraller 12. Sıradadır.²⁶⁰

Yeniasır, 'Tartaklanan İl Başkanı 500 milyon lira tazminat istiyor Paşaya dava açtı', 11.08.2001, <http://ya2001.yeniasir.com.tr/08/11/index.php3?kat=ana&sayfa=ilks1&bolum=gunluk>, erişim 19.09.2013
Radikal, 'İte Kaka Protokol', 10.08.2001, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=10609>, erişim 19.09.2013

²⁵⁹ ÖZÇER Akın, Devlet Protokolü Öndegelim Sırası, **Taraf**, 19.05.2012, www.taraf.com.tr/kin/-ozcer/makale-devlet-protokolu-ondelim-sirasi.htm, erişim 26.09.2013

²⁶⁰ Başkent öndegelim listesi Başkentte resmi törenleri düzenlemekle görevli Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde bulunmamaktadır. Yapılan araştırmada resmi kurumlarda Orman ve Su İşleri Bakanlığı resmi İnternet sitesinde http://did.ormansu.gov.tr/did/AnaSayfa/birimler/protokol_disgorevler.aspx?sflang=tr adresinde verilen "Başkent Protokolü Öndegelim Listesi" linkiye Wikipedia sitesinin

2012 yılında bu listede bir değişiklik yapılacağı, yapılan değişiklikte genelkurmay başkanının yerini koruyacağı, kuvvet komutanlarının 15. orgeneral/oramiraller ise 23. sıraya gerileyeceğine dair haberler yapılmıştır.²⁶¹ Ancak 2013 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına ilişkin Cumhurbaşkanı'nın kabul etkinliği izlendiğinde yukarıdaki değişikliğin henüz gerçekleşmemiş olduğu anlaşılmaktadır.²⁶²

Özellikle orgeneral olma dışında herhangi bir unvan sahibi olma şartı aranmaksızın öndegelinin 12. sırasına sahip olmak protokol kurallarıyla bağdaşmamaktadır.²⁶³ Aynı şekilde korgeneral ve koramirallerin öndegelim sırasında MGK genel sekreteri ve bakanlık müsteşarlarının önünde olması kabul edilemez bir durumdur. Önemli bir askeri kuvveti olan ve Dünya denizlerini askeri olarak neredeyse tek başına kontrol eden ABD'de katıldığı etkinliğe göre değişmekle birlikte genelkurmay başkanının öndegelim sırası 50'den daha geridedir. Durumu anlamak için ABD Çevre Kalitesi Konseyi Başkanının Genelkurmay Başkanından daha önde geldiği belirtilebilir.²⁶⁴

Askeriyenin protokol listesinde seçilmiş sivillerin ardında kalması her şeyden önce bir demokrasi koşuludur. Bunu temin etmenin anayasada bir değişiklik gerektirdiği söylenebilir. Bir başka yorum ise Anayasadaki bu maddenin münhasıran MGK'nun üyelik durumunu ilgilendirdiği MGK dışındaki toplantı, tören ve diğer protokoller işlerde ise öndegelinin daha farklı düzenlenebileceği şeklinde olabilir. Gerçekten de Anayasanın 118. Maddesinin başlığı Milli Güvenlik Kuruludur. Madde devlet

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Cumhuriyeti_Devlet_Protokol%C3%BC sayfasına ulaşmaktadır.

²⁶¹ **Sabah**, Protokole Reis Ayarı, 14.05.2012, haberlerde kuvvet komutanlarının 15. Sıraya orgeneral ve oramirallerin ise 23. Sıraya geleceği belirtilmektedir.

<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/14/devlet-protokolunde-sivillesme-donemi>, erişim 26.09.2013

²⁶² <http://beyazgazete.com/video/webtv/guncel-1/cumhurbaskani-gul-cankaya-kosku-nde-tebrikleri-kabul-etti-416725.html>, erişim 29.10.2013, izlenen törende sıralama şöyledir: 1-TBMM Başkanı, 2-Başbakan 3-Genelkurmay Başkanı, 4-Anamuhalefet Partisi Başkanı, 5- Eski TBMM başkanları ve Başbakanlar, 6-Anayasa Mahkemesi Başkanı, 7-Yargıtay 1. Başkanı 8-Danıştay Başkanı, 9- Bakanlar Kurulu Üyeleri 10-Kuvvet Komutanları 11-Orgeneral ve oramiraller 12-TBMM Başkan vekilleri, TBMM'de grub bulunan siyasi parti başkanları, 13-TBMM üyeleri, 14-Sayıştay Başkanı, 14-Yargıtay 1. Başkan vekilleri 15-Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı 16-Danıştay Başsavcısı, 17-AYM Başkan vekili ve üyeleri, 18-Yargıtay 1. Başkan vekilleri, 19-Yüksek Seçim Kurulu Başkanı, 20-TBMM genel sekreteri, 21 Başbakanlık Müsteşarı, 22-Kamu Başdenetçisi... sıralama böyle gitmektedir. Konumuzla ilgili olarak korgeneral ve koramirallerde öndegelim listesinde bulunmaktadır. Bunlar MGK genel sekreteri ve bakanlık müsteşarlarının önündedirler.

²⁶³ Bazı soruşturmalar nedeniyle tutuklanan orgenerallere bir görev verilmemiş ancak "Yüksek Askeri Şura Üyesi" gibi bir unvan verilmiştir. Bu şekildeki bir orgeneral tahliye edilse ve Başkentteki bir törene katılsa bakanlardan hemen sonra 12. Sırada protokolde olacaktır.

²⁶⁴ Protocol: Order of Precedence,

<http://www.proadvance.com/resourceguide/logistical/protocol/orderofprecedence.html>, erişim 26.09.2013

protokolüne dair bir hüküm getirmemektedir. Anayasanın gerekçesinde de bu yönde bir hüküm bulunmamaktadır.²⁶⁵ Askeri yönetimin ima yoluyla düzenlediği protokol sistemine demokratik bir ülkede uyma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu nedenle bu sıralamanın münhasıran MGK'yı ilgilendirdiği diğer alanlarda protokol düzenlemelerinin demokratik prensip ve anlayış gereği yapılmasının mümkün olduğu değerlendirilmelidir. Bu durum anayasanın devletin sınırlandırılması için yapıldığını söyleyen anayasacılık felsefesine ve seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü prensibine uygun olacaktır.²⁶⁶

3.3.2. Askeriyenin Taşra Protokolündeki Yeri

1981 tarihli Ulusal ve Resmi Bayramlarda Yapılacak Törenler Yönetmeliğinin²⁶⁷ yerine geçen Ulusal ve Resmi Bayramlar ile Mahalli Kurtuluş Günleri, Atatürk Günleri ve Tarihi Günlerde Yapılacak Tören ve Kutlamalar Yönetmeliği²⁶⁸ ile taşrada yapılacak törenler önemli ölçüde değiştirilmiştir. Ancak garnizon komutanının protokolde mahallin mülki amirinden hemen sonra gelmesi prensibi değişmemiştir. Taşradaki Mahalli Mülki Amir- Garnizon Komutanı- Belediye Başkanı üçlemesi muhafaza edilmiştir. Konumuz açısından bu yönetmelik değişikliği en çok Zafer Bayramı kutlamalarını etkilemiştir. Önceki yönetmelikte Zafer Bayramı törenleri başkentte ve taşrada GKB'nın koordinatörlüğünde yürütülürken yeni yönetmelikte başkentte Dışişleri Bakanlığınca ancak Genelkurmayla koordine edilerek yürütülecektir. İl ve ilçelerde ise aralarında garnizon komutanının da bulunduğu bazı memurların katıldığı bir kurulca planlanıp mülki amirce yürütülecektir. Bu kurul diğer tüm resmi bayramlarda da görevli olduğundan Zafer Bayramı kutlamaları il ve ilçelerde diğer resmi bayramlardan farksız olarak düzenlenir hale gelmiştir.

Taşrada tebrikata giriş sırası askeriyenin protokolde üstünlüğünün başka bir göstergesi durumundadır. Yeni yönetmelikle değiştirilen hususlardan birisi de tebrikata giriş sırasıdır. Eski yönetmelikte söz gelimi valiyi tebrik için gireceklerin sırası normalde 1-TBMM üyeleri, 2-Mahallin en büyük komutanı, general ve amiraller, garnizon

²⁶⁵TBMM tutanakları,

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c007/mgk_01007118ss0450.pdf, erişim 07.10.2013

²⁶⁶ERDOĞAN, Anayasa Hukuku, s 319, seçilmişlerin atanmışlar üstünlüğü prensibi için ERDOĞAN, Anayasal Demokrasi, s. 311

²⁶⁷BKKT 14.08.1981 BKKN 8/3456, RGT 01.10.1981, RGN 17475

²⁶⁸BKKT 16.04.2012 BKKN 2012/3073, RGT 05.05.2012, RGN 28283

komutanı, 3-Belediye başkanı diye gitmektedir. Ancak törene görevli, izinli ya da herhangi bir şekilde orada bulunan bir orgeneral, korgeneral katılırsa bu kişi TBMM üyelerinin önüne geçerek tebrikata girecektir. Yani en önde orgeneral veya korgeneral ardından TBMM üyesi girecektir. Yeni yönetmelikte bu husus biraz farklı düzenlenmiştir. Buna göre taşrada bir törene başkent protokolüne dâhil bir kişi katılırsa onun yeri başkent protokolüne göre tespit olunacaktır. Orgeneraller 12. Sırada ve milletvekillerinden önde oldukları için taşrada bir törene katıldıkları takdirde milletvekillerinin önünde tebrikata gireceklerdir. Ancak başkent öndegelim listesinde askerlerin yerini milletvekillerinin altına getiren bir düzenleme olursa o zaman bu durum taşraya olduğu gibi yansıtacaktır.

Taşrada protokol üçlemesinin değiştirilmesi demokratik bir yönetim için zorunludur. Zira Belediye Başkanının önünde iki atanmış görevli bulunmaktadır. Bunlardan mülki amir hükümeti temsil etmektedir. Garnizon komutanının temsil edeceği bir husus bulunmamaktadır. Belediye başkanı ise mahallen seçilmiştir. Bu üçlemeden garnizon komutanının çıkarılması ve MSB'nin temsil edileceği sıraya konması uygun olacaktır.

3.3.3 Askeriyenin Mali Protokoldeki Yeri

Askeriyenin muvazzaf mensuplarının mali protokol içindeki yerini tespit etmek için onların ek gösterge, makam tazminatı ve temsil göstergelerine bakmak isabetli olacaktır. Ek gösterge, makam tazminatı ve temsil göstergesi aslında devlet memurlarının maaşlarının unsurlarından birisidir. Ancak bunlar sıradan maaş bileşenleri değildir. Ek gösterge, makam tazminatı ve temsil göstergesi aslında memurun görev ve makamının devlet için arz ettiği önemin mali bir ifadesidir.

Tablo 1. Generallerin ek, makam ve temsil göstergeleri 2013

Görevli	Ek Gösterge	Makam Göstergesi	Temsil Göstergesi
Genelkurmay B.	9.000	30.000	30.000
Kuvvet Kom.	8.400	20.000	20.000
Orgeneral/Ora.	8.000	15.000	20.000
Korgeneral/Kora.	7.600	10.000	19.000
Tümgeneral/Tüma.	7.000	8.000	18.000
Tuğgeneral/Tuğa.	6.400	7.000	17.000

Kaynak: 929 numaralı Kanun

Tablo 2. Üst Düzey Bazı sivil memurların ek, makam ve temsil göstergeleri 2013

Görevli	Ek Gösterge	Makam Göstergesi	Temsi Göstergesi
Başbakanlık Müsteşarı	8.000	15.000	20.000
AYM Başkanı	8.000	15.000	20.000
Bakanlık Müsteşarı	7.600	10.000	19.000
1.Sınıf Hâkim	7.600	7.000	17.000
Vali	7.600	10.000	19.000
Genel Müdür	6.400	7.000	17.000

Kaynak: 657 numaralı Kanun

Tablo 1 ve 2'nin incelenmesinden sivil bürokrasinin en üst görevlisi olan Başbakanlık müsteşarının mali açıdan orgenerale eşit değerde olduğu anlaşılmaktadır. Keza Anayasa Mahkemesi Başkanı da aynı şekilde orgenerale eşdeğerdir. Türkiye sivil idaresi için en önemli görevlilerden olan bakanlık müsteşarının mali açıdan eşdeğeri korgeneraldir. Birinci sınıf hâkim ve savcının mali eşdeğeri ek gösterge bakımından korgeneral, makam tazminatı ve temsil göstergesi bakımından ise tuğgeneraldir. Yetki genişliği prensibine göre yönetilen illerdeki en yüksek düzeyli memur olan valinin mali eşdeğeri korgeneraldir. Türkiye genel idaresinde önemli bir mevki olan genel müdürün mali eşdeğeri ise tuğgeneraldir. Tablolardaki bilgilerden askeriyenin üst düzeyinin sivil bürokrasinin çok üzerinde bir mali değer ve öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Askeriyenin sivil kontrolü açısından siyasi bir tercih olarak yürütme organı içinde en yüksek devlet memuru olarak tespit edilen başbakanlık müsteşarından daha yüksek ek gösterge, makam tazminatı ve temsil göstergesine sahip ikinci bir memur bulunmamalıdır. Zira Başbakanlık müsteşarının en yüksek devlet memuru olduğu kanuni bir tespittir.²⁶⁹

²⁶⁹Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunun 5. Maddesinin ilk fıkrası şöyledir: "En yüksek devlet memuru olan Müsteşar, Başbakanlık teşkilatının Başbakandan sonraki üst amiridir."

3.4. Bir Askeri Bayram olarak 30 Ağustos

Mülga Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanuna²⁷⁰ göre ulusal bayram tektir ve Cumhuriyet Bayramıdır. Zafer bayramı ve diğerleri genel tatil günüdür. Yürürlükteki Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun²⁷¹ Zafer Bayramını ve diğerlerini resmi bayram mertebesine yükseltmiştir.

Bu bayram 2012 yılında yukarıda bahsedilen mevzuat çerçevesinde askeri bir bayram olarak askeri kurum ve kişilerin önderliğinde yapılmaktaydı. Yukarıda belirtilen yönetmelik değişikliklerinden sonra bayramda bir miktar sivilleşme sağlanabilmiştir. Bu değişiklikten sonra ilk kez 2013 yılında Cumhurbaşkanı Zafer Bayramı törenlerine ev sahipliği yapabilmiştir.²⁷² Bayramın merkez ve taşra kutlamaları genellikle resmi erkânın kendi aralarında yaptıkları kutlamalar şeklinde geçmektedir. Resmi bayramların kamu tarafından içselleştirilmesi sorunu muhtemelen en fazla bu bayrama ilişkindir. Askeriyeye tahsis edilmiş ve bir tam gün tatil şeklinde kutlanılan bir bayrama ne kadar ihtiyaç olduğu tartışmalıdır. Bu bayram muhafaza edilse bile militarist etkilerinin en az seviyeye indirilmesi için bunun askeriye içinden sivil alana taşmayan sade bir kutlama gününe dönüştürülmesi uygun olacaktır.

3.5. Askeri Madalya ve Nişanlar

Madalya ve Nişanlar Kanununa²⁷³ göre Askeriyeye özgü olmak üzere birinci ve ikinci derece Devlet Savaş Madalyası verilmektedir. Birinci derece Devlet Savaş Madalyası 929 sayılı Kanuna atıf yapılarak verildiği için yalnızca Türkiye Askeriyesi içindeki asker kişilere verildiği halde, ikinci derecedeki Devlet Savaş Madalyası hem Türkiye uyruğundaki, hem de yabancı uyruklardaki asker kişilere ve birliklere verilebilmektedir.

Devlet Savaş Madalyası, Genelkurmay Başkanını teklifi üzerine, Milli Savunma Bakanı ve Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararnameyle verilir. Bu madalyayı hak eden kişilere veya birliklerin sancaklarına Genelkurmay Başkanı veya görevlendireceği kişi tarafından takılır. Bu madalyanın fiilen verilmesinde kanunda yazılı diğer madalyaların verilmesinden başka bir yöntem izlenmiştir. Kanun

²⁷⁰ RGT 01.06.1935, RGN 3017, Kanun No 2739

²⁷¹ RGT 19.03.1981, RGN 17284, Kanun No 2429

²⁷² Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet sitesi 30.08.2013,

<http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/86921/cumhurbaşkanı-gul-ilk-kez-zafer-bayrami-tebriklerini-cankaya-koskünde-kabul-etti.html>, erişim 27.09.2013

²⁷³ RGT 26.10.1983, RGN 18203, Kanun No 2933

gereği verilen diğer madalyalar Cumhurbaşkanı veya görevlendirdiği kişi tarafından ilgisine takdim edilirken burada Genelkurmay Başkanı bu konuda yetkilendirilmiştir.

Asker kişiler ayrıca Devlet Şeref Madalyası, Devlet Övünç Madalyası, Devlet Üstün Hizmet Madalyası ile de ödüllendirilebilmektedir. Devletin sivillere de verdiği en itibarlı madalyası Devlet Şeref madalyasıdır. Genelkurmay Başkanları emekli olduklarında neredeyse yakın dönem geleneği olarak devlet şeref madalyası ile ödüllendirilmektedir.²⁷⁴

3.6. Sivil Kurumlardaki Askeri Üyeler

Askeri Görünümün bir uzantısı olarak asker kişilerin tamamen sivil kurumlarda o kurumun işleyişinin bir parçası olarak görevlendirildiği, atandığı, seçildiği görülmektedir. Eskiden oldukça yaygın olan bu yaklaşım bugün azalmış olmakla beraber henüz tamamen terk edilmiş değildir. 1999 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinden askeri hâkimler çıkarılmış, Yüksek Öğrenim Kurumuna askeri üye atama uygulaması ise 2004 yılı anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır.

Ancak Anayasa Mahkemesinin oluşumunda askeri hâkimlikten gelen iki hâkimin bulunması bugün için anayasal bir zorunluluktur. Anayasanın 146. Maddesine göre Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) Anayasa Mahkemesinin birer üyeliği için anayasal kaynaktır.

Askeri bir üyelik durumuna işret etmemekle birlikte TBMM'deki dinleyici locaları arasında askerlere özel bir loca bulunmaktadır.²⁷⁵ Dünya parlamentolarında örneği bulunmayan bu durum demokrasinin seviyesini göstermesi bakımından anlamlıdır ve kaldırılmalıdır.²⁷⁶

Askeriyenin bir görünümü niteliğinde işleyen bir durum da Genelkurmay Başkanlığına verilmiş imtiyazlar ve yetkilendirilmiş olduğu durumlardır. Bu durumlarda evrak veya

²⁷⁴Bu ödüllendirmenin bir istisnası emekli olan Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ olmuştur. Başbuğ'a şeref madalyası verilmedi, 28.08.2010, **Cnntürk**, 'Başbuğa Şeref Madalyası Verilmedi' <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/08/28/basbuga.seref.madalyasi.verilmedi/588067.0/>, erişim 06.11.2013

²⁷⁵TBMM resmi internet sitesi <http://global.tbmm.gov.tr/index.php/TR/yd/icerik/22>

²⁷⁶SELVİ Adülkadir, 'Meclisteki Askeri Loca kaldırılmalı', **Yeni Şafak**, 05.09.2011, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/meclisteki-askeri-locu-kaldirilmali/28831>, erişim 10.10.2013

iş Genelkurmay Başkanlığına gitmekte oradan verilen bir izinle iş tamamlanmış ya da başlanmasına müsaade edilmiş olmakta ya da GKB'nın kendisi mevzuatın uygulamasına istisna teşkil etmektedir. Bu da askeriye'nin görünümü mahiyetinde çalışan bir sistematik yaratmaktadır. İşiniz çoğu zaman askeriye ile ilgili olmasa da bu konudaki yaygın mevzuat gereği askeriye'nin görüşü alınmak durumunda kalınmaktadır. Ya da diğer kişi ve kurumlar için zaruri olan hususlar Genelkurmay söz konusu olduğunda ortadan kaldırılmaktadır. Bunlardan imtiyaza örnek Boğaziçi Kanununun 19. maddesindeki “Boğaziçi Alanında Milli Savunma Bakanlığına tahsisli veya savunma amacıyla kullanılması Genelkurmay Başkanlığınca öngörülen alanlarda bu Kanun hükümleri uygulanmaz.”²⁷⁷ hükmüdür. Kişi ya da kurumların Genelkurmay izni gerektiren işlerine örnek olarak Türk Sivil Havacılık Kanununun 34. maddesindeki “Gerçek kişilerin ve tüzelkişilerin havaalanı ve iniş şeritleri inşa etmesi ve işletmesi Genelkurmay Başkanlığının olumlu mütalaası üzerine Ulaştırma Bakanlığı iznine bağlıdır.” hükmüdür. Mevzuatımızda bu şekildeki askeriye'ye sağlanan izin alınması gereken merci ya da imtiyaz konusu oldukça fazladır.²⁷⁸

3.7. Askeriye'nin İktisadi Görünümü Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)

1960 askeri cunta darbesinin bir ürünü olan OYAK, darbenin hemen ertesinde ordu mensuplarının istikballerini daha iyi teminat altına alma gerekçesiyle kurulmuştur.²⁷⁹ 1960 darbesinin sermayeyi militaristleşmesinin bir görünümüdür.²⁸⁰ Ordu Yardımlaşma Kurumunun konumu hukuken ne olursa olsun insanlar üzerindeki algısı bunun askeriye'nin bir kurumu olduğudur.²⁸¹ Kurumun hem özel hukuk, hem de kamu hukuku boyutları bulunmaktadır. Bir yandan kurumun özel hukuk hükümlerine tabi olduğu belirtilirken Kanununun 37. maddesinde ise kurumun her çeşit malları ile gelir ve alacaklarının, devlet malları hak ve önceliğine sahip olduğu, bunlara karşı suç işleyenlerin devlet mallarına suç işlemiş olacağı belirtilmektedir. OYAK her iki hukuk

²⁷⁷Boğaziçi Kanunu, İstanbul Boğazının öngörünüm alanı olarak adlandırılan bazı bölümlerinde sıkı bir imar düzenini öngörmektedir.

²⁷⁸ÇELİK Seydi, ‘Osmanlıdan Günümüze Devlet ve Asker askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri’, Birinci Basım, Salyangoz Yayınları, Ocak 2008, Yazar, s. 357-418, Yazar bu ayrıcalık ve yetkileri kanunlar, kararnameleler, tüzükler ve yönetmeliklerle verilenler olarak incelemiştir.

²⁷⁹Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, RGT 09.01.1961, RGN 10702, Kanun No 205, Kanunun gerekçesinden,

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MBK_/d00/c005/mbk_00005069ss0202.pdf s 1

²⁸⁰BALCI, a.g.e., s.64

²⁸¹GÖKTAŞ ve GÜLBAY, a.g.e., Mustafa Erdoğan söyleşisi, s 216

türünün avantajlarından faydalanma hakkına sahiptir. Üyeleri ile ilişkileri Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin görev ve yetki alanına sokulmuştur.²⁸²

OYAK üyeleri TSK kadrolarında görevli subay, astsubay ve askeri memurlardır. Bunlar için üyelik zorunludur. Yedeksubaylar geçici üyedirler. 50 ila 100 üyesi bulunan Temsilciler Kurulu tamamen askerlerden oluşmaktadır. 40 kişilik genel kurulda da sadece 9 sivil üye bulunmaktadır. Yasada 7 kişilik yönetim kurulunun 3 kişisi asker olarak tespit edilmiştir.

İşlevsel olarak bakıldığında OYAK aynı zamanda; zorunlu bir tasarruf kurumu, ek sosyal güvenlik ve hizmet kurumu ve bir holding kuruluşudur. Üye yapısı, karar organlarının yapısı ve ana faaliyet alanı göz önüne alındığında, OYAK'nu öncelikle bir "askeri holding" olarak tanımlamak doğru olacaktır.²⁸³

OYAK bazı yasal ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. Bunlardan birincisi, vergi muafiyetleridir. OYAK'na bağlı şirketler vergilerini ödemekle birlikte OYAK'nun kendisi her türlü vergiden muaftır. İkincisi, üyelerin ücretlerinden yapılan zorunlu kesintiler sıcak para kaynağıdır. Yedek subay maaşlarından yapılan kesintilerin hiçbir hizmet karşılığı yoktur. Buna ek olarak, yapılan kesintilere verilen nema 1990'ların ortalarına kadar enflasyon altında tutulmuştur. Üçüncüsü, OYAK mallarının "devlet malı statüsünde" olması haczedilemeyecekleri anlamına gelmektedir. Dördüncü olarak da, üyeleriyle olan ilişkileri askeri idari yargı yetkisine alınmıştır.²⁸⁴ Bu imtiyazlar dışında devletten ilave destekler de görmektedir. 1980'lerin başında batma durumuna gelen iki şirketini Ziraat Bankasına devretmiştir. Doğrusu bu batıklar kamu tarafından devralınmıştır. Buna benzer başka olaylar da bulunmaktadır. Zor durumda olan OYAK şirketlerini devlet kurtarıırken devlet krize girdiğinde finans sektöründeki şirketleri sayesinde aynı OYAK bu durumdan kendi lehine istifade etmekte sakınca görmemiştir.²⁸⁵ Dolayısıyla devletten her durumda azami istifade eden en ziyade müsaadeye mazhar kurum pozisyonu değişiklik göstermemektedir.

Yasal imkânları, en ziyade müsaadeye mazhar kurum pozisyonu, askeri yapısı, askeri yapının getirdiği itibar ve dokunulmazlık çeşitli sorunlara yol açmıştır. Askeri İktisadi

²⁸² AKÇA İsmet, 'Türkiye'de Askeri-İktisadi Yapı, Durum: Sorunlar, Çözümler', TESEV Yayınları, Haziran 2010, s. 8

²⁸³ AKÇA, a.g.e., s. 9

²⁸⁴ AKÇA, a.g.e., s. 10

²⁸⁵ A.g.e. s 11, 12

bir aktör olarak mevcudiyeti demokrasiye ve piyasa ekonomisine aykırıdır. Askeriyeye sağladığı ilave mali katkılarla askeriyenin kapalı toplum karakterini desteklemektedir. Askeriye içinde subayları daha fazla destekleyerek askeriyeyi parçalayıcı bir etki göstermektedir. Askeriye sosyoekonomik iktidar ilişkilerinin tarafı durumuna düşmektedir.²⁸⁶

Askeriyenin sivil kontrolünün sağlanması için askeri iktisadi bir varlığın olmadığı bir durum en iyi duruma tekabül etmektedir. OYAK konusunda yapılması gereken aslında ortadadır. OYAK'nun imtiyazları kaldırılmalı, OYAK ve üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar sivil yargının konusu olmalı, belli bir zaman diliminde de tamamen tasfiye edilmelidir.

3.8. Askeriyenin İdeolojisi

Demokrasi başlığı altında demokrasinin siyasal toplum içinde yer alan çeşitli dünya görüşlerini ve bu görüşlere mensup olan bütün kişi ve kurumları kucaklayan ama onların hiçbirisiyle özdeşleşmiş olmayan ortak bir platformun adı olduğu belirtilmiştir. Böylesi bir platformun var olabilmesi için kuşkusuz devletin herhangi bir ideolojiye, sabit bir düşünce sistemine sahip olmamasını da gerektirir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti siyaset bilimindeki teknik anlamında olmasa da bir ideolojiye sahiptir ve bu ideoloji diğer ideolojilere üstündür. Laik hayat tarzının uygulanması olarak anlaşılan “çağdaş uygarlık” ve “laiklik” resmi ideolojinin özünü oluşturmaktadır. Devletin sahip olduğu bu ideolojinin unsurları arasında “Atatürk Milliyetçiliği ilke ve İnkılapları”nın özel bir yeri bulunmaktadır. Yanı sıra “Türklüğün tarihi ve manevi değerleri” ile “kutsal din duyguları” da Atatürk ilkeleriyle bağdaştığı ölçüde resmi ideolojinin önemli unsurlarıdır.²⁸⁷ Bu nedenle ülkemizde birlikte yaşamak için ortak bir platform kurulamamış ya da kurulan platform herkesi içine almamıştır.

Sol için “Kemalizm”, sağ için “Atatürkçülük” olarak adlandırılan ve ideoloji mertebesine yükseltilmek istenilen şey aslında yerel bir iktidar kavgası ve otoriteryen bir modernleşme çabasıdır. Kemalist/Atatürkçü modernleşme çabaları fiilen Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde başlamıştır. Ancak bu Atatürkçülük/Kemalizm denilen ideolojinin onun tarafından fikri ayaklarının örülmesi

²⁸⁶ a.g.e. 13, 14

²⁸⁷ ERDOĞAN, Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji, s. 346

ve bir sistematik şekilde hayata geçirilmesi şeklinde de olmamıştır. İdeoloji yaratmak devlet adamlarının işi olmadığı gibi yönetimde uzun süre kalmak devlet adamları için tutarlılığın kaybı anlamına gelmektedir.²⁸⁸ Kemalizm/Atatürkçülük Atatürk'ün şahsına karşı duyulan (bazen duyulduğu varsayılan) sevginin farklı dünya görüşlerine sahip entelijansiya tarafından kendi cephesi açısından tarif edilip aynı isimde ancak farklı içerikte okunan bir akım olarak tanımlanabilir.²⁸⁹ Kemalizm bir meşrulaştırma nirengi olarak bir siyasal ihtiyacın sonucu enteresan bir şekilde Demokrat Parti tarafından kullanılmaya başlanılmıştır. DP iktidara geldiğinde tarihi bir figür olan İsmet İnönü'yü Atatürk'le dengelemek istemiş ve böyle kullanmıştır.²⁹⁰ Atatürkçülük tek parti döneminde ve ondan sonrasındaki elli yılda hegemonik pozisyonunun korumuştur. Bu hegemonya 2000'li yıllardan beri istikrarlı bir gerileme ve çözülme içerisindedir.²⁹¹

Cumhuriyetin tek parti döneminde askeriye üzerinde siyasi kontrol olduğundan Atatürkçülük/Kemalizm askeriye için sivil yönetimin kayıtlanması için kullanılmıyordu. 1950'den önce askeri eğitim kurumlarında hiç de ağırlıklı bir unsur olmayan Atatürkçülük eğitimi, 1950'den sonra eğitim kitaplarında ve ders dökümünde öne çıkmaya başlamıştır.²⁹² Türkiye askeriyesi tıpkı Demokrat Parti gibi bazı ihtiyaçlar sonucu Atatürkçülüğü yazılı olarak ortaya koymuştur. Bu ihtiyaçlardan birisi de 27 Mayıs cunta darbesi sonrası ortaya çıkan ve askeriyenin üst yönetimi için büyük tehlike oluşturan hiyerarşi dışı subay örgütlenmeleridir. Bu örgütlenmeleri engellemek subaylara etraflarında toplanacakları bir fikriyat üretmek için pratik gayelerle yaratılmış bir ideolojidir. Bu ideoloji zamanla gelişen olaylara göre şekil almış ve 1977 yılında KKK'nca yayınlanan "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihimiz" adlı kitapta bir tarife kavuşmuştur. Buna göre Atatürkçülüğü vaz ettiği altı ilke ve inkılâpları ile bunların dayandığı temeller oluşturmaktadır.²⁹³ Atatürkçülüğün bir ideoloji gibi ağırlıklı ve bilimsel bir şekilde eğitimde işlenilmesi 12 Eylül darbesinden sonra olmuştur. Bu şekilde askeriyedeki ideolojik Atatürkçülük eğitimi giderek artmıştır.²⁹⁴ Askeriye Kemalizmi/Atatürkçülüğü hem, taşımış hem de muhafazası için kendince makul olan

²⁸⁸YAYLA Atilla, 'Kemalizme Liberal Açından Bakınca', s. 20,

http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Atilla_Yayla_Kemalizme_Liberal_Acidan_Bakinca.pdf

²⁸⁹SUNAY, a.g.e., s.38

²⁹⁰YAYLA, a.g.e., s.31

²⁹¹BERKTAY Halil, 'Atatürkçülüğün Sanal Alemleri, Zalim AKP Diktatörlüğü', **Serbestiyet**, <http://serbestiyet.com/ataturkculugun-sanal-alemi-zalim-akp-diktatorlugu/>, erişim 16.12.2013

²⁹²BİRAND, a.g.e., s. 94

²⁹³AKYAZ, a.g.e., s. 389, 400

²⁹⁴BİRAND, a.g.e., s.94

girişimlerde bulunmayı hakkı olarak görmüştür. Askeriye bu ideolojiyi kendisini “partiler üstü”, “hakem” ve “vasi” olarak konumlayarak sahiplenmiştir.²⁹⁵

Askeriyenin sahip olduğu ideolojinin yasal mevzuat açısından izleri en yoğun olarak şüphesiz eğitimle ilgili düzenlemelerde ortaya çıkmaktadır. Harp Okulları Yönetmeliğine²⁹⁶ göre Harp Okulları, “... Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı... muvazzaf subay yetiştiren... bir yüksek öğrenim kurum”udur. Aynı Yönetmeliğe göre “Öğrencilere; Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda Atatürk milliyetçiliği,... kazandırılması sağlanır.” Harp Akademileri Kanununda²⁹⁷ akademilerin görevlerinden birisi Atatürkçü görüşü tam olarak benimseyen kurmay subaylar yetiştirmek olarak tespit edilmektedir. Harp akademileri Yönetmeliğinde ise öğrenim gören subayların Atatürkçü görüşü tam olarak benimseyecekleri hususu birkaç yerde teyit edilmektedir.²⁹⁸

Askeriye sivil kontrol altına alınacaksa sahibi olduğu bu ideolojiyi terk etmek zorundadır. Bu askeriye'nin siyaset üstü konuma terfi ettirilmesi ya da halihazırda bulunduğu o konumun korunmasıyla mümkün değildir. Zira askeriye'nin siyaset üstü olması onun siyasete müdahale yeteneğini artırmaktadır.²⁹⁹ Askeriye herhangi bir ideolojiye sahip olmaksızın yurt savunması görevini yerine getirebilir. Sivil kontrol altındaki tüm ordular bunu başarabilmektedir.

3.9. Daimi Kolluk Gücü Olarak Jandarma

Ülke içinde kriminal anlamda düzen ve güven içinde bir yaşamın devam etmesi devletin sorumlulukları arasındadır. Ülkeler bu sorumluluklarının ifası için kolluk güçleri denilen üniformalı silahlı güçler istihdam etmektedir. Bu güçlerin temel sorumluluğu kişilerin barış içinde yaşaması için öngörülmuş kuralların ihlal edilmemesini sağlamaktır. Bu kuralların başında suç siyaseti gereği suç olarak tespit edilmiş kurallar ile toplum içindeki etkileri suçlardan daha az olduğu düşünülen kabahatler gelmektedir. Suçlar kamusal düzende³⁰⁰ şiddetli bir bozulmayı ifade ederler. Kolluk güçlerinin esas

²⁹⁵ CİZRE Ümit, ‘AP –Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi’, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2002 İstanbul, s. 113

²⁹⁶ RGT 27.09.2001, RGN 24536

²⁹⁷ RGT 31.05.1989, RGN 20181, Kanun No 3563

²⁹⁸ RGT 17.11.1991, RGN 21044, Yönetmelikte öğrencilerin Atatürkçü görüşü tam olarak benimseyecekleri dört kez belirtilmektedir. Bunlardan üçünde Atatürk kelimesi mevzuat yazım tekniğine aykırı olarak büyük harflerle yazılmıştır.

²⁹⁹ CİZRE, ‘Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu, s. 140

³⁰⁰ Kamu düzenini demokratik bir meşruiyet içinde devlet organları tarafından vaz edilmiş veya bireyler ve birey toplulukları tarafından kendiliğinden oluşturulmuş, temel haklara aykırı olmayan, farklılıklara

görevi suçların önlenmesi, önlenemediği durumlarda ise faillerin yakalanmasıdır. Kolluk yetkileri idari ve adli olmak üzere başlıca iki grupta toplanmaktadır. İdari yetkiler nispeten uzakta olan suç tehlikesini bertaraf etmek için kullanılan yetkileri adli yetkiler ise iyice yaklaşmış belirli bir suç tehlikesinin ortaya çıkması halinde kullanılan yetkilidir.³⁰¹ Bunun yanında kolluk güçlerinin yerleşik bir görevi de yardım görevidir. Kolluk güçleri çaresizlere, kimsesizlere, yolda kalmışlara, zor durumda olanlara yardım etmekle yükümlüdür.³⁰² Bu son görev kolluk güçlerinin toplumun barış içinde yaşamasının bir aleti olduğunun açık bir delilidir.

Yukarıdaki kolluk anlatımında askeriye'nin hiçbir yerinin olmadığı görülmektedir. Temel görevi harbe hazırlık olan askeriye'nin kollukla üniforma taşıma dışında pek az benzer yanı bulunmaktadır. Aslında orda da tam bir benzerlik yoktur. Kolluk güçlerinin bazı sınıfları üniforma taşımama mükellefiyeti altındayken askeriye için üniforma ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi askerliğin tanımına dair asli bir unsurdur. Kolluk göreviyle harbe hazır olma arasında bir benzerlik barışı korumaya yardım etme bakımından kurulabilir. Silahlı kuvvetler de dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı hazır olma bakımından ülke barışına katkı sağlamaktadır. Ancak bu konuda da tam bir benzerlik kurulamaz. Kolluk her gün binlerce kez görevini aktüel olarak kendi yetkinliği ile yapmaktayken askeriye sanal ve kendi yetkinliği dışında pek çok etkene bağlı olan bir saldırıyı önleme görevi yapmaktadır. Sayıları az da olsa bazı ülkeler silahlı kuvvetler istihdam etmemekte ve onun sunduğu hizmet olmaksızın varlığını devam ettirmektedir. Oysa askeriyesi olmayanlar dâhil her ülke bir kolluk gücüne sahiptir. Bu da askeriye'nin ürettiği hizmetin ikame edilebilir, kolluğunun ise ikame edilemez olduğuna bir kanıttır.

Bu benzemezlikler karşısında askeriye'nin kollukla bir ilgisinin olmaması beklenir. Gerçekte durum bu değildir. Silahlı kuvvetlerin bir parçası olan jandarma, silahlı askeri bir kolluk kuvvetidir. Tüm Cumhuriyet tarihi boyunca da böyle olmuştur. Gümrük

saygı anlamında toplumun barış içinde yaşamasını sağlayan veya kolaylaştıran kuralların oluşturduğu düzen kısaca barış düzeni olarak tanımlayabiliriz.

³⁰¹ERYILMAZ Bedri, 'Demokratik Ülkelerde Kolluk Güçleri Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı: Türkiye Örneği', TBB Dergisi, S 64, 2006, s. 180,

³⁰²Jandarma Teşkilat Göreve ve Yetkileri Yönetmeliğinin 45. Maddesi f bendi jandarmanın yardım isteyenlere, korunmaya muhtaç çocuklarla yardım gereken küçüklere; sakat,hasta, yaşlı kimselerle, düşkün ya da kimsesizlere ve yabancılara yardım edeceğini söylemektedir. Benzer görev polisler için de söz konusudur. Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğüne göre "Herhangi bir yolu, yeri veya kişiyi arayıp soranları yanıtsız bırakmak baştan savmak" kınama cezasını gerektiren disiplin suçudur.

muhafaza ve karasularında kolluk hizmeti de bu kurum tarafından yapılmakta iken daha sonradan bugün bu hizmeti sunan kurumlara devredilmiştir. Jandarmanın kolluk hizmetlerini üstlenmesinin tarihi çalışmasının konusu dışında olmakla birlikte 1839 yılına kadar gitmektedir.³⁰³

Jandarma kolluk görevi nedeniyle şehir ve ilçe merkezlerindeki bölük ve alay merkezleri, kimi büyük köylerdeki karakolları ve buralarda görev yapan askeri görevlileri ile askeriyenin fiziki görünürlüğünü sağlanmasının önemli bir aktörü durumundadır. Zira bu şekilde küçük büyük her ilçede askeri bir teşkilatın olması garanti edilmiş olmaktadır. Jandarmanın görevi kırsalda olmasına karşın karargah/yönetim merkezleri daima şehir içindedir.

Askeri bir kolluk teşkilatı olan jandarmanın darbe planlamasında önemli bir yerinin olduğu da ortaya çıkmıştır. Nitekim Balyoz yapılanması içinde yer alan bazıları jandarma görevlilerinin hazırladıkları, bazıları ise jandarma görevlilerinin görev üstlendiği Çarşaf, Sakal, Döküm, Tırpan, Orak, Yumruk, Testere ve Kürek isimli eylem planlarıyla toplum içinde yer alan muhafazakârlara, akademisyenlere, darbe karşıtı sağ ve sol kesime, liberallere, Ermeni basın mensupları, gayrimüslimlere çeşitli eylemler düzenlenmesinin planlandığı, bunlar içinde akademik kadroyu hedef alan Tırpan planı dışındaki diğer planlarda hedeflerin ve görevli personelin isim isim tespit edildiği görülmektedir. Amaç içeride yapay bir kargaşa ve asayiş bozukluğu yaratmaktır.³⁰⁴ Bu kargaşayı yaratmak için tercih edilen birimlerin başında ise jandarma gelmektedir. Bir darbe planlayan gücün jandarmanın kolluk imkanlarını kötüye kullanması oldukça kolaydır. Buna karşın jandarmanın karşı çıkacağı veya hazırlığı için işbirliği yapmayacağı bir darbeyi gerçekleştirmek nerdeyse mümkün değildir.

3.9.1. Jandarma Askeri Bir Teşkilattır

Bu durum 2803 numaralı Kanunda “Jandarma... silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir” denilerek herhangi bir tereddüde yer olmaksızın belirtilmiştir. JGK, TSK’nin

³⁰³Jandarma Genel Komutanlığı Tarihçesi, <http://www.jandarma.tsk.tr/>, erişim 12.11.2013

³⁰⁴Balyoz kararı 3. PDF belgesi s. 16, **Balyoz Davası Kararı**, Ankara Strateji Enstitüsü, <http://www.ankarastrateji.org/> <http://www.ankarastrateji.org/haber/balyoz-davasinda-gerekceli-karar-aciklandi-481/>

bir parçasıdır. Jandarma TSK içinde muharip sınıftadır.³⁰⁵ Jandarmanın askeri bir kuvvet oluşu özellikle aşağıdaki alanlarda kendisini göstermektedir:

a- Jandarma muvazzaf ve yükümlü askerlerden oluşan bir personel yapısına sahiptir. JGK'nın personeli subay, astsubay, uzman jandarma, erbaş ve erlerden oluşmaktadır. Jandarma bünyesinde çalışan sivil memurlar bulunmakla birlikte bunların kollukla ilgili doğrudan görevleri yoktur. Jandarmanın askeri personelinin rütbeleri KKK personeline paraleldir.

b- Jandarma subay ve astsubaylarının kaynak ve yetiştirilmeleri ile terfi, izin, sicil ve ödül işlemleri 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununa göre yürütülmektedir. Şayet jandarmanın kendi kaynakları personel ihtiyacını karşılamazsa jandarma kaynağı bu sefer diğer kuvvet komutanlıklarından sağlanmaktadır. Sivil herhangi bir kaynaktan muvazzaf jandarma kolluk görevlisi olmak mümkün değildir. Özlük işleri anlamında ise jandarmanın tamamen askeri hukuki rejim içinde olduğu görülmektedir.

c-Jandarma eğitim-öğretim yönünden GKB'na bağlıdır. Jandarmanın eğitimi TSK'nin ilke ve esaslarına uygun olarak yürütülmektedir.

ç-Jandarma disiplin yönünden genel olarak garnizon komutanının gözetim ve denetimindedir. Jandarmanın disiplin işleri genellikle askeri disiplin hukukuna tabidir. Mülki görevleri ile ilgili konularda vali ve kaymakamların doğrudan disiplin cezası verme yetkileri bulunmamaktadır.

d-Adli ve mülki görevleri çerçevesinde işledikleri suçlar dışında askeri yargıya tabidir.

e-Jandarmanın askeri personelinin açığa çıkarılması ve görevden uzaklaştırılması askeri hukuki rejime tabidir. Buradaki açığa çıkarılma Devlet Memurları Kanununda geçen açığa alınmadan farklıdır. Açığa çıkarılma haklarında ölüm veya ağır hapis cezasını gerektiren veya yüz kıyartıcı bir suçtan ya da taksirli suçlar hariç olmak üzere 5 yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren bir cürümden veya emre itaatsizlikte ısrar, üste veya amire fiilen taarruz, üste veya amire hakaret, mukavemet suçlarından dolayı kamu davası açılanlar için uygulanır. Açığa çıkarılma işlemi askeri kişinin mensup olduğu

³⁰⁵ AKMAN Nurettin, 'Yönetimde İç Güvenlik ve jandarma', T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, 1991-Ankara s. 68

bakanlıkça tamamlanmaktadır. Yani jandarma personeli için İçişleri Bakanlığı açığa çıkarmada yetkilidir.

Jandarmalar hakkında işten el çektirme adıyla başka bir tedbir işlemi de uygulanabilmektedir. Bu askeri jandarma personelinin işlediği bazı suçlar durumunda geçici bir süre işten el çektirilmesini ifade etmektedir. Burada suçun niteliğine ve suçu işleyenin makamına göre işten el çektirmeye askeri makamlar ve il valisi veya İçişleri Bakanı yetkilidir. İşten el çektirme sivil memurlar için açığa almaya benzetilmektedir. Bu iki tedbirden sonuçları ağır ve ilgilinin rütbe ilerlemesini de etkileyecek olanı açığa çıkarılmadığıdır.

f-JGK'nın ikmal maddelerinin görev özelliğinin gerektirdiği zorunlu durumlar dışında, kuvvet komutanlıkları standartlarına uygun olmasına özen gösterilmektedir. Bu şekilde jandarma ve diğer kuvvet komutanlıkları arasında bir standart sağlanmak istenilmektedir.

g-Jandarmanın malları askeri mal niteliğindedir. Motorlu araçları askeri araç niteliğinde olduğundan sivil tescil kütüğüne değil askeriye tarafından tutulan araç tescil kütüğüne kaydedilir.

h-Askeri konularda Genelkurmay ile ilişkisi doğrudandır. Araya sivil kurumlar giremez.

3.9.2. Sivil Yönetim Jandarma İlişkileri

Sivil yönetimle jandarma arasındaki ilişki İçişleri Bakanlığı ve onun uzantısı, il ve ilçelerindeki kolluk kuvvetlerinin sivil başı durumunda olan vali ve kaymakamlar tarafından kurulmaktadır. Başbakan ve Cumhurbaşkanının Jandarma generallerini atamada yetkisi bulunmaktadır. Ancak jandarmanın önleyici kolluk görevine dair işleri İçişleri Bakanlığı ve bu bakanlığın taşra teşkilatı tarafından kurulduğundan burada İçişleri Bakanlığının jandarmayla ilişkisi ele alınacaktır. Jandarmanın adliye ile olan ilişkisi adli kolluk çerçevesinde yürütülen ve yönetime dair bir ilişki olmadığından burada ele alınmayacaktır.

a-JGK İçişleri Bakanlığı İlişkisi: 2803 numaralı kanunun 'bağlılık' başlıklı 4. maddesi İçişleri Bakanı ile Jandarma Genel Komutanı arasında bir sorumluluk ilişkisi kurarken Jandarma Genel Komutanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında bir bağlılık ilişkisi kurmuştur. Madde bunu şu metinle başarmaya çalışmaktadır. "Jandarma Genel

Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır.”

Kanunun yazım tekniğinden genel komutanının Bakana bağlanmak istenmediği ancak yürütülen iş dikkate alınarak teşkilatın İçişleri Bakanlığına bağlandığı anlaşılmaktadır. Kanunun yayım tarihi olan 1983 yılı da dikkate alınırca bunu askeri yapının sivillere olan güvensizliğinin bir yansıması ve üst düzey bir askerin sivil bir seçilmiş bağlanmasından duyulan rahatsızlık olarak değerlendirebiliriz. Ancak komutanın Bakana bağlı değil de, sorumlu olmasının hukuki herhangi bir neticesi bulunmamaktadır.³⁰⁶ Jandarma Genel Komutanı 2803 sayılı Kanuna göre İçişleri Bakanına karşı sorumlu olmakla birlikte Genel Komutanlık İçişleri bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun³⁰⁷ 29. maddesine göre İçişleri Bakanlığının bağlı kuruluşudur. Aynı Kanunun 5. maddesine göre bakan bakanlık kuruluşunun en üst amiridir. Amirlik bir hiyerarşik durumu ifade eder. Bu bakımdan genel komutan bakanlık hiyerarşisi içinde ve bakanın hiyerarşik altı durumundadır. Ancak Jandarma Genel Komutanı İçişleri Bakanlığı müsteşarının altında bir konumda değildir. Zira hem Emniyet Genel Müdürü, hem de JGK doğrudan bakana raptedilmiş şekilde görev yaparlar. JGK ile İçişleri Bakanlığı arasında yazışmalarda Müsteşar veya görevlendirilen bir yardımcısı evrakları imzalayabilir ancak bu durum bir amirliğe tekabül etmez.

İçişleri Bakanı JGK’ndaki askeri personelin işledikleri bazı suçlar nedeniyle açığa çıkarılmalarındaki ilgili Bakan konumundadır. Konunun detayları yukarıda incelenmiştir.

JGK’nın kuruluş ve kadroları GKB’nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca düzenlenmektedir. Bu durumun anlamı jandarma personelinin kadroları ve kuruluş birimlerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan önce Genelkurmayın görüşünün alınmasının gerekli olduğudur. Aynı uygulama Jandarmanın konuş yerleri için de geçerlidir. Jandarma birliklerinin konuş yerleri GKB’nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca belirlenmektedir. Jandarma Karakollarının konuş yerleri için ayrı bir düzenleme bulunmaktadır. Buna göre karakolların bulunacakları yerin tespiti valinin

³⁰⁶ YILMAZ Halit, a.g.e., s 383 ve 17 numaralı dipnot

³⁰⁷ RGT 23.02.1985, RGN 18675, Kanun No 3152

önerisi, Jandarma Genel Komutanının uygun görmesi, GKB'nın görüşü alındıktan sonra İçişleri Bakanının onayı ile olmaktadır. Buradaki görüş idare hukuku anlamında bir hazırlık işlemidir. Genelkurmay görüş vermeyerek yapılacak işlemin oluşunu engelleyemez. Bakan görüşe uymak zorunda değildir. Genelkurmay görüşünün aksi istikametinde de karar alabilir.

Jandarma Generallerinin ve Genel Komutanının atanması Genelkurmay Başkanının teklifi, İçişleri Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı müşterek kararname ile olmaktadır. Protokol uygulamasında Genelkurmay Başkanından sonra gelen İçişleri Bakanı Genel Komutanın atanmasında biraz da işin tabiatı gereği olması gereken sıradadır. Buradaki inhayı da İçişleri Bakanının teklifi olarak değerlendirmek gerekir. Atama zinciri içinde İçişleri Bakanının Genelkurmay Başkanından sonra bulunması onun Genelkurmay Başkanının teklifini kabul etmeme hakkı bulunduğunu da ifade etmektedir. Kanun bu durum için özel bir düzenleme yapmıştır. Buna göre şayet İçişleri Bakanı teklifi onaylayıp inha etmezse Genelkurmay atamaya ilişkin talebini yazı ile Başbakana bildirecektir. Başbakan da bu durumda Genelkurmayın talebine ilişkin kararını yazı ile İçişleri Bakanına bildirecektir. Bu düzenleme Genelkurmayın Jandarma Genel Komutanı veya jandarmaya bir general atanmasında uygun gördüğü adayın İçişleri Bakanı tarafından uygun görülmemesi durumunda İçişleri Bakanının devreden çıkarılması anlamını taşımaktadır. Başbakan Genelkurmayın atanmasını uygun gördüğü adayı İçişleri Bakanının karşı koymasına karşın siyaseten muhtemelen atamayacaktır. Ancak hukuken böyle bir hakkı bulunmaktadır.

Burada Jandarma Genel Komutanının kanun gereği bir subay olmasının zorunlu olduğunu belirtmek gerekmektedir. 2803 numaralı Kanunun Jandarma Genel Komutanının da atanmasını düzenleyen maddesinin başlığı 'jandarma subay ve astsubay ve uzman jandarmanın atanma ve yer değiştirme esaslarıdır'. 929 numaralı Kanunun 49. maddesinde jandarma için kullanılan orgeneral kadrosu bulunmamaktadır. KKK için sayılan orgeneral kadrolarına jandarma da dahil edilmiş ancak bunun sayısı belirtilmemiştir. Jandarma için gösterilen general kadroları 3 korgeneral, 6 tümgeneral ve 18 tuğgeneraldir. Jandarma Genel Komutanlığına bu şartlar altında KKK

kadrosundan bir orgeneral atanmak durumundadır.³⁰⁸ Zaten askeri bir teşkilat olan jandarmanın KKK'nın bir parçası olarak kalması bu şekilde kanuni bir garanti altına alınmaktadır.

b-JGK Mülki İdare İlişkisi: Emniyet ve asayiş görevi ifa eden il jandarma alay komutanlıkları ve ast kademeleri; mülki görevlerin yapılması yönünden mahalli mülki idare amirine karşı sorumludurlar. Kanunda geçen sorumluluk kelimesinin idare hukuku bakımından özel bir anlamı bulunmamaktadır. Mülki konular bakımından vali ve kaymakamlar jandarma komutanlarının hiyerarşik üstü konumundadır.

Vali ve kaymakamlar jandarmanın disiplini ihlal eden eylemlerine karşı kısıtlı bir yetkiye sahiptir. Buna göre jandarmanın mülki görevlerini ilgilendiren ve disiplin cezasını gerektiren fiilleri ortaya çıkarsa valiler, il jandarma alay komutanından; kaymakamlar, ilçe jandarma bölük komutanından gereken cezanın verilmesini talep ederler. Alay ve bölük komutanları bunlar hakkında, askeri mevzuat çerçevesinde gerekli işlemi yaparlar. Aslında böylelikle mülki idare amirlerine yönetimleri altındaki jandarma personeline disiplin cezası verme yetkisi verilmemiş olmaktadır.³⁰⁹

Jandarma görevlileri mülki işlerini yaparken yaptıkları disiplin ihlalden askeri disiplin mevzuatı uyarınca sorumlu olacaklardır. Bu da garip bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Zira Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanununda tespit edilen disiplin ihlal eylemleri tamamen askeri konulara ilişkindir. Mülki bir görevi yerine getiren jandarmanın ihlal etmesi muhtemel disiplin eylemleri burada yer almamaktadır. Söz gelimi Mülki bir görev olarak devriye görevi yapan bir jandarma görevlisinin bu esnada sivil bir kişiye eylemli bir müdahalesi disiplin açısından cezalandırılacak bir eylem olarak tespit edilmemiştir.

Kanun gereği Mülki teşkilata tabi jandarmanın mülki görevleriyle ilgili eylem ve işlemleri İçişleri Bakanlığı ile valiler tarafından denetlenir ve teftiş edilir. Yönetmelik İçişleri Bakanlığı tarafından denetimi mülkiye müfettişleri tarafından yapılan denetime

³⁰⁸KOCA Murat, 'Jandarma Genel Komutanları Neden Jandarma Sınıfından Atanmaz', **İdarecinin Sesi Dergisi**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2010, S 140, s 30-37, Makalede jandarma genel komutanlarının atanması tarihsel perspektiften incelenerek jandarmanın KKK'lığının bir parçası olması için olağanüstü dönemlerde gösterilen gayret ve değişiklikler de anlatılmaktadır.

³⁰⁹KOCA Murat, Kolluk Mensuplarının Disiplin Uygulaması, **İdarecinin Sesi Dergisi**, Mart -Nisan 2012, S 150, s.47, http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/150/12-%20murat%20koca.pdf, erişim 21.11.2013

indirmişdir. Ancak kanun gereği İçişleri Bakanlığı bu denetimi mülkiye müfettişleri dışında görevlilerce de yapabilme hakkına sahiptir. Ayrıca kaymakamlara böylesi bir denetleme yetkisinin açıkça verilmemesi bir eksiklikler. Ancak kaymakamların denetim yetkisine bir kısıtlama da getirilmediğinden kaymakamlar hiyerarşik üstü durumunda oldukları jandarma teşkilatını amirlik yetkileri çerçevesinde denetlemeye yetkilidirler

Valilerin jandarma görevlileri hakkında sınırlı sayıda görevli için sicil düzenlemesi öngörülmüştür. İl Jandarma alay ve ilçe jandarma bölük komutanları hakkında mesleki sicillerinden ayrı olarak, valilerce mülki sicil düzenlenir. Ayrıca Kaymakamlara ilçe jandarma komutanları hakkında mesleki sicil düzenleme yetkisi verilmemesi bir eksiklikler.

İl ve ilçe jandarma komutanları ile karakol komutanlarına izin verilmesinde ve izinli olarak görevden ayrılmalarında mahalli mülki amirin uygun görüşü alınmaktadır.

İlçe jandarma komutanlarının bir görevi de geçici süre boşalan kaymakamlıklara vekâlet etmek idi. Bu geçici süreler kaymakamların uzun süreli hizmet içi eğitim görevlerine gitmeleri ya da boşalan bir kaymakamlığa atama yapılmaması nedeniyle bazen aylar sürebilmekteydi. Bu durum mülki idarede askeri bir görünüm ortaya çıkmasına yol açmaktaydı. 2002 yılında İl İdaresi Kanununda yapılan bir değişiklikle kaymakamlığı sadece mülki idare hizmetleri sınıfından olanların vekâlet edebileceğinin kabulüyle bu kötü görüntüye son verildi.

3.9.3. Jandarma Bölge Komutanlıkları (JBK)

JBK'ları kanuni dayanaklarını 2803 numaralı Kanundan almaktadır. Kanun emniyet ve asayiş ile görevli jandarma birliklerinin kuruluş ve konuşlarının düzenlenmesinde zorunlu haller dışında mülki taksimatın esas alınacağını belirtmektedir. Buna bir istisna olarak hizmette verim ve etkinliğin sağlanması amacıyla birden çok ili içine alan bölgelerde teşkilatlanmanın da göz önünde bulundurulacağını belirtmektedir.

JBK ile ilgili esas detaylar Yönetmelikte bulunmaktadır. JBK mülki teşkilata tabi olan jandarma birliklerindedir. Yönetmelikte JBK ile bölge valiliği arasında bir paralellik kurulmuştur. Zira yönetmeliğe göre JBK bölge valiliğinin merkezi olan ilin adıyla anılır. Yine yönetmeliğe göre JBK Bölge Valiliği yetki sınırları içinde olmak üzere,

sevk ve idare ihtiyaçları ile hizmette verim ve etkinliğin sağlanması amacıyla birden çok il jandarma alay komutanlığını kapsamak üzere kurulup konuşlandırılmaktadır.

2803 numaralı Kanun JBK'nın kurulmasına imkân vermekle birlikte onun uygulama yönetmeliği JBK ile bölge valiliği arasında bir paralellik kurmaktadır. Yönetmeliğe göre JBK'nın varlığı bölge valiliğinin varlığına bağlanmış görülmektedir. Bölge Komutanlarının bölge içindeki kendisine bağlı bütün jandarma iç güvenlik birliklerinin sorumlu amiri ve komutanı olması da bu paralelliği desteklemektedir.

Günümüzde herhangi bir bölge valiliği bulunmamaktadır. JBK'nın bölge valilikleri düşünülerek teşkilatlanması ortada bölge valiliği olmadığından anlamsız kalmış bulunmaktadır. Jandarma bölge komutanları görev yaptıkları taşrada herhangi bir mülki idare amirinin hiyerarşik altı konumunda değildirler. Valiler İl Jandarma Komutanı ve İlçe Jandarma Komutanlarına mülki sicil verebilirken bu görevlilere sicil veren sivil bir makam bulunmamaktadır. Yine bu görevlilerin mülki görevlerin ifasında yapacakları disiplin ihlallerini soruşturacak bir makam yoktur. Zira valiler ve kaymakamlar jandarmalarla ilgili gördükleri disiplin ihlallerinin soruşturulmasını il jandarma komutanları ve ilçe jandarma komutanlarından isteyeceklerdir. Bu durumda il jandarma komutanının üstü konumundaki bölge komutanı için disiplin soruşturması yapmasına fiilen imkân bulunmamaktadır. Bu nedenlerle JBK'nın kaldırılması en uygun çözümdür.

3.9.4. Jandarmanın Tutuklu ve Hükümlülere İlişkin Görevleri

Ceza infaz kurumu ve tutukevlerinin dış koruması jandarmaya aittir. Jandarmanın buradaki görevi dışarıdan koruma tedbirleri almak, tutuklu ve hükümlülerin kaçmasına mani olmaktır. Jandarma, tutukluları savcılık ve mahkemelere götürme ve tekrar tutuldukları yere geri getirme görevini de yapar. Ayrıca hükümlülerin bir ceza ve infaz evinden diğerine sevk de jandarma tarafından yapılmaktadır. Tutuklu ve hükümlülerin bu şekilde tüm hareketleri jandarma kanalıyla yapılmaktadır. Bu durum jandarmaya özel bir kolluk niteliği kazandırmaktadır.

Askeri bir teşkilat olan jandarmanın böylesi özel kolluk görevi ifa etmesi, ayrıca tutuklu ve hükümlülerin sevk ve nakil işlemlerini yürütmesi, askeriye'nin girmemesi gereken alanlara girmesi anlamına gelmektedir. Jandarma askeri bir teşkilat olarak genel kolluk olarak kullanılmayacağı gibi, özel kolluk olarak da kullanılmamalıdır. Tutuklu ve hükümlü sevk ve nakil işlerinin de askeri işler olmadığı çok açıktır.

Jandarma bu görevleriyle görünürlüğünü iyice artırmaktadır. Pek çok ilçede bulunan ceza ve tutuk evlerinin etrafında koruma görevi yapan askerler, mahkemelere tutuklu ve hükümlü taşıyan askerler, askeriye'nin günlük yaşamımızdaki görünürlüğünü epey artırmaktadır.

TBMM Adalet Komisyonunda bekleyen Ceza İnfaz Kurumları Güvenlik Hizmetleri Kanunu Tasarısı Bulunmaktadır.³¹⁰ Tasarı cezaevlerinin dış güvenliğini sağlama ve tutuklu ve hükümlülerin sevk ve nakil görevini Adalet Bakanlığına bağlı bir genel müdürlüğe vermektedir. Bu tasarının yasalaşması halinde Türkiye önemli bir sorununu halletmiş olacaktır.

3.10. Sahil Güvenlik Komutanlığı

Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK) kuruluş ve yapısı bakımından JGK'ya benzemektedir. SGK, TSK'nin kadro ve kuruluş olarak bir parçasıdır. Barışta görev ve hizmet yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. SGK İçişleri Bakanlığına bağlı kuruluş olarak raptedilmiştir. SGK ülkenin bütün sahillerinde, Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale boğazlarında, liman ve körfezlerinde, karasularında, münhasır ekonomik bölgesi ile ulusal ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca egemenlik ve denetimi altında bulunan deniz alanlarında görev yapan özel bir kolluk gücüdür.

SGK'nın görev alanları, üsleri, yerleşme yerleri GKB'nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığınca belirlenmektedir. SGK'nda iki general kadrosu bulunmaktadır ve bunlar Deniz Kuvvetleri Komutanlığının general kontenjanı içinde yer almaktadır. Sahil Güvenlik Komutanı Deniz Kuvvetleri Komutanının lüzum göstermesi, Genelkurmay Başkanının teklifi, İçişleri Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı müşterek kararname ile atanmaktadır. Sahil Güvenlik Komutanlığının bu hükümler karşısında Deniz Kuvvetleri Kadrosuna dahil tümgeneral rütbesinde bir general tarafından yürütülmesi gerekmektedir.

SGK'nın özel kolluk görevi yapan personeli TSK kadrolarına tabi subay, astsubay, uzman erbaş, sözleşmeli erbaş ve er, erbaş ve erlerden oluşmaktadır. SGK personeli özlük hakları bakımından askeri hukuki rejime tabidir. Personel sicil işleri bakımından

³¹⁰<http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0742.pdf>, erişim 31.12.2013

tamamen askeri hukuki rejime tabidir. SGK'nın silah ve cephanesi ile araç ve gereçleri Deniz Kuvvetleri Komutanlığı standartlarına uyum olmak durumundadır.

Görüldüğü kadarıyla SGK, askeri niteliği JGK'ından daha fazla olan bir özel kolluk birimidir. Zira SGK taşra teşkilatının sivil kolluk amiri olan vali ve kaymakamlarla hiyerarşik bir ilişkisi olmadığı gibi, disiplin ve sicil yönünden de bir ilişkisi bulunmamaktadır.

3.11. Askeri Birliklerin Kolluk Hizmetinde Kullanılması

Bu başlık altında askeri birliklerin seferberlik, sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilanı olmaksızın kolluk gücü olarak kullanılması irdelenecektir. Bazen mevcut kolluk gücünün baş edemeyeceği kadar yaygın ya da şiddetli güvenlik olayları olabilmektedir. Bu olaylarla başa çıkabilmek için devletin istihdam ettiği daimi iç güvenlik birimlerinin dışarıdan bir yardıma ihtiyaçları olmaktadır. Bu yardım genellikle askerlerden alınmaktadır. Ancak askerler savaş için silahlandırılmış ve savaş eğitimi almışlardır. Bu onların iç güvenlik görevlerine tam olarak uygun olmadıklarının açık bir göstergesidir. Bu uygunsuzluğu telafi etmek için askerlerin bu tip durumlarda kullanılmasının bazı kuralları bulunmaktadır. Bu kuralları kısaca şöyle sıralayabiliriz. **a-** Yardım isteme yetkisi sivil bir merci tarafından kullanılmalıdır, **b-**Askerler cezai ve hukuki sorumluluk olarak kolluğun hukuki rejimine tabi olmalıdır, **c-**Askerlerin kullanımı istisnai ve geçici olmalıdır, **d-**Askerlerin yapacakları vazifenin yönetimi mutad görevliler tarafından yapılmalıdır, **e-**Kesin zorunluluk yoksa askerler operasyonel işlerde kullanılmamalıdır.³¹¹

Askerler kolluk gücü olarak kullanılırken yukarıdaki standartlara ne kadar uyulduğu askeriye'nin sivil kontrolü bakımından önemlidir. Bu standartların aşılması halinde askeriye'nin iç güvenlik işlerine tehlike oluşturma potansiyeliyle girdiği kabul edilmelidir.

Askerlerden yardım istenilmesi 5442 numaralı İl İdaresi Kanununda düzenlenmiştir. Kanununun 11. maddesinin D bendi bu işleve tahsis edilmiştir. Oldukça uzun olan madde bu şeklini esas olarak 1996 yılında yapılan değişiklikle almıştır. Bu değişiklik

³¹¹GÜNEŞ Ahmet Faruk, 'Askerin kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve EMASYA', **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, der. BAYRAMOĞLU Ali, ve İNSEL Ahmet, TESEV Yayınları Temmuz 2009, s. 200 ve 3 numaralı dipnot

MGK'nun 26.10.1995 tarihli toplantısında alınan olağanüstü halin daraltılması ya da kademeli olarak kaldırılması durumunda ihtiyaç duyulacak yasal tedbirler çerçevesinde yapılmıştır.³¹² Bir anlamda MGK kararının uygulaması niteliğindedir. Madde daha sonraki yıllarda da değişikliğe uğramıştır. Madde tek ilde çıkan olaylar ile birden çok ilde çıkan olayları ayırmıştır. Maddenin bugünkü haliyle askeri birliklerden yardım istenilmesinin ana ilkeleri şunlardır:

a-Yardım isteyecek görevli validir. Vali bu isteği sonradan yazılıya dönüştürmek kaydıyla sözlü de yapabilir. Kaymakamlar askeri birliklerden yardım isteyecekleri bir durumla karşı karşıya kaldıklarında bunu doğrudan askeri birliklerden isteyemezler. İstek valiye yapılır, ancak en yakın kara deniz ve hava komutanlarına bu istekle ilgili bilgi verilir. Valinin elinde yardım isteyeceği makamlar bakımından takdiri kendisine bırakılmış seçenekler bulunmaktadır. Yardım istenebilecek makamlar İçişleri Bakanlığı, JGK, KKK sınır birlikleri ve en yakın kara deniz hava birlik komutanlıklarıdır. Vali dilerse hem İçişleri Bakanlığında, hem de askeri birliklerden yardım isteyebilir. Burada jandarmanın durumu konusunda açıklığa ihtiyaç bulunmaktadır. Jandarma iç güvenlik birlikleri esasen valinin emrindedir. Ancak valinin emrinde olmayan jandarma birlikleri de bulunmaktadır. Bunlar Jandarma Komando Birlikleri ve jandarma Havacılık Birlikleridir. Bu birliklerden yardım istenilmesi bu fıkra hükmü uyarınca olmaktadır.

b- Yardım muhtemel olaylar için istenilmişse istenen kuvvet valinin görüşü alınarak olaylara hızla el koymaya uygun yerde bulundurulmalıdır. Yardım o esnada cereyan eden olaylar için istenilmiş ise olay yerinde hazır bulundurulmalıdır.

c- Olayların niteliğine göre istenen askerî kuvvetin çapı, vali ile koordine edilerek askerî birliğin komutanı tarafından tespit edilmektedir.

ç-Yardıma çağırılan askeri birliğin görevde kalış süresi, askerî birliğin komutanı ile koordine edilerek vali tarafından belirlenmektedir.

d- Askeri birliğin müstakilen görev yapması durumunda verilen görev askeri birlik tarafından kendi komutanının sorumluluğu altında yerine getirilecektir. Görevin yerine

³¹² TBMM tutanakları, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c010/tbmm20010090ss0091.pdf>, erişim 04.11.2013, s 1

getirilmesinde TSK İç Hizmet Kanununda belirtilen yetkiler ve kolluk kuvvetlerinin genel güvenliği sağlamada sahip olduğu yetkiler kullanılabilir.

Çağrılan birlik görevini müstakilen yerine getirmekle birlikte askeri birlik dışında kalan kolluk güçleri ile yardıma gelen askeri kuvvet arasında işbirliği ve koordinasyon, yardıma gelen askeri birliğin komutanının da görüşü alınarak vali tarafından tespit edilir. Yardıma çağrılan askeri birliğin belirli görevleri jandarma ya da polis ile birlikte yapması durumunda ise komuta, sevk ve idare askeri birliklerin en kıdemli komutanı tarafından üstlenilecektir.

e-Birden fazla ili içine alan olaylarda istem üzerine aynı veya farklı askeri birlik komutanlarından kuvvet tahsis edilebilir. Bu durumda yardım isteyen iller veya kuvvetler arasında işbirliği, koordinasyon, kuvvet kaydırması, emir komuta ilişkileri ve gerekli görülen diğer hususlar yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek esaslara göre yürütülecektir. İçişleri Bakanı işbirliği ve koordinasyon sağlamak amacıyla gerekli görülen hallerde ilgili valilerden birini geçici olarak görevlendirecektir.

f-Yardım için çağrılan askeri birliklerin bu çerçevedeki hizmetleri askeri görevlerinden sayılır.

g-Askeri Birliklerden yardım isteme nedeniyle doğan acil ve zaruri ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılacak harcamalar, Bakanlar Kurulunca uygun görülecek fonlardan yapılacak aktarmalar ve İçişleri Bakanlığı bütçesine konulan ödenekten yapılacaktır.

Bir önceki başlıkta verdiğimiz parametreler açısından baktığımızda yardım istemeye yetkili makamların sivil makamlar olması olumludur. Askerler cezai ve hukuki sorumluluk olarak kolluğun hukuki rejimine tabi değil, askeri hukuki rejime tabidirler. Bu durum 5442 sayılı Kanunda 2013 yılında yapılan bir değişiklikle kolluk olarak kullanılan askeri birliklerin idari, cezai ve disiplin yönünden askeri hukuki rejime tabi oldukları kesin olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmayı yaparken askeri vesayeti tahkim edecek bir geriye gidış olarak tespit edilebilecek ender kanun değişikliklerinden birisi budur. Bu değişiklikle kolluk olarak kullanılan askeri birliklerin eylemleri askeri yargıya bırakılmış olmaktadır. Oysa askeri birlikler bu durumda kolluğun tabi olduğu adli ve idari mevzuata tabi olmalıdırlar.

Askerlerin kullanımının istisnai ve geçici olduğu yolunda yasada açık bir hüküm bulunmamaktadır. Yasa askerlerin bu şekilde görevlendirilmesinin şartlarını tarif etmiştir. Bunlar ilde çıkabilecek veya çıkan olayların valinin emrindeki kuvvetlerle önlenememesi, önlenmesinin mümkün görülmemesi veya valinin aldığı tedbirleri emrindeki mutad kuvvetlerle uygulayamaması, uygulanmasını mümkün görmemesidir. Bu şartlar ilde güvenlik açısından istisnai, olağüstü olayların olduğunu göstermektedir. Ancak yasa açıkça bu durumun istisnai ve geçici olduğunu belirtmediğinden askeriye bu şekilde kullanılması aşağıda terörle mücadele başlığında görülebileceği gibi çok uzun süreli olabilmektedir.

Yardıma çağrılan askerlerin nasıl yönetileceği kanunda belirtilmiştir. Askerler yardım istenilen konuyla ilgili vazifelerini başka bir güvenlik birimi ile görevlendirilmemişlerse müstakilen yapacaklardır. Görev polis ya da jandarma ile birlikte yapılacaksa operasyonel komuta askeri birliklerin en kıdemli komutanı tarafından yapılacaktır. Askeri birlikler yardımına çağrıldıkları işin birden yöneticisi konumuna dönüşmektedirler. Oysa görev alanına göre jandarma ya da polisin yönetimine girmeleri daha uygun olacaktır. Ancak jandarmanın aynı zamanda askeri bir kurum olması, polisin ise askeri birliklerin yönetimini yapabilecek tarihsel bir geçmiş ve kurum kültürüne sahip olmaması, ayrıca askeri ya da sivil silahlandırılmış birimlerin arasındaki rekabet, bu alanı sorunlu bir alan haline getirmektedir. Bunun yerine vali yardımcısı, kaymakam gibi sivil bir yetkilinin bu gibi durumlarda koordinasyon makamı olarak tespit edilmesi uygun bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu şekilde rekabetin yarattığı kıskançlıklar daha kolay çözülürken kolluk hizmetinin sivil görünümü de bozulmayacaktır.

Yardıma çağrılan askeri birliklerin yapacakları görevlerle ilgili kanunda herhangi bir açıklık ve sınırlama yoktur. Dolayısıyla askeri birlikler yardıma çağrıldıkları görevle ilgili olarak operasyonel eylemler dâhil her türlü işi yapacaklardır. Yardıma çağrılan birliklere işin istisnai ve geçici niteliği de dikkate alınarak daha çok insan ve eşya korunması, çevre güvenliği alınması gibi görevlerin verilmesi yolunda kanuni sınırlar belirlenmesi uygun olacaktır.

Jandarma dışında askeriye terörle mücadele adı altında çok uzun yıllardır kırsalda olağan kolluk birimi olarak kullanılmaktadır. Terörle mücadelenin bazı illerde jandarmaya devredilmesi 2013 yılının Temmuz ayını bulmuştur.³¹³ Bu durum o kadar kanıksanmıştır ki, bir dönem KKK'nın resmi internet sitesinde komutanlığın görevleri arasında terörle mücadele de sayılmıştır.³¹⁴ Oysa yürürlükteki mevzuatta terörle mücadeleyi KKK'na bırakan herhangi bir düzenleme yoktur.

Kırsal alanda yapılan terörle mücadelede askeriye'nin kullanılması yukarıda ayrıntılarını gördüğümüz 5442 sayılı Kanunun 11. maddesi çerçevesinde yapılmaktadır.³¹⁵ Olağanüstü halin daraltılması ya da kısmen kaldırılmasına bir hazırlık olarak 5442 sayılı Kanunun 11. Maddesi 1996 yılında değiştirilmiştir. Buradaki en önemli değişiklik birden fazla ili içine alan olaylarda iller veya kuvvetler arasındaki koordinasyonun nasıl sağlanacağını İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında belirlenecek esaslara göre yürütülecek olmasıdır.

1997 yılında askerlerin terörle mücadele ve diğer toplumsal olaylarda kullanılmasının hangi esaslara dayanacağı İçişleri Bakanlığı ve GKB tarafından imzalanmış EMASYA protokolü tarafından belirlenmiştir. Bu protokol pek çok hukuka aykırılık barındırmaktaydı, bunların en başında askeriye'ye toplumsal olaylara resen müdahale yetkisi ile yaygın ve daimi bir istihbarat yetkisi tanınmış olmasıdır. Askerlerin resen müdahale yetkisini kullandıkları yolunda basına yansımış önemli örnekler olmamakla birlikte istihbarat yetkilerini fişlemeler yoluyla kullandıkları yolunda basına yansıyan önemli örnekler olmuştur. EMASYA protokolünün iç siyasete müdahale, kolluğu askerileştirme ve polisin asker tarafından ikame edilmesi işlevlerini gördüğü

³¹³ Bugün "Terörle Mücadele 9 ilde jandarmaya emanet" <http://gundem.bugun.com.tr/bir-donem-sona-erdi-haberi/704407> erişim 03.07.2013

³¹⁴ GÜNEŞ, a.g.e., s. 20

KKK'nın görevleri resmi internet sitesinde artık daha kısa ancak çok iyi olmayan bir ifadeyle "Kara Kuvvetleri Komutanlığının vazifesi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olarak Anayasa, yasalar ve diğer yasal mevzuatla verilen görevleri yerine getirmektir." şeklinde özetlenmiştir. <http://www.kkk.tsk.tr/>, erişim 05.11.2013

³¹⁵ Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül MSB bütçesinin görüşüldüğü 2008 Plan Bütçe Komisyonu bileşiminde şöyle demektedir. "Bugün Güneydoğu'da olağanüstü hâl yoktur, efendim, sıkıyönetim yoktur. Peki, hangi maddeler çalışmaktadır? 5442 sayılı Kanun'un 11'inci maddesi çalışmaktadır. Bu yeni bir olay değildir, asırlardır devam edegelen bir olaydır. Yani iç güvenlikle doğrudan görevli polis, jandarmanın halledemediği zamanlarda valiler askerlerden yardım isterler. Bundan tabii bir şey yoktur, bu yine devam edecektir."

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F1790196251_pbk17112008.htm, erişim 30.09.2013

söylenbilir.³¹⁶ Rejimi daimi bir sıkıyönetime çevirme potansiyeli bulunan protokol darbe girişimlerine dayanak olduğu tartışmalarının ardından kaldırılmıştır.³¹⁷

2013 yılında Kanunda yapılan bir değişiklikle iller ve kuvvetler arasında koordinasyon esaslarının Bakanlar Kurulu tarafından tespit edileceği kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulunun bu esasları belirlediği yolunda basına yansımış bir bilgi bulunmaktadır. Eski EMASYA protokolü gizli bir belgeydi; yeni esasların ise açık bir Bakanlar Kurulu Kararı olarak belirlenmesi en iyisi olacaktır. Bu şekilde valiliklerin ve askeriye'nin yetki sınırları açık olarak görülecek ve denetim tüm toplum tarafından yapılabilecektir.

EMASYA protokolü ya da Bakanlar Kurulunun belirleyeceği esaslar temel olarak terörle mücadelede askeriye'nin kullanılmasına ilişkindir. Aslında işin doğrusu terörle mücadeleden askeriye'nin tamamıyla çıkmasıdır. Askeriye'nin dâhilde kullanılmasının iki yönlü çalışan zararları bulunmaktadır. Her şeyden önce silahlı kuvvetler iç düzenin sağlanması için silahını kullanıyorsa toplumu korumak yerine çoğu zaman onu kurban haline getirir.³¹⁸ Ayrıca dâhildeki olaylara karşı, yani vatandaşlara karşı askeriye'nin ve savaş doktrininin kullanılması, askeri işlevin kendine özgü, tehlikeye aşırı duyarlık eğilimini güçlendirmektedir. Bu durum askerleri ödünsüz bir statüko savunuculuğu tavrına hazırlamaktadır.³¹⁹

3.12. Askeriye'nin Özel Güvenliğini Sağladığı Kurumlar

Güvenlik hizmeti özel olarak askeriye tarafından yerine getirilen sivil kuruluşlara TBMM ve Cumhurbaşkanlığı örnek olarak verilebilirdi. Ancak 2011 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı İdari Teşkilat Kanununun³²⁰ kabulüyle TBMM'nin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri TBMM Başkanlığı eliyle düzenlenip yürütüleceği kabul edilmiştir. Bunun gerektirdiği emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet İçişleri Bakanlığınca TBMM Başkanlığına temin edilecektir.

³¹⁶ BAYRAMOĞLU Ali, 'Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim', s 204, 205

³¹⁷ Milliyet, EMASYA yürürlükten kaldırıldı, 04.02.2010, <http://www.milliyet.com.tr/emasya-yururlukten-kaldirildi/siyaset/sondakika/04.02.2010/1194773/default.htm>, erişim 05.11.2013

³¹⁸ KOHN,

³¹⁹ ROUQUÉ a.g.e., s. 148

³²⁰ RGT 18.12.2011, RGN 28146, Kanun No 6253

Cumhurbaşkanlığının güvenlik hizmetlerinin bir bölümünün halen Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı tarafından yerine getirildiğini bilinmektedir. Başkomutan olarak Cumhurbaşkanlarının bazı hizmetleri askeriye tarafından yerine getirilebilmektedir.³²¹ Ancak Türkiye örneğinde bunun ardında Cumhurbaşkanlığının askeri bir makam olarak Genelkurmay başkanlığından sonraki pozisyon olarak ya da darbelerden sonra oturulacak makam olarak görülmesinin yattığı da ileri sürülebilir.³²² Cumhurbaşkanlığı konutu ve çalışma alanlarının bulunduğu yerlerde talebe bağlı olarak ve törensel hizmetler için askeriye bulunması dışında güvenlik hizmetleri bağlamında bir birliğin bulunması kolluk hizmetlerinin tabiatına uygun değildir. Üstelik darbe zamanlarında bu alayın Cumhurbaşkanını silah zoruyla teslim almak gibi kötü bir şöhrete sahip olduğu da bilinmektedir.

3.13. Anıtkabir Hizmetleri

Anıtkabir Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanuna³²³ göre Anıtkabir'in ve buradaki Atatürk'ün hayat ve hatırası ile ilgili müze, kütüphane ve diğer tesislerin her türlü hizmetlerinin yürütülmesinden GKB sorumludur. Her türlü hizmet kavramını Anıtkabir Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Yönetmelik³²⁴ açıklamıştır. Buna göre Anıtkabirin bakım, onarım, korunma, güzelleştirme, tamamlama ve geliştirilmesi ile yangın, sabotaj ve benzeri güvenlik önlemlerinin alınması yerine getirilecek hizmetlerdendir. Komutanlık ayrıca Anıtkabirde yapılacak tören ve ziyaretleri yönetmekle de görevlidir.

Anıtkabir Atatürk'ün nihai olarak defnedildiği ve hayat ve hatırası ile ilgili müze ve kitaplığın bulunduğu, resmi törenlerin icra edildiği, müze vasfı ağır basan bir tesistir. Bu tesisin hizmetlerinin askeriye tarafından görülmesi için bir zorunluluk yoktur. Sunulan hizmetler de askeriye ile doğrudan ilgili değildir. Anıtkabirdeki her türlü hizmet ve törenin askeriye sorumluluğunda yürütülmesi başlangıçtan beri olan bir uygulama da değildir. Mülga 6780 numaralı Anıt – Kabir'in³²⁵ Her Türlü Hizmetlerinin Maarif

³²¹ ABD Başkanının yurtdışı gezilerinde kullandığı uçağı hava kuvvetleri yurt içi gezilerinde kullandığı helikopterleri deniz piyadeleri tarafından sağlanmaktadır. Buna karşın başkan ve ailesini koruma hizmetleri özel bir polis birimi tarafından yerine getirilmektedir.

³²² SELVİ Abdülkadir, 'Genelkurmay Sehir Dışına', **Yeni Şafak**, 24.04.2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/genelkurmay-sehir-disina/32090>, erişim 28.10.2013

³²³ RGT 15.09.1981, RGN 17459, Kanun No 2524

³²⁴ BKKT 28.02.1982, BKKN 8/4387, RGT 09.04.1982, RGN 17659

³²⁵ Kanun başlığında ve 1. Maddesinde Anıt ve Kabir ortalarında – işareti olmak üzere ayrı kelimelerdir. Anlaşıldığı kadarıyla eskiden Anıt Kabir olarak adlandırılan yer zamanla Anıtkabir cins ismine dönüşmüştür.

Vekaletince İfasına Dair Kanuna göre Anıtkabirle ilgili her türlü hizmeti yapmaya yetkili olan kurum Milli Eğitim Bakanlığıdır. Bu bakanlık nezdinde bu işle görevli Anıt Kabir Müdürlüğü kurulmuştur. Bu mülga kanunda Anıtkabir için kurulan müdürlük personelinin kadroları müzeler bölümüne yerleştirilmiştir. Buradan da Anıtkabirin müze olarak görüldüğü sonucuna ulaşılabilir.

Askeriyenin Başkentte en önemli ve prestijli görünüm zeminlerinden birisi olan Anıtkabir Komutanlığının sunduğu tüm hizmetlerin sivil bir kurum tarafından sunulması işin doğasına çok daha uygundur. Bu kurum Anıtkabirin ağır basan müze vasfı dikkate alınarak Kültür ve Turizm Bakanlığı olabilir.

3.14. Sınır Güvenliği

Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun³²⁶ uyarınca kara sınırlarının korunması ve güvenliğinin sağlanmasından KKK sorumludur. Deniz sınırlarının korunması ve güvenliğinden ise SGK sorumludur. Kara sınırlarının bir kısmı ise 3497 numaralı Kanunun verdiği yetkiye göre JGK'nın sorumluluğu altındadır. Şu hale göre Türkiye'nin tüm sınırlarının korunması ve güvenliği askeriyenin görev ve yetkisi içindedir.

Mevzuat aslında sınır korunması ile ilgili genel sorumluluk anlamında sivil görevlileri tespit etmiştir. 5442 numaralı Kanun uyarınca valiler sınır ve kıyı emniyetini ve sınır ve kıyı emniyetiyle ilgili bütün işleri, yürürlükte bulunan hükümlere göre sağlar ve yürütür. Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Yönetmeliğe³²⁷ göre sınır makamları kaymakamlar ve valilerdir.

Sınır birliklerinin teşkilât ve kuruluşu, KKK'nın teklifi üzerine GKB'nın onayı ile düzenlenmektedir. KKK'ne ait sınır birliklerinin intikal ve konuşlanmalarını tespit edecek makam GKB veya yetkili komutanlıklardır. Sınır birlikleri derinliği 30 ile 600 metre olan birinci derecede kara askeri yasak bölgeleri ve bu yasak bölgenin hemen bitişiğinden başlayan 5 ila 10 kilometre derinliğinde ikinci derece kara askeri yasak bölgelerden sorumlu ve yetkilidir. Sorumluluk alanları bağlı oldukları tümen ve tugay komutanlıklarınca belirlenmektedir. Daimi sınır karakolları KKK'nca, geçici sınır karakolları ise ordu komutanlıklarınca kurulur. Sivil sınır makamlarının sınır birlikleri

³²⁶ 22.11.1988, RGN 19997, Kanun No 3497

³²⁷ RGT 21.03.1991, RGN 20821

üzerinde amirlik yetkileri yoktur. Sınır makamları ile sınır birlikleri arasındaki ilişkiler karşılıklı talep ve işbirliğine dayanır.

Görüldüğü kadarıyla Türkiye'nin sınırlarını korunması ve güvenliği askeriye tarafından sağlanmaktadır. Bu alanda genel sorumlulukları ancak kısmi yetkileri olan sivil sınır makamlarının bu hizmetin sunulmasında etkinlikleri oldukça sınırlıdır. Ülkenin dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı savunulması için hazır durumda olması görevini yürüten askeriyenin ülkenin sınırlarında özel bir kolluk hizmeti sunması onun askerlik görevi ile bağdaşmamaktadır. Zira sınırların korunması bir düşman saldırısına karşı sınırların değişmezliğinin savunulması değildir. Sınırların korunması bu sınırlardan yasadışı olarak geçecek insan ve mallara karşı sınırların korunmasını ifade etmektedir. AB'ne göre sınır güvenliği ile ilgili en iyi uygulama yetkili kamu makamının askeri olmadığı, sınır kontrolleri ve denetiminin tek bir bakanlık altında toplandığı sivil profesyonel sınır polis/muhafızları tarafından sağlandığı durumdur.³²⁸

3.15. Asker Alma Sistemi

Asker alma işlemleri MSB tarafından yürütülmektedir. Daha önceden asker alma teşkilatı KKK altında örgütlenmiştir.³²⁹ Asker Alma Daire Başkanlığının altında bulunduğu ilin adıyla anılan 18 asker alma bölge başkanlığı ve onların altında da buldukları ilçelerin adıyla anılan askerlik şubeleri bulunmaktadır.³³⁰

Askere alma teşkilatı askere alma işlemlerinde adaylarda temel olarak iki hususu aramaktadır. Bunlardan ilki ilgilinin yaşıdır. İlgilinin yaşı ile ilgili bilgiler aslında İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünce tutulan elektronik bir kütükten elektronik olarak temin edilmektedir. İkinci husus ilgilinin sağlık durumudur. İlgilinin sağlık durumu için aranılan rapor tek sivil bir doktordan alınabilmektedir. Ancak askerliğe elverişli olmama veya askerliğe sevki geciktirebilecek doktor raporları askeri hastane sağlık kurullarınca verilebilmektedir.

³²⁸KÖKTAŞ Arif, 'Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları', Stratejik Düşünce Enstitüsü, SDE Analiz, Temmuz 2011, s. 15, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Sinir%20Birlikleri%20Analiz.pdf>, erişim 19.11.2013

³²⁹ Asker alma teşkilatı 1970 yılına kadar KKK'lığı bünyesindeydi. <http://www.asal.msb.gov.tr/index.php>, erişim, 07.11.2013

³³⁰ASAL Daire Başkanlığı resmi internet sitesinde teşkilatlanmaya dair herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Bu bilgi askerlik bölge başkanlıkları ve şubelerin iletişim bilgilerinin olduğu sayfadan alınmıştır. <http://www.asal.msb.gov.tr/iletisimbilgileri/iletisim.htm>, erişim 07.11.2013

Askerlik şubeleri bundan başka ilgililerin öğrenim nedeniyle tecil işlemlerini, askerliğe sevk işlemlerini de yapmaktadırlar.

Görüldüğü gibi zorunlu askerlik yükümlülerinin askere alma ile ilgili tüm işlemleri askeri bir birim tarafından yerine getirilmektedir. Askere alma işlemlerinin askeri birimler tarafından yerine getirilmesi bir zorunluluk değildir. Yukarıda anlatıldığı kadarıyla bu işlemler askerliğin tabiatıyla doğrudan ilgili de değildir. Askere alma işlemlerinin sivil makamlar tarafından yerine getirildiği ülkeler bulunmaktadır.³³¹

Askeriyenin hemen her ilçede görünürlüğüne sağlamanın yollarından birisi durumundaki askerlik şubelerinin kapatılması yolunda bazı adımlarına atıldığı anlaşılmaktadır.³³² Ancak bu geçici ve askere alma hizmetinin sivil tabiatına tam olarak uygun olmayan bir durumdur. Bu hizmeti mevcut sivil kurumlardan birisinin ilave iş olarak yüklenmesi en doğrusu olacaktır.

3.16. Sıkıyönetim

Sıkıyönetim 1982 anayasasında olağanüstü yönetim usullerinden birisi olarak düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu MGK'nun da görüşü alındıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere ülkenin bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilân edebilir. Sıkıyönetim ilanına ilişkin bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. TBMM toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. TBMM gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir. TBMM dörder aylık sürelerle sıkıyönetimi uzatabilir. Savaş halinde dört aylık süre sınırlaması kalkar.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne toplam 12 kez sıkıyönetim ilan edilmiş, bu sıkıyönetimlerde ülkenin muhtelif illeri toplam 25 yıl 9 ay 18 gün boyunca sıkıyönetimle idare edilmiştir. Tüm ülke genelinde sıkıyönetim ise ilk kez 12 Eylül

³³¹ ABD'de Federal Orduya asker alma işlemlerini Federal sivil bir kurum yürütmektedir. <http://www.sss.gov/default.htm>, erişim 07.11.2013

³³² Basında iş yükü az olan askerlik şubelerinin kapatılacağı, buradaki güvenlik hizmetlerinin özel güvenlik tarafında sağlanacağı yolunda yoğun haberler çıkmıştır. Ancak bu yolda Milli Savunma Bakanının TBMM'de sorulan bir soru önermesine verdiği cevaptaki değinmesi dışında resmi bir açıklamaya ulaşamamıştır. Benzer gazete haberlerine örnek olarak; **Star**, 'Asker Askerlik Şubelerinden de Çekiliyor', 28.08.2012, <http://www.stargazete.com/guncel/asker-askerlik-subesinden-de-cekiliyor/haber-587009>, erişim 07.11.2013

askeri darbesinden sonra ilan edilmiştir. En uzun süre sıkıyönetim altında kalan il 21 yıl 2 ay 10 günle İstanbul'dur.³³³

Sıkıyönetim aşağıdaki nedenler gerekçe gösterilerek ilan edilebilir:

a-Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, **b**-Savaş hali, **c**-Savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, **d**-Ayaklanma olması, Vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olması, **e**-Ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması. Oldukça çok ve muğlak sıkıyönetim ilan gerekçeleri bulunduğu görülmektedir.

Sıkıyönetim askeri bir yönetimdir, sıkıyönetimin ilan edilmesiyle birlikte mülki yetkiler sıkıyönetim komutanlarına geçer, sıkıyönetim komutanları da genelkurmay başkanlığına bağlı olarak yani siyasal iktidarla bağları çok zayıflamış bir şekilde görev yaparlar.³³⁴

Sıkıyönetim aynı zamanda temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasına etki eder. Sıkıyönetim ilan edilmesi halinde milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir. Yakalanan ve tutuklanan kişinin hâkim önüne çıkarılması için gereken süre sıkıyönetim halinde uzatılabilir. Sıkıyönetim halinde temel haklar kanun hükmünde kararnamelerle (KHK) düzenlenebilir. Sıkıyönetim halinde yetki kanunu olmaksızın KHK çıkarılabilir.³³⁵ Bu dönemde çıkarılan KHK'lerin şekil ve esas yönünden Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Bazıları çok muğlak pek çok sıkıyönetim ilan sebebi, yürütmenin yetki kanununa dayanmadan KHK çıkarma yetkisi, çıkarılan KHK'lere yasal denetimin mümkün olmaması, sıkıyönetim komutanlıklarının siyasi yönetimle bağı zayıf olan GKB'na doğrudan bağlı olması, tamamen ortadan kaldırılması mümkün olan temel haklar rejimi görünümüyle sıkıyönetim anayasal olarak bir hukuk rejimi olmaktan çıkmıştır.

³³³ÜSKÜL Zafer, 'Siyaset ve Asker', Genişletilmiş 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Nisan 1997, s. 69-72

³³⁴ERDOĞAN, Anayasa Hukuku, s. 291, 292

³³⁵ERDOĞAN, Anayasa Hukuku, s. 294

Sıkıyönetim belki anayasal, yasal bir rejimdir ama bir hukuk rejimi değildir. Zira sıkıyönetim rejiminin ve bu rejimin uygulamalarının hukuka uygunluğunu sağlayacak denetim mekanizmaları tamamen kaldırılmıştır.³³⁶

Sıkıyönetimi düzenleyen 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununda anayasadaki sıkıyönetim rejiminden esinlenerek büyük bir coşku içerisinde sıkıyönetim komutanının neredeyse totaliter bir rejime isabet eden yetkilerini tespit etmiştir.³³⁷ Bu dehşet verici yetkilerden bazıları şöyle sıralayabiliriz. Hemen her yeri ve herkesi herhangi bir müracaat talep ve karara gerek olmaksızın aramak (md.3/a), her çeşit araçla yapılan yayım ve haberleşmeye sansür koymak (md.3/b), kitap ve diğer yayınların basımı yayımını, dağıtımını durdurmak, sansürlemek, bunları basan yerleri kapatmak (md.3/c), bazı kişilerin sıkıyönetim bölgesi içindeki yerlerini değiştirmek, ya da sıkıyönetim bölgesi dışına çıkartmak (md.3/d) grev ve lokavt haklarının kullanımını sürekli olarak durdurmak (md. 3/f), kapalı ve açık yerlerde yapılacak her türlü toplantıyı yasaklamak (md.3/g), ulaşım araçlarını sıkıyönetim bölgesine girmesini-çıkmasını yasaklamak (md.3/j), sokağa çıkmayı kayıtlamak, yasaklamak (md. 3/ı) Sayılan bu yasaklar buraya çok kısaltılarak alınmıştır. Orijinal metinde bunlar ve ilaveleri uzun uzun ve tüm detaylarıyla anlatılmıştır. Yasa adeta geride ortadan kaldıramayacağı bir özgürlük bırakmak istememektedir.

Sıkıyönetim bugün itibarıyla anayasal bir olağanüstü özel yönetim biçimi olmanın yanında darbelerin kolaylaştırıcısı olarak da kullanılmaktadır. 12 Eylül askeri darbesinden önce 22 il sıkıyönetimle yönetilmekteydi. 12 Eylülle birlikte Tüm Türkiye sıkıyönetimle yönetilmeye başlandı. 1960 darbesinin öncesinde ve sonrasında Ankara ve İstanbul sıkıyönetimle idare edilmekteydi. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra da aralarında Ankara, İstanbul ve İzmir’inde bulunduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.³³⁸ Balyoz darbe planı olarak basına yansıyan ve bundan sonra yargılaması başlayan olayın basına ilk yansıyan bölümünde hedeflerden birisinin ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmesi olduğu anlaşılmaktadır.³³⁹ Öyle anlaşılıyor ki, 12 Eylül

³³⁶ ÜSKÜL, a.g.e., s. 35

³³⁷ 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 3. Maddesinde a’ dan r bendine kadar yazılan ve totaliter bir rejimi tarif eden bu yetkilerin ve görevlerin peşpeşe bıkmaksızın ve duraklamaksızın yazılması karşısında endişeye kapılmamak mümkün değil.

³³⁸ İlan edilen bu sıkıyönetimler ve tam tarihleri için bakınız: Üskül Zafer Asker ve Siyaset ek tablo

³³⁹ **Taraf**, Darbenin Adı Balyoz, 20.01.2010, <http://www.taraf.com.tr/haber/darbenin-adi-balyoz.htm>, erişim 24.08.2010

örneği ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunundaki bir kısmı yukarıda sayılan yetkiler darbe yapmak isteyenlere sıkıyönetimin elverişli bir zemin yarattığını göstermiştir. Burada yapılması gereken adeta sıkıyönetim gerekçelerinden birisini ortaya çıkarabilmektir. Bu başarıldıktan ve sıkıyönetim ilan edildikten sonra askeri darbe yapmak bir tercih meselesi haline gelmiş olacaktır. Zira sıkıyönetimle birlikte askeriye zaten yönetime el koymuş durumdadır.

Sıkıyönetim Kanunun “karargah” başlıklı 8. Maddesinde yer alan ‘Sıkıyönetim Komutanlığı kadroları, Genelkurmay Başkanlığınca önceden hazırlanır’ ibaresi bulunmaktadır. Bunun uygulaması olarak sıkıyönetim komutanının kim olduğu dışında sıkıyönetim karargahının bütün unsurlarının genelkurmay bünyesinde normal zamanlarda da faaliyet sürdürmekte ve sıkıyönetim ilanından sonra yapacakları görevler için plan ve hazırlıklarını yapmakta oldukları ileri sürülmüştür.³⁴⁰ Bu iddia doğru ise masa başında bile olsa sıkıyönetime sürekli bir hazırlığın olduğu söylenebilir.

Yukarıda ortaya konulan hususlar ışığında mevcut anayasal ve yasal sıkıyönetim düzenlemesi nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti açık bir askeri rejim tehdidi altındadır. Zira ülkemizdeki sıkıyönetim sistemi hiçbir şekilde hukuki bir uygulama değildir. Bu sistem mevcut haliyle askeri darbe yapmayı kolaylaştırmak suretiyle teşvik etmektedir.

Ülkemizde geçmiş sıkıyönetim tecrübeleri de göz önüne alınarak sıkıyönetimin anayasal bir olağanüstü yönetim biçimi olmasına son verilmesi isabetli olacaktır. Sıkıyönetimi bir olağanüstü yönetim biçimi olarak anayasada tutmak bir zorunluluk değil, bir tercih meselesidir.³⁴¹ Sistemden sıkıyönetimin kaldırılması askeri yapının kontrol edilmesine, sıkıyönetim eliyle askeri yapının sivil yönetimi ve toplumu kontrol etmesine son vereceğinden yardımcı olacaktır. Ülkemizdeki sıkıyönetim sisteminin idrakine varıp demokrasi ve özgürlükler adına endişe duymamak imkânsızdır.

3.17. Bölüm Değerlendirmesi

Askeriyenin varlığının her tarafta görünmesi yaygın bir uygulama olarak devam etmektedir. Neredeyse tüm şehirlerin merkezlerinde ya da merkezlerinin çok yakınında

³⁴⁰ÇINAR Namık, ‘Darbe planları Yasal Mevzuata Uygun’dur’, **Taraf**, 12.08.2013, <http://www.taraf.com.tr/namik-cinar/makale-darbe-planlari-yasal-mevzuata-uygundur.htm>, erişim 12.10.2013

³⁴¹Avrupa Birliği üyesi olan 11 ülkenin anayasalarında olağanüstü yönetim biçimi olarak sıkıyönetim bulunmamaktadır. Bu ülkeler ve anayasalarının Türkçe çevirileri için bakınız <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/anayasalar.htm>

kışlalar bulunmaktadır. Olumlu bir siyasi yaklaşım olarak buralardan kaldırılması için bazı çabalar bulunmaktadır. Siyasi gücün temerküz ettiği başkentten muharip askeri birliklerin belli bir mesafeye uzaklaştırılması ve başkentte bulunan askeriye karargâhlarının silahları ve personel sayısı üzerinde bir kontrol uygulanması bir darbe anında siyasal merkezin tehlikeden masun kalması için zorunludur.

Askeriye, başkent ve taşra protokolünde demokratik bir ülke için kabul edilemez derecede öndedir. Protokolde Genelkurmay Başkanının önündeki sivil sayısı sadece üçtür. Askeri kişilere sadece orgeneral veya korgeneral sıfatlarıyla protokolde yer verilmektedir. Taşra protokolünde askeriye, seçilmiş belediye başkanının önündedir. Mali protokolde askeriye sivil memurların açık ara önündedir. Mali açıdan en değerli memur olarak Başbakanlık müsteşarının önünde hiçbir asker olmamalıdır. Resmi Bayram kutlamalarıyla ilgili olarak yapılan protokol değişikliği Zafer Bayramı kutlamalarını bir miktar sivilleştirilmesi bakımından olumlu olmakla birlikte yetersiz görünmektedir. Askerlere hasredilen ve bir tam gün genel tatil olan Zafer Bayramının kışla içinde sade bir şekilde kutlanması ve tatil günü olmaktan çıkarılması düşünülebilir.

JGK ve SGK, silahlı kuvvetlerin birer parçasıdır. Bu iki komutanlık iç güvenlik işleri yapmaktadır. Her iki güç üzerinde sivil yönetimin yetkileri sınırlıdır. Özellikle JGK'nın tüm illere ilçelere ve bazı büyük köylere yayılan teşkilatlanması hem askeri görünürlüğü artırmakta, hem de bir iktidar gaspını kolaylaştırmaktadır. Jandarma dışında askeriye'nin kolluk olarak kullanılmasına da yaygın olarak devam edilmektedir. Askeri birliklerden yardım istenilmesi terörle mücadelede istisnai değil, yerleşik bir uygulama durumundadır. Bu durumda askeriye'nin doğrudan kendisi kolluk gücü haline gelmektedir. Bunun askeriye'nin sivil kontrolüne olumsuz etkisi JGK ve SGK'nın yaptığı etkinin daha fazlasıdır. Askeri bir iş olmayan kolluk bu şekilde tamamen askerileştirilmiş olmaktadır. Kolluk uygulamaları içine askeri strateji ve taktikler boca olmaktadır. Bu durum sorunun çözümüne bir katkıdan çok ağırlaşmasına sebep olmaktadır.

Askeriye Cumhurbaşkanlığına kolluk hizmeti vermektedir. Anıtkabir'le ilgili tüm hizmetler askeriye tarafından yürütülmektedir. Askeriye sınır güvenliğinden sorumludur. Zorunlu askerliğin bir uzantısı olan askere alma sistemi tamamen askeri bir kurum üzerinden yürütülmektedir. Askeriye'nin hiçbir askeri yönü ve özelliği olmayan

bu işleri yürütmesi onun görünürlüğünü artırdığı gibi sivil kontrolünü de zorlaştırmaktadır.

Atatürkçülük hegemonik devlet ideolojisi pozisyonunu istikrarlı bir şekilde kaybederken bu ideolojinin taşıyıcısı olan askeriye'nin tutumu belirsizdir. Bu ideolojiden vazgeçmekte olduğu yolunda açık emareler yoksa da, Atatürkçülüğün muhafazası konusunda artık aktivist bir tutum içinde görünmemektedir. Sivil kontrol bakımından askeriye'nin herhangi bir ideolojisinin taşıyıcısı, dayatıcısı, koruyucusu olmaması en iyi durumdur.

Sıkıyönetim mevzuatı demokratik bir topluma asla yakışmayacak hükümler içermektedir. Bu haliyle Sıkıyönetim Kanunu darbeler için bir ilk adım niteliğindedir. Sisteme fiilen olumsuz bir etkisi yok gibi görünen sıkıyönetim düzeni demokrasiyi avlamak için pusuda bekler gibidir.

4.ASKERİYENİN GÖZETİM VE DENETİMİ

Bu ana başlık altında askeriyeyle dair işlerin parlamento tarafından gözetimi ve denetimi ile mali ve yargısal denetimi üzerinde durulacaktır. Demokrasilerde halkın temsilcileri tereddütsüz en üstün güce sahiptir ve hiçbir devlet organı parlamento denetiminin ve gözetiminin dışında tutulamaz. Aynı şekilde askeri kişiler ceza oluşturan eylemleri ya da idari nitelikte işlemleri nedeniyle hesap verebilir durumda olmalıdır. Askeriye kullandığı kamu kaynağının mali hesabını diğer kamu idareleri gibi mali yargılama kurumlarına vermelidir. Yargı organlarının askeri kişileri ceza müeyyidesine tabi tutulan eylemler nedeniyle yargılayabilmelerinin askeriye'nin sivil kontrolü bakımından önemi Ergenekon, Balyoz, 12 Eylül ve 28 Şubat yargılamalarıyla apaçık ortaya çıkmış bulunmaktadır. Müeyyideye bağlanmış eylemlere ilişkin tariflerin ceza kanunlarında yapılmış olması yeterli değildir. Bu tariflere uyan eylemleri yapanların yargılanabilmeleri de gerekir.

4.1.TBMM'nin Askeriye Üzerindeki Gözetimi

TBMM belirli seçim bölgelerinden belirli bir esasa göre seçilmiş milletvekillerinden oluşur. TBMM, yetkisinin kapsamı Anayasa ile tespit edilmiş bir devlet organıdır³⁴². TBMM'nin işlemleri kanun, antlaşma, meclis kararları ve denetim işlemleri şeklinde olmaktadır. Sayılan işlemlerin tamamında askeriye'nin sivil kontrolü bakımından TBMM'nin önemli bir rol oynama imkânı bulunmaktadır. Askeriye üzerinde etkili bir parlamento denetiminin bulunmadığı bir devletin gerçek bir demokrasi olduğu söylenemez. Böylesi bir devlet iyimser bir yaklaşımla bile ancak bir yarı demokrasi ya da oluşum halinde demokrasiye sahip olabilir³⁴³

³⁴²ERDOĞAN, Anayasa Hukuku, s 271, 272, 273, doktrindeki genel kabulün aksine yasama yetkisinin genel ve asli olmadığı, yasama yetkisinin nelere dair olduğunun anayasada sayıldığı, ya da anayasa içinde geçen bazı genel kavramlar dolayımı ile olduğu, bu şekilde bile yasama yetkisinin oldukça geniş olduğu belirtilmektedir.

³⁴³BORN Hans, FLURİ Philipp ve JOHNSSON B. Anders, 'Güvenlik Sektörünün Parlamenter Gözetimi: İlkeler Mekanizmalar ve Uygulamalar', Çev. Esra Ortakan Kaliber-Alper Kaliber, 2. Baskı, TESEV Yayınları, İstanbul 2005, s 18

Parlamentoların askeriye'nin demokratik sivil kontrolü konusunda beş alanda gözetim görevi olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bunlar insan hakları, askeri malzemelerin tedariki, terfi süreci, askeri birliklerin yurtdışına yollanılması ve askeri harcamaların fonlanmasıdır.³⁴⁴ Türkiye parlamenter sisteminde askeri terfi süreci ve askeri malzemelerin tedarikinde parlamentonun herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu iki yetki kuvvetler ayrılığının daha gelişmiş bir modelini yansıtan ve kuvvetler arasında denge ve fren kurmaya daha odaklı başkanlık sistemlerinde geçerlidir.³⁴⁵ TBMM'nin yurtdışına asker yollanılmasıyla ilgili yetkisi bir başka bölümde incelendiğinden burada incelenmeyecektir.

Parlamentonun askeriye üzerindeki gözetiminin etkinliğini yetki, yeterlik ve isteklilik üçlemesinin ne kadar mevcut olduğu belirlemektedir. Yetki, parlamentonun askeriye'yi gözetim konusunda anayasadan ya da gelenekten gelen dayanaklarını ifade etmektedir. Yeterlilik, Parlamentonun askeriye'yi gözetimde sahip olduğu kaynaklar, uzman ve bilgiye erişebilme gibi imkânları anlatır. İsteklilik ise parti disiplinin olduğu ülkelerde askeriye'den hesap sorma konusunda istekli parti gruplarının bu disiplinin olmadığı ya da zayıf olduğu ülkelerde ise meclislerde istekli vekillerinin varlığını gerektirmektedir.³⁴⁶

4.1.1. TBMM'nin Askeriyeyi Gözetim ve Denetimine İlişkin Yetkisi

Bu üçleme bakımından konu incelendiğinde 1982 Anayasasındaki rol dağıtımında askeriye ile ilgili olarak TBMM'nin münhasır yetkisine bırakılan bazı yetki ve görevler bulunmaktadır. Bu yetki ve görevler münhasır olmaları nedeniyle sadece TBMM tarafından yerine getirilebilir. Başka bir organa bırakılamaz.

Meclisin askeriye hakkında yetkilerine girmeden önce yetkili olmadığı alanları da saymakta fayda bulunmaktadır. Meclisin savunma politikası ile askeri politikanın tayin ve tespit edilmesinde doğrudan hiçbir görevi bulunmamaktadır. Meclisin askeri üst yönetimin atanması konusunda da herhangi bir rol ve yetkisi bulunmamaktadır. Keza silah alımlarında ve satımlarında da meclisin herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu konularda meclisin söz hakkı ancak Bakanlar Kurulunun Meclise hesap vermesi

³⁴⁴DIEZ, a.g.e., s. 119

³⁴⁵Meksika ve ABD buna örnektir.

³⁴⁶BORN Hans and HEİNER Hanggi, 'The use of Force Under İnternational Auspice, Strengthening Paliamentary Accountability', Geneva 2005, Geneva Centre For Democratic Control of Armed Forces, (DECAF) Policy Paper No 7

dolayımı ile olmaktadır. Öte yandan bunlar meclise verilemez yetkiler değildir, Türkiye uygulamasına ilişkin bir durumdur. Pek çok demokratik ülke meclisi bu yetkilerin tamamını ya da bir kısmını kullanmaktadır. Ülkemizde anayasal tercih bu yönde olmamıştır.

Anayasanın meclisin yetkilerinin genel olarak sayıldığı 87. Maddesine göre savaş ilanına karar vermek parlamentonun yetkileri arasındadır. Anayasa meclisin yetkilerini sayarken “Savaş hali ilânı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme” başlığını kullanarak bu durumu 92. Maddede özel olarak tespit etmiştir. Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi TBMM’nindir.

92. maddede savaş hali ilanı yetkisi tekrarlanmış ancak bu kez Milletler arası hukukun meşru saydığı haller savaş hali ilan etmek için bir ön şart haline getirilmiştir. Buna ilave olarak Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi TBMM’ne verilmiştir. Bunlar münhasıran TBMM tarafından kullanılacak yetkilere aittir. Barış, savaş ihtimalini azaltarak askeriye üzerinde sivil kontrol oluşturulmasına elverişli bir ortam yaratır. Savaş, savaş hazırlıkları ya da savaş gündemi ister istemez askeri yapının öne çıkmasını zorunlu kılar.³⁴⁷ Bu nedenle parlamentonun savaş hali ilanı ya da TSK’nin yabancı ülkelere gönderilmesi ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması askeriye üzerindeki sivil kontrolünü hiçbir yasal değişiklik olmamasına karşın siyasal olarak güçleştirecektir.

TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, TSK kullanılmasına karar verebilir. Cumhurbaşkanı’nın bu istisnai durumda TSK’nin kullanılmasına karar vermesi bir savaş hali ilanı değildir. Savaş hali ilanı münhasıran TBMM’nin yetkisindedir.

³⁴⁷KOHN, Hiçbir askeri darbeye maruz kalmamış ABD’de bile savaş dönemleri askeri kahramanlar yaratmakta ve bu kahramanlar siyaset için kendilerini yetkin görmektedirler bunların sonuncusu Colin Powel’dir.

Meclis askeri birliklerin yurtdışına gönderilmesi kararını verdikten sonra konuyla ilgili işi bitmektedir. Verdiği yetkinin nasıl kullandığı ya da yurtdışındaki birliklerin denetimi gibi bir görevi bulunmamaktadır. Parlamento üyeleri kuşkusuz bu birlikleri ziyaret edebilirler ancak bu bir görevin ifası anlamında değil, bir iyi niyet ziyareti anlamında olabilir. TBMM yurtdışına asker gönderilmesi ile ilgili kararlarında mali boyut hakkında herhangi bir karar vermemektedir. Yani bu operasyonu mali olarak sınırlandırmamaktadır. İşin mali boyutu tezkereden ayrıdır.

4.1.2. TBMM'nin Askeriyeyi Denetim ve Gözetimde Yetkinliği: Milli Savunma Komisyonu (MSK)

TBMM'de yasama ve denetleme faaliyetlerinin yürütülmesinde genel kurula yardımcı olmak üzere kurulmuş görevleri genellikle bakanlıkların görevlerine paralel olarak belirlenen daimi nitelikli yasama komisyonları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de MSB'nin yasama organı içindeki paraleli niteliğinde olan MSK'dur.

Diğer komisyonlar gibi MSK kendine havale edilen kanun tasarı veya tekliflerini aynen veya değiştirerek kabul veya reddedebilir; birbirleriyle ilgili gördüğünü birleştirerek görüşebilir. MSK'nun kanun teklif etme yetkisi yoktur. Kendisine havale edilenler dışında kalan işlerle uğraşamaz. Daha önce kendisinin rapor verdiği ve Cumhurbaşkanınca yayımlanması kısmen uygun bulunmayan ve bir daha görüşülmek üzere TBMM'ne geri gönderilen kanunların sadece uygun bulunmayan maddelerini görüşebilir.

MSK karara bağladığı işler için birer rapor düzenler. Rapor, başkan veya komisyon sözcüsü yahut o iş için seçilen özel sözcü tarafından yazılır. Raporda konu hakkında komisyonun düşünceleri ile komisyonca yapılan değişikliklerin gerekçeleri yer alır.

Parlamentonun savunma konularında ne kadar aktif olduğunun mütevazı bir göstergesi olarak diğer daimi komisyonların çalışma yoğunluğuyla MSK'nun çalışma yoğunluğu bir tablo halinde aşağıda ortaya konulmuştur.

Tablo 3. MSK ve Diğer Bazı Komisyonların 2013 yılı Gündemleri

Komisyonun Adı ³⁴⁸	Komisyonunda Bulunan Tasarı ve Teklifler	Raporu Verilmemiş Tasarı ve Teklifler	Raporu Verilmiş Tasarı ve Teklifler	İade Edilen Tasarı ve Teklifler	Geri Alınan Tasarı ve Teklifler	Toplam
MSK	112	25	14	-	-	151
Adalet	434	68	49	2	3	516
Anayasa	160	15	8	1	-	184
Bayındırlık	102	77	15			194
Dışişleri	53	3	374	-	3	430
İçişleri	546	46	21	-	2	613
Milli Eğt.	258	42	31	-	1	301
Çevre	32	15	26	-	-	73
Sağlık	511	70	26	-	1	608
Sanayi	136	98	25	-	1	260
Tarım	114	22	35	2	-	171

Kaynak: MSK 24.yasama dönemi 4. yasama yılı tatil süresi içindeki bilgiler

Tabloyu oluşturan komisyonlar Anayasa komisyonu dışında bir bakanlığın paralelinde görev yapan komisyonlardır. Tablodan anlaşıldığı kadarıyla MSK toplamda en az yoğun ikinci komisyondur. Toplamda tasarı ve tekliflerle ilgili olarak 151 tasarı ve teklif gündemine gelmiştir. En az yoğun komisyon ise Çevre Komisyonudur. Bu komisyonun gündemine ise 73 tasarı ve teklif gelmiştir. MSK, raporu verilmiş tasarı ve teklifler bakımından da en az rapor veren ikinci komisyondur. Toplamda 14 tasarı ve teklif hakkında rapor vermiştir. Tablonun içerdiği bilgiler komisyonların çalışmaları ve iş yoğunlukları konusunda şüphesiz tam bir kanaat oluşturmaya yetecek kadar bilgi içermeyebilir. Bu rakamlarda biraz daha derinlemesine inceleme yapılması gereken hususiyetler de bulunabilir. Söz gelimi Dışişleri Komisyonunun raporu verilmiş tasarı ve tekliflerde açık ara birinci sırada olmasının sebebi bu komisyonun uluslararası antlaşmaların uygun bulunduğu dair tasarılar konusunda rapor vermiş olmasıdır. Ayrıca MSK gündeminde bulunan pek çok tasarı ve teklif bakımından esas değil tali

³⁴⁸Komisyonların adları kısaltılarak verilmiştir. Komisyonların tam adları için bakınız: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyonlar_sd.liste

komisyon durumundadır. Ancak tablo MSK'nun en azından yoğun gündemi olan bir komisyon olmadığı konusunda genel bir fikir vermeye elverişlidir.

Parlamento üyeleri savunma politikasının detaylandırılmasına söz gelimi askeri bütçenin tasarımı ve ulusal güvenlik kurullarına üye olarak katkı sağlamanın da ötesinde savunma politikasının uygulanmasında ve bu konudaki kötüye kullanımların soruşturulmasında aktif görev üstlenmelidir.³⁴⁹

4.1.3. TBMM'nin Askeriyeyi Denetimde İstekliliği

Parti gruplarının veya milletvekillerinin askeriyeyle ilişkin gözetim görevlerini yerine getirmekte istekli olup olmadıkları tabiatıyla kolay ölçülebilir bir durum değildir. Siyasi partilerin bu konuya ilgi göstermesi biraz da temsil ettikleri veya vekili oldukları seçmenlerinin konuya gösterdiği ilgi ile orantılıdır.

Bu konuda somut verilere dayalı bir görüşe sahip olmak için son üç dönemde Meclise katılmayı başarmış iktidar ve ana muhalefet partisinin 2002 seçimlerinden bu yana hazırladıkları seçim beyannameleri savunma politika ve vaatleri açısından incelenmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP, AK Parti) 2002 seçim beyannamesinde dokuz ana başlık bulunmakta, bunların altında da alt başlıklar olduğu görülmektedir. Ne ana başlıklar, ne de alt başlıklarda savunma politikasıyla ilgili müstakil bir başlık bulunmaktadır.³⁵⁰ Aynı partinin 2007 seçim beyannamesi incelendiğinde bu kez Dış Politika ve Savunma başlığı altında savunmaya doğrudan yer verildiği görülmektedir. Savunma bölümünde ağırlıklı olarak yerli savunma sanayinin gelişmesine verilen önemden bahsedilmektedir.³⁵¹ 2011 Seçim Beyannamesinde Büyük Ekonomi ana başlığının altında savunma sanayi alt başlığına yer verilmiştir. Bu bölümde yine savunma sanayi konusunda çeşitli bilgiler ve vaatler verilmiştir.³⁵²

³⁴⁹DİEZ, a.g.e, s. 117

³⁵⁰Her şey Türkiye İçin,

http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAME SI%202002%200000_0000.pdf, erişim 20.09.2013

³⁵¹'Güven Ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam', s. 229

http://kurzman.unc.edu/files/2011/06/AKP_beyanname-2007.pdf, erişim 20.09.2013

³⁵²'Türkiye Hazır Hedef 2023', s. 55, <http://www.akparti.org.tr/beyanname2011.pdf>, erişim 20.09.2013

Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) 2002 genel milletvekili seçim bildirgesinde savunmaya ayrılmış hiçbir ana ya da alt başlık bulunmamaktadır.³⁵³ 2007 genel milletvekili seçim bildirgesinde de savunmaya ayrılmış hiçbir ana başlık ve alt başlık bulunmamaktadır.³⁵⁴ 2011 yılı milletvekili genel seçimleri için hazırlanmış seçim bildirgesinde de savunmaya ayrılmış hiçbir ana başlık ya da alt başlık bulunmamaktadır.³⁵⁵

Her iki partinin programlarında savunmaya ilişkin olarak değindikleri hususlar da incelenmiştir. AK Parti programında savunmaya ilişkin bir ana başlık ya da alt başlık bulunmamaktadır. Savunmaya ilişkin konulara “Kamu Yönetimi” ve “Dış Politika” bölümünde yer verilmiştir. Kamu yönetimi bölümünde güvenlik başlığı altında partinin güvenlik anlayışının iki temel prensibe dayandığı belirtilmektedir. Bunlar güçlü Türkiye, güçlü güvenlik ve güvenlik ihtiyacının demokrasiyle uyumlu bir şekilde karşılanmasıdır. Parti dış ve iç güvenlik meselelerinin ele alınmasında güvenlik kurumları ile siyasi karar alma mekanizmaları arasında sürekli diyalog ve uyum sağlanacağını MGK’nun demokratik ülkelerdeki örnekleri dikkate alınarak AB standartlarına göre yeniden yapılandırılacağını belirtmektedir. Dış Politika ana başlığı altında savunmaya ilişkin olarak belirtilen hususlar ise Türkiye’nin NATO bünyesinde yeni “Avrupa Savunma Stratejisi” çerçevesinde oluşturulan “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kavramı” (AGSK) içinde hak ettiği yeri alması yolundaki çabaların sürdürüleceği belirtilmektedir. Aynı şekilde ABD ile uzun yıllardan beri savunma ağırlıklı olan işbirliğinin devam ettirileceği, bu işbirliğinin ekonomi, yatırım, bilim ve teknoloji alanlarında yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir.³⁵⁶

CHP parti programında Ulusal Güvenlik ve Dış Politika bir ana bölüm olarak yer almaktadır. Bu ana bölümün bir alt bölümü olarak “Dış Güvenlik-Silahlı Kuvvetlerde Yenileşme” başlığı açılmıştır. Bu bölümde soğuk savaşın sona ermesinin, dış güvenlik sorunlarının boyutunu azaltmadığı, aksine güçlenen aşırı milliyetçilik ve etnik duyarlılık

³⁵³Güzel Günler Göreceğiz,
<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304232%20CHP%20SECIM%20BILDIRGESI%202002/200304232%20CHP%20SECIM%20BILDIRGESI%202002.pdf>, erişim 20.09.2013

³⁵⁴‘Pusula 07’, http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/Pusula_2007.pdf, erişim 20.09.2013

³⁵⁵‘Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi Herkesin Türkiyesi’, http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/secim_bildirgesi-web.pdf, erişim 21.09.2013

³⁵⁶Parti programı, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>, erişim 21.09.2013

akımlarından kaynaklanan terör eylemlerinin yeni tehdit unsurlarını oluşturduğu tespiti yapılmaktadır. Son yıllarda silahsızlanma alanında atılan adımların beklenen yumuşamayı tam olarak sağlayamadığı belirtilmektedir. Yurt savunmasıyla ilgili değişmemesi gereken temel ilkeler sayılmaktadır. Bunlar kısaca; yurt savunmasının bir bütün olduğu, ulusal güvenliğin ulusal güç kadar olacağı, dünya barışının bir bütün olduğu, dış güvenliğin bir gereğinin bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak olduğudur.

Bu ilkeler çerçevesinde çok sayıda insan gücüne dayanan bir savunma düzeni yerine, Türkiye'nin ulusal dış güvenlik stratejisine ve çağdaş savunma teknolojisinin bütün gereklerine uygun, ateş gücü, vurucu gücü, hareket yeteneği üstün, iletişim olanakları, komuta ve kontrol sistemleri etkin bir savunma gücü oluşturulmasını öngörmektedir. Parti Türkiye'nin kara sınırlarının silahlı kuvvetler tarafından korunmasının doğru olduğuna inanmaktadır.³⁵⁷

TBMM'nin önemli bir bölümünü ve Türkiye siyasi hayatının iki ana damarını temsil eden bu iki partinin seçim beyannamelerinde savunma ve ona ilişkin konularda ya hiç bilgi ve vaat yoktur, ya da nispeten azdır. Bu durum biraz da seçim beyannamelerinin tabiatından kaynaklanabilir. Seçmenlerin bu konularda ilgilerinin seçim için ihmal edilebilir seviyede oldukları düşünülebilir.

Partilerin parti programlarında savunma konularına yer verdikleri görülmektedir. Ancak bunun da fazla derine inmeyen bir tarzda yapıldığı görülmektedir. Partilerin savunma konularında hazırladıkları belgeler üzerinde fazla ilgili görünmemelerinin bir başka açıklaması da partilerin savunma politikasını siyasileştirmek istememiş olmaları olabilir. Bu açıklama akla daha yakın görünmektedir. Savunma politikası ve onun uzantıları Türkiye'de daha çok devletin atanmış bürokratlarına ait, onların has alanı olarak görülmüştür. Askeri politika ve savunma politikası bölümünde gördüğümüz gibi bu alan yasal olarak askeri bürokrasiyle paylaşılan bir alandır. Siyaset de dışında kaldığı bu konuyu siyasileştirip halkla tam olarak paylaşmamaktadır.

Aslında bunun tam tersi olarak siyasi partilerin askeriye'nin gözetimi konusuna istekli oldukları konusunda olumlu örnekler de bulunmaktadır. Söz gelimi YAŞ kararlarıyla irticai faaliyette bulunduğu gerekçesiyle askeriye'den ilişkisi kesilen bir hâkim binbaşının

³⁵⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Programı, s. 120, 121, 122
<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf> erişim 21.09.2013

2002 genel seçimlerinde milletvekili seçildikten sonra MSK başkanlığına seçilmesi aslında isteklilik konusunda iyi ve kesin bir örnek olabilir. Ne var ki bu isteklilik sürdürülememiş, MSK başkanı sadece iki ay süren bu görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁵⁸

4.2. TBMM’de Askeriye Hakkında Kurulan Araştırma Komisyonları

TBMM ana işlevlerinden birisi olan denetlemeyi yerine getirmek için meclis araştırması imkânına sahiptir. Meclis araştırması Anayasanın 98. maddesinin üçüncü fıkrasına göre belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemedir. Meclis araştırması genel hükümlere göre seçilecek bir meclis komisyonu tarafından yapılır. Komisyonun araştırmalarını tamamlamak için üç ay süresi vardır. Bu süre içinde tamamlanamayan araştırmalar için bir ay kesin süre verilir. Bu sürede de araştırma tamamlanamazsa bu durum hakkında genel kurulda görüşme açılır. Genel Kurul görüşmeyle yetinebileceği gibi aynı konu hakkında yeni bir araştırma komisyonu kurabilir. Komisyon devlet sırları ile ticari sırlar dışındaki konuları araştırabilir. Komisyon araştırma görevi kapsamında uzman çalıştırabilir.

Meclisin bu alanda yaptığı ve fevkalade olumlu bir faaliyet olarak kabul edilecek olan Darbeler ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu kurulmasıdır. Komisyon ülkede demokrasiye müdahale eden tüm darbe ve muhtıralar ile demokrasiyi işlevsiz kılan girişim ve süreçlerin tüm boyutları ile araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulmuştur. Komisyon 2 Mayıs 2012 günü başladığı çalışmalarını 28 Kasım 2012 günü tamamlamıştır. Komisyon bu süre içinde 157 kişi ile görüşmüştür. Komisyon çalışmalarının 1420 sayfalık bir rapor halinde Meclise sunmuştur.

Askeriyenin darbeler yoluyla seçilmiş hükümetleri devirmesi muhtıralar ya da başka yöntemlerle seçilmiş sivillere şantaj ve baskılar yapması eylemlerinin bir parlamento araştırmasına konu olması ve etkili bir araştırma sürecinin yaşanması, Meclisin itibarına itibar katmıştır. Meclis bu yolla darbelere ve diğer askeri müdahalelere karşı çıktığını kurumsal olarak göstermiştir.

³⁵⁸ **Hürriyet**, ‘AKP’li Toprak istifa etti’, 08.01.2003, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/08/231780.asp>, erişim 20.09.2013

4.3. Askeri Ombudsman

Ülkemizde askeri ombudsman bulunmamaktadır. Ombudsman işlevini gören sivil kamu denetçisi sistemi askeri hususları kanundaki tabirle “Silahlı Kuvvetlerin sırf askeri nitelikteki faaliyetlerini” denetleyememektedir.³⁵⁹ Oysa bir kamu denetçisine ihtiyaç varsa askerin geçmişte vaki iktidar gaspları nedeniyle öncelikle ve özellikle askeriye için olmalıdır. Bu şekilde meclis askeri hususlarda yetkili kamu denetçisi vasıtasıyla askeriye üzerindeki sivil denetimin fonksiyonunu yerine getirmek için uygun bir yardımcı bulmuş olacaktır. Ancak bunun şimdilik düşünülmediği görülmektedir. İleride düşünülmesi umuduyla bu konuda Federal Alman Parlamentosunun askeri konularda kendisine yardımcı olan Parlamento komiseri uygun bir model olabilir.

Federal Almanya Cumhuriyetinde, Federal Meclisin gizli oyla seçtiği bir çeşit askeri ombudsman olarak görev yapan bir parlamento komiseri bulunmaktadır. Federal Meclis tarafından gizli oyla beş yıl süre ile seçilen bu görevli parlamenter değildir. Parlamento ve savunma komisyonuna yardımcı olarak çalışır. Birlikleri önceden haber vermeden ziyaret eder. Askerlerin temel haklarının koruyucusu olarak askeriye için işleyişini muhafaza eder. Yılda en az bir kez çalışmalarına ilgili parlamentoya rapor verir. Savunma bakanlığından bilgi alma ve savunma bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı birimlerin kayıtlarına girme ve silahlı kuvvetlerdeki cezai ve disipline yönelik süreçlere katılma hakkına sahiptir. Her asker herhangi bir yazışma kanalını izlemek zorunda olmaksızın bu görevliye doğrudan ulaşabilir. Bu askeri ombudsmanın görevlerini düzenleyen ‘Silahlı Kuvvetler İçin Parlamento Komiseri’ isimli mahsus bir kanun bulunmaktadır.³⁶⁰

4.4. Askeri Harcamalar ve TBMM

TBMM’nin askeri harcamalar üzerindeki gözetim ve denetim yetkisinin hukuki temeli bütçe üzerinden olmaktadır. Anayasanın 161. Maddesine göre “Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.” Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre MSB genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinin sayıldığı 1 numaralı cetvelin 8. sırasındadır.

³⁵⁹ Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, RGT 29.06.2012, RGN 28338, Kanun No 6328

³⁶⁰ <http://www.osce.org/fsc/91218>

Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ne sunulan bütçe kanun tasarısı; Meclis Başkanı tarafından Plan ve Bütçe Komisyonuna (PBK) gönderilir. PBK bütçe yasa tasarısı üzerinde teknik incelemeyi yapan komisyondur. Komisyondaki çalışmaların 55 gün içerisinde tamamlanması gerekir. PBK'nunda 25'i iktidar partisinden, diğerleri muhalefet partilerinden olmak üzere toplam 40 üye bulunmaktadır. Üyeler komisyon gündemindeki bütçe tasarısı üzerinde öneriler verip kabul edilmesi halinde, değişiklik yapma imkânına sahiptirler.

Komisyon, merkezi yönetim bütçesine dâhil kuruluşların bütçe tasarılarını tek tek görüşür. Tasarıyı, program bazında onaylanıp yapılan değişiklikleri ve ekleri içeren bir komisyon raporu ile birlikte T.B.M.M Genel Kurulu'na sunar.

Genel Kurul bütçenin bütünü üzerine yapılan görüşmelerden sonra merkezî yönetim bütçe kanun tasarısının metnini maddeler, gider ve gelir cetvellerini kamu idareleri itibarıyla görüşür ve bölümler halinde oylar. Genel Kuruldaki görüşmelerin bitiminden sonra bütçenin tümü açık oya sunulur. Kabul oyları red oylarından fazla ise bütçe, T.B.M.M.'nce kabul edilmiş olur.

Bu süreçte milletvekillerinin denetim performansları esas itibarıyla PBK'nunda olabilmektedir. Anayasanın 162. Maddesi uyarınca bütçe genel kurul aşamasına geçtiğinde milletvekilleri gider artırıcı ve gelir azaltıcı önerilerde bulunamadıkları için bu aşamadan sonra denetim kabiliyetleri iyice azalmaktadır.

Bütçe Kanunu için yukarıda anlatılan sıra MSB bütçesi için de geçerlidir. MSB bütçesi fonksiyonel sınıflandırma esasına göre savunma hizmetleri ana başlığı altında askeri savunma hizmetleri, sivil savunma hizmetleri, dış askeri yardım hizmetleri, savunmaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri ile sınıflandırmaya girmeyen savunma hizmetlerinden oluşmaktadır.³⁶¹

4.4.1. Savunma Bütçesinin PBK'nunda Görüşülmesi

Milletvekillerinin askeriye konusundaki tutumları genellikle eleştirilere konu olmuştur. Genelkurmay Başkanlığının kurulduğu 1924 yılından statüsünde değişiklik yapılan 1944 yılına kadar TBMM'de askeri harcamalar konusunda tek bir soru dahi

³⁶¹Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,138/analitik-butce-siniflandirmasi.html>, erişim 30.09.2013

sorulmamıştır.³⁶² Bu durumun artık olumlu anlamda değiştiğini söylemek mümkündür. Genel olarak incelenen 2009, 2010, 2011, 2012 ve 2013 Plan Bütçe Komisyonu MSB bütçesi görüşme toplantıları oldukça canlı tartışmalara sahne olmuştur. Yukarıda yazılı yıllar itibariyle komisyonda görüşülen konular öne çıkanlar bakımından ele alınmıştır. Öne çıkan konuların yanında savunmayla ilgili pek çok konunun da komisyon gündemine geldiğini de söylemek gerekir.

2009 bütçesi görüşmelerinde ön plana çıkan konular, 2008 yılı AB ilerleme raporunda sivil asker ilişkilerinde ileri sürülen hususlar, Savunma Sanayi Destekleme Fonunun bütçe dışı olması dolayısıyla parlamento denetiminin yapılmaması, terörle mücadele, mayınların temizlenmesi, Ergenekon soruşturması ve savunma sanayine ilişkin konulardır. Tüm görüşmeler dikkate alındığında birincil konunun terörle mücadele ve onun etrafında gelişen olaylar olduğu görülmektedir.³⁶³ Bütçe teklifi 14 milyar 532 milyon TL'dir. Herhangi bir değişikliğe uğramadan komisyonda kabul edilmiştir.

2010 bütçesi görüşmelerinde öne çıkan konular; Kuzey Irak Kürt Yönetimi, terörle mücadele, Büyük Ortadoğu Projesi, Kürt Açılımı Projesi, soğuk savaş, NATO'da asker sivil protokolü, AB ilerleme raporu, İran, İsrail ve Suriye ile ilişkiler ve savunma sanayi ile ilgili konulardır. Yurt dışı transfer harcamalarındaki artış gibi teknik konular da tartışılmıştır. Tüm görüşmeler dikkate alındığında birincil konunun terörle mücadele ve onun etrafında gelişen olaylar olduğu görülmektedir. Görüşmelerde üyeler herhangi bir ödeneği fazla bularak itiraz etmemişler hatta az bulup artırılmasını isteyenler de olmuştur.³⁶⁴ 2010 bütçesi görüşmelerinde Bütçe teklifi 15 milyar 118 milyon TL'dir. Herhangi bir değişikliğe uğramadan komisyonda kabul edilmiştir.

2011 bütçesi kapsamında Plan Bütçe Komisyonunda yapılan görüşmelerde öne çıkan konular; MGSB³⁶⁵ füze kalkanı, savunma sanayinin milli olması, MSB'nin yasal ve

³⁶² ÖZDEMİR, a.g.e., s 61

³⁶³ TBMM PBK 2009 bütçesi görüşmeleri,

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F1790196251_pbk17112008.htm, erişim, 30.09.2013

³⁶⁴ TBMM PBK 2010 bütçesi görüşmeleri, görüşmelerde generallerin kullandığı Toros marka otomobillerin daha iyi ve gösterişlileriyle değiştirilmesi istenmiştir.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F201861991_pbk10112009.pdf, 01.10.2013

³⁶⁵ TBMM PBK 2011 bütçesi görüşmeleri, Parlamenterler bu belgenin içeriğini bilmemektedir. Hatta değişip değişmediğini bile bilmemektedirler, milletvekili Harun Öztürk bu belgenin kamuoyu önünde tartışılmasını doğru bulmamaktadır,

protokoller konumu, bedelli askerlik, askerlik süresi, terörle mücadele ve savunma sanayi ile ilgili konulardır. Tüm görüşmeler dikkate alındığında terörle mücadele ve onun etrafında gelişen olayların yanında komisyon gündeminde bu kez bedelli askerlik ve MGSB'nin de ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Bütçe teklifi 16 milyar 975 milyon TL'dir. Herhangi bir değişikliğe uğramadan komisyonda kabul edilmiştir.

2012 bütçesi görüşmelerinde öne çıkan konular; astsubayların durumu, TSK'dan ilişigi kesilenlerin geriye dönüşleriyle ilgili sorunlar, terörle mücadele, çeşitli davalar nedeniyle ordunun psikolojik durumu, bedelli askerlik, mayın temizleme ve savunma sanayi ile ilgili konulardır. Bu arada milletvekilleri seçim bölgeleriyle ilgili yerel sorunları da dile getirmiştir. Ağrı'da bir askeri birlik içinde kalan tarihi alan, Antalya'da şehir merkezinin ortasında kalmış Makine Kimya Endüstrisine ait büyük bir alanın stadyum olarak değerlendirilmesi, Şanlıurfa şehir merkezinde kalmış tugayın şehir dışına çıkarılması bunlar arasındadır.³⁶⁶ Bütçe teklifi 18 milyar 229 milyon TL'dir. Herhangi bir değişikliğe uğramadan komisyonda kabul edilmiştir.

2013 bütçesi görüşmelerinde öne çıkan konular; zorunlu askerlik, profesyonel ordu, uzman erbaşların sorunları, bedelli askerlik, Uludere Roboski köyü olayı, terörle mücadele, TSK mensuplarının yargılandığı davalar, Afyon ilinde askeri cephanelikte meydana gelen patlama ve savunma sanayi ile ilgili konulardır. Bütçe teklifi 20 milyar 360 milyon TL'dir. Herhangi bir değişikliğe uğramadan komisyonda kabul edilmiştir.³⁶⁷

Bütçe plan komisyonunda son beş yılda MSB bütçesi hakkında yapılan görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde tamamında terörle mücadele ve bunun etrafındaki konuların gündemin en önemli maddesi olduğu, savunma sanayinin yerleştirilmesine özellikle yer verildiği, askeri personelin özlük haklarının konuşulduğu, ülkenin gündemine göre savunmayla ilgili hemen her konunun da görüşüldüğü görülmektedir. Parlamenterler arasında canlı tartışmalar yaşanmakta ve önemli bir katılım sağlanmaktadır. Son yıllarda özellikle bedelli askerlik, askerlik süresi, astsubayların

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F273387692_pbk05112010.htm, erişim 01.10.2013

³⁶⁶TBMM PBK 2012 bütçe görüşmeleri,

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F1660751389_pbk04112011.pdf, erişim 01.10.2013

³⁶⁷TBMM PBK 2013 bütçe görüşmeleri,

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F-1703534021/pbk02112012.pdf, erişim 01.10.2013

sorunları, genelkurmay başkanının protokoldeki yeri gibi konular sık gündeme gelmektedir. Ancak parlamenterler ülkenin savunma politikası, askeri politika konusundaki belgelerin içeriğinden habersizdirler. MASK, MGSB, Stratejik Hedef Planı ve diğer belgeler gizlilik gerekçesiyle parlamenterlere verilmemektedir. Parlamenterler bütçedeki harcamalarla savunma politikası arasında bir bağ kuramamaktadır. Bu nedenle görüşmeler detaylardan, teknik konulardan çok genel hususlarda olmaktadır. Savunma harcamalarının denetim ve gözetimi konusunda büyük potansiyeli olan komisyon bu nedenle etkili olamamaktadır. Komisyon karanlıkta kavga eder durumundadır.

Bu durum biraz da bütçenin Meclisten geçirilmesi sürecindeki zaman darlığından kaynaklanmaktadır. PBK'nun tek işi savunma bütçesi değildir. Savunma bütçesine ancak bir iki oturum ayrılabilir. Milletvekillerinin uzmanlar tarafından tespit edilmiş rakamlar üzerinde herhangi bir değişiklik yapması mümkün olmamaktadır. İncelenen bütçe görüşmelerinin hiçbirisinde bu yönde bir önerge yoktur.

Meclisler savunma harcamalarına karışma bakımından farklı yollar izlemektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa örnekleri içinde savunma harcamalarının tespit edilmesine karışma yoğunluğu ve çabası bakımından ABD Kongresi en pozitif konumda bulunmaktadır. Savunma Bakanlığını eziyet verici detaylara girerek hesap verebilir tutar ve Kongre üyelerinin seçim bölgelerine verilen bölgesel fonların artırılmasında ısrarcıdır.³⁶⁸

Parlamenter sistem çerçevesinde ABD Kongresi kadar olmasa bile savunma harcamalarında daha etkin bir parlamento denetime ihtiyaç olduğu açıktır. Bunun için her şeyden önce parlamenterlere savunma politikası ve askeri politika konusunda tüm belgeler açık olmalıdır. Askeriyenin parlamentoca denetiminin etkinliği açısından bu bir başlangıç olabilir.

4.5. Savunma Harcamalarının Oranı

Askeriyeye ayrılan kaynakların giderek azaldığı yolunda bir inanış bulunmaktadır. Özellikle savunma harcamalarının eğitim harcamalarının daha altında olduğu

³⁶⁸ALDİS ve DİRENTİH a.g.e.. s 50

görülmektedir. Bu eğilim 1998 yılından beri süren genel bir eğilimdir. Bu düşüşte personel harcamalarının azalması önemli etkindir.³⁶⁹

Değişen bütçe tekniğine göre JGK ve SGK savunma bütçesi içinde değildir. Savunma Sanayi Destekleme Fonunun (SSDF) bu alana aktardığı kaynaklar da bütçe dışıdır. Siyasi irade savunma bütçesinin MSB, SSM, SSDF, JGK ve SGK birlikte düşünerek NATO standardı olan milli gelirin %2'si kadar olmasını istemektedir.³⁷⁰ Türkiye 2012 yılında en yüksek askeri harcama yapan 15 ülke arasında 15. sırada bulunmaktadır. Buna göre askeri harcamaların milli gelire oranı %2,3'tür.³⁷¹

Savunma bütçesinin azaltılması askeriye'nin sivil kontrolü bakımından önemlidir. Bu şekilde askeriye'nin küçülmesi sağlanabilir. Ya da askeriye'nin küçülüp küçülmediği ölçülebilir.

4.6. AGİT'nin Sivil Asker İlişkileri İçin Davranış Kurallarında Parlamento

AGİT'nin Budapeşte'de yapılan Bakanlar konferansında kabul edilen Güvenliğin Siyasi-Askeri Yönlerine İlişkin Davranış Kuralları arasında parlamentoları ilgilendiren hususlar önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar kabul edilmiş paragraf numaralarıyla aşağıda verilmiştir.³⁷²

"21. Her bir katılımcı ülke demokratik meşruiyete sahip anayasada tesis edilmiş otoriteler aracılığıyla askeriyesine, paramiliter güçlerine ve güvenlik güçlerine daimi olarak etkili bir rehberlik ve kontrol sağlar ve bunu sürdürür. Her bir katılımcı ülke bu otoritelerin anayasal, yasal görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerini temin etmek için kontrol sağlar. Bu güçlerin rolleri, misyonları ve yükümlülükleri anayasal çerçeve içinde yerine getirilmeleri için açık bir şekilde tanımlanır.

³⁶⁹BAYRAMOĞLU Ali, İNSEL Ahmet, Ed. Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik gözetim, TESEV Yayınları Temmuz 2009, s. 173, 174

³⁷⁰TBMM PBK 2011 bütçe görüşmeleri, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül; her ne kadar savunma bütçesinin milli gelirin %1'i civarına düştüğü belirtiliyorsa da JGK ve SGK bütçesi ve SSDF eklendiğinde bu NATO standardı olan %2'nin biraz üstündedir demektir.
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F273387692_pbk05112010.htm, erişim 01.10.2013

³⁷¹Stockholm International Peace Research Institute, Sıprı'nın askeri harcamalar için kullandığı formül silahlı kuvvetler, savunma bakanlığı, askeri operasyonlara katılmak için eğitilen paramiliter güçler ve askeri uzay faaliyetlerini kapsamaktadır.
<http://www.sipri.org/research/armaments/milex/Top%2015%20table%202012.pdf>, erişim 02.10.2013

³⁷²'Code Of Conduct on Politico- Military Aspects of Security', 3 December 1994,
<http://www.osce.org/fsc/41355>, erişim 22.08.2013

22. Her bir katılımcı ülke savunma harcamalarını yasamanın uygun görmesini temin edecektir. Her bir katılımcı ülke ulusal güvenlik gereklerine uygun olarak, askeri harcamalarına sınırlama uygulayacak ve silahlı kuvvetlerle ilgili bilgiler konusunda kamuya erişim ve şeffaflık sağlayacaktır.

23. Her bir katılımcı ülke silahlı kuvvetler personeline kendi kişisel insan haklarını kullanma hakkı sağlayarak silahlı kuvvetlerin siyasi tarafsızlığını temin edecektir.

24. Her bir üye ülke kazaen ya da yetkilendirilmemiş askeri güç kullanımlarına karşı korunmak için önlemler alacak ve sürdürecektir.

25. Katılımcı ülkeler anayasal olarak tesis edilmiş otoritelerce kontrol edilmeyen ya da onlara hesap vermeyen güçlere müsamaha etmeyecek ya da desteklemeyeceklerdir. Eğer katılımcı ülke otoritesini böylesi bir güç üzerinde uygulayamıyorsa atılacak adımları değerlendirmek için AGİT'nin danışmanlığını talep edebilir.

Bu davranış kuralları bir politik belge olarak neredeyse yirmi yıldır yürürlüktedir. Hükümetler, parlamentolar aslında askeriye ile olan ilişkilerini nasıl düzenlemeleri gerektiğine, normatif kuralların neler olduğuna buradan kolayca ulaşabilirler. 25. madde ise ayrıca enteresan görünmektedir. Zira bu maddeye göre üyelere birisi kendi askeriyesi üzerinde sözünü geçiremiyorsa bu durumu teşkilata bildirerek onun danışmanlığını talep etme hakkına sahiptir. Teorik dahi olsa bu madde ülkelere askeriye üzerinde kontrol sağlamayı uluslararası bir sorun haline getirme imkânı vermektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi 1713 (2005) numaralı Güvenlik Sektörünün Demokratik Gözetimi başlıklı hem iç güvenlik, hem de dış güvenlik konularında hizmet veren güvenlik sektörünün gözetimini de içeren bir tavsiye kararı almıştır. Kararda güvenlikle özgürlük arasında doğru bir dengenin kurulmasına vurgu yapılmıştır. Bunlardan "Savunma" başlığı altında askeriye ve parlamentoya ilişkin olanlar şöyle sıralanabilir:

"Ulusun savunulması silahlı kuvvetlerin ana görevidir. Bu temel görev silahlı kuvvetlere ek ve yardımcı görevler verilerek zayıflatılmamalıdır.

Giderek artan uluslararası işbirliği ve barışı koruma görevlerine verilen önemin parlamentonun karar alma sürecindeki rolünü olumsuz yönde etkilemesine izin verilmemelidir. Demokratik meşruiyet gizlilikten daha önceliklidir.

Askeri birliklerin yurtdışı görevlere gönderilmesi BM Şartı, uluslararası hukuk ve uluslararası insani hukukla uyumlu olmalıdır. Askeri birliklerin sevk ve idaresi Lahey'deki uluslar arası ceza mahkemesinin yetki ve görev alanında olmalıdır.”³⁷³

4.7.Sayıştay

Anayasanın 160. Maddesi³⁷⁴ Sayıştay'ın görevini merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmak olarak belirlemiştir. Bu görev tanımında öne çıkan husus Sayıştay'ın esas olarak gelir gider ve mal denetimi yapan bir kurum oluşudur.

Sayıştay Kanunu'nda³⁷⁵ Sayıştay'ın kamuda hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlık esasları çerçevesinde, kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaç, hedef, kanunlar ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olarak elde edilmesi, muhafaza edilmesi ve kullanılmasını gaye edindiği belirtilmektedir.

4.7.1. Kamu Mali Kontrol Kanununda Askeriyeye İlişkin Özel Düzenlemeler

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu³⁷⁶ askeri harcamalar ve mali işlemlere ilişkin olarak diğer kurumlardan farklı bazı hükümler getirmiştir. MSB dışındaki bakanlıklarda üst yönetici müsteşar iken MSB'nda bakandır. Kanunun “üst yönetici başlıklı 11. maddesine göre üst yöneticinin görevi şudur. “Üst yöneticiler, idarelerinin stratejik planlarının ve bütçelerinin kalkınma planına, yıllık programlara, kurumun stratejik plan ve performans hedefleri ile hizmet gereklerine uygun olarak hazırlanması ve uygulanmasından, sorumlulukları altındaki kaynakların etkili, ekonomik ve verimli şekilde elde edilmesi ve kullanımını sağlamaktan, kayıp ve kötüye kullanımının önlenmesinden, malî yönetim ve kontrol sisteminin işleyişinin gözetilmesi, izlenmesi ve bu Kanunda belirtilen görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinden Bakana; mahallî idarelerde ise meclislerine karşı sorumludurlar. Üst

³⁷³Council of Europe, **Parliamentary Assembly Recommendation** 1713 (2005), <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta05/erec1713.htm>

³⁷⁴Anayasanın bu maddesinde askeriye'nin milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına göre denetleneceği yolundaki son paragraf 2004 yılında ilga edilmiştir.

³⁷⁵RGT 19.10.2010, RGN 27790, Kanun No 6085

³⁷⁶RGT 24.12.2003, RGN 25326, Kanun No 5018

yöneticiler, bu sorumluluğun gereklerini harcama yetkilileri, malî hizmetler birimi ve iç denetçiler aracılığıyla yerine getirirler.”

Kanunun Milli Savunma Bakanına diğer bakanlardan ayrı olarak niçin üst yöneticilik görevi verdiği anlaşılamamaktadır. Zira Kanunun “bakanlar” başlıklı 10. Maddesinde bakanların durumu izah edilmiştir. Buna göre “Bakanlar, hükümet politikasının uygulanması ile bakanlıklarının ve bakanlıklarına bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların stratejik planları ile bütçelerinin kalkınma planlarına, yıllık programlara uygun olarak hazırlanması ve uygulanmasından, bu çerçevede diğer bakanlıklarla koordinasyon ve işbirliğini sağlamaktan sorumludur.” Kanunun bakana üst yöneticilik görevi verilen 11. maddesinin gerekçesinde kamu idarelerinin memur statüsündeki en üst yöneticileri üst yönetici olarak tanımlandığı belirtilmektedir.³⁷⁷ Oysa bakanın memur olmadığı açıktır. Milli Savunma Bakanı diğer bakanlardan farklı olarak bakanlık ve üst yöneticilik görevinin birlikte yapmak durumundadır.

JGK ve SGK dâhil silahlı kuvvetlerin taşınırlarının kayda alınması ve bunların yönetim ve iç denetimine ilişkin hususlar Milli İstihbarat Teşkilatı ve Emniyet Genel Müdürlüğü ile birlikte diğer kamu idarelerinden farklı olarak ayrı bir yönetmelikte düzenlenmiştir.³⁷⁸ Bu yönetmeliğin diğer idarelere uygulanan taşınır mal yönetmeliğinden bazı önemli ayrılıkları da bulunmaktadır. Buna göre askeriye'nin taşınır mallarının konsolide edildiği, hepsinin bir arada gösterildiği bir tablo ortaya konulamamaktadır.³⁷⁹ Zira bu yönetmelikte diğer idarelerin aksine bir taşınır konsolide görevlisi tespit edilmemiştir.

Genel veya kısmi seferberlik, savaş ilanı veya Bakanlar Kurulu kararıyla zorunlu askeri hazırlıkların yapıldığı olağanüstü hallerde MSB, JGK ve SGK bütçelerindeki mevcut ödenekler, bu idarelerin ödenek toplamları aşılmamak şartıyla, birleştirilerek kullanılabilir. Bu durum makul görülebilir. Zira 5018 numaralı Kanun uygulaması gereği 2006 yılından sonra daha önce savunma hizmetleri arasında yer alan JGK ve SGK harcamaları artık kamu düzeni ve güvenlik harcamaları arasında yer almaktadır.

³⁷⁷TBMM Dönem 22, Yasama yılı 2, Sıra sayısı 302, s. 4,

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c032/tbmm22032026ss0302.pdf>, erişim 30.09.2013

³⁷⁸Türk Silahlı Kuvvetleri Milli İstihbarat Teşkilatı ve Emniyet genel Müdürlüğü Taşınır Mal Yönetmeliği BKKT 21.06.2010, BKKN 2010/616, RGT 25.07.2010, RGN 27652,

³⁷⁹BİNİCİ Şahin, ÇALIKOĞLU Sinan, ‘Savunma İstihbarat ve Güvenlik Kurumlarında Taşınır mal Yönetimi ve Sayıştay Denetimi’, **Sayıştay dergisi** s. 82, s.90, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der82m4.pdf>, erişim 30.09.2013

Bir savaş hali durumunda bunlar GKB'nın emrine alınacağından bunların ödeneklerinin birleştirilmesini normal karşılamak gereklidir.

MSB, JGK ve SGK bütçelerinin mal ve hizmet alım giderlerine ilişkin tertiplerinde yer alan savunma sektörü, altyapı, inşa, iskân ve tesisleriyle NATO altyapı yatırımlarının gerektirdiği inşa ve tesisler ve bunlara ilişkin kamulaştırmalar ile stratejik hedef planı içinde yer alan alım ve hizmetler, Kalkınma Bakanlığının vizesine bağlı olmayıp yılı yatırım programına ek yatırım cetvellerinde yer almaz. Burada sayılan alım ve hizmetler için bir bürokratik merciinin onayının kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda bu işlemler diğer idarelere nazaran bir miktar kolaylaşmış olmaktadır.

Kapalı savunma hizmetleri için örtülü ödenek tahsis edilebilir. Kanunda kapalı savunma hizmetlerinin ne anlama geldiğinin bir tanımı bulunmamaktadır. Kapalı savunma hizmetleri dışında da örtülü ödenek tahsis edilebilecek hizmetler bulunmaktadır. Bunlar; **a**-Kapalı istihbarat hizmetleri, **b**-Devletin millî güvenliği ve yüksek menfaatleri ile devlet itibarının gerekleri, siyasi, sosyal ve kültürel amaçlar ve olağanüstü hizmetlerdir. Gerek kapalı savunma hizmetleri gerekse diğer iki hizmet bir tanımdan yoksun ve yoruma müsait görünmektedir. Ancak kapalı savunma hizmetleri ibaresinde geçen savunma kelimesi bunun askeriye'nin yürüttüğü hizmetlere ilişkin olduğu izlenimini vermektedir.

4.7.2. Askeri Harcama Yapan Kurumlar ve Sayıştay Denetimi

MSB ve Savunma Sanayi Müsteşarlığı: Konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla Sayıştay'ın denetim alanına merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idaresi olarak MSB ve SSM girmektedir. Gerçekten de MSB, 5018 numaralı Kanunun Ek I listesinin 10. sırasında SSM ise Ek II listesinin Özel Bütçeli İdareler başlığı altında 1. sırasında yer almaktadır. MSB ile ilgili olarak çalışmanın muhtelif bölümlerinde bilgi verildiğinden burada ayrıca değinilmeyecektir.

Savunma Sanayi Müsteşarlığı 3238 numaralı ismi oldukça uzun olan bir Kanunla Kurulmuştur.³⁸⁰ SSM MSB'na bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli bir kurumdur. SSM'nin amacı modern savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türkiye

³⁸⁰Savunma Sanayii Müsteşarlığının Kurulması ve 11 Temmuz 1939 Tarih Ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkiline Dair Kanunun İki Maddesi İle 23 Ekim 1984 Tarih Ve 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RGT 13.11.1985, RGN 18927, Kanun No 3238

askeriyesinin modernizasyonunun sağlanmasıdır. SSM'nin bütçesi yönetimini yaptığı SSDF'nun en fazla %2'si kadar olabilir. Bu da genel olarak personel harcamaları ve cari giderlerden oluşmaktadır.

Bu kanunla savunma sanayi alanında kararlar almak üzere bir kurul ve bir komite oluşturulmaktadır. Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu Başbakan; Devlet, Milli Savunma, Dışişleri, Sanayi ve Ticaret, Maliye ve Gümrük Bakanları; Başbakanlık, Devlet Planlama ve Hazine Müsteşarları; Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşmaktadır. Bu şekilde kurulun kompozisyonu altı siyasi kişilik, üç sivil yüksek bürokrat ve beş askeri yüksek görevliden oluşmaktadır. Yılda iki defa Başbakanın daveti ile toplanan kurulun karar alma yöntemine ilişkin kanunda bir açıklık yoktur. Kurulun iki görevi bulunmaktadır. Bunlar **a**-Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan genel strateji doğrultusunda, planlama ve koordinasyonun sağlanmasını takip etmek, düzenleyici direktifler vermek, **b**-Genelkurmay Başkanınca hazırlanan SHP'na uygun olarak fon ile tedariki öngörülen silah sistemleri ile araç ve gereçlerin tedarik şeklini tespit etmektir. Bu kurulun kuruluşundan bu yana bir kez bile toplanmadığı anlaşılmaktadır.³⁸¹ Savunma Sanayi İcra Komitesi ise Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanından oluşmaktadır. Komite adından da anlaşılacağı üzere yönetim organı niteliğindedir.

Kurul ve Komitenin oluşumunda bazı sorunlar olduğu görülmektedir. İlk kurul siyasiler, sivil ve asker bürokratlardan oluşan karma bir görüntü arz etmektedir. Prensip olarak ana karar ve yönetim kurulları sadece siyasilerden oluşmalıdır. Siyasilerden oluşan bu kurulların altında ise idari teknik konuların yürütümü ve siyasilere danışmanlık vermek amacıyla sivil ve askeri bürokratlardan oluşan kurullar olabilir. Böylesi demokratik sivil yönetim modeline daha uygun olacaktır.

Savunma Sanayi Destekleme Fonu: Savunma Sanayi Müsteşarlığının aslında bu fonu işletmek üzere kurulmuş olduğu söylenebilir. Merkez bankası nezdinde kurulan bu fonun kaynağını muhtelif gelirler oluşturmaktadır.

Sayıştay Genel Kurulu 27 Temmuz 2008'de 5225/1 sayılı kararla, Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı özel bütçeli bir kurum olan SSM emrindeki SSDF'nu

³⁸¹ **Aksam**, '28 yıldır var ama bir kez bile toplanamadı', 07.06.2013, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/28-yildir-var-ama-bir-kez-bile-toplanamadi/haber-213492>, erişim 15.12.2013

denetleyebileceğine karar vermiştir. Daha sonra 6085 numaralı Sayıştay Kanunuyla Sayıştay'ın kamu idarelerinin bütçelerinde yer alıp almadığına bakılmaksızın özel hesaplar dâhil tüm kamu hesapları, fonları, kaynakları ve faaliyetlerini denetleme yetkisiyle donatılmasıyla fonun yasal olarak da Sayıştay tarafından denetlenmesi imkânı ortaya çıkmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV): Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu³⁸² ile milli harp sanayinin geliştirilmesi, yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp silah araç ve gereçlerinin satın alınması suretiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulan vakfın kurucuları Milli Savunma Bakanı, genelkurmay ikinci başkanı, MSB müsteşarı ve SSM müsteşarıdır.

TSKGV bir vakıf olması dolayısıyla Sayıştay denetimine tabi değildir.³⁸³ Bu vakfın denetlenmesi ancak Sayıştay Kanununun 45. Maddesindeki uyarınca TBMM'den bu yönde talep gelmesiyle ve talep çerçevesiyle sınırlı olmak üzere yapılabilir.

Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK): OYAK Kanunla³⁸⁴ TSK mensuplarına kanunda gösterilen sosyal yardımları sağlamak üzere kurulmuştur. Kuruluş kanununa göre özel hukuk hükümlerine tabidir, mali ve idari bakımdan özerktir ve tüzel kişiliğe sahiptir.

OYAK bu özellikleri ile Sayıştay'ın denetimine tabi kurumların parametrelerine sahip değildir. Ancak merkezi yönetim kapsamındaki bir kamu idaresi olan MSB'na bağlı olması denetim için bir gerekçe olabilir. Ancak MSB teşkilat ağacı içinde bağlı kuruluşlar arasında SSM gösterilmişken OYAK görünmemektedir.³⁸⁵ OYAK'ın bu nedenle Sayıştay tarafından denetimi ancak TSKGV örneğinde olduğu gibi TBMM'nin özel talebi ile mümkün görünmektedir.

4.7.3 Sayıştay Denetiminin Niteliği

Sayıştay düzenlilik ve performans denetimi yapmaktadır. Düzenlilik denetimi mali denetim ve uygunluk denetiminden oluşmaktadır. Mali denetim, kamu idarelerinin

³⁸² RGT 25.06.1987, RGN 19498, Kanun No 3388

³⁸³ ALTAY Uğur, 'Türkiye'de Askeri harcamaların denetiminde Yeni Sayıştay Kanununun Getirdiği Açılımlar', **Dış Denetim**, Ocak-Şubat-Mart 2011, s 301

³⁸⁴ RGT 09.01.1961, RGN 10702, Kanun No 205

³⁸⁵ Milli Savunma Bakanlığı, <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/phpscr/Teskilat.htm>, erişim 03.10.2013

hesap ve işlemleri ile mali faaliyet, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin değerlendirme sonuçları esas alınarak mali rapor ve tablolarının güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin denetimi ifade etmektedir. Uygunluk denetimi ise kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin hesap ve işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğunun incelenmesidir. Performans denetimi, hesap verme sorumluluğu çerçevesinde idarelerce belirlenen hedef ve göstergeler ile ilgili olarak faaliyet sonuçlarının ölçülmesidir.

Sayıştay ve denetçisi bu denetimleri idarelerle doğrudan yazışarak belge, defter ve kayıtları görebilerek gerektiğinde isteyerek her derece ve sınıftan memurdan sözlü bilgi alarak gerektiğinde bilirkişi ve uzman çalıştırarak mal, hizmet, iş ve nesnelere yerinde görebilir. Burada sayılan denetim teknikleri sayesinde daha önceden masa başında yapılan askeri kurum denetimlerinin artık yerinde, fiilen denetlenecek olması askeri vesayetın kırılması açısından da önemlidir.³⁸⁶ Bu denetim tekniklerinin kullanılabilir olması denetim yetkisinin bir anlamda genişlemesi etkisini yaratır. Yerinde denetim tekniği kullanılabildiği yerlerde etkili sonuçlar verecektir.

Performans denetimi konusunda yapılacak Sayıştay Denetiminin oldukça sınırlı kalacağı anlaşılmaktadır. Zira en başta Sayıştay'ın idarelerce belirlenen hedef ve göstergelerin kendisini denetleme imkânı bulunmamaktadır. Sayıştay ancak idarelerce belirlenen hedef ve göstergeler ile ilgili olarak faaliyet sonuçlarını denetleyecektir. Sayıştay gizli belgelere ulaşmak bakımından bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. Ancak ulaştığı savunma politikası ve askeri politikaya uygun olarak belirlenmeyen hedef ve göstergelerle ilgili bir denetim yapamayacaktır. Savunma Politikası ve Askeri Politikanın kendisine ilişkin Sayıştay'ın bir denetim yetkisi yoksa da, bu politikaların gerçekleştirilmesine ilişkin daha alt hedef, öncelik, stratejilerle ilgili bir denetim yetkisi olmalıdır. Alt ölçekli bu belgeler genellikle bürokratlarca hazırlanan uygulama belgeleridir. Bu belgelerdeki hedeflerin göstergelerin bir dış mali denetime tabi olması yerinde olacaktır.

³⁸⁶KEMAL Lale, 'Zayıf kalan Meclis İradesi: Yeni Sayıştay Yasasında Askeri Harcamaların Denetimi Sorunu', TESEV Yayınları, Temmuz 2012, s. 34

4.7.4. Askeri Mallara İlişkin Sayıştay Raporlarının Duyurulması

Savunma, Güvenlik ve İstihbarat İle İlgili Kamu İdarelerine Ait Devlet Mallarının Denetimi Sonucunda Hazırlanan Raporların Kamuoyuna Duyurulmasına İlişkin Yönetmelik³⁸⁷, sayılan idarelerin mallarının denetimi sonucunda hazırlanan raporların kamuoyuna duyurulmasında diğer idarelerden farklı bir uygulama yaratmıştır. Askeriyenin sahip olduğu silah ve silah sistemlerine ait bazı bilgilerin kamuoyuna açıklanmasını da içerecek olan bu raporların bu açıdan bir dizi kısıtlamaya tabi tutulması bir ölçüde kabul edilebilir.

Yönetmelik Kamu idaresi olarak çalışma konumuzla ilgili olarak MSB'ni belirlemiştir. MSB bütçesi esas olarak beş kurumun bütçeleri toplamından oluşmaktadır. Bunlar MSB, GKB, Kara- Deniz- Hava Kuvvet Komutanlıkları ile bunların bağlılarıdır.³⁸⁸ Bu kurumlara ilişkin raporların duyurulması kısıtlamaya tabidir.

Sayıştay'ın askeriye denetimi şeklen şu şekilde olacaktır. **a**-Denetçilerce MSB için hazırlanan taslak rapor gizlilik esasları içerisinde görüşü alınmak üzere MSB'na gönderilecektir. **b**-MSB denetimin yapıldığı ilgili birimlerden denetim raporuyla ilgili görüşlerini alıp bunu denetçiye bildirecektir. **c**-Sayıştay denetçisi gelen görüşleri de dikkate alarak denetim raporunu hazırlayacaktır. **e**-Sayıştay Başkanlığı düzenlenen raporu gizlilik esaslarına uyarak görüşünü almak üzere ilgili daire ve Rapor Değerlendirme Kuruluna gönderecektir. **f**-Rapor Değerlendirme Kurulu görüşü alınan denetim raporundan kanunların açıklanmasını yasakladığı durumlar ile devlet mallarına ilişkin hususları içeren kısım Sayıştay Başkanlığınca ayrılarak gizliliğe riayet edilerek TBMM'ne sunulacaktır. **g**-Raporun gizli olmayan kısmı TBMM'ne sunulduktan sonra kamuoyuna duyurulacaktır.

Askeriyenin mallarının Sayıştay'ca denetimine ilişkin gizli rapor PBK'da görüşülürken rapordaki bazı kısımların kamuoyuna duyurulması kararlaştırılabilir. Ancak bu mallara ilişkin bazı hususlar PBK kararıyla bile kamuoyuna sunulamaz. Doğrusu bunlar hiçbir şekilde kamuoyuna sunulamaz. Bu hususlar şunlardır: **a**-Kanunların açıklanmasını yasakladığı durumlar, **b**-Devlet mallarının bulunduğu yer, teknik özellikleri ve miktarı,

³⁸⁷ BKKT 05.03.2012, BKKN 2012 /3179, RGT 15.08.2012, RGN 28385

³⁸⁸ Sayıştay Başkanlığı, MSB 2012 yılı Denetim Raporu, Eylül 2013, s. 6

c-Devlet mallarının nasıl ve nerede kullanıldığı e-Örtülü ödenekle temin edilen mallardır.

PBK'nu askeri malların denetimine ilişkin bilgilerin kamuoyuna açıklanmasında bazı kanuni kayıtlamalar ile sınırlandırmak isabetli olmamıştır. Kanunların açıklanmasını yasakladığı durumlar dışında PBK diğer hususların kamuoyuna açıklanması yolunda yetkili olmalıdır.

4.8. Savunma Yolsuzluk Endeksinde Türkiye

Transparency International'ın Hükümetler Savunma Yolsuzluk Riski Endeksinde Türkiye -D kategorisinde diğer 15 ülke ile birlikte yer almaktadır. Bu ülkeler arasında Bangladeş, Etiyopya, Çin, Gana, Kazakistan, Malezya, Ruanda, Rusya Tanzanya gibi ülkeler bulunmaktadır.³⁸⁹ Endekste sıralama A, B, C, D, -D, E, F şeklindedir. A kategorisi Almanya ve Avustralya'dan oluşmaktadır.

Endekte Türkiye hakkında yapılan yorumda, savunma politikasına kamusal ulaşımın olmadığı, Sayıştay'ın otoritesinin tüm askeri harcama ihale ve mal varlığı denetlenmesini kapsayacak şekilde artırılma eğiliminde olduğu, askeriye'nin sadece uygunluk denetimine tabi olduğu, denetim sonuçlarının açıklanmadığı, yolsuzluğa karşı ilgili uluslararası anlaşmaların imzalandığı ve onaylandığı ancak bunların uygulamasının etkinliğinin ölçülemediği, parlamentoya gizli askeri harcamalar konusunda sınırlı bilgi verildiği, ulusal savunma ve güvenlik kurumlarının özel hukuk hükümlerine tabi olan pek çok sayıda ticari kuruluşa sahip olduğu ve bunların operatif işlemleriyle ilgili pek az şeffaflık olduğu, kişisel yolsuzluk riskinin görece olarak yüksek olduğu, buna karşın az sayıda kamuya mal olmuş yolsuzluk olayı bulunduğu son zamanlarda kamuya malum olan yolsuzlukların bu anlamda önemli bir ilerleme olduğu, yolsuzluğun önemine işaret eden bir askeri doktrin belgesinin bulunmadığı, ulusal güvenlik dökümanı açık olmadığından askeri alımların bununla uyumlu olup olmadığının bilinemediği belirtilmektedir.³⁹⁰

³⁸⁹Transparency International, <http://government.defenceindex.org/results/overall>, erişim 02.10.2013

³⁹⁰Transparency International, <http://government.defenceindex.org/results/countries/turkey#more>, erişim 02.10.2013

4.9. Darbelerin Yargılanması

Askeriyenin sivil kontrolünün sağlanmasında darbe yargılamalarının ne kadar önemli olduğunu kavramak için 2005 sonrası Türkiye iyi bir örnektir. Sivil ceza mahkemeleri, Ceza Kanununun ya da ceza hükmü içeren kanunların fiili uygulayıcısı durumundadır. Dolayısıyla bir eylem ceza hükmü ile müeyyidelendirilmişse o eylemi yapanlar ceza yargılamalarının yapıldığı mahkemelerin önüne gelmektedir.

Asker kişiler darbeye teşebbüs suçunu işlemek bakımından elverişli araçlara sahiptirler. Muazzam bir gücü ifade eden silahlar ve silah sistemleri en sonunda askeri şahısların kontrolü altındadır. İç güvenlik atmosferinin darbe yapılmasını kolaylaştıracak derecede bozulmasını sağlayacak örgütlerin de asker kişilerle irtibatları olabilir. Bunun dışında asker kişiler adi suç örgütleri kurabilir ya da bunların üyesi olabilirler. Konumuz açısından özellikle darbeye teşebbüs suçu ve darbe yapılması için ortam sağlamak üzere suç örgütleri kurulması, mevcut suç örgütlerinin bunun için yönlendirilmesi ya da onlardan istifade edilmesi önemlidir.³⁹¹

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun³⁹² mülga 250 ve 251. maddelerinin darbe teşebbüslerinin yargılanmasında özel bir yeri bulunmaktadır. Bu maddeler ile darbe teşebbüsü ve diğer pek çok tehlikeli suçu işleyenlerin memuriyet ve sıfatları ne olursa olsun sivil savcılar tarafından soruşturulacağı ve sivil mahkemelerde yargılanacakları hüküm altına alınmıştır.

³⁹¹ Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı 12 Eylül darbesi iddianamesi Soruşturma no 2012/646, Esas No 2012/2, İddianame No 2012/2, İddianamenin II. Bölümünde 12 Eylül öncesi asayiş olaylarının ülke yönetimin askeriye eline geçmesi için çıkarıldığı belirtilmektedir. s. 12, Ayrıca genel değerlendirme başlığı altında bu kanaat şu şekilde açıklık kazanmaktadır. Tüm bu hususlar ışığında 12 Eylül 1980 öncesi terör olaylarına bakıldığında, olayların toplumu kaosa, iç çatışmaya sürükleyerek ülkeyi yönetilemez hale getirip, askeri darbeye zemin hazırlamak ve yönetimi ele geçirmek isteyen devlet içindeki derin yapıların yönlendirmesi ve kurgulamasıyla çıkarılmış terör olayları olduğu, devlet içindeki etkili güçlerin, olaylarda güvenlik güçlerinin etkin olarak görev yapmasını engellediği, güvenlik güçlerinin bazı olaylarda kullanıldığı, bu kadar organize ve geniş çaplı olayların devlet içinde örgütlenmiş illegal güçlerin planlaması ve işbirliği olmadan yapılamayacağı, Şüphelilerin darbe yapmaya yaklaşık bir yıl önceden karar verdikleri, her halükarda ülke yönetimini cebren ele geçirmek niyetinde oldukları, yapılacak askeri darbenin halkın gözünde meşru görülebilmesi için terör olaylarının üzerine bilerek gitmedikleri, müdahale etmedikleri veya tertiplenen olay amacına ulaştıktan sonra müdahale ettikleri, şüphelilerin darbe yapmak için bir yıl şartların olgunlaşmasını bekledikleri, darbe için fırsat kolladıkları anlaşılmıştır. <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/04/04/12-eylul-iddianamesinin-tam-metni>, erişim 06.10.20113

³⁹² RGT 17.12.2004, RGN 25673, Kanun No 5271

4.9.1. Hukuki Olarak Darbe Suçu

Bir suçun oluşabilmesi ve failin bundan dolayı cezalandırılabilmesi için suçun yapısal unsurlarının gerçekleşmesi zorunludur. Bu failin eyleminin tipe uygun, hukuka aykırı ve kusurlu olmasının birlikte gerçekleşmiş olmasını ifade eder.³⁹³

Hangi eylemlerin darbe suçunu oluşturduğu hem 765 numaralı eski TCK’unda (Türk Ceza Kanunu), hem de 5237 numaralı yeni TCK’unda tarif edilmiştir. 765 numaralı kanunun 147. maddesindeki tanım “Türkiye Cumhuriyeti İcra Vekilleri Heyetini cebren iskat veya vazife görmekten men etmektir.” 5237 numaralı Kanunun 312/1. maddesindeki tanım ise “Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs etmektir.” İki kanun arasındaki önemli fark eski kanunun tamamlanmış suçu cezalandırmasıdır. Suça teşebbüs halinde kanundaki teşebbüs hükümlerine başvurulacaktır. Yeni kanun ise isabetli bir şekilde bu suça teşebbüsü netice gerçekleşmiş, darbe yapılmış gibi cezalandırmaktadır. Ayrıca yeni kanun birden fazla netice öngörmektedir. Hükümetin görevini yapmaktan kısmen engellenmesi de tam olarak engellenmesinin tabi olduğu müeyyidenin aynısına bağlanmıştır.

Bu suç TCK’nun Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar bölümünde yer almaktadır. Buradan bu suçla korunan hukuki yararın devletin yürütme erkinin kendisini ve saygınlığını korumak olduğu sonucuna varabiliriz. Yürütme organının motoru olan hükümet bu şekilde her çeşit zorlayıcı saldırıdan korunmak istenmiştir.

Her iki kanunda suç tanımları birbirinin neredeyse aynı olmakla birlikte ceza hukukuna özgü bazı farklılıklar da bulunmaktadır. 765 numaralı kanunda düzenlenen suç bir zarar suçu iken 5237 numaralı kanunda düzenlenen suç ise bir tehlike suçudur. 765 numaralı kanunun 147. Maddesinde yazılı tipik eylemle suç konusunun bir zarara uğraması hükümetin iskat veya vazife görmekten men olması gerekir.³⁹⁴ Tehlike suçlarında hareket nedeniyle meydana gelen sonucun, suç konusu bakımından bir zararı meydana getirme tehlikesi söz konusudur.³⁹⁵ 5237’deki suçun oluşması için icra hareketlerinin

³⁹³İÇEL Kayıhan, EVİK A. Hakan, ‘Ceza Hukuku Genel Hükümler 2. Kitap’, 4. Bası, Beta Yayınları, İstanbul s. 6

³⁹⁴A. g.e., s. 63

³⁹⁵A.g.e., s. 63

bitirilmesi veya korunan hukuki yarara aktüel bir zarar verilmesi gerekli değildir. Korunan hukuki yararın önemi nedeniyle fiili hiçbir zarar oluşmasa bile suça teşebbüs edilmiş olması, yani fiilin icrasına başlanması cezalandırılma için yeterlidir.

Bu suç her iki kanun uygulaması açısından da Terörle Mücadele Kanununun³⁹⁶ (TMK) yollamasıyla bir terör suçu niteliğindedir. Suçta faillik açısından herhangi özel bir durum yoktur. Herkes bu suçun faili olabilir. Fail sayısının suçun işlenmesinde asli bir önemi yoksa da darbe suçunun işlenebilmesi ya da cezalandırılabilir bir teşebbüs aşamasına ulaşabilmesi bakımından elverişli sayıda ve rütbede failin bir araya gelmesi gerektiği söylenebilir. Ülke uygulamasına bakıldığında böylesi bir suçun işlenmesi için gerekli imkânlarla sahip silahlı kuvvetler mensuplarının bir bölümü fail olmaktadır.

Suç için özel bir kast, saike gerek yoktur, genel kast yeterlidir. Suç serbest hareketli bir suçtur. Suçun hangi hareketlerle işleneceği kanunda yazılı değildir. Ancak suçun işlenmesi cebir ve şiddet vasıtasıyla olmalıdır. Buradaki cebir ve şiddet maddi olabileceği gibi, manevi de olabilir. Maddi ya da manevi zor kullanmayla hükümetin görevini yapması kısmen de olsa engellenirse diğer unsurlarda oluşmuş ise suç tamamlanmış olacaktır.

Darbeyi tanımlayan madde teşebbüsten bahsetmektedir. Suça teşebbüs işlenmesine karar verilen bir suçun icrasına elverişli vasıtalarla başlandıktan sonra failin elinde olmayan nedenler yüzünden icrasına başlanılan fiilin tamamlanmaması veya tamamlanmasına karşın neticenin gerçekleşmemesi durumudur. Bir suçu işlemeye karar vermiş failin gerçekleştirmek istediği neticeye yani suçun kendisine ulaşmaya kadar yapmak durumunda olduğu birçok hareket bulunur. Sözelimi bu suçun nasıl işleneceğini tasavvur etmek için bir kitap okumak bile bu hareketlerin içinde yer alır. Ancak ceza hukuku bakımından suç yolunda yapılmış her hareket cezalandırılmaz. Cezalandırılmayan ve neticeden uzak olan hareketlere hazırlık hareketleri denilmektedir. Hazırlık hareketleri hem neticeye uzaktır, hem de failin amacı bakımından bir belirsizliğe sahiptir. Ceza hukuku bakımından cezalandırılan hareketler icra hareketleridir. Bunlar failin suç kastından şüphe edilmeyecek derecede neticeye yaklaşmış olduğunu gösteren elverişli hareketlerdir. Failce işlenmesine karar verilen suçun tamamlanamaması; ya failin elinde olmayan nedenlerden dolayı icra

³⁹⁶ RGT 12.04.1991, RGN 20843 Mükerrer, Kanun No 3713

hareketlerinin bitirilememesinden ya da icra hareketleri bitirilmiş olmasına karşın failin elinde olmayan nedenlerden dolayı sonucun oluşmamasından kaynaklanır.³⁹⁷ Eski Ceza Kanununda birinci durum eksik teşebbüs, ikinci durum ise tam teşebbüs olarak isimlendirilmekteydi.

Darbelerde herkes fail olabilmekle birlikte birden çok kişinin bu suçu işlediği görülmektedir. Bu bakımdan suça iştirak (suç ortaklığı) konusunun da dikkate alınması gerekmektedir. 765 numaralı Kanuna göre suça iştirak; olayda birden fazla failin bulunması, her failin hareketinin nedensellik değeri taşıması, failde iştirak iradesinin bulunması ve suçun icrasına başlanmasını gerektirir. İştirak asli maddi iştirak, asli manevi iştirak, fer'i maddi iştirak ve fer'i manevi iştirak gibi alt tanımlara yayılmaktadır. Asli maddi failer suçu doğrudan doğruya işleyenlerdir. Asli manevi iştirakte suç işleme iradesi hiç olmayan birisinde bu iradeyi oluşturarak suç işletmek söz konusudur. Fer'i maddi iştirakte suçun icrasını maddi hareketlerle kolaylaştırma söz konusudur. Fer'i manevi iştirakte ise suç işleme iradesini yoğunlaştırma ve teşvik etme söz konusudur.

5237 numaralı kanundaki iştirak hükümlerine göre suçun işlenişinde fiilen egemenlik kuran kimseler müşterek faildir. Burada birlikte suç işleme kararı ve fiil üzerinde ortak hâkimiyet söz konusudur. Belli bir hareketin icrasına ve neticenin meydana gelmesine ilişkin olarak birlikte suç işleme kararı yeterlidir. İştirak iradesi suçun işlenmesinden önce failer tarafından bir plan yapılması şeklinde olabilir. Ortak hâkimiyetin mevcudiyetinin tespitinde suç ortaklarının suçun işlenişindeki rolleri ve katkıları önemlidir.

Darbe suçunun soruşturulması ve yetkili mahkeme bakımından diğer suçlara göre bazı özellikleri bulunmaktadır. TMK'nun 10. maddesi uyarınca bu suçu soruşturmaya yetkili olan savcılar Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) tarafından görevlendirilir. Bu savcılar darbe suçu yanında kanunda sayılan diğer suçları da soruşturmaya yetkilidir. Suçun yargılanacağı mahkeme yine aynı madde uyarınca Adalet Bakanlığının teklifi üzerine HSYK tarafından yargı çevresi birden çok ili kapsayacak şekilde belirlenen ağır ceza mahkemelerinde yapılacaktır. Bu suç memurlar tarafından görev sırasında veya görev nedeniyle işlenmiş olsa bile Cumhuriyet Savcılarınca soruşturulacaktır. Ancak

³⁹⁷ A.g.e., s. 247

burada tek istisna 2937 numaralı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununun³⁹⁸ 26. maddesindeki görevlilerdir. MİT mensuplarının veya belirli bir görevi ifa etmek üzere kamu görevlileri arasından Başbakan tarafından görevlendirilenlerin görevlerini yerine getirirken, görevin niteliğinden doğan veya görevin ifası sırasında işledikleri iddia olunan suçlardan dolayı soruşturulabilmesi için önce Başbakanın izninin alınması gereklidir. Soruşturma ancak bu iznin verilmesinden sonra başlayabilecektir. Suçun cezası TCK uyarınca verilebilecek en ağır ceza olan ağırlaştırılmış müebbet hapidir. Suç bir terör suçu olduğundan infazına ve denetimli serbestliğe ilişkin bazı özel ve ağır hükümlere tabidir.

Darbe suçu Ceza Kanununda etkili bir şekilde düzenlenmiştir. Soruşturmanın sivil savcılar tarafından yapılması ve savcıların yukarıda belirtilen istisna dışında herkesi soruşturmaya yetkili olması önemli ve olumludur. Ancak MİT görevlileri ve belirli bir görevi ifa etmek için Başbakan tarafından görevlendirilenlerin savcıların doğrudan erişiminden çıkarılmış olması isabetli olmamıştır. Bu suçu işlemek bakımından MİT görevlilerinin ve özel görevlendirilenlerin bir özelliği bulunmamaktadır.

4.9.2. Darbe ve Darbe Teşebbüsü Yargılamalarının Sonuçları

Çalışmanın yapıldığı zaman itibariyle yürütülmekte olan darbe ve darbe teşebbüsü davalarından Balyoz darbe teşebbüsü yargılaması 09.10.2013 tarihli Yargıtay kararıyla olağan yargılama safhasını tamamlamış durumdadır, Ergenekon davasında hüküm açıklanmış ancak gerekçeli karar yazılmamıştır, 12 Eylül ve 28 Şubat askeri darbeleri ise iddianameleri kabul edilmiş ancak henüz ilk derece mahkemesince karar verilmemiştir. Türkiye aynı anda dört darbe yargılamasına şahit olmaktadır. Bu durumun elbette öngörülen ve öngörülemeyen³⁹⁹ çok kapsamlı sonuçları olacaktır. Öngörülebilir ve yaşanan sonuç askeriyenin sivil kontrol altına alınmasında bu

³⁹⁸ RGT 03.11.1983, RGN 18210, Kanun No 2937

³⁹⁹ Bu öngörülemeyen sonuçlardan birisine örnek olarak Taner Akçam'ın Ergenekon davası ile 1915 olaylarının özgürce tartışılmasının yolunun açıldığını tespit etmesini örnek olarak gösterebiliriz. Taner Akçam Ergenekon yargılamalarının bir önemli sonucunun da 1915 Ermeni 'soykırımının' özgürce konuşulabilirliğini artırmış olması olduğunu söylemektedir. Yazara göre Ergenekon aynı zamanda siyasi bir harekete dönüşmek istemekteydi ve bu siyasi hareketin merkezi fikirlerinden birisi de Ermeni soykırımının bir yalan olduğudur. Bu fikri yaymak için kurulan Talatpaşa Komitesinin üyelerinin çoğu Ergenekon davasının da sanıklarındırlar ve mahkûm olmuşlardır.

AKÇAM Taner, 'Ergenekon ve Ermeni Soykırımı', **Taraf**, <http://www.taraf.com.tr/taner-akcam/makale-ergenekon-ve-ermeni-soykirimi.htm> erişim 17 ağustos 2013,

AKÇAM'ın Ergenekon yargılamaları ile Ermeni katliamına karışanların yargılamalarını kıyaslayan ve arada önemli benzerlikleri ortaya koyan başka bir yazısı için bakınız Taraf, 22.08.2013

davaların kolaylaştırıcı etkisinin olduğudur. Bu davalar yargılanan üst düzey askeri elitin atanmalarında hükümetin elini kuvvetlendirici etkiler yapmıştır.⁴⁰⁰ Bu davalar sivil yönetimin psikolojik üstünlüğü ele almasına da büyük katkı sağlamıştır.

Bu davaların siyasi bir yönünün bulunduğu açıktır. Bunu doğal karşılamak, davalarda iki siyasi felsefenin çatıştığını kabul etmek gerekir. Çatışan felsefeleri demokrasi ve eski vesayetçi düzenin muhafazası anlamında otokrasi olarak adlandırabiliriz.⁴⁰¹ Bu davaların hukuki hatalardan masun olduğu da söylenemez. Ancak münhasıran bu davalara yönelik hukuk hatalarından bahsetmek de haklı değildir. Türkiye'nin bilinen tipik ve yaygın yargılama hatalarının bu davalara da yansımış olması oldukça yüksek bir ihtimaldir. Davaları yapılan hukuki hatalar yönüyle eleştirebilmek için bu davalarda yapılan hataların ortalamanın altında veya üstünde olduğu yolunda somut bir tespit yapılmış olması gerekir.⁴⁰² Kaldı ki bu davalarda eski dönemlerin çok sanıklı siyasi davalarında sık sık görülen işkence ve kötü muamele gibi ağır insan hakları ihlalleri olduğu yolunda herhangi bir iddia bulunmamaktadır.

Darbe davalarının bir önemli faydası da darbelerin ve darbe teşebbüslerinin yargılanması gereken bir suç olduğu konusunda bir mutabakat yaratma potansiyeli içermesidir. Zira bir kesim mevcut iktidarın seçim dışı yollarla alaşağı edilmesini makul görebilmektedir.⁴⁰³

4.10. Askeri Yargı

Askeri yargının silahlı kuvvetlerin sivil kontrolüne olumlu anlamda katkı sağlaması için bazı hususların bir arada olması gereklidir. Bunlar; Askeri yargının sivillere tatbik edilmemesi, askerler tarafından işlenen tüm suçlara değil askeri suçlara tatbik edilmesi, tek bir yargı sistemine entegre edilmesi, askeri ceza ve disiplin kanunlarının

⁴⁰⁰GÜRSOY, a.g.e., s 37

⁴⁰¹YAYLA Atilla, 'AİHM'nin Kararı ve Ergenekon Yargılamaları', **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_ahm-nin-karari-ve-ergenekon-yargilamalari_1246588.html, erişim 12.10.2013

⁴⁰²YAYLA Atilla, 'Liberalilerin ayrışmasının Temelleri (2) Demokrasi Davaları', **Yeni Şafak**, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/atillayayla/liberalilerin-ayrismasinin-temelleri-2-idemokrasi-davolari/39213>, erişim 10.10.2013

⁴⁰³GÖRMÜŞ Alper, 'Büyük Medyada Ergenekon Haberciliği birinci cilt', Etkileşim Yayınları, Mayıs 2011, s.162

birbirinden ayrı olması, genelkurmayın yargının işleyişine hiçbir etkisinin olmaması şeklinde özetlenebilir.⁴⁰⁴

Bu açıdan ülkede uygulanan askeri yargı sistemine bakıldığında bazı büyük sorunların olduğu görülür. Anayasada yargıyı düzenleyen üçüncü bölümün genel hükümler bölümünde askeri yargıya ait bazı temel ilkeler verilmiştir. Buna göre **a**-Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. **b**-Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. **c**-Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür. **e**-Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz.

Askeri Yargının görev alanına dair Anayasanın 145. maddesinde ulaşılan sonuçlar şöyledir: Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülecektir. Bu suçları işleyen şahıslar asker kişi bile olsalar bunların yargılandıkları merci sivil adliye mahkemeleri olacaktır. Bu suçlar TCK'nun Beşinci Bölümünde Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar başlığı altında düzenlenen suçlardır. Suçlar 309. Maddeden başlamakta ve 316. Maddede bitmektedir. Darbe suçu olarak adlandırılan ve hükümete karşı suçu düzenleyen 312. madde bu suçlar arasındadır.⁴⁰⁵ Bu hükmün Anayasaya 2010 anayasa referandumu değişiklikleri ile girdiğini söylemeliyiz. Bu değişiklik ile ayrıca sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanması son bulmuştur. Sivil kişiler askeri mahkemelerin görev alanından savaş hali haricinde çıkmış bulunmaktadır.⁴⁰⁶

Anayasaya göre askeri mahkemelerin görev alanını **a**-Asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar **b**-Asker kişilerin asker kişiler aleyhine işlediği suçlar **c**-Asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlar oluşturmaktadır. Bunlara

⁴⁰⁴SERRA, **a.g.e.**, s. 103

⁴⁰⁵Aynı bölümde yer alan diğer suçlar ise Anayasayı İhlal, Cumhurbaşkanına suikast ve fiili saldırı, Yasma organına karşı suç, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine Karşı Silahlı İsyân, Silahlı örgüt, Silah Sağlama, Suç İçin Anlaşma, Başlı altında düzenlenen suçlardır.

⁴⁰⁶Anayasa mahkemesi 25.10.1963 günlü, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 12. Maddesinde geçen ve sanıklardan bazısı sivil kişi olduğu durumlarda "...eğer suç Askeri Ceza Kanununda yazılı bir suç ise sanıkların yargılanmaları askeri mahkemelere..." bölümünü Anayasanın 145. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir. Bu şekilde sivil ve asker kişilerce müştereken işlenmiş suçlar da dahil olmak üzere sivil kişiler sivil mahkemelerde yargılanacaktır. AYM, E 2011/80 K 2012/122, T. 20.09.2012, RGT 01.12.2012, RGN 28484

askeri mahallerde işlenen suçlar da dâhildi ancak, Anayasa Mahkemesi bu hususu Anayasanın 145. Maddesine aykırı bularak iptal ettiğinden suçun askeri mahalde işlenmesi askeri yargının görev alanını tayinde bir ölçüt olmaktan çıkmıştır.⁴⁰⁷

Bu tanımlamayı berraklaştırmak için bazı terimlerin açıklanması gerekmektedir. Asker kişiler 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun "Asker kişiler" başlıklı 10'uncu maddesi ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun "Askeri şahıslar" başlıklı 3'üncü maddesinde sayma yöntemi ile gösterilmiştir. Bu maddelerde sayılmayan kişiler sivil kişi olarak kabul edilecek ve askeri yargının görev alanı içinde bulunmayacaktır. Ayrıca 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nun 2/2'nci maddesinde, Asker; "Askerlik mükellefiyeti altına giren şahıslarla (Erbaş ve erler) özel kanunlarla Silahlı Kuvvetlere intisabeden ve resmi bir kıyafet taşıyan şahsa denir." şeklinde tanımlanmıştır. Kıyafet taşıma asker kişi olma bakımından asli unsur durumundadır. Bu kıyafet ise özel bir biçime ve ayırıcı özelliklere sahip, yasalarla belirlenen rütbe, işaret gibi sembolleri bünyesinde barındıran bir kıyafettir. Silahlı Kuvvetlerde çalışan sivil memurlar ile iş kanununa göre çalışan işçilerin askeri mahkemelerde yargılanacaklarına ilişkin yasal düzenlemeler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.⁴⁰⁸ Bu şekilde askeri mahkemelerin görev alanları kişi yönünden üniforma giyen yükümlü ve muvazafalar olarak daraltılmıştır.

Bir suçun askeri suç olabilmesi için Askeri Ceza Kanununda gösterilmiş olması ve suçun cezasının idam, ağır hapis⁴⁰⁹ veya kısa hapis olması gerekir. Askeri Ceza Kanununda gösterilmekle beraber suçun cezası hafif hapis ise askeri bir kabahat söz konusudur.⁴¹⁰ Askeri suçların iki alt kategorisinin bulunduğu kabul edilmektedir. Bunların ilki sırf askeri suçlardır. Muhtelif kanunlarda bu terim geçmesine rağmen bir tarifi yapılmamıştır. Sırf askeri suç münhasıran asker kişiler tarafından işlenen askeri bir görev ya da hizmetin ihlalden kaynaklanan ve unsurları ile cezaları yalnızca Askeri

⁴⁰⁷ AYM, E 2011/30, K 2012/36, T. 15.03.2012, RGT 26.06.2012, RGN 28335

⁴⁰⁸ Anayasa Mahkemesi askeri işyerlerinde çalışan ve İş Kanuna tabi olan işçilerin askeri mahkemelerde yargılanmasını gerektiren Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargı usulü Kanununun 10. Maddesinin d bendini Anayasanın 145. Maddesine aykırı bularak iptal etmiştir.

AYM, E 2012/117, K 2012/204, T. 27.12.2012, RGT 06.03.2013, RGN 28579

Anayasa Mahkemesi askeri işyerlerinde çalışan sivil memurları da askeri yargının görev alanından çıkarmıştır.

AYM, E 2012/45, K 2012/125, T. 20.09.2012, RGT 01.12.2012, RGN 28484

⁴⁰⁹ Kanun metninde bu ceza türleri yazılı olmakla birlikte Anayasanın 38. maddesi ve 5237 numaralı TCK'nun 45. maddesi uyarınca uygulama kabiliyeti kalmamıştır.

⁴¹⁰ ASLAN M.. Yasin, 'Sırf Askeri Suçlar ve Ceza Hukukundaki Sonuçları', **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Eylül-Ekim 2010, Yıl 23, S 90, s199

Ceza Kanununda belirlenmiş suçlar olarak tarif edilebilir.⁴¹¹ Diğer kategori ise benzer askeri suçlardır. Bunlar asker olmayan kişiler tarafından da işlenmesine olanak bulunup askerî bir yararı korumak amacını güden, bütün veya bir kısım unsurları ile genel ceza yasalarında öngörülen ve askerî ceza yasaları tarafından ayrıca belirtilen veya yapılan gönderme dolayısıyla bu yasaların uygulama alanı içine alınan suçlardır.⁴¹²

Askeri Mahkemelerin varlığı devam ettirilecekse sırf askeri suçlar için görevli olmaları daha doğru olacaktır. 2010 Anayasa değişiklikleri ile ilgili teklifin gerekçesinde de askeri mahkemelerin görev alanlarının daraltılmak istendiği ve sadece askeri suçların yargılanmasına özgülünmek istendiği belirtilmektedir.⁴¹³

4.10.1. Askeri Mahkemeler

Askeri Mahkemeler Anayasanın 156 ve 157. maddelerinde yer alan Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) ve Askeri Yargıtay'ın altında olan ilk derece mahkemeleridir. AYİM, hem ilk derece mahkemesi, hem de son derece mahkemesi olarak işlev görmektedir. Askeri Yargıtay'ın altında ise kuvvet komutanlıkları ve genelkurmay nezdinde kurulmuş askeri mahkemeler bulunmaktadır. Kuvvet komutanlıklarının yapacakları teklif veya Genelkurmay Başkanlığının doğrudan doğruya göstereceği lüzum üzerine diğer kıta komutanlıkları veya askeri kurum amirlikleri nezdinde de MSB'nca askeri mahkeme kurulabilir ve aynı yolla kaldırılabilir. Askeri mahkemeler üç hâkimden oluşan mahkemelerdir. Ancak bazı durumlarda tek hâkimin karar vermesi de mümkündür. Daha önceleri bu mahkemelerde subay üyeler bulunmakta iken 2010 yılında yapılan bir değişiklikle bu uygulamaya son verilmiştir.

Askeri Mahkemelerin kuruluş yerleri ile ilgili olarak askeri makamların önemli bir ağırlıklarının olduğu görülmektedir. Bir mahkemenin kuruluş yerinin belirlenmesinde askeri makamlar yerine askeri yargı kurumlarının esas rolü oynaması daha doğru olacaktır.

⁴¹¹ A.g.e. s 75

⁴¹²AYM, E 1994/2, K 1994/76, T 25.10.1994, RGT 28.04.1998, RGN 23326

⁴¹³Gerekçede askeri yargının görev alanının askeri suçlar olacağı belirtilmektedir. Askeri suç kavramının ise yüksek yargı kararları ile açıklandığı belirtilip bu anlamda 312 numaralı dipnotta yer alan Anayasa Mahkemesi kararına atıf bulunmaktadır. Mahkemenin atıfta bulunulan kararı sırf askeri suçlarla ilgili değil benzeri askeri suçlar ile ilgilidir. Ancak gerekçede anayasa Mahkemesi kararında geçen "suçun Askerî Ceza Yasası'nda açıkça yer almış olması onun askerî suç sayılmasına yetmeyecektir." İbaresinin aslında sırf askeri suçları işaret ettiği biçiminde yorumlanmasına da imkân vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında kanun Teklifinin madde gerekçesi, s 33, <http://www.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0656.pdf>

Her iki yüksek askeri mahkeme yargı birliği prensibinden kesin bir ayrılığı ifade etmektedir. Zira bu iki yargı merci aslında Yargıtay ve Danıştay’ca bakılması mümkün olan olaylar hakkında karar vermektedir. Ayrı bir askeri yargı sisteminin kabul edilmesi temyiz merciinin de askeri bir mahkeme olmasını zorunlu kılmaz. Bu bakımdan tek Askeri Yargıtay altındaki mahkemelerin temyiz merciinin Bölge Adliye Mahkemeleri ve Yargıtay olarak tespit edilmesi yerinde olacaktır. Herhangi bir örneği bulunmayan AYİM’nin ise tamamen kaldırılarak bu alandaki görev ve yetkinin Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay’a verilmesi uygun olacaktır.

Askeri Mahkemeler kışla ve karargâhlar içinde konuşlanmışlardır. Askeri mahkemelerin bulunduğu tesislerin askeri yasak bölge içinde olması ilgililere bir erişim sorunu yaşatmaktadır. Bu durum savunma hakkının kısıtlanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle askeri mahkemelerin kışla ve karargâh içlerinden çıkarılması gerekmektedir. Bu mahkemelerin yeni bir erişim ve ulaşım sorununa yol açmayacak şekilde ancak her halde askeri yasak bölge olmayan alanlarda tesis edilmesi uygun olacaktır.

4.10.2. Askeri Hâkim ve Savcılar

Askeri hâkim veya savcı olmak için muhtelif kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar askeriye hesabına hukuk fakültesinde okuyan askeri öğrenciler, hukuk fakültesinde sivil öğrenci iken askeri öğrenciliğe kabul edilmiş olanlar, hukuk fakültesini bitirmiş yedeksubaylar, belli rütbe şartlarını taşıyan hukuk fakültesi mezunu muvazzaf subaylardır. Bunların yanında kendi hesabına hukuk fakültesinden mezun olmuş kadınlar ve aynı durumda olan henüz askerliğini yapmamış erkeklerin de askeri hâkim savcı olması 2005 yılında yasada yapılan değişiklikle kabul edilmiştir. Bu değişiklik hâkim kaynağının genişlemesi ve kadınların da askeri hâkim olmaları bakımından olumlu olmuştur. Birden fazla kaynaktan faydalanmaya ilişkin şekil ve esaslar Genelkurmayın teklifi üzerine MSB tarafından tespit olunmaktadır. Bu durum alınacak hâkim adaylarının kaynaklarını belirleme ve esaslarını tespit etme hakkını önemli ölçüde genelkurmaya vermektedir. Askeri hâkim ve savcılarla ilgili kaynak tespiti ve esasları belirleme görevinin münhasıran MSB’nda olması gerekir. MSB dilerse bu konuda genelkurmay ve kuvvet komutanlıklarından görüş alabilir.

Hâkim, savcı adaylarından kanunda belirtilen yaş sınırlarını aşmamış yedeksubaylar, muvazzaf subaylar, kendi hesabına hukuk fakültesini bitirmiş kadınlar ve aynı durumda

ancak askerliğini yapmamış olan erkekler, MSB tarafından yapılan sınava girmek ve başarılı olmak zorundadır. Tüm kaynaklardan alınanlar bir yıl adaylık süreci geçirirler. Adaylık süreci askeri hâkimlik ve savcılık hizmetlerinden sayılmamakta adayların bu aşamada görevlerine son verilebilmektedir. Bunlardan muvazzaf olanlar eski görevlerine dönmekte diğer kaynaklardan gelenler istifa etmiş sayılmaktadır.⁴¹⁴ Bu aşamayı geçenler üç yıllık bir yardımcılık dönemi geçirir. Yardımcılık döneminin sonunda yeterli olanlar askeri hâkimliğe geçirilir. Yeterli görülmeyenlerden muvazzaf subaylıktan gelenler eski sınıfına iade edilir. Diğer kaynaklardan gelenler bir yıl daha yardımcılıkta denenir. Bu süre sonunda yeterli görülmeyenler Genelkurmay tarafından ihtiyaç duyulan sınıflara geçirilir. TSK'de hizmet ihtiyacı görülmeyenlerin MSB'nce TSK'den ilişkisi kesilmektedir.

4.10.3. Askeri Yargının Bağımsızlık ve Tarafsızlığı Önündeki Engeller

Genel olarak hâkim bağımsızlığı kavramı ile aynı anlamda kullanılan yargı bağımsızlığı, hâkimlerin kararlarını verirken özgür olmaları, hiçbir baskı ve etki altında bulunmamaları, baskı yapılması kadar baskı yapılabilme ihtimalinin de bulunmaması, hâkimin kimseden emir almaması, hukuka ve vicdanına göre karar vermesi biçiminde tanımlanmaktadır. Askeri hâkimlerin bağımsızlıkları ile ilgili bazı sorunlu noktalar bulunmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.⁴¹⁵

a-Askeri hâkimler hakkındaki soruşturmalarda Milli Savunma Bakanının inisiyatifi bulunmaktadır. Soruşturmayı Bakan başlatmaktadır. Bakan ihbar ve şikâyetler üzerine soruşturma yapılmasına gerek olup olmadığını tespit etmek için müfettiş görevlendirmesi yapmaya yetkilidir. **b-**Hâkim subaylara MSB tarafından belli şartlar altında disiplin cezası verilebilmektedir. **c-** Askeri hâkimler ve bu sınıftan subayların emeklilikleri diğer subaylar gibidir. Bu durum anayasada hâkimler için belirtilen altmışbeş yaş sınırının altında emeklilikleri mümkün hale getirmektedir. Anayasa askeri hakimlerin yaş haddinin kanunda gösterileceğini belirtmekle beraber diğer subaylara eş tutulmasını zorunlu kılmamaktadır. **d-**Askeri hakimler, MSB, Başbakan ve Cumhurbaşkanının imzalayacağı bir üçlü kararname ile atanmaktadır. **e-**Askeri hâkim

⁴¹⁴ Askeri Hakim ve Savcı Adaylarının Yetiştirilmesi hakkında Yönetmelik RGT 26.10.1985, RGN 18910, Yönetmelikte adaylık sürecine ilişkin detaylı hükümler bulunmaktadır.

⁴¹⁵ OZAN Erözden, KARDAŞ Ümit, OZBUDUN Ergun ve YAZICI Serap, 'Yargısal Düşüm: Türkiyede Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler', Mayıs 2010, TESEV Yayınları, s 21, 22

ve savcılar iki tür sicil ile değerlendirilmektedir. Bunlar idari sicil ve mesleki sicil değerlendirmesidir. İdari sicil, askeri hâkim sınıfındaki subayların idari sicil üstlerince düzenlenen sicil; mesleki sicil ise askerî hâkim sınıfındaki subaylar hakkında Askerî Yargıtay daireleri ve Daireler Kurulu ile Askerî Yargıtay Başsavcılığı ve askerî adalet müfettişlerince verilen sicildir. Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı, Daire Başkanları ve üyeleri ile Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkanı, Başsavcısı, daire başkanları ve üyeleri hakkında sicil belgesi düzenlenmemektedir.⁴¹⁶ Her ne kadar idari sicil verecekler genel olarak hâkim savcı sınıfındaki kişiler ise de, kuvvet komutanlarına da bazı durumlarda sicil belgesinde bir bölüm açılmış ve bu şekilde sicili etkileme imkânı verilmiştir.

4.10.4. Askeri Yargı İçin Genel Bir Değerlendirme

Askeriyenin sivil kontrolü bakımından askeri yargı ya da askeriye içindeki ceza soruşturmasına konu olabilecek olayların kimin tarafından ve nasıl inceleneceği, idari anlaşmazlıkların nasıl çözüleceği önemlidir. Bu alanın düzenleniş biçimi sivillerin askeriye kontrolüne yardımcı olabilir. Bunun tersi de mümkündür. Askeri yargının sivil kontrole hizmet eder hale gelmesi için son dönemde önemli mevzuat değişikliklerinin olduğu da görülmektedir. 2010 anayasa değişiklikleriyle askeri yargının görev alanı daraltılmış, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması uygulaması kaldırılmış, darbe suçunun her halde sivil mahkemelerde yargılanacağı kabul edilmiş, askeri yargıyla ilgili düzenlemelerin “askerlik hizmetlerinin gereklerine” göre düzenleneceği ilkesi anayasadan çıkarılmıştır. Yasama faaliyeti olarak Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu çıkarılmış, askeri hâkimler ve yargılama usulü gibi kanunlarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Ayrıntıları yukarıdaki bölümde anlatılan bu mevzuat değişikliği olumlu yöndedir.

Ancak bu alanda henüz başarısız olan önemli sorunlar da bulunmaktadır. Askeri yargının anayasal düzeyde iki askeri yüksek mahkeme şeklinde düzenlendiği görülmektedir. Bu durum yargı birliği prensibine aykırıdır. Askeri Yargıtay ve AYİM ve Askeri mahkemelerde görülen davalara adli mahkemeler, bölge idare mahkemeleri, Yargıtay ve Danıştay’da bakılabilir. Ancak ülkenin yerleşik hukuk uygulaması ve

⁴¹⁶Askeri Hakim Sicil Yönetmeliği, RGT 30.04.2013, RGN 28633, Yönetmelikte askeri hakimler verilecek sicillerle ilgili detaylı hükümler bulunmaktadır. Yönetmeliğin ekinde idari ve mesleki sicil belgelerine ait formlar bulunmaktadır.

kültürü katı bir yargı birliğini hemen kabule uzak görülmektedir. Bu nedenle en doğru görüneni AYİM ve askeri Yargıtay'ın kaldırılması, bunların yerine Bölge İdare Mahkemeleri, Danıştay, Bölge Adliye Mahkemeleri ve Yargıtay'ın yetkili olmasıdır. Askeri mahkemeler muhafaza edilebilir. Bu mahkemelerin görev alanı ise sırf askeri suçlarla sınırlandırılmalıdır. Benzer askeri suçlar ise adliye mahkemelerin görevinde kalmalıdır.

Askeri mahkemelerin bağımsızlık ve tarafsızlığını sağlamak için ise üyeleri askeri hâkimler, TBMM ve Cumhurbaşkanlığına seçilen ve atanan kişilerden oluşan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) benzeri müstakil bir kurul oluşturulabilir. Sayıca nispeten az askeri yargı için böylesi bir kurul sakıncalı görüldüğü takdirde HSYK'nun askeri yargı için de fonksiyon görmesi düşünülebilir. Bu durum sivil ve askeri yargıyı birbirine daha çok yaklaştıracığından daha fazla da tercih edilebilir. Bu şekilde askeri mahkemelerin kuruluşu, askeri hâkimlerin mesleğe alınış, mesleki yeterlik, yer değiştirme, soruşturma, cezalandırma gibi konular da askeriye etkisinden kurtulmuş olacaktır.

4.11. Askeri Disiplin Hukuku

Askeri disiplin hukuku alanında pek çok önemli değişiklikler içeren Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu⁴¹⁷ 2013 yılında kabul edilmiştir. Bu değişiklikler **a**-Oda hapsinin sadece seferberlik ve savaş zamanında verilebilmesi, **b**-Askeriyede görev yapan sivil memurların askeri disiplin mevzuatını dışına çıkarılması, **c**-Askeri Ceza hukuku ve Disiplin Hukukunun birbirinden bağımsız hale getirilmesi, **e**-Astsubayların disiplin amiri oldukları durumlarda disiplin cezası vermelerinin mümkün hale getirilmesi, **f**-Disiplinsizlik teşkil eden eylemlerin tanımlarının yapılarak tek tek sayılması, **g**-Barış zamanında disiplin mahkemelerinin kapatılıp bunun yerine asgari tugay seviyesinde görev yapacak disiplin kurullarının ve yüksek disiplin kurullarının ihdas edilmiş olması, **h**- Disiplin cezalarını verme yetkisinin, cezanın ağırlığına göre disiplin amiri, disiplin kurulu ve yüksek disiplin kurulu arasında paylaşılması, **ı**- Kuvvet komutanlıklarınca disiplinsizlik ve ahlaki durum nedeniyle silahlı kuvvetlerden çıkarılma uygulamasına son verilerek, bu yetkinin yüksek disiplin kurullarına bırakılması, **i**-Disiplin amirleri tarafından verilen disiplin cezalarına karşı bir üst disiplin

⁴¹⁷RGT 16. 02.2013, RGN 28561, Kanun No 6413

amirine, disiplin kurulu tarafından verilen disiplin cezalarına karşı da bir üst komutanlığın disiplin kuruluna itiraz imkânı getirilmesi, j-Subay, astsubay, uzman jandarma, uzman erbaşlar ile sözleşmeli erbaş ve erler hakkında yüksek disiplin kurullarınca verilen Silahlı Kuvvetlerden ayırma cezası ile disiplin amirleri veya disiplin kurulları tarafından barış zamanında verilmiş olan aylıktan kesme cezalarına karşı yargı yolunun açılması olarak sayılabilir.

Bu değişiklikle askeri personelin disiplin rejimi sivil devlet memurları için cari olan ve kaynağını Devlet Memurları Kanunundan alan disiplin rejimine paralel hale getirilmiştir. Silahlı kuvvetlerin sivil denetimi açısından cezai yargı ile disiplin uygulamalarını birbirinden ayırması bakımından önemli ve olumlu olmuştur. Kanunla getirilen değişiklikler de genellikle olumludur. Ancak Kanunla düzenlenen ve personelin mesai bitiminden sonra görev yaptığı yerden ayrılmayıp dört ila on gün arasında hizmetine devam etme şeklinde uygulanan “hizmet yerini terk etmeme” cezasını disiplin amiri verebilmektedir. Oysa bu da bir kişinin (askeri disiplin amiri) başka birisi tarafından işyerine hapsedilmesinden başka bir şey değildir. Benzer şekilde “hizmete kısa süreli devam” cezası da personelin işyerinde mesai saati sonunda günde üç saati geçmeyecek şekilde tutulmasını gerektirmektedir. Bu disiplin cezalarının uygulamada oda hapsi yerine ikame edilme ihtimali bulunmaktadır.

4.12. Askeriyede İnsan Hakkı İhlalleri

Çoğunlukla gözlerden uzak ve erişilmesi kontrollü kışlalar, özel binalar ve yerlerde yapılan askerlik hizmetinde hem muvazzafların, hem de zorunlu askerlik hizmetini yapanların önemli insan hakları ihlallerine uğradıkları çok sık olmasa da medyaya yansımaktadır.⁴¹⁸ Bu konuda pek çok erkeğin de kişisel deneyimi bulunmaktadır.⁴¹⁹ Nöbette uyuduğu için bir ere komutanı tarafından ceza olarak pimi çekilmiş el bombası verilmesi, bu erin gücü tükenince de el bombasının patlaması sonucunda dört erin vefat etmesi durumun vehametini göstermektedir.⁴²⁰ Askerlik görevini yerine getirenlere

⁴¹⁸KEMAL Lale, ‘Askerlik ve Vesayet Rejimi’, **Taraf** 23.03.2011, <http://www.taraf.com.tr/lale-kemal/makale-askerlik-ve-vesayet-rejimi.htm> erişim 22.08.2013

⁴¹⁹Uzun yıllar önce Trakya’da bir birlikte lakabı “Foreman” [Amerikalı profesyonel ağır sıklet boks şampiyonu George Edward Foreman’dan mülhem] olan bir muvazzaftan yediği dayak sonucu dayım iki dişini kaybetmiş bir şekilde askerden dönmüştü. Bu kişinin eğitim alanına girdiğinde etraftaki kuşların bile uçtuğunu endişeyle anlatırdı.

⁴²⁰**Taraf**, ‘Pimini Çekip Bombayı Verdi’, 26.08.2009, <http://www.taraf.com.tr/haber/pimini-cekip-bombayi-verdi.htm>, erişim 22.08.2013

yapılan hak ihlallerini ortaya koyan bir internet sitesi bulunmaktadır.⁴²¹ Bu site tarafından hazırlanan raporda hak ihlalleri, dayak, hakaret, aşırı fiziksel aktiviteye zorlama, yeterli sağlık hizmeti alamama, tehdit, orantısız cezalar, şahsi işine koşturma, uykusuz bırakma ve devrecilik olarak verilmektedir. Bu hak ihlallerinin sonuçları da intihar, akıl sağlığını yitirme ve kalıcı fiziksel hasar olarak tespit edilmektedir.⁴²²

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının Güvenliğin Siyaset–Askeriye Boyutunun Davranış Kurallarınının 23. Maddesinde bu konuya ilişkin şöyle denilmektedir. “23. Her bir katılımcı ülke silahlı kuvvetler personeline kendi kişisel insan haklarını kullanma hakkı sağlayarak silahlı kuvvetlerin siyasi tarafsızlığını temin edecektir.” Bu konuyla ilgili olduğu düşünülen diğer davranış kuralları da bulunmaktadır. Bunlar ise orijinal numaralarıyla birlikte aşağıdadır:

“29. Katılımcı ülkeler kendi ülkelerinde savaşın uluslar arası insani hukukunu geniş ölçüde temin edilebilir hale getireceklerdir. Uluslararası uygulamaya uygun olarak, bu alandaki yükümlülüklerini askeri eğitim programları ve talimnamelerinde ortaya koyacaklardır.

30. Her bir katılımcı ülke silahlı kuvvetler personeline silahlı çatışmayı düzenleyen uluslararası insani hukuk, kurallar, anlaşmalar ve yükümlülükleri öğretecektir ve bu personelin ulusal ve uluslar arası hukuk karşısında kişisel olarak hesap verebilir olduğunun farkında olmasını garanti edecektir.

31. Katılımcı ülkeler kendilerine komuta otoritesi verilmiş silahlı kuvvetler personelinin bunu ilgili ulusal ve aynı zamanda uluslar arası hukuk uyarınca kullanmasını ve bu otoritesinin gayri hukuki kullanılması ve ulusal veya uluslar arası hukuka aykırı emirler verilmemesi gerektiğini aksi takdirde kişisel olarak sorumlu tutulacağını farkında olmasını garanti eder. Üstlerin sorumluluğu astlarının kişisel sorumluluklarını da kapsar.

32. Her bir katılımcı ülke Silahlı kuvvetler, paramiliter güç ve güvenlik güçleri personelinin CSCE (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) dökümanlarında ve uluslararası hukukta gösterilen insan haklarını ve temel özgürlüklerini kullanmasını ve ondan yararlanmasını hizmetin gereklerine uygun olarak ilgili anayasal ve yasal hükümlerle garanti eder.

⁴²¹<http://www.askerhaklari.com/>

⁴²²Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri, <http://www.askerhaklari.com/rapor.pdf>, erişim 22.08.2013

33. Her bir katılımcı ülke silahlı güçlerinin personelini haklarını koruyacak uygun yasal ve idari usulleri temin edecektir.”⁴²³

Askeriyenin sivil kontrolü bakımından özellikle de zorunlu askerlik hizmetlerini yapanların insan haklarının özellikle ve özenle korunması bir gerekliliktir. Bazı ülkeler askeriye de insan haklarına özel bir önem vermektedir. Nitekim Alman sivil asker ilişkileri konseptinin bir ayağı uluslararası hukuk ve insan haklarına dayanmaktadır.⁴²⁴ Kendi personelini insan haklarına karşı özensiz olan ve bu durumu anlayışla karşılanan bir askeri yapının kendi dışındakilerin haklarına karşı saygılı olması beklenemez. Türkiye’de yaygın olduğu anlaşılan bu konunun TBMM seviyesinde ele alınması yerinde olacaktır.⁴²⁵ Bu konuyu ele almak daimi bir İnsan Hakları İnceleme Komisyonuna⁴²⁶ sahip olması nedeniyle en başta yasamanın işidir.

Bunun dışında bu önemli konuda daha önceden kolluk uygulamalarındaki hak ihlalleriyle mücadelede uygulanan “işkence ve kötü muameleye karşı sıfır tolerans”⁴²⁷ politikasının bir benzeri olarak “askeriyede kötü muameleye karşı sıfır tolerans” politikasının uygulamaya konulmasıdır. İlk politikaya siyaset sahip çıkmış ve onu başarılı bir icraat olarak kendi hanesine yazmıştır.⁴²⁸

4.13. Bölüm Değerlendirmesi

TBMM’nin askeriye yi gözetim ve denetiminde bazı temel hukuki eksiklikler bulunmaktadır. Bunlar Savunma politikası, Askeri Politika ve diğer politika belgelerinin oluşturulmasında, silah ve silah sistemi alımlarında, askeriye nin üst düzeyinin atanmasında hiçbir yetkisinin bulunmamasıdır. TBMM, sahip olduğu, askeriye yi bütçe üzerinden denetim yetkisini kullanmak için çaba içindedir. Ancak bütçe sürecinin hukuki ve siyasi yapısı TBMM’nin bunu başarıyla yapması için elverişli değildir.

⁴²³<http://www.osce.org/fsc/41355>, erişim 22.08.2013

⁴²⁴Alman yasama organı üyesi CDU/CSU Savunma Politikası sözcüsü Ernst Reinhart Beck’in Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının bir güvenlik İşbirliği forumunda yaptığı konuşmadan, <http://www.osce.org/fsc/91218>

⁴²⁵TBMM İnsan Hakları Komisyonunun Askeri Ceza ve Tutukevleri Genel İnceleme raporu bulunmaktadır. Ancak askeriye nin kendisinde işlenen insan hakları ihlalleri ile ilgili bir raporu bulunmamaktadır. Adı geçen rapor için bakınız http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2011/askeri_ceza_ve_tutukevleri.pdf

⁴²⁶İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 3686 Numaralı RG 08.12.1990 S 20719 kanunla kurulmuştur. Komisyonun görevlerinin anlatıldığı dördüncü maddede askeri teşkilat istisna edilmemiştir.

⁴²⁷Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının “İşkence ve Kötü Muamele ile Etkin Mücadele Raporu” bulunmaktadır. Ancak Bu raporda askeriye kapsam içinde değildir.

<http://www.ihb.gov.tr/RaporlarIstatistikler.aspx> erişim 23.08.2013

⁴²⁸<http://www.akparti.org.tr/site/icraat/293/iskenceye-sifir-tolerans>, erişim 23.08.2013

Milli Savunma Komisyonu askeri mevzuatın hazırlanmasında uzman bir komisyondur. Komisyon TBMM'nin gündemi yoğun komisyonlarından birisi değildir. Komisyonun askeriye'nin denetiminde doğrudan bir yetkisi bulunmamaktadır. MSB'nın askerlerden oluşan üst düzey yapısı nedeniyle kanun yapma sürecinde askeri etki yüksektir. Savunma politikası askeri politika ve diğer savunmaya ilişkin politika belgeleri parlamenterler ve komisyon üyeleri için ulaşılabilir değildir.

Askeri konularda inceleme yaparak meclisin askeriye'yi gözetlemesine yardımcı olacak askeri bir ombudsman bulunmamaktadır. Mevcut kamu denetçiliği sistemi askeri konularda kısıtlı yetkiye sahiptir. Askeri konularda geniş yetkili özel bir ombudsman askeriye'deki insan hakları ihlalleri konusunda meclisin önemli yardımcısı olabilir.

Sayıştay askeriye'yi denetleme bakımından eskisine göre daha fazla yetkilidir. Ancak askeriye'nin malları hakkında hazırladığı raporların kamuoyuna duyurulması oldukça kısıtlanmış durumdadır. Askeriye'nin genel koruması ve yardımı altındaki bazı kurumları hiç denetleyememektedir. Muhasebe sistemindeki teknik bazı eksiklikler nedeniyle tam bir denetleme de yapamamıştır.

Sivil yargı askeriye'nin denetiminde önemli bir konuma sahiptir. Yürütülmekte olan ve sonuçlanan darbe yargılamaları askeriye'nin kontrol altına alınmasını kolaylaştırıcı işlev görmüştür. Ancak bazı kamu görevlilerinin darbe suçundan soruşturmaları için Başbakan izni gerekmesi sivil yargının bu konudaki etkinliğini azaltacak mahiyettedir.

Askeri yargı sivil kontrol bakımından olumlu anlamda bazı değişikliklere uğramış olmasına karşın hala genelkurmay'ın etkisi altındadır. Askeri Mahkemeler kendi temyiz mahkemelerine sahiptir. Bu yargı birliğine aykırı bir uygulamadır. Askeri mahkemeler erişimin kontrollü olduğu askeri alanlardadır. Bu savunma hakkının kısıtlanmasına yol açmaktadır. Askeri hâkimlerin güvenceleri sivil eşdeğerlerine göre oldukça azdır. Askeriye'nin disiplin mevzuatı tamamen değiştirilmiştir. Yeni disiplin rejimi devlet memurları disiplin rejimine paraleldir. Olumlu anlamda önemli bir ilerlemeyi içermektedir.

Askeriye'deki muvazzaf ve yükümlü personelin uğradığı insan hakları ihlalleri konusunda kuvvetli bir siyasi bir yaklaşıma ihtiyaç bulunmaktadır.

SONUÇ

Seçilmiş sivillerin demokratik anayasal tekniklerle sınırlandırılmış bir yönetim çerçevesinde savunmaya ilişkin politikalarını hayata geçirmelerine izin verilmesini, askeriyenin her şeyinin hesabının veriri bir kuruma dönüşmesini, kendi işine odaklanmasını, sivillerden başlayıp askerlere uzanan etkili bir komuta zinciri kurulmasını, askeriyenin kendi mensuplarına insan hakları çerçevesinde yaklaşmasını, kışla değerlerinin yerinde kalmasını, özel bir ideolojiye sahip olmamasını dolayısıyla ortada madden ve manen pek fazla görünmemesini temin etmeye çalışan demokratik sivil kontrol sağlıklı bir demokrasinin hem göstergesi, hem de bir şartıdır. Türkiye demokratik bir toplum olma yönündeki gayretleri çerçevesinde askeriyesi üzerinde demokratik sivil bir kontrol kurmak durumundadır. Bu AB'ne tam üyelik için de yerine getirilmesi gereken bir durumdur. Demokratik sivil kontrol askeriyeyi; yürütmenin her bakımdan yönetebilmesi, yasamanın yürütmeyi ve askeriyeyi etkili bir şekilde gözetimi ve denetimi altında tutması, yargının ise bağımsız ve tarafsız bir otorite olarak somut olay çerçevesinde yargılaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilk ikisi genel olarak siyasi bir çerçevede hareket ederken yargı daha çok hukuki bir zeminde hareket etmektedir. Ancak hukuk ve siyasetin iç içe geçmiş tabiatları askeriyenin denetiminde hukuki ve siyasi araçları kesin bir şekilde ayırmayı güçleştirmektedir. Siyaset ve hukuk arasındaki ilişkiye gerilim de dahildir. Hukuk siyaseti boğmadan onun yapılmasına imkân vererek ancak çok genel bir çerçeve olan insan hakları ve konumuzla ilgisi bakımından seçilmiş sivillerin üstünlüğü ilkesini –ve diğer anayasacılık ilkelerini- siyasetin sınırları olarak tespit ederek barış içinde yaşamaya katkı sağlayacaktır.

Türkiye kışla değerlerinin ve kültürünün topluma dayatılması olan militarizmden yavaş da olsa sıyrılma adımları atmaktadır. Milli güvenlik dersinin kaldırılması, ilköğretim öğrencilerine okutturulan andın kaldırılması bunun iyi örnekleridir. Ancak endoktrinasyon, tektipleştirme, aşırı fedakarlığa/ölüme özendirme ve korkutma teknikleriyle topluma yapışmış militarizmin temizlenmesi zaman alacaktır. Bu konuda düzenleyici normlara dayanan militarist uygulamalar kaldırıldıkça toplum içinde

yaşayan militarist gelenekler de çözülecektir. Bu alan siyaset ve hukukun müştereken yol alacakları ve birbirinin önünü açacakları bir alandır.

Proteryan rejim askeriyenin sivil yönetimi manipüle edebildiği ve gerektiğinde her zaman zecri bir müdahaleye hazır olduğu rejimdir. 1960 askeri darbesi ile iyice yerleşmiş olan proteryan rejimden önemli ölçüde çıkmış bulunmaktadır. Burada pek çok önemli kavşak geçilmişse de bunlardan en önemli ikisi 2007 cumhurbaşkanlığı seçimi ve 2010 anayasa referandumudur. İlkinde askeriye üst düzey atamalarında hükümet cumhurbaşkanı uyumu yakalanmıştır. Böylelikle askeriyenin üst düzey atamalarında sivil yönetim takdir hakkını kullanma imkânına kavuşmuştur. İkincisinde ise darbe suçunun sivil mahkemelerce soruşturulup yargılanacağı kesin olarak kabul edilmiş HSYK ve yüksek mahkemelerin üye kompozisyonunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu, askeriyenin tarihsel müttefikleriyle irtibatını koparmıştır. Ancak proteryan rejimin hukuki kalıntıları önemli ölçüde durmaktadır. Bu rejimden tam çıkış demokrasinin yerleşmesi ve bu anlamda diğer hukuki reformların yapılmasına bağlıdır.

Askeriyenin sivil kontrolünün sağlanmasında AB'nin önemli katkıları bulunmaktadır. Birlik yıllık ilerleme raporlarında sivil asker ilişkilerine siyasi kriter kapsamında yer vermektedir. Bu anlamda demokratik bir sivil kontrol sistemi inşa edilmesi Birliğe tam üye olmanın bir ön gereği durumundadır. AB askeriye üzerinde demokratik sivil kontrol için önemli ve etkili bir siyasi araç olarak işlev görmektedir.

Silahlı kuvvetler 2013 yılında ani bir şekilde yapılan yasa değişikliği ile içeriye dönük askeriye olmaktan hukuki anlamda kurtulmuştur. Askeriyenin görev tanımından Cumhuriyeti korumak ve kollamak çıkarılmıştır. Aynı değişiklikle nötr bir asker tanımı da yapılmıştır. Bunlar son derece olumlu hukuki gelişmeler olmuştur. Ancak TSK demokratik ülke askeriyelerinin bugün ulaştığı faz olan postmodern askeriye olmaktan hala oldukça uzaktır. Türkiye askeriyesi genel olarak demokratik benzerlerinden çeyrek yüzyıl ve bir faz geride geç modern askeriye görünümündedir. Türkiye askeriyesinin batılı benzerleri gibi postmodern bir askeriye haline gelmesi temelde siyasi bir tutumu gerektirmektedir.

Askeriyeyi yönetme sorumluluğu taşıyan yürütme gücünün figürleri olan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanının bu yükümlülüğü etkin bir şekilde yerine getirmeleri için hukuki alt yapının yeterince uygun olmadığı

görülmektedir. Cumhurbaşkanı Başkomutanlığı temsil eden aktör olarak Anayasada tespit edilmiştir. Ancak başkomutanlık görevini yerine getirirken Başbakan ya da Milli Savunma Bakanının karşı imzasına muhtaçtır. Cumhurbaşkanı karşı imza olmadan başkomutanlık yapamamaktadır. Başbakan TSK ilişkileri bunu düzenleyen bir yasa olmadığı için hukuki olarak gri bir zemindedir. Milli Savunma Bakanı askeriyenin yönetimiyle ilgili anayasal denklemin içinde değildir. Tüm bu anayasal formülasyon başkomutanlık görevinin siviller tarafından etkin ve operatif bir şekilde yapılmasını engellemektedir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı üçlemesinin rollerinin berrak olmaması, Genelkurmay Başkanının TSK'nın komutanı olarak tespit edilmiş olmasıyla birleşince askeriyenin fiili başkomutanlığı genelkurmay tarafından yapılmak durumunda kalmaktadır. Askeriyenin anayasal pozisyonunu demokratik bir zemine oturtmak ve askeriyenin dümeninin başına sivilleri gerçekten oturtmak için anayasal düzeyde değişiklikler gerekmektedir. Bir anayasa değişimi temelde siyasi bir çabayı gerektirmektedir.

Savunma Bakanlığı askeriyenin ihtiyaçlarını tedarik eden bir bakanlık olarak yapılandırılmıştır. Savunma Politikası ve askeri politikanın oluşturulması ve uygulanmasında yasal olarak sınırlı bir rol üstlenmektedir. Pozisyon ve statü olarak GKB'nın altına yerleştirilmiştir. Bakanlığın üst düzey personelinin tamamı askeri kişilerdir ve bunların atanması ilgili kuvvet komutanlıkları tarafından yapılmaktadır. Bu atamalarda yasal olarak bakanın herhangi bir etkisi yoktur. Bakanlıktaki üst düzey tek sivil görevli bakan yardımcısıdır. Ancak Bakan Yardımcısına bağlı bir birim bulunmamaktadır. Bakanlığa atanmaları münhasıran Bakanın inisiyatifinde olan sadece dokuz görevli bulunmaktadır. Ancak bunlar da özel kalem müdürü ve danışman gibi icrai yetkileri olmayan görevlilerdir. Bakanlığın üst düzey görevlerinin sivillere açılması askeriyenin sivil kontrolü bakımından bir sıçrama etkisi yaratma potansiyelindedir. Bakanın tıpkı diğer bakanlar gibi tamamen kendi bakanlığına bağlı ve çalışmayı uygun gördüğü sivil kişilerle çalışması mümkün olmalıdır. Askeriyenin tekelindeki askeriyeye dair teknik bilgiye bu personel de zamanla sahip olacak ve savunma alanındaki uzman sivil ihtiyacı kısmen giderilecektir. Bu yasal değişiklik tekniğiyle mümkün ve atılması zor olmayan bir adımdır. Bakanlıkta çalışan sivillerin emekli askerler ya da uzun süre askeriyede çalışmış kişiler olmasını engelleyici hukuki çözümler de unutulmamalıdır.

Savunma Politikası ve askeri politikada askeriye bir demokrasiye yakışmayacak derecede etkilidir. Bu konudaki hukuki yapı tereddütler yaratmaktadır. Savunma politikası temel olarak -bugün tam olarak öyle işlemese de- hükümeti kontrol etmek için dizayn edilmiş MGK'nun etkili olduğu bir süreçte hazırlanmaktadır. Askeri politikada Genelkurmayın ağırlığı daha da fazladır. Askeri politika YAŞ tarafından oluşturulmaktadır. Savunma Politikası ve askeri politika gizlidir. Bu politikaların bazı detaylarının gizli olması makuldür. Ancak bu politikaların genel parametrelerinin açık olması askeriye'nin toplum tarafından da denetlenmesine izin verecektir. Üç dört sayfalık ve savunma politikasının oluşma süreçlerini, kabullerini, prensiplerini, yöntemlerini, hedeflerini, tehdit algılarını, güvenlik anlayışını anlatan bir belgenin Türkiye ve dünya ile paylaşılması çok isabetli olacaktır. Savunma politikası ve askeri politikanın sivilleştirilmesi temelde siyasi bir yönelim gerektirmektedir.

Genelkurmay Başkanı merkezi bir şekilde örgütlenmiş monolitik bir yapı olan askeriye'nin tepesindeki komutandır. Başbakana karşı sorumludur. Bu durum Başbakanın Genelkurmay Başbakanının hiyerarşik amiri konumunu etkilemese de aradaki hiyerarşi ilişkisi berrak değildir. Zira GKB Başbakanlığa herhangi bir şekilde raptedilmemiştir. Bu haliyle GKB Başbakanlığa askıda bağlı gibidir. Genelkurmay Başkanı anayasal olarak TSK'nin komutanıdır. Komutanlığın hukukumuzda tam bir tanımı yoksa da idaredeki amirliğe benzer bir konuma isabet etmektedir. Komutanlığın sivil idaredeki amirlikten farkı operatif yetkinin komutanda olmasıdır. Genelkurmay Başkanı operatif olarak TSK'nin en üst amiri pozisyonundadır. Bu durum Başkomutanlıkla bir duplikasyon yaratmaktadır. Zira Başkomutan da komutandır ve komutanların başı olması bakımından askeriyedeki en yüksek operatif makam olmalıdır.

Genelkurmay Başkanının statüsü genel olarak Anayasa ile tespit edilmiştir. Oysa bunun Anayasal katılığa olmasına gerek yoktur. Bu durum Genelkurmay Başkanının tarihsel olarak süregelen özerk, bağımsız, hesap vermez özelliklerinin kuvvetli bir dayanağıdır. Genelkurmay Başkanı o kadar hesap vermez durumdadır ki görevi nedeniyle işlediği suçlardan yargılanacağı mahkeme ancak 2010 Anayasa referandumunda tespit edilebilmiştir.

Askeriyenin Genelkurmay Başkanının zirvesinde yer aldığı monolitik bir yapı olması da sivil kontrolü güçleştirmektedir. Bu durumda Genelkurmay Başkanı dengelenmesi mümkün olmayacak şekilde aşırı güçlü bir konuma ulaşmaktadır. Genelkurmay

Başkanının bir askeri gelenek olarak karacı sınıftan seçilmesi sivillerin seçeneklerini daralttığından askeriye'nin sivilleri kontrol etmesi şeklinde bir uygulamaya yol açmaktadır. Askeriyedeki merkezi ve en önemli pozisyon olan genelkurmay başkanlığının Cumhurbaşkanı-Başbakan-Bakan üçlemesine yüksek seviyeli danışmanlık yapan bir konuma getirilmesi oldukça zor görünse de hukuk ve siyasetin uygun birlikteliği bunu gerçekleştirmeye elverişlidir.

Askeriyenin üst düzeyinin terfilerinde sivil makamların etkisi sınırlıdır. Bu terfileri gerçekleştiren organ olan YAŞ'da askerler ezici bir üstünlüğe sahiptir. Ancak tuğgeneral ve daha üstü görevlilerin atanması Milli Savunma Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı üçlüsünün yetkisindedir. Dolayısıyla bu üçlünün uyumlu olduğu dönemlerde general terfilerinde etkisi olmayan sivil yönetim general atamalarındaki yetkisini kullanarak dolaylı da olsa terfilere de etki etme imkânına sahiptir. Askeri üst düzeyin terfilerinde sivil etkisi daha geniş olmalıdır. Sivil zirvenin birbiriyle uyumlu olmadığı zamanlarda askeriye'nin terfi ve atama sistemindeki sivil etki bulanıklaşmaya, azalmaya müsaittir. Askeriyenin atamalarında sahip olunan hukuki yetkinin askeriye üzerinde sivil kontrol sağlayacak şekilde kullanılması siyasi bir tutum ve elverişli bir araçtır.

MGK, 1982 Anayasası ile öngörülen merkezi niteliğini anayasada ve yasında yapılan değişikliklerle kaybetmiş görünmektedir. Ancak bu kuruldaki siviller ve onların hiyerarşik altı konumundaki askerlerin eşit düzeyde kabul edilmesi demokrasi açısından kabul edilebilir değildir. Ayrıca MGK'nın anayasal bir organ olarak düzenlenmesine de ihtiyaç bulunmamaktadır.

Darbelerin engellenmesinde mekanik bir vasıta olarak silahlı kuvvetlerden müstakil ve etkin bir kolluk ve haberalma teşkilatı oldukça önemlidir. Bu iki teşkilatın bu anlamda desteklenmesi siyasi, hukuki ve elverişli bir tutumdur. Kolluğun suçun önlenmesiyle ilgili görevleri darbe suçunun önlenmesi için de geçerlidir.

Türkiye'de zorunlu askerlik uygulaması son zamanlarda süre ve istisnaları açısından bir miktar daha esnetilse de hala devam etmektedir. Bu esnekliklerin altındaki zorlayıcı neden Türkiye'nin demografik yapısındaki değişikliklerdir. Askerlik çağına gelen nüfus sayısı artış göstermezken askerlikten kaçınma eğilimleri artış göstermektedir. Türkiye'de asker ihtiyacının belirlenmesindeki yetki Askerlik Kanunu uyarınca

Genelkurmay Başkanlığına aittir. Oysa ülkede ne kadar askere ihtiyaç olduğu teknik değerlendirme dışında siyasi bir kararı gerektirir. Zorunlu askerlik, militarizmin kışladan topluma doğru yayılmasının aracı kurumu gibi işlev görmek üzere kurgulanmıştır. Bir demokrasinin askerlik bakımından da vatandaşlarına seçenekler sunması gerekir. Bu seçeneklerden birisi de hiç askerlik yapmamak olmalıdır. Zorunlu askerlikten profesyonel askerliğe geçiş şüphesiz siyasi bir yaklaşımdır.

Türkiye askeriyesi kışlaları, törenleri, protokoldeki yeri, iktisadi uzantıları, kolluk vazifesi gören uzantıları ile daima ortada ve ön plandadır. Oysa bir ülkede askeriye ve onu ima eden fiziki mekân ve işaretlerin fazlalığı bir medeniyet sorunudur. Ayrıca askeriye bir ideolojinin, fikrin taşıyıcısı, dayatıcısı konumuyla manevi bir görünürlüğe de sahiptir.

Türkiye askeriyesi neredeyse mülki teşkilata paralel olarak konuşlanmıştır. Hemen her ilin çok yakınında ya da içinde bir askeri birlik bulunmaktadır. Son zamanlarda bu birlikleri şehir dışına çıkarmak üzere bir çaba görünmektedir. Aynı çaba askeri karargâhlar ve muharip bir zırhlı tümenle çevrelenmiş başkent için söz konusu değildir. Başkent ülkedeki siyasi gücün toplandığı yerdir. Burada ağır silahlar taşıyan muharip birlikler hiç olmamalı, karargâhlardaki silah ve personel sayısı da kontrole tabi tutulmalıdır. Bu durum askeriye hiçbir hukuki ve siyasi aracın yapamayacağı kuvvette net bir mesaj vermiş olacaktır.

Askeriye protokolde bir demokrasiye yakışmayacak kadar öndedir. Genelkurmay Başkanından daha önde olan seçilmiş sivil sayısı sadece üçtür. Bu durum Anayasada MGK'nun düzenlendiği maddeye dayandırılmaktadır. Bu madde Türkiye protokolünü düzenleme iddiasında olan bir madde değildir. Dolayısıyla buradaki protokol sadece MGK özelinde uygulanmalıdır. Anayasanın bu şekilde yorumu demokraside seçilmiş sivilin üstünlüğü prensibine daha uygundur. Bu şekilde 1980 askeri darbesinin ima yoluyla protokol dayatma anlayışına itibar edilmemiş olacaktır. Askeriye mali protokolde de öndedir. Askeriye personelinin mali değerini gösteren ilave maaş bileşenleri sivil bürokratlardan çok daha iyi durumdadır. Oysa Türkiye idaresi açısından mali değeri en yüksek memur başbakanlık müsteşarı olmak durumundadır. Askeriyenin protokoldeki yeri ile ilgili düzenlemeler kuşkusuz siyasi kararlara dayanacaktır.

JGK ve SGK hem askeriye'nin bir parçası, hem de kolluk gücü konumundadırlar. Bu durum askeriye'nin sivil kontrolünü güçleştirirken askeriye'nin sivil alanı kontrolünü kolaylaştırmaktadır. Hem JGK, hem de SGK'nın askeriye ile olan tüm bağının koparılması ve sivilleştirilmesi askeriye üzerindeki sivil kontrolü kolaylaştıracaktır. Askeriye'den ani ve olağanüstü durumlarda valiliklerce kolluğa yardım istenilmesi sisteminde bazı iyileştirmeler olmuştur. Ancak bu durumun istisna olduğu henüz kabul edilmemiştir. Bu nedenle terörle mücadelede askeriye bu yöntemle olağan kolluk gücü olarak kullanılmaktadır. Bu durum askeriye'nin kendi vatandaşı ile bir savaş yürüttüğü görüntüsüne yol açmaktadır. Bu ise pek çok soruna yol açmanın yanında askeriye'nin sivil kontrolünü güçleştirmektedir.

TBMM askeriye'yi gözetimde MSK ve PBK'nu kullanmaktadır. Parlamenterlerin askeriye'yi denetlemek bakımından istekli olduğu söylenebilir. PBK canlı tartışmalara sahne olmakta milletvekilleri Milli Savunma Bakanını hesaba çekmekte çekingen davranmamaktadır. Ancak MSK ve PBK zeminleri kuvvetli bir denetim için elverişli değildir. Askeriye'ye dair kanunların görüşüldüğü MSK yeteri sayıda daimi uzman istihdam etmediğinden askeriye'ye ilişkin yasalar askeri bürokrasinin zihniyet izlerini taşımak durumunda kalmaktadır. Milletvekilleri savunma politikası, askeri politika ve savunmaya dair diğer politika belgelerinden habersizdir. Bu nedenle etkin bir denetim yapmakta güçlük çekmektedirler. Askeriye'yi denetlemekte geniş bir hukuki altyapıya kavuştuğunda parlamento kadar güçlü bir araç bulunamaz. Bu potansiyelin harekete geçirilmesi siyasi kararlılığı gerektirmektedir.

Türkiye'de askeriye'nin çelik çekirdeğini oluşturan yasalara ya hiç dokunulmamıştır ya da bazı küçük teknik değişiklikler yapılmıştır. Bu çekirdeği oluşturan yasalar Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini düzenleyen yasalar ile YAŞ'ın düzenlendiği yasadır. Bu yasaların oluşturduğu çelik çekirdek şöyledir: Askeriye genelkurmay'a bağlı, bağımsız, merkezi ve monolitik bir yapıdır; MSB askeri operatif anlamda yetkisizdir; MSB'nın üst düzey görevlileri Bakanın karışması olmaksızın askeri makamlarca atanan askeri personeldir; askeriye üst yönetiminin terfisi askeriye'ye aittir; askeri politika genelkurmay tarafından hazırlanır. Türkiye askeriyesinin ana parametrelerinin bulunduğu bu çelik çekirdek yaklaşık kırk yıldır bu şekilde neredeyse hiç değişmeden muhafaza edilmektedir. Bu çekirdeğe dokunmadan askeriye'nin demokratik sivil kontrol altına alınması mümkün değildir.

TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu kurulmuş ve bu komisyon çalışmalarını tamamlayarak raporunu da yazmıştır. Bu, TBMM'nin varlığına yönelik darbelere karşı gösterdiği ilkeli bir duruş olarak kabul edilebilir.

Sayıştay'ın askeriye denetlemede bir genişleme mümkün olmuştur. Sayıştay askeriye diğer kamu kurumlarını denetlemede kullandığı tekniklerle denetleyebilme hakkına sahiptir. Ancak askeri mallara ilişkin denetleme raporlarının açıklanması ağır kayıtlamalara maruzdur. Sayıştay'ın askeri malların denetimine dair raporlarının kamuoyuna açıklanmasında PBK'na daha fazla yetki verilmesi mümkündür. PBK incelediği denetim raporlarından açıklanması kanunlarca yasaklanmamış olan hususları kamuoyuna duyurabilmekte takdir hakkına sahip olmalıdır. Askeri harcamalar yükselme eğiliminde değildir. Bunda önemli etkenlerden birisi asker olma durumundaki kişi sayısının artmamasıdır. Savunma yolsuzluk endeksinde Türkiye alt sıralarda bulunmaktadır.

Askeriye içinde önemli insan hakları engelleri yapıldığı basına çıkan haberler ve bu konuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla ortaya konulmaktadır. Askeriye içinde gerek muvazzaf, gerekse yükümlü personele karşı işlenen insan hakkı ihlalleri için bir "sıfır tolerans" politikası gereklidir. Bu ciddi bir siyasi yaklaşım gerektirmektedir.

Sivil yargı yürüttüğü darbe ve darbe teşebbüsü yargılamalarıyla askeriye'nin sivil kontrolüne belki de her şeyden daha fazla yardımcı olmuştur. Bu yargılamalar sayesinde askeriye darbe teşebbüsünün artık ağır bir müeyyidesi olduğunu herkesten daha fazla idrak etmiştir. Bunlardan Balyoz yargılaması olağan hukuk yollarını tüketmiştir. Bu konuda artık bir Yargıtay kararı bulunmaktadır. Yargıtay bu kararla darbe yargılamaları için önemli hukuki prensipleri ortaya koymuştur. Buna göre, bu davalara yetkili ve görevli sivil mahkemeler ve savcılar bakacaktır, dijital deliller bu davalarda kullanılabilir, kanunsuz emirleri yerine getirmemek asker görevliler için de bir yükümlülüktür, suça ilişkin aranması gereken şiddet her aşamada ve her anlamda maddi cebir, fiziki şiddet kullanımı olarak anlaşılmalıdır. Bu prensipler diğer yargılamalar için de bir rehber, örnek niteliğindedir. Buradaki sorunlu alan bazı görevlilerin doğrudan soruşturulamamasıdır.

Askeri yargı alanında önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Ancak hâlihazır durumuyla bile askeri yargı sistemi sivil kontrolü güçleştirici özellikler içermektedir. Bu sistem iki başlılık yaratmaktadır. Askeri hâkimlerin güvenceleri yeteri kadar güçlü değildir. Askeri mahkemelerin kuruluşunda Genelkurmayın etkisi bulunmaktadır. Askeri mahkemeler kışlalar içinde olduğundan erişim zordur. AYİM'nin tamamen ortadan kaldırılması görevlerini bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'ın üstlenmesi, Askeri Yargıtay'ın kaldırılması, ilk derece askeri mahkemelerin sadece sırf askeri suçlara bakması ve kararlarının temyiz yerinin Yargıtay olması sivil kontrol için uygun bir hukuki ortam yaratacaktır.

Askeriyenin bugün için bir miktar kontrol altına alınmış görüntüsü hukuki yapının bu yönde önemli ölçüde evrilmesi nedeniyle değildir. Askeriyenin sivil kontrolü adına anayasal ve yasal açıdan bazı hukuki değişiklikler yapılmıştır. Ancak Askeriyenin demokratik sivil kontrolüyle bağdaşmayan ve temel nitelikte olan hukuki yapı varlığını önemli ölçüde korumaktadır. Askeriyenin kontrol altına alınmış görüntüsünün altında birisi siyasi diğeri hukuki iki aracın etkin bir şekilde kullanılması yatmaktadır. Bunlardan siyasi olan ilki Cumhurbaşkanı ve Hükümet arasında uyumun yakalanmış olmasıdır. Bu uyum seçilmiş sivillere askeriye'nin üst kademesini kendi tercihleri yolunda oluşturma imkânı vermektedir. Türkiye askeriyesinin merkezi ve monolitik yapısı nedeniyle bu durum askeriye'nin seçilmiş sivillerce kontrolünde fevkalade bir imkân yaratmıştır. Hukuki olan ikincisi ise darbe ve darbe teşebbüsü yargılamalarıdır. Bu yargılamalar sivil yargıya kesin olarak verilerek olası askeriye etkisi de sıfırlanmıştır.

Pek çok siyasi iç ve dış dinamik sonucu olan bu iki temel siyasi ve hukuki değişimin çok önemli bir sonucu olmuştur. Askeriye sahip olduğu ideolojiyi yeniden üretme yeteneğini yitirmiştir. Bu onun gerçek bir kontrol altına alınmasında önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Askeriyenin kurumlaşmış sivil demokratik denetimini sağlamak üzere askeriye'nin demokratik sivil denetimini kolaylaştıran, mümkün kılan bir hukuki altyapıyı oluşturmak için siyasi zemin hazırlanmış bulunmaktadır.

Bu siyasi zemin liberal demokrasilerin askerlerini denetim altına almakta keşfettikleri siyasi ve hukuki teknikleri hayata geçirmekte kullanılabilir. Bu teknikler kısaca; gerçek başkomutanlık yetkileriyle donatılmış sivil bir başkomutan, savunma bakanlığının altında örgütlenmiş ve desantralize edilmiş bir askeri yapı, savunma politikasının tespit

ve uygulamasının seçilmiş siviller tarafından yapılması, sivillerden askerlere doğru uzanan etkili bir emir komuta zinciri, askeri üst kademenin seçilmiş sivillerin takdirine göre oluşturulabilmesi, askeri konularda yetkin sivil uzmanlar istihdam edilmesi, askeriye mensuplarının herhangi bir özel ideolojiye sahip olmayacak şekilde eğitilmesi, askeri personelin insan haklarının korunması, askeriye mensuplarının seçilmiş meclis tarafından uzman ve daimi bir komisyon tarafından etkili ve detaylı bir şekilde denetlenmesi, meclise bu denetiminde yardımcı olacak bir askeri işler ombudsmanı oluşturulması, askeri harcamaların etkili bir şekilde denetlenmesi ve askeri yargının minimize edilmesidir. Bu şekilde görünürlüğü azalmış, varlığı hissedilmeyen, darbe yapma ihtimali kalmamış, savunma hizmeti üretmekte ise daha profesyonel olan bir askeri yapı ortaya çıkabilir.

KAYNAKÇA

AKAY Hale, **Türkiye’de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar Çözümler**, TESEV Yayınları, Kasım 2009

AKÇA İsmet, **‘Türkiye’de Askeri-İktisadi Yapı, Durum: Sorunlar, Çözümler’**, TESEV Yayınları, Haziran 2010

AKÇAM Taner, ‘Ergenekon ve Ermeni Soykırımı’, **Taraf**, <http://www.taraf.com.tr/taner-akcam/makale-ergenekon-ve-ermeni-soykirimi.htm>

AKMAN Nurettin, **Yönetimde İç Güvenlik ve jandarma**, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, 1991-Ankara

AKŞİT Said ve KOSTAS Melakopides, ED. AVERY Graham ‘The Influence of Turkish Military Forces on Political Agenda Setting In Turkey, Anlysed On THE Basis Of The Cyprius Question’ **Europaen Parliament Briefing Paper**,2008, www.europarl.europa.eu/.../EXPO-AFET_NT

AKYAZ Doğan, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, 3. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2009

AKYÜREK Salih, ‘Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu’, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Bilgesam, Rapor No 24, Kasım 2010, http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Rapor_24_Zorunlu%20askerlik%20ve%20profesyonel%20ordu_sAkyurek.pdf,

ALDİS Anne and DİRENTH Margareth Ed., ‘Common Norms and Good Practises of Civil Military Relations in The EU’, **Harmonie Paper 21**, 2008, The Centre of Europien Security Studies (CESS) www.cess.org/doc.php?id=11

ALTAY Uğur, ‘Türkiye’de Askeri harcamaların denetiminde Yeni Sayıştay Kanununun Getirdiği Açılımlar’, **Dış Denetim**, Ocak-Şubat-Mart 2011

ALTINAY Ayşe Gül, **Militarizm ve İnsan Hakları Ekseninde Milli Güvenlik Dersi**, <http://research.sabanciuniv.edu/995/1/MilitarizmveInsanHaklariEksenindeMilliGuvenlikDersi.pdf>,

ALTINAY Gül Ayşe, BORA Tanıl, ‘**Ordu Militarizm ve Milliyetçilik**’, <http://research.sabanciuniv.edu/984/1/OrduMilitarizmveMilliyetcilik.pdf>

ASLAN M. Yasin, ‘Sırf Askeri Suçlar ve Ceza Hukukundaki Sonuçları’, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Eylül-Ekim 2010, Yıl 23, S 90

BALCI Ali, **Türkiye’de Militarist Devlet Söylemi 1960-1983**, 2. Baskı, Kadim Yayınları, Eylül 201

BAYRAMOĞLU Ali, ve İNSEL Ahmet **Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim**, TESEV Yayınları Temmuz 2009

BERKTAY Halil, ‘Atatürkçülüğün Sanal Alemi, Zalim AKP Diktatörlüğü’, **Serbestiyet**, <http://serbestiyet.com/ataturkculugun-sanal-alemi-zalim-akp-diktatorlugu/>,

BİLA Fikret, ‘Büyük Tasfiye’, **Milliyet**, <http://siyaset.milliyet.com.tr/buyuk-tasfiye/siyaset/siyasyazardetay/05.08.2012/1576502/default.htm>,

BİNİCİ Şahin, ÇALIKOĞLU Sinan, ‘Savunma İstihbarat ve Güvenlik Kurumlarında Taşınır mal Yönetimi ve Sayıştay Denetimi’, **Sayıştay Dergisi**, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der82m4.pdf>, erişim 30.09.2013

BİRAND Mehmet Ali, **Emret Komutanım**, Sekizinci Baskı, Milliyet Yayınları, Kasım 1986

BORN Hans, FLURİ Philipp ve JOHNSON B. Anders, **Güvenlik Sektörünün Parlamenter Gözetimi: İlkeler Mekanizmalar ve Uygulamalar**, Çev. Esra Ortakan Kaliber-Alper Kaliber, 2. Baskı, TESEV Yayınları, İstanbul 2005

BORN Hans and HEİNER Hanggi, ‘**The use of Force Under İnternational Auspice, Strengthening Paliamentary Accountablty**’, Geneva 2005, Geneva Centre For Democratic Control of Armed Forces, (DECAF) Policy Paper No 7 <http://www.dcaf.ch/Publications/The-Use-of-Force-Under-İnternational-Auspices>

BRUNEAU C. Thomas and MATEİ Cristiana Florina, ‘**Towards a New Conceptualization of Democratization and Civil-Military Relations**’, http://iis-db.stanford.edu/pubs/22327/Bruneau_final_file.pdf

CEES, ‘Türk Sivil Asker İlişkileri ve Avrupa Birliği Süregelen Buluşmaya Hazırlık’, Nihai Uzman raporu, Kasım 2005, **A Programme Of Centre For Eurepoen Security Studies**, (CEES) www.cess.org/doc.php?id=27

CİZRE Ümit, **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ Ordu İslamcılık**, Çev. Cahide Ekiz, 2. Baskı, İletişim Yayınları, , İstanbul

----- **AP –Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2002 İstanbul

COOK Steven, **Yönetmeden Hükmeden Ordular Türkiye Mısır Cezayir** 1. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul, Nisan 2008

ÇAKIR Ahmet, ‘Artık “andımızı” maçlarda okuyalım mı’, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/pazar/artik-andimizi-maclarda-okuyalim-mi_2154070.html,

ÇELİK Seydi, **Osmanlıdan Günümüze Devlet ve Asker askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri**, Birinci Basım, Salyangoz Yayınları, Ocak 2008

ÇINAR Namık, **Darbeci Ordunun “Hain” Subayı**, 1. Baskı, Hemen Kitap, Nisan 2012

-----, ‘Komutan Ne Amir Ne’, **Taraf**, <http://www.taraf.com.tr/namik-cinar/makale-komutan-ne-amir-ne.htm>

-----, ‘Darbe planları Yasal Mevzuata Uygundur’, **Taraf**, 12.08.2013, <http://www.taraf.com.tr/namik-cinar/makale-darbe-planlari-yasal-mevzuata-uygundur.htm>

DAĞI İhsan, **Turkey Between Democracy and Militarism, Post Kemalist Perspectives**, Orion Publications, 2008

-----, ‘Mısrıda Demokrasi Fırsatına da Yazık Oldu’, **Zaman**, 05.07.2013, http://www.zaman.com.tr/ihsan-dagi/misira-da-demokrasi-firsatina-da-yazik-oldu_2107471.html

Democratic Kontrol of Armed Forces, 05/2008 **DCAF**, <http://www.dcaf.ch/content/download/35599/526415/file/DemocraticControlArmedForces-backgrounder.pdf>

DENK Erdem, **Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları**, Siyasal Kitabevi, Ekim 2011, Ankara

‘**Dictionary of Military and Associated Terms**’, Department of Defence, Joint Publication 1-02, 17 April 2001, As Amended Through 17 Marc 2009

DÍEZ Jordi, ‘Legislative Oversight of The Armed Forces in Mexico’, **Mexican Studies**, Vol 24, No 1 (Vinter 2008) University Of California Press, <http://www.jstor.org/stable/10.1525/msem.2008.24.1.113?>

DÍTZ Jason, African Union Suspends Egypt Over Coup, **Anti War. Com**, July 05.2013, <http://news.antiwar.com/2013/07/05/african-union-suspends-egypt-over-coup/>

DUNLAP, Charles J., ‘**The origins of the American Military Coup of 2012**’ http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3128&context=faculty_scholarship

ENGEL Ulf, ‘Unconstitutional Changes of Government – New AU Policies in Defence of Democracy’, Working Paper Series No 9, **Graduate Centre Humanities and Social**

Sciences of the Research Academy Leipzig, http://www.uni-leipzig.de/~ral/gchuman/fileadmin/media/publikationen/Working_Paper_Series/RAL_WP_9_Engel_web_101207.pdf

ERDEM Fazıl Hüsni, '**Liberal Demokratik Kuram Bağlamında Sivil Asker İlişkileri**',

http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Fazil_Husnu_Erdem_Liberal_Demokratik_Kuram_Baglaminda_Sivil_Asker_Iliskileri.pdf

ERDOĞAN Mustafa, **Anayasa ve Özgürlük**, Yetkin Yayınları, Ankara 2002

-----, **Anayasal Demokrasi**, 8. Baskı, Siyasal Kitapevi Mart 2010

-----, **Anayasa Hukuku**, 6. Baskı, Orion Kitapevi, Şubat 2011

-----, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 7. Baskı, Liberte yayınları, Mart 2011

-----, **Demokrasi laiklik Resmi İdeoloji**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2010

-----, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Yenilenmiş 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara Kasım 1998

-----, 'Demokrasi, Anayasa Yargısı ve Türkiye Örneği', **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y. 10, S 20, (Güz 2011)

-----, 'Siyasetin Özerkliği Hikmet-i Hükümet ve AKP', Milliyet, <http://gundem.milliyet.com.tr/hikmet-i-hukumet-ve-akp/gundem/gundemyazardetay/14.12.2012/1641570/default.htm>

-----, Ronald Dworkin (2) Bir Hukuk Düşünürü, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_bir-hukuk-dusunuru_2067324.html

ERYILMAZ Bedri, '**Demokratik Ülkelerde Kolluk Güçleri Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı: Türkiye Örneği**', TBB Dergisi, S 64, 2006

GÖKTAŞ Hıdır, GÜLBAY Metin, Ed. **Kışladan Anayasaya Ordu, Siyasi Kültürde TSK'nin Yeri**, Metis Yayınları 2004, İlk Basım, Mayıs 200

GÖRMÜŞ Alper, **Büyük Medyada Ergenekon Haberciliği 1. Cilt**, Etkileşim Yayınları, Mayıs 2011

-----, **Büyük Medyada Ergenekon Haberciliği 2. Cilt** Etkileşim Yayınları Mayıs 201

GÜRSOY Yaprak, **Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2012

HANİOĞLU M. Şükrü, ‘Darbeye Neden Darbe Denilemiyor’, **Sabah**, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2013/07/14/darbeye-neden-darbe-denilemiyor>

-----, ‘Praetorian Regim Biterken’, **Sabah**, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2012/12/02/praetorian-rejim-biterken>

HAKYEMEZ Yusuf Şevki, Demokratik Ülkelerde Milli Güvenlik Politikasının Belirlenmesi, **AÜEHFD**, C.VII, S 3-4 (Aralık 2003)

HUNTINGTON Samuel P. **Asker ve Devlet Sivil Asker İlişkilerini Kuram ve Siyaseti**, Çev. Kazım Uğur Kızılaslan, İkinci Basım, Salyangoz yayınları, Nisan 2006

HURWICZ Leonid, ‘**But Who Guard the Guardians**’, May 13 1998, http://www.econ.umn.edu/workingpapers/hurwicz_guardians.pdf

İÇEL Kayıhan, EVİK A. Hakan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler 2. Kitap**, 4. Bası, Beta Yayınları, İstanbul

İNSEL Ahmet ve BAYRAMOĞLU Ali, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, İkinci Baskı, Birikim Yayınları İstanbul 200

İNSEL Ahmet, Proteryen Güçler ve Regim, **Radikal**, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6776

KALYON Levent, **Türkiye’nin Savunma Politikaları Üzerine, Kırmızı Kim 1.** Basım, Nobel Yayın, Ocak 2010

KARAOSMANOĞLU L. Ali, **NATO’nun Dönüşümü**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul, Aralık 2012

KAYA Serdar, **Endoktrinasyon ve Türkiye’de Toplum Mühendisliği**, Nirengi Kitap, 2 Baskı Aralık 2011, Ankara

KEMAL Lale, **Zayıf kalan Meclis İradesi: Yeni Sayıştay Yasasında Askeri Harcamaların Denetimi Sorunu**, TESEV Yayınları, Temmuz 2012

-----, ‘TSK Küçülmeye Neden Karşı’, **Taraf**, 23.11.2011, <http://www.taraf.com.tr/lale-kemal/makale-tsk-kuculmeye-neden-karsi.htm>

-----, ‘Askerlik ve Vesayet Rejimi’, **Taraf** 23.03.2011, <http://www.taraf.com.tr/lale-kemal/makale-askerlik-ve-vesayet-rejimi.htm>

KIRATLI Metin, **Koruyucu İdari Hizmetler**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Sevinç Matbaası Ankara 1973

KOCA Murat, 'Jandarma Genel Komutanları Neden Jandarma Sınıfından Atanmaz', **İdarecinin Sesi Dergisi**, Temmuz-Ağustos-Eylül 2010, S 140

-----, Kolluk Mensuplarının Disiplin Uygulaması, **İdarecinin Sesi Dergisi**, Mart -Nisan 2012, S 150

KOHN H. Richard, An Essay on Civilian Control of Military, **American Diplomacy**, Marc 1997, http://www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues/amdipl_3/kohn.html

KÖKER, Levent, 'Hukuk Siyaset İlişisini Doğru Anlamanın Koşulları', **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_hukuk-siyaset-iliskisini-dogru-anlamanin-kosullari_1172825.html

-----, Demokratik Toplumda Hukuk Siyaset İlişisini Nasıl anlamalı?, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-levent-koker-demokratik-toplumda-hukuk-siyaset-iliskisini-nasil-anlamali_1167733.html

KÖKTAŞ Arif, '**Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları**', Stratejik Düşünce Enstitüsü, SDE, Analiz, Temmuz 2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Sinir%20Birlikleri%20Analiz.pdf>

LİNZ J. Juan, **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev. Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, 3. Baskı

LUTTWAK Edward, **Bir Uzmanın Gözüyle Darbe**, Çev. Edip İ. Polat, 1. Basım, Yaba Yayınları, Mayıs 1996, Ankara

OZAN Erözden, KARDAŞ Ümit, ÖZBUDUN Ergun ve YAZICI Serap, **Yargısal Düşüm: Türkiyede Anayasa Reformuna İlişkin Değerlendirme ve Öneriler**, Mayıs 2010, TESEV Yayınları

ÖZBUDUN Ergun, 'Turkeys Constitutunal Reform and the 2010 Constitutunal Referandum', **Mediterranean Politics**, Panaroma, http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2011/Ozbudun_en.pdf

-----, 'Democratization Reform in Turkey 1993-2004', **Turkish Studies**, Vol. 8, No. 2, June 2007, http://www.ata.boun.edu.tr/scanneddocuments/Course_Material/ATA_682_final/3A3%20ozbudun-democratization.pdf

ÖZÇER Akın, 'Devlet Protokolü Öndegelim Sırası', **Taraf**, 19.05.2012, www.taraf.com.tr/kin/-ozcer/makale-devlet-protokolu-ondegelim-sirasi.htm

ÖZDEMİR Hikmet, **Rejim ve Asker**, Afa yayınları, Mayıs 1989

ÖZTÜRK Metin O. **Ordu ve Politika**, İkinci Basım, Gündoğan Yayınları, Ekim 2000, Ankara

PAKER Evren Balta ve AÇKA İsmet, **Türkiye’de Ordu Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Mayıs 2010

ROUQUIE Alain, **Latin Amerika’da Askeri Devlet**, Baskıya Hazırlayan Şirin Tekeli, Çev. Cüneyt Akalın Ahmet Kotil... Alan Yayıncılık, Ekim 1986

SELVİ Abdülkadir, ‘Genelkurmay Şehir Dışına’, **Yeni Şafak**, 24.04.2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/genelkurmay-sehir-disina/32090>

-----, ‘Meclisteki Askeri Loca kaldırılmalı’, **Yeni Şafak**, 05.09.201, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/meclisteki-askeri-locakaldirilimali/28831>

-----, ‘Genelkurmay Şehir Dışına’, **Yeni Şafak**, 24.04.2012, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/genelkurmay-sehir-disina/32090>

SERRA Narcis, **Demokratikleşme Sürecinde Ordu**, Çev. Şahika Tokel, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2011 İstanbul

SUNAY Cengiz, **Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, 2010

ŞATANA, S. Nil, ‘Transformation Of Turkish Military And To Path The Democracy’, **Armed Force&Society**, Vol. 34, Number 3, April 2008

TBMM, **Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu**

TEPEDELENLİOĞLU Nizamettin Nazif, **Ordu ve Politika**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2003

TESEV, **Güvenlik Sektörünün Parlamenter Gözetimi**, Çev. Esra Ortakan Kaliber ve Alper Kaliber İkinci Baskı 2005 İstanbul, s 16

TÜRKÖNE Mümtazer, **Sözde Askerler** Nesil Yayınları, Mayıs 2010

UZGEL İlhan, ‘Betwenn Preatorianizm and Democracy’, **The Turkish Yearbook**, 2003, VOL XXXIV

ÜSKÜL Zafer, **Siyaset ve Asker**, Genişletilmiş 2. Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Nisan 1997

YAYLA Atilla, **Liberal Bakışlar**, 2. Bası, Liberte yayınları, Ankara 2000

-----, **‘Kemalizme Liberal Açıdan Bakınca’**,
http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Atilla_Yayla_Kemalizme_Liberal_Acidan_Bakinca.pdf

-----, Liberalizme ve liberallere temelsiz eleştirilerin bumerang etkisi, **Yeni Şafak**, 22.10.2013, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/atillayayla/liberalizme-ve-liberallere-temelsiz-elestirilerin-bumerang-etkisi/40177>

-----, Direkten Dönen Liberal Düşünce, 13.08.2013, **Yeni Şafak**,
<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/atillayayla/direkten-donen-liberal-dusunce/39029>

-----, ‘Ortada Sandık Var’, 25.07.2013, **Yeni Şafak**,
<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/atillayayla/ortada-sandik-var/38732>

-----, ‘Liberallerin Ayrışmasının Temelleri (2) Demokrasi Davaları’, **Yeni Şafak**,
<http://www.hurfikirler.com/yazi3385/liberallerin-ayrismasinin-temelleri-2-demokrasi-davalari.php>

-----, ‘AİHM’nin Kararı ve Ergenekon Yargılamaları’, **Zaman**,
http://www.zaman.com.tr/yorum_aihmnin-karari-ve-ergenekon-yargilamalari_1246588.html

YILMAZ Halit, ‘Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti’, **AÜHF D** C.54 S. 4, yıl 2005

Belgeler

Avrupa Komisyonu **1998 Düzenli İlerleme Raporu**,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf

Avrupa Komisyonu **2001 Düzenli İlerleme Raporu**,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf

Avrupa Komisyonu, **2013 Düzenli İlerleme Raporu**,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf

Adalet ve Kalkınma Partisi Programı, <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>

Balyoz Davası Kararı, Ankara Strateji Enstitüsü, <http://www.ankarastrateji.org/>
<http://www.ankarastrateji.org/haber/balyoz-davasinda-gerekceli-karar-aciklandi-481/>

Budapest Declaration Of The CSCE Parliamentary Assebmly, 5 July 1995.
<http://www.osce.org/pa/40732>

Code Of Conduct on Politico- Military Aspects of Security, 3 December 1994,
<http://www.osce.org/fsc/41355>

Council of Europe, **Parliamentary Assembly Recommendation 1713** (2005),
<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta05/erec1713.htm>

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>

Genelkurmay eski Başkanı Hilmi ÖZKÖK'ün Darbe Alt Komisyonuna verdiği **mülakat**,

http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/12_eylul_alt_komisyonu/12_eylul_alt_komisyonu/04.10.2012/Hilmi%20%20C3%96zk%20%20B6k-04.10.2012.pdf erişim 22.08.2013

Güven Ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam,
http://kurzman.unc.edu/files/2011/06/AKP_beyanname-2007.pdf

Güzel Günler Göreceğiz,
<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304232%20CHP%20SECIM%20BILDIRGESI%202002/200304232%20CHP%20SECIM%20BILDIRGESI%202002.pdf>

Her Şey Türkiye İçin,
http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf

İşkenceye Sıfır Tolerans <http://www.akparti.org.tr/site/icraat/293/iskenceye-sifir-tolerans>

‘Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi Herkesin Türkiye’si’, http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/secim_bildirgesi-web.pdf

‘Pusulula 07’, http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/Pusulula_2007.pdf

Türkiye Hazır Hedef 2023’, <http://www.akparti.org.tr/beyanname2011.pdf>

Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri,
<http://www.askerhaklari.com/rapor.pdf>

Kanunlar ve İdari Düzenleyici İşlemler

Kanunlar ve diğer İdari Düzenleyici İşlemler Başbakanlığın elektronik adreslerinden olan <http://www.mevzuat.gov.tr/> adresinden temin edilmiştir.

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanakları TBMM'nin http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html adresi kullanılarak temin edilmiştir.

Gazeteler ve Diğer Medya

AA, 'Asker Sayısı Yüksek' <http://www.aa.com.tr/tr/s/13469--asker-sayisi-yukse>

Akşam, YAŞ'ta Artık Teamül Yok Sivil İrade Var, 03.08.2013, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/yasta-artik-teamul-yok-sivil-irade-var/haber-232122>

Akşam, 'Şehirdeki Askeri Kışlalar Meydan ve Park Olacak', 31.08.2013, erişim, 01.09.2013, <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/sehirdeki-askeri-kislalar-c2meydan-ve-park-olacak-c2/haber-240506>

Akşam, '28 yıldır var ama bir kez bile toplanamadı', 07.06.2013, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/28-yildir-var-ama-bir-kez-bile-toplanamadi/haber-213492>

Beyaz Gazete, <http://beyazgazete.com/video/webtv/guncel-1/cumhurbaskani-gul-cankaya-kosku-nde-tebrikleri-kabul-etti-416725.html>

Bugün "Terörle Mücadele 9 ilde jandarmaya emanet" <http://gundem.bugun.com.tr/bir-donem-sona-erdi-haberi/704407>

Cnnturk, 'İşte Yeni Komuta Kademesi', 05.08.2011, <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/08/04/iste.yeni.komuta.kademesi/625035.0/index.html>

Cnnturk, 'Başbuğa Şeref Madalyası Verilmedi' <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/08/28/basbuga.seref.madalyasi.verilmedi/588067.0/>

Hürriyet, Mısırdaki Mursiye Ordu Darbesi, 03.07.2013 <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23646462.asp>

Hürriyet, Bağış: Askerlik Uzun Vadede Belki Tamamen Kaldırılabilir, 04.10.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24851866.asp>

Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/24744498.asp>

Hürriyet, ‘AKP’li Toprak istifa etti’, 08.01.2003,
<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/08/231780.asp>

Milliyet, ‘ABD, AB ve AP’den Darbeye tepki’, 03.07.2013,
<http://dunya.milliyet.com.tr/abd-ab-ap-den-darbeye-tepki/dunya/detay/1731785/default.htm>

Milliyet, ‘TSK’da Planlı Bir Küçülme Yapılmıyor’. 11.02.2013, erişim 26.08.2013,
<http://gundem.milliyet.com.tr/tsk-da-planli-bir-kuculme-yapilmiyor/gundem/gundemdetay/11.02.2013/1667149/default.htm>

Milliyet, EMASYA yürürlükten kaldırıldı, 04.02.2010,
<http://www.milliyet.com.tr/emasya-yururlukten-kaldirildi/siyaset/sondakika/04.02.2010/1194773/default.htm>

NTVMSNBC, ‘Tek Tip Askerlik 9 Ay Olacak’, 27.08.2010

Protocol: Order of Precedence,
<http://www.proadvance.com/resourceguide/logistical/protocol/orderofprecedence.html>

Radikal, ‘Ordu Siyasetin Dışında Olmalı’,
<http://www.radikal.com.tr/2000/12/18/turkiye/01ord.shtml>

Radikal, ‘İte Kaka Protokol’, 10.08.2001,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=10609>

Sabah, ‘Sözleşmeli askere Süper Maaş’,
<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/01/30/sozlesmeli-askere-super-maas>

Sabah, “Silahları Geri Verin” 25.03.1998,
<http://arsiv.sabah.com.tr/1998/03/25/r01.html>

Sabah, “28. Şubat 1997’deki Toplantı Tutanakları”, 29.09.2013,
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/09/23/28-subat-1997deki-mgk-tutanaklari?paging=6>

Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr/2002/01/16/g06.html>

Sabah, Protokole Reis Ayarı
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/14/devlet-protokolunde-sivillesme-donemi>

Star, ‘Asker Askerlik Şubelerinden de Çekiliyor’,
<http://www.stargazete.com/guncel/asker-askerlik-subesinden-de-cekiliyor/haber-587009>

Taraf, ‘Polis Askeri Yakaladı’, <http://www.taraf.com.tr/haber/polis-askeri-yakaladi.htm>

Taraf, ‘Ankara Sivil Olamayacak’, <http://www.taraf.com.tr/haber/ankara-sivil-olamayacak.htm>

Taraf, ‘Pimini Çekip Bombayı Verdi’, 26.08.2009, <http://www.taraf.com.tr/haber/pimini-cekip-bombayi-verdi.htm>

Transparency International, <http://government.defenceindex.org/results/countries/turkey#more>

Yeniasır, ‘Tartaklanan İl Başkanı 500 milyon lira tazminat istiyor Paşaya dava açtı’, <http://ya2001.yeniasir.com.tr/08/11/index.php3?kat=ana&sayfa=ilks1&bolum=gunluk>

Zaman, “AB’den Mısırdaki darbe Yönetimi Gayrimeşru İması”, http://www.zaman.com.tr/dunya_abden-misir-darbe-yonetimine-gayri-mesru-ikasi_2110540.html

Zaman, 28 Şubat MGK Tutanakları Mahkemeye geldi, http://www.zaman.com.tr/gundem_28-subat-mgk-tutanaklari-mahkemeye-geldi_2140926.html